

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 24

Частина 3

Ужгород-2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Головний редактор:** **Палінчак Микола Михайлович** – декан факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор політичних наук, професор
- Заступники головного редактора:** **Приходько Володимир Панасович** – завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Химинець Василь Васильович – професор кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
- Відповідальний секретар:** **Дроздовський Ярослав Петрович** – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
- Члени редколегії:** **Ярема Василь Іванович** – завідувач кафедри господарського права Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Мікловда Василь Петрович – завідувач кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України
Філіпенко Антон Сергійович – доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, заслужений професор КНУ ім. Тараса Шевченка, академік АН ВШ України
Газуда Михайло Васильович – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Луцишин Зоряна Орестівна – професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
Старостіна Алла Олексіївна – завідувач кафедри міжнародної економіки економічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
Слава Світлана Степанівна – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук, доцент
Черленяк Іван Іванович – професор Ужгородського національного університету, доктор наук з державного управління
Заяць Олена Іванівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Ерфан Єва Алоїсівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Кушнір Наталія Олексіївна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Шинкар Віктор Андрійович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Король Марина Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Рошко Світлана Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат філологічних наук
Бурунова Олена – доктор економічних наук, професор Полонійського університету (Республіка Польща)
Andrzej Krynski – доктор габілітований, професор, ректор Полонійського університету (Республіка Польща)
Ioan Horga – доктор історичних наук, професор Університету Орадеа (Румунія)
Eudmila Lipková – доктор економічних наук, професор Братиславського економічного університету (Словаччина)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Науковий вісник Ужгородського національного університету.
Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказ МОН України від 21 грудня 2015 року № 1328.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
на підставі Протоколу № 4 від 21 березня 2019 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21015-10815P,
видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

ЗМІСТ

Нікітко О. О. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ФУНКЦІОНУВАННІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ.....	5
Обиход К. О. ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ.....	10
Овчаренко О. В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ ЯК СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	17
Огінок С. В. МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО ФРАНЧАЙЗИНГУ У СИСТЕМІ БІЗНЕСУ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄС.....	23
Осадчук І. В., Боліла С. Ю. ПІДТРИМКА АГРАРНОЇ СФЕРИ ЯК ЧИННИК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	28
Павлова Г. Є., Приходько І. П., Волчанська Л. В. ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ УЗГОДЖЕНОЇ ТА ДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	33
Платонова І. О. ЕКСПОРТ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	37
Поліщук О. А., Поліщук О. Т. SWOT-АНАЛІЗ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В УПРАВЛІННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ РЕГІОНУ.....	41
Приходько В. П., Єгорова О. О., Джуган О. В. ДОСВІД ЄС У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	48
Приходько В. П., Єгорова О. О., Кропова А. С. «РОЗУМНІ МІСТА» У ПРОЦЕСАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТАРГЕТУВАННЯ, РЕСУРСИ ТА ПОТЕНЦІАЛ.....	53
Ратушна Ю. С. ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ФІНАНСОВОГО ІНВЕСТИВАННЯ.....	59
Резнікова Т. О., Пестун А. П. ІННОВАЦІЙНІ МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВИХ РОЗРАХУНКІВ – КРИПТОВАЛЮТИ.....	67
Світлична В. Ю. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ.....	72
Сідак В. С., Москов В. А. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СКЛАДНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ.....	78
Соколюк С. Ю. КЛАСТЕРНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	82
Степаненко О. І. ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	86

Стрілець В. Ю. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ: ДОСВІД ЄС.....	95
Taraniuk Leonid, Taraniuk Karina, Qiu Hongzhou THEORETICAL ASPECTS OF LOGISTICS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AT THE INTERNATIONAL LEVEL.....	101
Тріпак М. М., Шевчук О. В. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	105
Українець Л. А. ІНІЦІАТИВА «ПОЯС І ШЛЯХ» ЯК ОСНОВА НАРОЩУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ КИТАЮ.....	109
Чайкіна А. О., Ревіна М. О. ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ.....	113
Корж М. В., Чуніхіна Т. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРЮЮЧОГО СУБ'ЄКТА.....	119
Чупрін Є. С., Кондратенко Д. В., Гелеверя Є. М. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЇ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	125
Shyriaieva Natalia, Rohozna Valeriya, Adamkevych Antoanella THE CONCEPT OF GAMIFICATION AND STATISTICAL ANALYSIS OF EXISTING MOBILE APPLICATIONS ON INTERNATIONAL BUSINESS.....	131
Щербініна С. А. ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	136
Ярмолюк О. Ф., Шишка Р. С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В ОБЛІКУ.....	142

Нікітко О. О.

здобувач відділу макроекономіки
та державного управління
Причорноморського науково-дослідного
інституту економіки та інновацій

Nikitko Alexander

Applicant in the Department of Macroeconomics
and Economics State Administration of the
Black Sea Research Institute of Economics and Innovation, Odessa

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ФУНКЦІОНУВАННІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті запропоновано вдосконалення моделі формування ресурсного потенціалу будівельної галузі, в основі якої покладено багатокритеріальні методи узагальнень теорії прийняття рішень для якісних шкал вимірювання, що дало змогу врахувати специфіку показників галузевої статистики та отримувати рекомендації щодо управління ресурсами в галузі. Доведено, що під час використання трудових ресурсів найбільші проблеми будівельної галузі полягали у низькому рівні заробітної плати, що на -12,01% поступався середньому рівню в економіці. У ході роботи встановлено, що ще однією проблемою у використанні трудових ресурсів будівельною галуззю є один із найнижчих рівнів навантаження на одне вільне робоче місце по економіці у цілому. Обґрунтовано, що найбільші проблеми ресурсного потенціалу будівельної галузі пов'язані з низькою вартістю готових об'єктів будівництва та, як наслідок, високою частотою проміжного споживання.

Ключові слова: розвиток будівельної галузі економіки, ресурсний потенціал, управління ресурсами галузі, техніко-економічні особливості.

Вступ та постановка проблеми. Дослідження ресурсного потенціалу, існуючих методів оцінки та аналізу засвідчили, що сьогодні серед науковців не існує єдиної точки зору щодо його понятійного визначення як економічної категорії. В умовах адміністративно-командної економіки вітчизняні вчені трактували ресурсний потенціал як наявну сукупність усіх видів ресурсів, що використовувалися для забезпечення потреб виробництва.

Дослідження причин економічного зростання та розвитку апарату виробничих функцій призвів серед деяких науковців до зміни сприйняття категорії ресурсного потенціалу як максимальних виробничих потужностей, що забезпечувалися певним сполученням ресурсів та відповідною ресурсовіддачею.

Сьогодні відомо, що будь-яка економічна система здатна реалізувати свій потенціал у контексті поставлених цілей розвитку. Іншими словами, потенціал системи може бути достатнім для реалізації стратегії помірною економічного зростання і недостатнім для реалізації стратегії швидкого росту. Вказаний приклад демонструє, що значення потенціалу є відносним, а не абсолютним. І залежить він не тільки від обсягу наявних ресурсів, а й від рівня перспективних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку будівельної галузі економіки в сучасних умовах присвячено багато праць науковців, серед яких – Н. Бондарева [1], В. Анін [2], І. Миронець [3], Л. Левіт [4], І. Салій [5] та ін. Утім, у їхніх працях не наводиться наукового підґрунтя сучасного визначення та змісту ресурсного потенціалу будівельної галузі, не досліджуються моделі та методи його формування.

Метою даної роботи є побудова моделі формування стійкого потенціалу у функціонуванні будівельної галузі, враховуючи необхідність планомірного та ритмічного забезпечення будівельної галузі достатніми обсягами всіх видів ресурсів [6].

Результати дослідження.

Важливим питанням під час побудови будь-якої моделі є забезпечення її інформаційного складника. У рамках даної роботи джерелами вхідної інформації виступають актуальні дані Державної служби статистики України, що знаходяться у відкритому доступі [7; 8]. За ступенем дискретизації вони згруповані по місяцях, кварталах та роках.

Вибір та обґрунтування кроку дискретизації під час побудови моделі оцінки ресурсного потенціалу доцільно виконувати з урахуванням специфіки діяльності будівельної галузі, яка проявляється на прикладі показника сукупного випуску продукції.

На рис. 1 наведено щомісячну динаміку обсягів виробленої будівельної продукції за її видами протягом 2017–2018 рр. у порівняних цінах 2017 р. [7].

Як видно з рис. 1, динаміка виробництва будівельної галузі за вказаний період характеризувалася річними циклічними коливаннями, що мали певні особливості розвитку. По-перше, сукупний обсяг будівництва на протязі січня-листопада за обидва роки мав практично лінійну тенденцію до зростання з високим рівнем адекватності:

– у 2017 р. парна лінійна регресія мала вигляд $Y = 3462.3 + 701.83x$, із достовірністю апроксимації $R^2 = 0.9709$, де x – порядковий номер місяця з початку року, $x = 1 \dots 11$; Y – сукупний випуск продукції будівельної галузі;

– у 2018 р. відповідна залежність дорівнювала $Y = 4069,3 + 908,79x$, із достовірністю апроксимації $R^2 = 0.9336$.

По-друге, протягом грудня кожного року спостерігалася короткострокове стрибкоподібне зростання випуску продукції будівництва на 50–90% по відношенню до листопада. Проте початок кожного року відзначався багатозначним падінням виробництва, від досягнутого у грудні попереднього року обсягу випуску.

Описаний циклічний характер виробництва був притаманний усім без винятку видам будівництва, про що свідчать відповідні розраховані коефіцієнти кореляції:

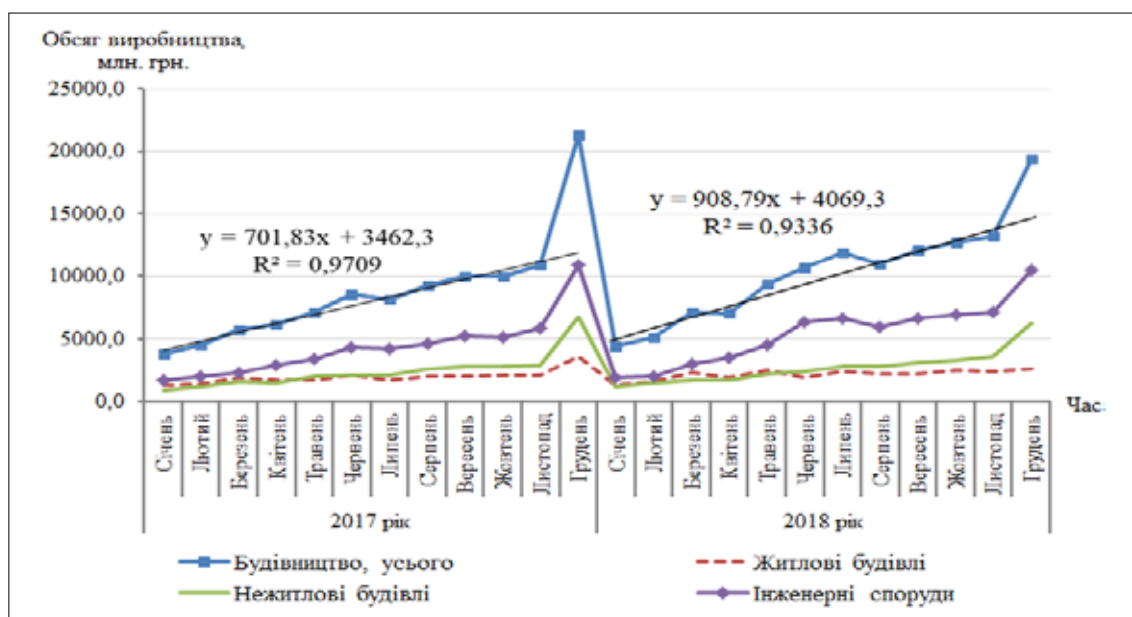

Рис. 1. Щомісячна динаміка обсягів виробленої будівельної продукції за її видами протягом 2017–2018 рр.

- між сукупним галузевим обсягом випуску та будівництвом інженерних споруд: $K_{кор} = 0,9921$;
- житловим будівництвом: $K_{кор} = 0,8819$;
- нежитловим будівництвом: $K_{кор} = 0,9828$.

Отже, з'ясована річна циклічність у розвитку будівельної галузі є не випадковістю, а результатом спільної взаємодії виробництва інженерних споруд, житлових та нежитлових будівель. Причинами такого явища є певні галузеві особливості:

- будівництво об'єктів будь-якого призначення, їх поточний або капітальний ремонт є довготривалими в часі і можуть займати від декількох місяців до років. Планування строків завершення об'єктів здебільшого припадає на кінець календарного року. Протягом усього цього часу вони обліковуються як незавершене будівництво, обсяг якого зростає на величину відповідних витрат. На етапі введення в експлуатацію об'єкти будівництва в державній статистичній звітності обліковуються як обсяги виробництва поточного періоду. Це є однією з головних причин циклічних коливань, які ми спостерігали на рис. 1;

- щорічна практика бюджетного фінансування капітального будівництва свідчить про нерівномірність платежів. Як правило, значний обсяг фінансування найчастіше відбувається наприкінці календарного року. Своєю чергою, забудовники повинні освоїти ці кошти до кінця року або повернути невикористані залишки в державний бюджет. Це також сприяє зростанню обсягів виробленої будівельної продукції саме наприкінці року.

Вказані особливості призводять до того, що виявлені циклічні коливання щомісячних обсягів виробленої будівельної продукції не відповідають динаміці споживання ресурсів за аналогічні періоди часу. Іншими словами, ресурси можуть споживатися на протязі року рівномірними обсягами, а випуск продукції буде відображатися у статистичній звітності тільки під час введення об'єкта будівництва в дію.

Тобто дана статистика (рис. 1) не є репрезентативною для визначення щомісячних потреб виробництва у ресурсах та необхідного ресурсного потенціалу будівельної галузі, тому під час побудови моделі формування стійкого потенціалу вибрані інтервали часу слід укрупнювати до одного року.

Для кількісної оцінки будь-якого складного економічного явища в практиці галузевої статистики завжди використовується відповідна система показників, за допомогою якої виконується вимірювання всіх аспектів діяльності об'єкта дослідження. Ресурсний потенціал будівельної галузі у цьому разі не є винятком. На основі проведеного узагальнення існуючих наукових досліджень та виходячи з наявних статистичних даних до його складу в рамках цієї роботи включено: трудові ресурси, основні засоби, проміжне споживання сировини, матеріалів та напівфабрикатів.

Його комплексне вимірювання за кожним означеним напрямком повинно передбачати врахування кількісної та якісної оцінки використання ресурсів у процесі господарської діяльності. Зважаючи на це, запропонована ієрархія показників ресурсного потенціалу будівельної галузі наведена на рис. 2 [9].

Поширеною практикою зведення множини показників до одного узагальненого в економіко-статистичному аналізі є використання методики інтегральної оцінки. Однак специфіка показників галузевої статистики, що увійшли до складу ресурсного потенціалу, вносить певні обмеження на можливості застосування тих чи інших методів згортки, а саме:

1. Використані індивідуальні показники галузевої статистики мають різні одиниці виміру та масштаб вимірювання. Окрім того, галузева статистика не має нормативних чи рекомендованих значень показників, що вимірюють ефективність операційної діяльності та використання ресурсів по кожній окремій галузі. Це унеможливує проведення процедури їх нормування, оскільки допустимі межі змін показників визначити проблематично.

2. Актуальною також є проблема інтерпретації значення інтегрального показника ресурсного потенціалу, обчисленого за даними звітного періоду, оскільки база для порівняння відсутня.

Зважаючи на це, оцінку поточного стану та динаміки ресурсного потенціалу будівельної галузі запропоновано виконувати у порівнянні з іншими галузями економіки України. Це дасть змогу не тільки отримати уявлення про стан та ефективність використання ресурсів, а й з'ясувати

Рис. 2. Ієрархія показників ресурсного потенціалу будівельної галузі

конкурентні переваги та слабкі сторони будівельної галузі порівняно з іншими секторами економіки України.

Проблему неповноти інформації для нормування індивідуальних показників пропонується вирішувати шляхом переходу від кількісних шкал вимірювання до якісних за допомогою процедури ранжування об'єктів дослідження, тобто галузей [10].

У теорії прийняття рішень проведення відповідного багатокритеріального порівняльного аналізу виконується методом Парето. Цей метод дає змогу впорядкувати всі галузі України за рівнем ресурсного потенціалу на основі формування множини ефективних рішень, що не поступаються одне одному.

Також для побудови узагальненого ранжування галузей за цільовим показником нами використовувався метод середніх арифметичних рангів, алгоритм якого передбачає виконання таких етапів:

– для кожного індивідуального показника, що увійшов до складу ресурсного потенціалу (рис. 2), визначається напрям оптимізації та з урахуванням цього виконується ранжування галузей. Причому менший ранг отримує та галузь, яка має у своєму розпорядженні більший обсяг ресурсів або ефективність його використання є вищою порівняно з іншими галузями економіки;

– на основі ранжувань за всіма індивідуальними показниками виконується узагальнене впорядкування галузей за ресурсним потенціалом. Для цього знаходиться середня арифметична проста, або зважена рангів, для кожної галузі. Обчислення зваженої середньої доцільно виконувати, коли експерт, відповідно до власної системи переваг, уважає певні індивідуальні показники більш важливішими за інші. На основі обчислених середніх виконується фінальне ранжування. При цьому нижчому значенню середньої відповідає менший ранг, і навпаки.

Методологія обчислення показників, що розглядаються, потребує уточнення. Група P_1 містить показники, що відповідають за забезпеченість галузей трудовими

ресурсами та їхню продуктивність праці. З економічної статистики відомо, що наявна чисельність трудових ресурсів кожної галузі вимірюється кількістю найманих працівників та чисельністю зайнятого населення. Працівник вважається найманим, якщо він уклав з організацією трудовий договір та працює на постійній або тимчасовій основі. На відміну від цього, зайняте населення працює самостійно мінімум одну годину на тиждень. Саме в будівельній галузі, зважаючи на сезонний характер окремих робіт, різниця між указаними показниками є однією з найбільших у масштабах економіки України. Тому зайняте населення виступає найбільшим резервом нарощування кількісного складу трудових ресурсів шляхом збільшення чисельності найманих працівників.

Показник абсолютного резерву P_{12} розраховується як різниця між зайнятими та найманими працівниками. Відповідно, відносний резерв P_{13} показує, у скільки разів абсолютний резерв перевищує кількість найманих працівників.

Іншим джерелом поповнення трудових ресурсів у кожній галузі є безробітний склад працездатного населення. Можливості галузі до його швидкої мобілізації в межах необхідної чисельності вимірюються співвідношенням кількості зареєстрованих безробітних до вільних вакансій. Абсолютна різниця між ними вимірюється показником P_{14} , а відношення – показником P_{15} .

Рівень заробітної плати P_{16} обчислюється шляхом відношення галузевої середньомісячної заробітної плати до аналогічного показника по всій Україні й вимірюється показниками темпів приросту.

Середньомісячна продуктивність праці на одного зайнятого P_{17} розраховується діленням галузевого обсягу випуску товарів і послуг у ринкових цінах до чисельності зайнятого населення.

Друга група показників P_2 належить до забезпеченості галузей основними засобами, їхнього стану та ефективності використання. До її складу увійшли показники

залишкової вартості P_{21} , коефіцієнту оновлення P_{22} та зносу P_{23} , а також фондівдача P_{24} . Методика розрахунку вказаних показників достатньою мірою висвітлена в теорії аналізу господарської діяльності.

Остання група показників проміжного споживання P_3 характеризує забезпеченість будівельної галузі сировиною, матеріалами, напівфабрикатами та супутніми послугами, що виробляються самою будівельною та іншими галузями економіки. Визначена частка проміжного споживання має безпосередній вплив на формування показників ресурсомісткості та енергоємності продукції. Зі статистичних таблиць «витрати – випуск» [8], що будуються на основі міжгалузєвої моделі Леонтьєва, відомо, що сукупний випуск продукції галузі складається з проміжного споживання P_{31} та доданої вартості. Причому інтенсивний шлях економічного розвитку передбачає зменшення частки проміжного споживання у загальному випуску P_{32} .

Висока залежність галузі від зовнішніх постачальників завжди несе ризики несвоєчасного виконання виробничої програми, тому господарська діяльність, яка є високо інтегрованою до системи міжгалузєвих зв'язків, з одного боку, завжди буде мати місце, а з погляду економічного ризику є небажаною. Тому для вимірювання рівня незалежності галузі від постачальників до складу даної групи було введено відповідний показник P_{33} . В основі методики його розрахунку покладено припущення про те, що рівень залежності підприємств будівельної галузі від продукції іншої галузі дорівнює відповідному коефіцієнту прямих витрат a_{ij} , де i – галузь – постачальник сировини, матеріалів, напівфабрикатів та суміжних послуг, j – галузь будівництва. Тоді коефіцієнт незалежності j -ої галузі від сировини i -ого постачальника буде дорівнювати $(1 - a_{ij})$. Відповідно, загальний коефіцієнт незалежності будівельної галузі від множини галузей-постачальників буде розраховуватися за формулою:

$$P_{33j} = \prod_{i=1}^m (1 - a_{ij}), \quad (1)$$

де P_{33j} – загальний коефіцієнт незалежності j -ої галузі від галузей-постачальників; m – кількість галузей.

Отже, нами було отримано модель формування ресурсного потенціалу будівельної галузі на основі обґрунтова-

ної множини показників. Спираючись на статистичні дані 2017 р., нами проведено порівняльний аналіз ресурсного потенціалу галузей України, що представлено в табл. 1.

Узагальнююче ранжування (колонка 5) вказує на те, що ресурсний потенціал будівельної галузі знаходиться на 10-му місці серед 16 галузей. Тобто за конкурентоспроможністю він поступається середньому рівню.

Найкращі позиції будівельна галузь демонструє у використанні основних засобів, перш за все, завдяки коефіцієнту їхнього оновлення, який у 2017 р. становив $P_{22} = 21,0\%$. Незважаючи на це, коефіцієнт зносу на кінець року все ще дорівнював $P_{23} = 45,7\%$. Найбільша зношеність основних фондів була характерна для промисловості – 59,1%, галузі інформації та телекомунікації – 61,1%, діяльності у сфері адміністративного обслуговування – 81,6%. Отже, процес модернізації основних засобів необхідно продовжувати.

У використанні трудових ресурсів найбільші проблеми будівельної галузі полягали у низькому рівні заробітної плати, що на -12,01% поступався середньому рівню по економіці. Так, середньомісячна заробітна плата штатних працівників у Кіровоградській, Луганській, Херсонській та Хмельницькій областях у 2017 р. знаходилася на рівні 4375–4568 грн., що є найнижчими показниками по Україні. Водночас у Харківській та Полтавській областях середньомісячна заробітна плата у будівельній галузі становила 7790–7985 грн. Така різниця зумовлена суттєвими відмінностями в обсягах будівництва.

Ще однією проблемою у використанні трудових ресурсів будівельною галуззю є один із найнижчих рівнів навантаження на одне вільне робоче місце по економіці у цілому. Так, по Києву він становив лише 0,8, тобто кількість вільних робочих місць навіть перевищувала чисельність безробітних. Водночас за обсягами будівельних робіт у Києві їх було виконано більше ніж на 24% від будівництва по всій Україні. Причина такого стану – важкі умови праці та низький рівень її оплати.

Висновки. Найбільші проблеми ресурсного потенціалу будівельної галузі пов'язані з низькою вартістю готових об'єктів будівництва та, як наслідок, високою часткою проміжного споживання. Особливо залежною вона є від продукції власного виробництва та промисловості.

Таблиця 1

Результати порівняльного аналізу ресурсного потенціалу галузей (за даними 2017 р.)

Галузі	Трудові ресурси	Основні засоби	Проміжне споживання	Разом
1	2	3	4	5
Сільське та лісове господарство	3	1	12	2
Промисловість	1	13	13	11
Будівництво	7	3	16	10
Оптова та роздрібна торгівля	2	2	6	1
Транспорт, складське господарство	5	14	13	13
Тимчасове розміщування та харчування	12	11	15	15
Інформація та телекомунікації	4	10	10	8
Фінансова та страхова діяльність	8	6	4	4
Операції з нерухомим майном	11	15	1	11
Професійна, наукова та технічна діяльність	6	9	6	5
Адміністративне та допоміжне обслуговування	13	16	10	16
Державне управління й оборона	9	6	2	3
Освіта	15	4	3	6
Охорона здоров'я	14	5	5	7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	16	11	9	14
Інші види економічної діяльності	10	8	6	9

Сумарна їхня частка становить близько 69% від сукупного випуску продукції. Специфіка будівельної галузі полягає у тому, що її продукція є матеріалоемною. Однак зменшити частку проміжного споживання та наростити додану вартість можна лише підвищуючи якість будівельних об'єктів та їхню кінцеву ціну реалізації, що можливо в умовах зростання економіки.

Науковою новизною даної роботи є вдосконалення моделі формування ресурсного потенціалу будівельної галузі, в основу якої покладено багатокритеріальні методи узагальнень теорії прийняття рішень для якісних шкал вимірювання, що дали змогу врахувати специфіку показників галузевої статистики та отримувати рекомендації щодо управління ресурсами в галузі.

Список використаних джерел:

1. Бондарева Н. Термінологічне дослідження поняття «будівництво» в економіці України. *Вісник львівського університету. Серія «Економічні науки»*. 2008. Вип. 40. С. 47–50.
2. Анін В.І. Розрахунки ризиків інвестиційних проектів у будівництві. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2003. № 6. С. 18.
3. Миронець І.М. Адміністративно-правове регулювання будівельної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.07. Київ, 2012. 235 с.
4. Левіт Л.Г. Порівняльна ефективність інвестицій у житлове будівництво за формами власності. *Комунальне хазяйство городів*. 2003. Вип. 48. С. 67–71.
5. Салій І. М. Розвиток галузі будівельних матеріалів України. URL : <http://www.avbmv.com.ua/index.php/pro-asotiation/analitika>.
6. Економічні фактори розвитку промислового та цивільного будівництва в сільському господарстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 1(38). С. 9–12.
7. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник / за ред. І.С. Вернера. Київ, 2018. 241 с.
8. Таблиця «витрати-випуск України» за 2016 рік в основних цінах. Статистичний збірник / за ред. І.М. Нікітіної. Київ, 2018. 96 с.
9. Погребняк М.М. Індикативне планування як основа удосконалення системи державного регулювання економіки України. *Ринкова трансформація економіки України: проблеми регулювання* : колективна монографія / за ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. Київ : НДЕІ, 2005. С. 141–145.
10. Герасимов Б.М., Дивизинюк М.М., Субач І.Ю. Системы поддержки принятия решений: проектирование, применение, оценка эффективности : монография. Севастополь : СНИЯЭ и П, 2004. 320 с.

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

Аннотация. В статье предложено усовершенствование модели формирования ресурсного потенциала строительной отрасли, в основе которой лежат многокритериальные методы обобщений теории принятия решений для качественных шкал измерения, что позволило учесть специфику показателей отраслевой статистики и получить рекомендации по управлению ресурсами в отрасли. Доказано, что при использовании трудовых ресурсов наибольшие проблемы строительной отрасли заключались в низком уровне заработной платы, который на -12,01% уступал среднему уровню по экономике. В ходе работы было установлено, что еще одной проблемой в использовании трудовых ресурсов строительной отраслью один из самых низких уровней нагрузки на одно свободное рабочее место по экономике в целом. Обосновано, что наибольшие проблемы ресурсного потенциала строительной отрасли связаны с низкой стоимостью готовых объектов строительства и, как следствие, высокой долей промежуточного потребления.

Ключевые слова: развитие строительной отрасли экономики, ресурсный потенциал, управление ресурсами отрасли, технико-экономические особенности.

MODEL OF RESOURCE POTENTIAL FORMATION IN FUNCTIONING OF CONSTRUCTION INDUSTRY

Summary. The article suggests an improvement of resource potential formation model of the construction industry, based on the multicriteria methods of decision making theory generalization for qualitative measurement scales, which allowed taking into account the specifics of industry statistics indicators and obtaining recommendations on the management of resources in the industry. It is proved that using the labor resources the greatest problems of the construction industry were low wages, which was -12.01% lower than the average level in the economy. Thus, the average monthly salary of staff in Kirovograd, Luhansk, Kherson and Khmelnytsky regions in 2017 was in the range of 4375-4568 UAH, which is the lowest indicator in Ukraine. At the same time, the average wage in the construction industry in the Kharkiv and Poltava regions amounted to UAH 7790-7985. This difference is due to significant differences in the volume of construction. The author found that another problem in the use of labor resources in the construction industry is one of the lowest levels of load on 1 vacancy in the economy as a whole. So in Kiev it was only 0.8, that is, the number of vacancies even exceeded the number of unemployed. At the same time, according to the volume of construction works, in Kiev, they executed more than 24% of construction throughout Ukraine. The reason for such a situation is the difficult working conditions and the low level of its payment. The author substantiated that the greatest problems of the resource potential of the construction industry are related to the low cost of ready-made construction and, as a result, a high proportion of intermediate consumption. It is particularly dependent on the products of its own production and industry. Their total share is about 69% of the total output. The specifics of the construction industry are that its products are material-intensive. However, reducing the share of intermediate consumption and increasing value added can only be done by improving the quality of construction sites and their final sales price, which is possible in conditions of economic growth.

Key words: development of the construction industry of the economy, resource potential, management of industry resources, technical and economic features.

Обиход К. О.

асистент кафедри публічного управління
та менеджменту інноваційної діяльності

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Obykhod Kateryna

Assistant of the Department of Public Administration
and Innovation Management

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ

Анотація. У статті розглянуто пріоритетні напрями, пов'язані з формуванням ефективної системи державного фінансового контролю надання послуг науковими установами. Для побудови ефективної системи внутрішнього контролю керівник установи має сформулювати Положення щодо внутрішнього контролю, яке базується на системі формалізованих і задокументованих правил і процедур контролю, складене вищим керівним органом, яким є головний розпорядник бюджетних коштів, з урахуванням галузевих особливостей підпорядкованих науково-дослідних установ. Запропоновано алгоритм ідентифікації та оцінки ризиків за напрямом «Надання наукових послуг», використання якого дасть змогу регламентувати процес управління ризиками шляхом удосконалення його обліково-інформаційного забезпечення та прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: управління державними фінансами, реформування контролю, організація внутрішнього контролю, регламентуюче положення, управління ризиками, надання послуг.

Вступ та постановка проблеми. Європейський вектор становлення та розвитку України закріплено «Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», яка визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов [1]. Відповідно до вибраного курсу розвитку країни, уряд країни приймає та затверджує Стратегію реформування системи управління державними фінансами на період до п'яти років. У лютому 2017 р. на засіданні уряду затверджено Стратегію управління державними фінансами на 2017–2020 рр. (далі – Стратегія), розроблену Міністерством фінансів України [2]. Метою є побудова сучасної та ефективної системи управління державними фінансами (далі – СУДФ), яка здатна надавати якісні державні послуги, ефективно акумулювати ресурси та розподіляти їх у чіткій відповідності з пріоритетами розвитку держави у середньо- та довгостроковій перспективі з дотриманням принципів економічності, ефективності, результативності та прозорості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реформування та розвитку контролю, а також теоретичні та практичні аспекти методології й організації контрольної діяльності досліджувалися багатьма науковцями, такими як: С.В. Бардаш, М.Т. Білуха, Л.В. Гізатуліна, Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, Р.Т. Джога, І.К. Дрозд, Н.І. Дорош, О.О. Дорошенко, Т.І. Єфименко, Є.В. Калюга, С.О. Левицька, Л.Г. Ловінська, А.М. Любенко, Н.І. Сушко, О.О. Чечуліна, І.Ю. Чумакова та ін.

У працях науковців сформовано основу розвитку теорії й методик контролю діяльності суб'єктів державного сектору економіки. Проте одержані ними результати потребують подальших досліджень щодо розширення їх використання у плануванні та контролі надання послуг науковими установами державного сектору з урахуванням модернізації системи управління державними фінансами.

Метою даної роботи є дослідження щодо здійснення контролю діяльності наукових установ державного сектору, зокрема висвітлення питання організації внутріш-

нього контролю з урахуванням ризиків надання послуг науковими установами Національної академії аграрних наук України (далі – НААН).

Результати дослідження.

Розвиток державних фінансів у частині контролю, що передбачений Стратегією [2], наведено на рис. 1. Виходячи із завдань, що має виконувати державний фінансовий контроль у сучасному суспільстві, його модернізованих форм та об'єктів, Стратегією [2] визначено комплекс заходів щодо вдосконалення системи контролю державних фінансів на період 2017–2020 рр.

На рис. 1 вказано пріоритетні напрями побудови сучасної та ефективної СУДФ. Відповідно до Стратегії, розподіляють три рівні фінансового контролю, які мають відповідну мету та конкретні завдання: 1) державний внутрішній фінансовий контроль – посилення управлінської підзвітності на всіх рівнях державного сектору; 2) державний фінансовий контроль – підвищення ефективності державного фінансового контролю; 3) незалежний зовнішній фінансовий контроль, який має на меті посилення ролі та підвищення ефективності зовнішнього фінансового контролю відповідно до стандартів INTOSAI.

З огляду на це, Стратегією визначено одне з основних завдань – підвищення рівня управлінської підзвітності та ефективності внутрішнього контролю та аудиту в органах влади на центральному та місцевому рівнях. Аналізуючи перелік стратегічних завдань, слід відзначити їх розподіл за рівнями: зовнішній аудит; державний фінансовий аудит; внутрішній контроль і аудит.

У цьому контексті базове законодавче забезпечення в Україні такому розподілу контролю надає Бюджетний кодекс, згідно зі ст. 26 якого контроль від імені Верховної Ради над надходженням коштів до державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата, а розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організують внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечують їх здійснення у своїх установах і на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління таких розпорядників бюджетних коштів [3].

Рис. 1. Стратегічні напрями та завдання розвитку державних фінансів у частині фінансового контролю

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Рис. 2. Модель державного фінансового контролю над діяльністю НААН

Джерело: сформовано автором на основі [2–4]

Органи зовнішнього контролю не входять до організаційної структури підконтрольних їм органів. Саме тому вищі органи контролю державних фінансів є органами зовнішнього контролю. Щодо питань розмежування суб'єктів зовнішнього та внутрішнього контр-

олу, то Лімською декларацією керівних принципів аудиту державних фінансів [4] визначено, що кожен державний орган чи організація мають у своєму складі власний підрозділ внутрішнього контролю і аудиту (рис. 2).

Наведена модель (рис. 2) розкриває структурну організацію суб'єктів контролю господарської діяльності науково-дослідних установ, урахувавши їх підпорядкованість Президії НААН, та дає змогу систематизувати сучасну контрольну ієрархію для чіткої побудови контрольних заходів із метою ефективного та прозорого використання бюджетних коштів.

Основою внутрішнього контролю (за термінологією ЄС – фінансове управління і контроль) є відповідальність керівника за управління та розвиток органу в цілому. До основних функцій керівника належать планування та організація діяльності, формування адекватної структури внутрішнього контролю, нагляд за його здійсненням та управління ризиками для досягнення впевненості в тому, що мета й цілі органу будуть досягнуті, а рішення виконуватимуться [2]. Тобто прийнята модель побудови державного фінансового контролю спрямована на зменшення відповідальності зовнішнього контролю і збільшення значення внутрішнього.

Варто підкреслити думку І.Ю. Чумакової, що реформування системи контролю у державному секторі – це «... перехід від прямих інструментів центрального, переважно фінансового, контролю фінансування до більш диверсифікованої моделі контролю, орієнтованої на результативність виконання зобов'язань органами державного сектору та забезпечення належного функціонування управлінських систем» [5, с. 112]. Внутрішній контроль повинен сприяти раціональному використанню бюджетних коштів та носити попереджувальний характер, усувати можливість виникнення помилок під час формування звітності [6, с. 583]. Тобто внутрішній контроль виступає інструментом управління діяльністю установи, комплекс дій, правил та заходів, запроваджених керівництвом суб'єкта господарювання державного сектору економіки, що постійно застосовуються в ході діяльності установи для забезпечення впевненості у досягненні нею таких загальних цілей:

економності, ефективності використання ресурсів і результативності діяльності;

відповідності чинним законам, іншим нормативно-правовим та регулюючим актам, бюджетній політиці та регламентним процедурам;

незалежності та надійності інформації рахунків та даних; захисту активів від утрат, зокрема тих, які виникли через зловживання, нерегульованість чи корупцію.

Внутрішній контроль – не разова подія, а постійний управлінський процес, який охоплює всі операції кожної структурної одиниці установи. При цьому внутрішній контроль має забезпечувати визначення й аналіз ризиків діяльності установи з метою запобігання їм чи обмеження. Тобто не можна отожднювати внутрішній контроль із контрольно-ревізійною роботою. Внутрішня контрольно-ревізійна робота є лише незначною складовою частиною системи внутрішнього контролю. Кожен працівник повинен розуміти важливість та підтримувати функціонування внутрішнього контролю, знати свої обов'язки та повноваження у його здійсненні.

Згідно з Методичними рекомендаціями з організації внутрішнього контролю, розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та підвідомчих бюджетних установах № 995 (далі – Методичні рекомендації № 995) [7], які ґрунтуються на положеннях стандартів внутрішнього контролю для державного сектору (INTOSAI), внутрішній контроль включає п'ять взаємопов'язаних елементів: внутрішнє середовище, управління ризиками, заходи контролю, моніторинг, інформацію та комунікацію [7].

Організація та здійснення внутрішнього контролю у установі мають забезпечуватися шляхом:

- розроблення та затвердження керівником установи внутрішніх документів, спрямованих на забезпечення функціонування елементів внутрішнього контролю;

- запровадження чітких систем (порядків) планування діяльності, контролю над їх виконанням та звітування про виконання планів, завдань і функцій, оцінки досягнутих результатів та за необхідності своєчасного коригування планів діяльності установи;

- виконання керівництвом та працівниками установи планів, завдань і функцій, визначених законодавством та затверджених керівником установи внутрішніх документів, інформування керівництва установи про ризики, що виникають під час виконання покладених на них завдань і функцій, ужиття заходів контролю, здійснення моніторингу, обміну інформацією [8].

Для комплексної формалізації процедур інформаційного забезпечення функціонування системи внутрішнього контролю представимо узагальнення внутрішніх документів та регламентів щодо його елементів (табл. 1).

Для побудови ефективної системи внутрішнього контролю керівник установи має забезпечити дотримання загальних організаційно-правових засад внутрішнього контролю, затверджених нормативно-законодавчими актами, і організацію надійної та дієвої системи внутрішнього контролю. Такою організаційно-правовою засадою внутрішнього контролю в установі має стати Положення щодо внутрішнього контролю, яке базується на системі формалізованих і задокументованих правил та процедур контролю. Воно повинно бути затверджене Президією НААН як головним розпорядником бюджетних коштів з урахуванням галузевих особливостей підпорядкованих науково-дослідних установ.

Наукові установи НААН переважно ведуть безпечну діяльність. Однак окремі види діяльності є ризиковими, що зумовлено специфікою наукової роботи, у процесі якої можна отримати різні наслідки, як позитивні для науковця, так і негативні для громади, або навпаки. Зокрема, наукова діяльність хоча й має обмеження в часі виконання послуги, але дуже часто результат її виконання може бути поза визначеним терміном.

Розроблений установою вищезазначений документ має допомогти керівнику установи налагодити ефективне, раціональне та економне управління її діяльністю, визначити індивідуальну відповідальність працівників установи. Крім того, Положення щодо внутрішнього контролю повинно слугувати методичним посібником управлінцям усіх рівнів та внутрішнім аудиторам у їх щоденній роботі. Керівник повинен нести загальну відповідальність за розроблення, формалізацію, впровадження та моніторинг системи внутрішнього контролю.

Важливим складником Положення щодо внутрішнього контролю в частині надання послуг є формування регламентів або блок-схем процесів. Блок-схему щодо здійснення такої послуги, як експертиза в системі НААН, наведено на рис. 3.

Зміст указаних операцій (рис. 3), вхідну та вихідну документацію за кожним підпроцесом, а також структурний підрозділ, відповідальний за кожну операцію, деталізовано в технологічній карті. Блок-схема та технологічна карта дають змогу особам, які здійснюють контроль, чітко систематизувати об'єкти контролю, простежувати взаємозв'язки в господарських операціях, а також встановлювати межі відповідальності кожного виконавця.

Нормативні документи щодо стратегічних аспектів розвитку державних фінансів та державного фінансового контролю містять аналіз сучасного стану внутрішнього контролю в Україні. При цьому однією з найважливіших

Документування елементів системи внутрішнього контролю суб'єктів державного сектору

Елементи	Документи
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> – стратегія розвитку із визначеною метою та цілями діяльності установи; – плани і програми діяльності; – організаційна структура, штатний розпис; – положення про структурний підрозділ та посадові інструкції; – розподіл обов'язків між керівником та його заступниками, затвердження складу комісії; – інструкція з діловодства, система контролю над виконанням документів; – правила внутрішнього трудового розпорядку; – регламенти (описи) або блок-схеми функцій, процесів, операцій і процедур з їх виконання; розподіл відповідальних виконавців та співвиконавців; – правила етичної поведінки (кодекси етики); – інструкції з кадрових питань, плани навчання та підвищення кваліфікації; – положення (наказ) про облікову політику; – порядок організації бухгалтерського обліку; – порядки запровадження управлінської відповідальності та підзвітності; – регламенти антикорупційних заходів
Управління ризиками	<ul style="list-style-type: none"> – організаційний документ щодо порядку управління ризиками; – кадрова документація щодо відповідальних посадових осіб за здійснення координації управління ризиками; – порядок ідентифікації, оцінки та реагування на ризики в установі та в кожному структурному підрозділі; – порядок інформування керівництва установи про проведену оцінку ризиків, ризикові сфери діяльності.
Заходи контролю	<ul style="list-style-type: none"> – регламент процедури візування, погодження, затвердження (інструкції з діловодства); – накази про розподіл функціональних обов'язків між керівником і заступниками; – положення про структурні підрозділи, посадові інструкції спеціалістів; – регламенти про облікову політику; – робочий план рахунків; – договори про матеріальну відповідальність; – внутрішні нормативні документи, що регламентують порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію; – правила внутрішнього трудового розпорядку; – порядок проведення інвентаризації; – правила доступу до матеріальних ресурсів установи; – звіти про діяльність, про виконання паспортів бюджетних програм тощо
Моніторинг	<ul style="list-style-type: none"> – порядок планування, організації і проведення контрольних заходів; – інструкції з діловодства
Інформація та комунікація	<ul style="list-style-type: none"> – перелік форм звітності; – інструкції з діловодства; – порядки обміну інформацією, що містять процедури, форми, обсяги, терміни, перелік надавачів та отримувачів інформації (наприклад, регламенти щодо доступу до публічної інформації); – графіки документообігу; – графіки складання і подання звітності; – схеми інформаційних потоків; – комп'ютеризовані інформаційно-аналітичні системи тощо

Джерело: систематизовано автором за [8; 9]

проблем у здійсненні реформ у цій сфері законодавці вбачають низький рівень управління ризиками діяльності суб'єктів державного сектору.

Діяльність з управління ризиками в установі полягає в ідентифікації, оцінці та визначенні способів реагування на ризики і заходів контролю для запобігання або зменшення їхнього негативного впливу на досягнення установою мети та стратегічних цілей. Ідентифікація ризиків полягає у визначенні ймовірних подій, які негативно впливають/вплинуть на здатність установи виконувати визначені актами законодавства завдання і функції для досягнення мети та стратегічних цілей [7].

Методичними рекомендаціями [7] також передбачено класифікацію ризиків за видами, критеріями ймовірності та суттєвістю їхнього впливу (табл. 2).

У табл. 2 сформовано зразок ідентифікації переліку ризиків для суб'єктів державного сектору в системі НААН за процесом «Надання наукових послуг» з їх оцінкою за п'ятибальною шкалою за критеріями впливу ризику та ймовірності його виникнення.

Ймовірність представляє можливість того, що певна подія станеться у певний проміжок часу, тоді як вплив представляє шкалу ефектів, які можуть вплинути на спроможність організації досягати власних цілей. Часові рамки, в яких керівництво оцінює ймовірність, повинні відповідати часовому горизонту відповідної стратегії та цілей. Найважливішими є ризики, які мають вищу ймовірність і вищий рівень впливу на результати діяльності установи [10].

Для надання числових характеристик оцінкам важливості ризиків побудовано графік (рис. 4).

Що стосується ризиків, події, віднесені до верхнього правого кута чотирикутника, обов'язково повинні вирішуватися керівництвом. Ризики, розташовані у нижньому лівому куті чотирикутника, не повинні потребувати багато або не потребують жодної уваги з боку керівництва залежно від допустимих меж ризиків [10].

Здійснимо візуалізацію в системі координат «вплив – ймовірність» із більш деталізованою шкалою – у межах 5 (табл. 3).

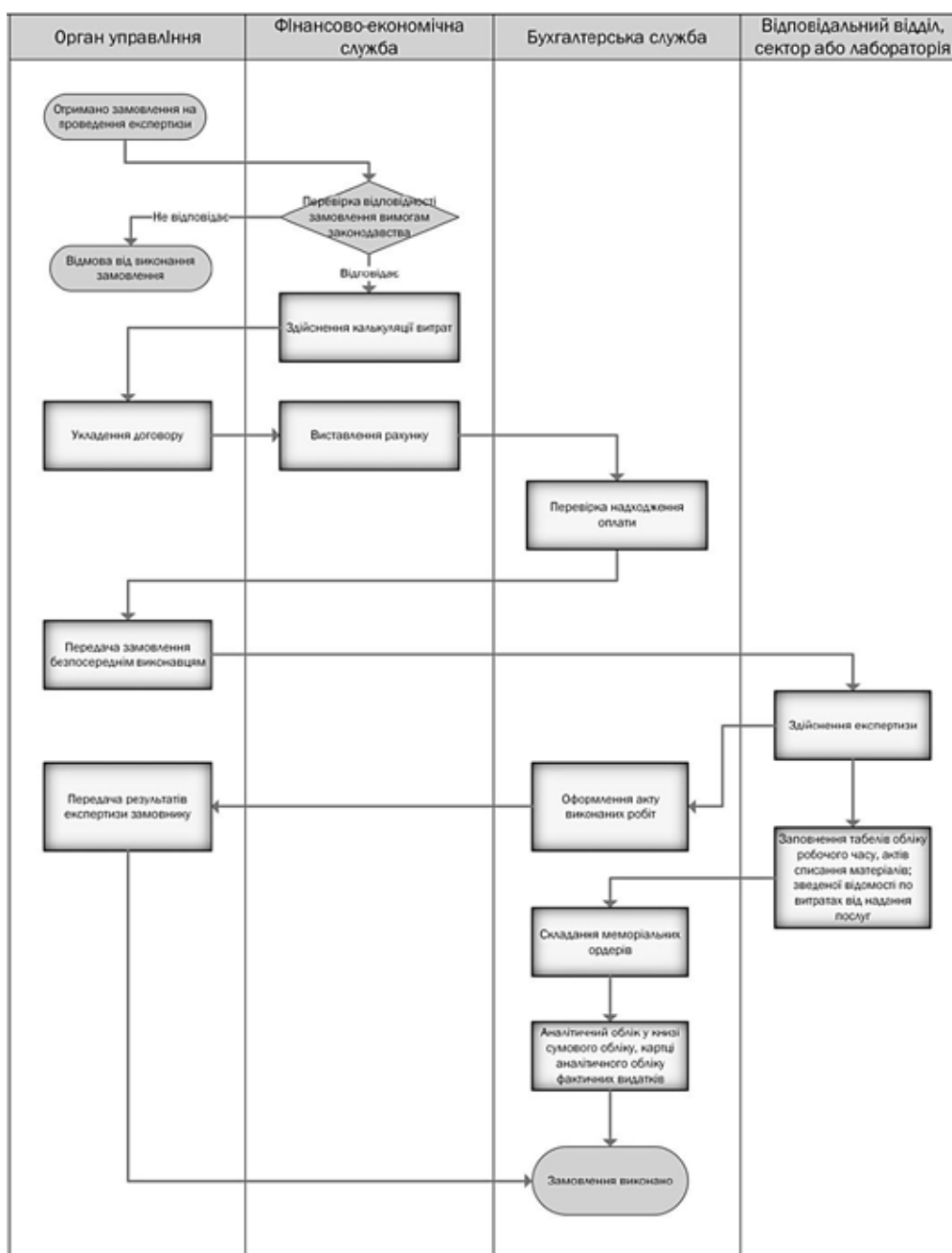

Рис. 3. Блок-схема здійснення експертизи суб'єктами державного сектору НААН

Джерело: розроблено автором

Класифіковані в табл. 3 ризики є вихідними даними для наступного кроку – реагування на ризики, яке, згідно з Методичними рекомендаціями [7], може здійснюватися такими способами: зменшення, прийняття, розділення чи уникнення ризику. Систематизація відповідних ризиків сприяє уникненню або попередженню на рівні внутрішнього контролю можливих помилок. Запропонований у роботі алгоритм ідентифікації та оцінки ризиків за напрямом «Надання наукових послуг» дасть змогу регламентувати процес управління ризиками шляхом удосконалення його інформаційного забезпечення.

Висновки. Підсумовуючи отримані результати, зазначимо, що внутрішній контроль – це функція управління, що допомагає керівництву в управлінні й виконанні завдань на постійній основі. Засадами внутрішнього контролю є відповідальність керівника за управління

та розвиток установи у цілому. Внутрішній контроль включає п'ять взаємопов'язаних елементів: внутрішнє середовище, управління ризиками, заходи контролю, моніторинг, інформацію та комунікацію. Організаційно-правовою засадою внутрішнього контролю в установі має стати Положення щодо внутрішнього контролю, яке базується на системі формалізованих і задокументованих правил та процедур контролю. Воно повинно бути затверджене Президією НААН як головним розпорядником бюджетних коштів з урахуванням галузевих особливостей підпорядкованих науково-дослідних установ.

Важливим складником Положення щодо внутрішнього контролю в частині надання послуг є формування регламентів, або блок-схем процесів. Для реалізації такого важливого складника системи внутрішнього контролю, як

Таблиця 2

Перелік ризиків за процесом «Надання наукових послуг»

№ з/п	Суть ризику	Оцінка за критерієм впливу ризику	Оцінка за ймовірністю виникнення ризику
1	Різні підходи до класифікації доходів і витрат у законодавчих документах, зокрема БКУ і НП(С)БОДС	3	1
2	Неповна адаптованість програмного забезпечення до обліку наданих послуг	4	3
3	Несанкціонований доступ до баз даних наукових установ	5	2
4	Скорочення обсягів виділених асигнувань загального фонду на здійснення наукових досліджень	3	2
5	Внутрішній контроль недостатньо охоплює операції з надання послуг	3	4
6	Недостатній рівень кваліфікації персоналу, зокрема працівників юридичної, планово-економічної та бухгалтерської служб	5	3
7	Казначейські обмеження на здійснення певних видів господарських операцій	2	3
8	Невідповідність фактичних витрат нормативам, закладених у формування калькуляції вартості послуги	4	2
9	Невірне нарахування податків під час надання послуг, що оподатковуються ПДВ	3	3

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Матриця оцінки ідентифікованих ризиків за процесом «Надання наукових послуг», систематизованих у табл. 2

За впливом ризиків на спроможність суб'єктів внутрішнього контролю досягати поставлені цілі		За ймовірністю виникнення ризику, числове нормативне значення				
Критерій впливу ризику	Числове нормативне значення	Дуже низька	Низька	Середня	Висока	Дуже висока
		1	2	3	4	5
Катастрофічний	5		3	6		
Суттєвий	4		8	2		
Помірний	3	1	4	9	5	
Низький	2			7		
Дуже низький	1					

Курсивом показано порядковий номер ризику згідно з табл. 2.

Джерело: розроблено автором

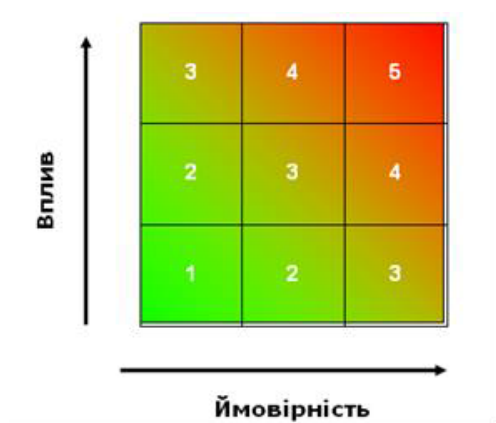

Рис. 4. Карта ризиків [10]

управління ризиками, автором здійснено ідентифікацію, класифікацію та оцінку ризиків за напрямом «Надання наукових послуг». Розроблена блок-схема щодо здійснення такої послуги, як експертиза в системі НААН, а також деталізована технологічна карта за наведеним процесом, яка розкриває зміст указаних операцій, вхідну та вихідну документацію за кожним підпроцесом, дає змогу особам, що здійснюють контроль, чітко систематизувати об'єкти контролю, простежувати взаємозв'язки в господарських операціях, а також встановлювати межі відповідальності кожного виконавця. Запропонований у статті алгоритм ідентифікації та оцінки ризиків за напрямом «Надання наукових послуг» дасть змогу регламентувати процес управління ризиками шляхом удосконалення його інформаційного забезпечення. Систематизація відповідних ризиків сприяє уникненню або попередженню на рівні внутрішнього контролю можливих помилок.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р (станом на 05.05.2017). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p/para6#n6>.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Лімська декларація керівних принципів контролю. Міжнародний документ від 01.01.1977. URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=604_001.

5. Чумакова І.Ю. Удосконалення державного внутрішнього фінансового контролю як невід'ємної складової державного управління. *Фінанси України*. 2013. № 11. С. 109–126.
6. Білуха М.Т., Микитенко Т.В. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит : підручник. Київ : Українська академія оригінальних ідей, 2005. 888 с.
7. Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах : Наказ Міністерства фінансів України від 14.09.2012 № 995 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Мінфіну від 10.12.2014 № 1200). URL : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/uk/publish/article/106386>.
8. Про затвердження Основних засад здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів та внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. № 1001 : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1062. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-%D0%BF/print>.
9. Боровкова Т. Особливості дослідження стану внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту. *Матеріали Круглого столу представників Держаудитслужби та ІБСЕД*. Київ, 2017. URL : dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=136079.
10. Практичні вказівки щодо впровадження фінансового управління і контролю та посилення управлінської підзвітності (відповідальності) в органах державної влади України : посібник для керівників установ та державних внутрішніх аудиторів. *Міністерство фінансів України*. URL : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/metodychni-posibnyky-shchododfvk?category=aspekti-roboti>.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ НАУЧНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ

Аннотация. В статье рассмотрены приоритетные направления, связанные с формированием эффективной системы государственного финансового контроля предоставления услуг научными учреждениями. Для построения эффективной системы внутреннего контроля руководитель учреждения должен сформировать Положение внутреннего контроля, которое базируется на системе формализованных и задокументированных правил и процедур контроля, составленное высшим руководящим органом, которым является главный распорядитель бюджетных средств, с учетом отраслевых особенностей подчиненных научно-исследовательских учреждений. Предложен алгоритм идентификации и оценки рисков по направлению «Предоставление научных услуг», использование которого позволит регламентировать процесс управления рисками путем усовершенствования его учетно-информационного обеспечения и принятия управленческих решений.

Ключевые слова: управление государственными финансами, реформирование контроля, организация внутреннего контроля, регламентирующее положение, управление рисками, оказание услуг.

ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL OF THE PROVISION OF SERVICES BY SCIENTIFIC INSTITUTIONS

Summary. The article considers the priority directions related to the formation of an effective system of public financial control of the provision of services by scientific institutions. One of the main tasks is to increase the level of managerial accountability and effectiveness of internal control and audit at central and local levels of government. The basis of internal control is the responsibility for the management and development of the body as a whole. Internal control is not a one-time event, but a permanent management process that covers all operations of each structural unit of an institution. In this case, internal control should provide identification and analysis of the risks of the institution to prevent or restrict them. In order to build an effective system of internal control, the head of an institution should formulate a Regulation on internal control, based on a system of formalized and documented rules and control procedures, drawn up by the supreme governing body, which is the main manager of the budget funds, taking into account the branch features of the subordinated research institutions. An important part of the Internal Control Regulations regarding the provision of services is the formation of regulations or flowcharts for the implementation of the component of the system of internal control, such as risk management. The article proposes an algorithm for identifying and assessing risks in the direction of "Granting scientific services", the use of which will allow to regulate the process of risk management by improving its accounting and information provision and making managerial decisions.

Key words: public finance management, reforming situation in control, organization of internal control, regulation, risk management, provision of services.

Овчаренко О. В.

*викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету*

Ovcharenko Olga

*Teacher of the Department of Theoretical and Applied Economics,
Ukrainian State University of Chemical Technology*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ ЯК СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті розглянуто та досліджено теоретичні аспекти визначення економічної безпеки регіону як складника національної економічної безпеки. Конкретизовано визначення поняття «економічна безпека регіону» як українськими, так і зарубіжними дослідниками. Визначено, що ключовими елементами цієї категорії є економічна незалежність, стабільність і стійкість регіональної економіки, а також спроможність регіону до саморозвитку і прогресу. Виокремлено чинники формування економічної безпеки регіону. Під час визначення місця економічної безпеки регіону в структурі національної економічної безпеки побудовано «піраміду рівнів економічної безпеки». Описано складники економічної безпеки на регіональному рівні, а також принципи економічної безпеки регіону. Доведено, що стан економічної безпеки оцінюється об'єктивною системою параметрів, критеріїв та індикаторів, що визначають порогові значення функціонування економічної системи.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, економічна безпека регіону, стійкість регіональної системи, саморозвиток регіону, національна економічна безпека.

Вступ та постановка проблеми. Економічна безпека регіонів є важливим складником економічної безпеки держави. Регіон виступає структурною одиницею держави, а всі регіони разом – це й є країна. Від рівня економічного розвитку регіонів залежить у цілому економіка країни, оскільки чим більше економічно розвиненим є кожний регіон, тим більше є можливостей у держави сформувати успішну країну [1].

Інтереси регіону полягають у стабільному відтворенні та збільшенні економічного, соціального та демографічного потенціалів. Якщо ці процеси порушуються, регіон переживає соціально-економічні потрясіння і рано чи пізно переходить до розряду депресивних регіонів. У такій ситуації йому досить складно вийти із цього стану самостійно, і тоді виникає потреба в державній або міжнародній підтримці.

Регіон служить складовим елементом економічної системи, у складі якої представлені основні показники соціально-економічної структури виробництва, для якої властива присутність певних природних і ресурсних чинників, процеси управління якої реалізують регіональні органи влади. Регіон є одним із ключових об'єктів організаційно-економічних і політико-правових відносин, спрямованих на організацію регіональної економіки, формування сприятливих умов життя й задоволення потреб населення з урахуванням специфіки його розвитку. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів неухильно зростає. Це проявляється, зокрема, через локалізацію центрів економічного зростання в обласних центрах, великих промислових містах, центрах фінансових послуг, транспортно-транзитних розв'язках. Натомість посилюються прояви «периферійності» розвитку на рівні сільських і віддалених територій [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем економічної безпеки, своєчасним визначенням загроз, вибором показників і індикаторів (порогових значень), розробленням стратегії економічної безпеки на всіх рівнях займаються як вітчизняні дослідницькі колективи, так і провідні вчені-економісти, серед яких – В.В. Третя, Т.М. Гордієнко, А.І. Сухоруков, Ю.М. Хара-

зишвілі, В.Г. Федоренко та ін. Також хотілося б відзначити дослідження у цій сфері Національного інституту стратегічних досліджень, інститутів Національної академії наук: регіональних досліджень, економіки промисловості, проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, економіки та прогнозування. Але треба відзначити, що питання економічної безпеки на регіональному рівні ще потребує конкретизації та деталізації, що й актуалізує наше дослідження.

Метою даної роботи є формування теоретичних основ дослідження поняття економічної безпеки регіону та визначення її місця у структурі національної економічної безпеки.

Результати дослідження.

Основними характеристиками економічної безпеки регіону вважаються: стійкість до екзогенних та ендемогенних загроз; здатність регіональної економічної системи до самовідтворення чи саморозвитку; відносна економічна самодостатність; міцність зв'язків між елементами регіональної економіки; здатність до використання конкурентних переваг; відповідність рівня інвестиційної, інноваційної, фінансової, ресурсної, енергетичної та продовольчої безпеки регіону нормативному рівню; збалансованість міжрегіональних і зовнішньоекономічних відносин [3].

Безпека економіки регіону досягається, з одного боку, у результаті інтеграції в економічну систему держави, а з іншого – у результаті регіональної незалежності. В ідеалі економічна безпека регіону ідентифікується і з інтересами його населення, і з інтересами країни у цілому [4].

У силу того, що концепція економічної безпеки в Україні отримала свій розвиток у кризовий для країни період, який виявив низку внутрішніх і зовнішніх проблем, акцент у дослідженнях робився передусім на національній економічній безпеці. Проблема розуміння і забезпечення національної економічної безпеки отримала свій розвиток у низці робіт, серед яких необхідно виділити дослідження О.М. Головченко [5], А.І. Сухорукова та Ю.М. Харазішвілі [3], В.А. Предбарського [6], А.М. Гуменюка [7], а також колективну монографію «Економічна безпека України» за ред. В.Г. Федоренко, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової [8].

Як відомо, у 2018 р. було прийнято Закон України «Про національну безпеку» [9]. Відповідно до вищевказаних робіт і положень Закону, національна безпека конкретизується в частині економічної безпеки. На жаль, на рівні регіонів подібних документів немає. Ми звертаємо увагу на законодавчий аспект, оскільки економічна безпека України й економічна безпека регіонів, що її становлять, пов'язані між собою. Отже, розуміння термінів і показників економічної безпеки повинно бути однаковим або логічно пов'язаним на національному і регіональному рівнях.

У табл. 1 наведено трактування поняття «економічна безпека регіону» сучасними науковцями, як вітчизняними, так і іноземними.

Необхідно також зауважити, що запропонована В.К. Сенчаговим трактовка економічної безпеки регіону, а саме «економічна безпека регіону» – це стан, в якому відсутні, зведені до мінімуму або усунені зовнішні і внутрішні загрози збереження соціально-економічного та фінансового потенціалу регіону нижче рівня добробуту його населення, є важливою для розуміння [10].

Характеризуючи поняття «економічна безпека регіону», хотілося б підкреслити, що ключовими моментами під час визначення цієї категорії є економічна незалежність, стабільність і стійкість регіональної економіки, а також спроможність регіону до саморозвитку та прогресу.

Економічна незалежність регіону проявляється в можливості контролю регіональної влади над ресурсами (у межах законодавчих повноважень), досягнення такого рівня виробництва, ефективності й якості продукції, який забезпечує її конкурентоспроможність і дає змогу на рівних правах приймати участь у міжрегіональній і міжнародній торгівлі, кооперованих зв'язках і обміні науково-технічними досягненнями.

Під стійким розвитком регіону розуміється такий розвиток, за якого забезпечується збалансований розвиток економічної, екологічної та соціокультурної сфер. Стійким може вважатися тільки такий розвиток, який за збереження певних виробничих пропорцій забезпечує динамічний розвиток регіону в заданому напрямі на певний період часу [4; 21].

Таблиця 1

Конкретизація визначення поняття «економічна безпека регіону»

Автор	Визначення поняття «економічна безпека регіону»
І.Є. Денежкіна, Д.А. Суздалева [11, с. 96]	Сукупність поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступовість розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку держави.
І.Г. Бабець [12]	Стан економіки, що дає змогу забезпечити сталий соціально-економічний розвиток і базується на таких засадах, як економічна незалежність, стійкість і стабільність розвитку, здатність до саморозвитку і прогресу.
А.М. Гуменюк [7]	Це стан економіки, для якої характерна спроможність до самовивживання і розвитку в умовах реформування, присутності внутрішніх і зовнішніх небезпек та дії важкопрогнозованих чинників.
Т.М. Кисла [13]	Управління відтворювальними процесами в регіоні спрямоване на підтримку встановленого за науково обґрунтованими критеріями безпечного режиму роботи об'єктів управління та функціонування його окремих елементів.
В.В. Криворотов, Н.Д. Еріагвілі, А.В. Каліна [14]	Це такий стан її економіки, за якого на території є постійна можливість підтримувати прийнятні значення критеріальних показників, які заздалегідь задаються, тобто індикаторів економічної безпеки, економічна система здатна безболісно реагувати на виникаючі внутрішні і зовнішні загрози без лавиноподібного розвитку кризових явищ і процесів, а також створено умови сталого соціально-економічного розвитку та відтворення.
Г.С. Вечканов [15]	Можливість стабільно підтримувати відповідність діючих на території економічних нормативів, загальноприйнятих у світовій практиці, що дало б можливість забезпечити необхідний рівень і якість життя населення.
В.К. Сенчагов [10]	Стан, в якому відсутні, зведені до мінімуму або усунені зовнішні і внутрішні загрози збереження соціально-економічного і фінансового потенціалу регіону нижче рівня добробуту його населення.
О.В. Власюк [16]	Система регіональної економічної безпеки являє собою консолідовану відносинами власності, економічними інтересами, правовими та етичними регуляторами сукупність господарюючих суб'єктів, націлених на стійкий, ефективний, безпечний економічний розвиток.
А.Л. Алексєєв, А.В. Алексєєв [17, с. 51]	Сукупність умов і станів, які забезпечують передумови для економічної безпеки країни та інтеграцію економіки регіону в економіку країни для формування таких якостей: захищеності, гармонійності, постійної оновленості, конкурентоспроможності і ресурсоефективності.
С.Н. Зіменкова, В.М. Ячменева [18]	Під безпекою регіону слід розуміти такий стан життєзабезпечення соціально-економічної системи, яка за зміни умов зовнішнього та внутрішнього середовища не змінює свого призначення, виконує функції, які їй притаманні, не деформується і не видозмінюється за впливу зовнішніх чинників.
А.О. Сукрушева [2, с. 235]	Економічна безпека регіону – це забезпечення незалежності від впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, гарантування безпечного режиму роботи об'єктів управління для створення умов стійкого економічного зростання і умов для повноцінного життя населення.
А.Б. Чімітова, Є.А. Мікульчинова [19, с. 124]	Економічна безпека регіону – забезпечення відтворення структур економічної системи регіону й активізація господарської діяльності в національній просторовій економіці.
Т.В. Ускова, І.А. Кондаков [20, с. 39]	Під економічною безпекою регіону будемо розуміти сукупність умов і чинників, які характеризують стабільність економіки, стійкість та поступовість її розвитку, ступінь незалежності й інтеграції її з економікою країни, а також спроможність регіональних органів державної влади створювати механізми реалізації і захисту інтересів господарюючих суб'єктів, підтримання соціально-економічної стабільності територіальної спільноти.

Здатність регіону до саморозвитку і прогресу проявляється у створенні сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійній модернізації виробництва, підвищенні професійного, освітнього й культурного рівня робітників і т. д.

Особливу роль у формуванні економічної безпеки регіону відіграють чинники, які визначають його специфіку, а саме:

- географічне положення регіону (широта займаних територій, розташування всередині країни, з виходом до моря або поблизу державних кордонів);

- галузі господарчої спеціалізації регіону (промисловість, лісове господарство, сільське господарство, енергетика, туризм і т. п.);

- транзитивність території (наявність авіаційних, морських, автомобільних, залізничних та трубопровідних шляхів сполучення);

- соціально-економічні зв'язки між регіонами (орієнтація регіону на внутрішній або зовнішній ринок, зв'язки з основними ринками збуту, залучення інвестицій);

- природничо-ресурсний потенціал (родовища газу, нафти, золота, алмазів і т. д., забезпеченість ресурсами для бюджетоутворюючих галузей, сприятливі та несприятливі кліматичні умови);

- рекреаційний потенціал (заповідні зони, наявність об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО);

- стан навколишнього середовища;

- демографічний чинник (відтворення населення, середня тривалість життя, етнографічні групи, стан здоров'я населення, рівень доходів населення по відношенню до прожиткового мінімуму, міграційні процеси);

- рівень державної підтримки регіону.

Ураховуючи все вищевказане, можна зробити висновок, що специфіка регіону здійснює безпосередній вплив на його економічну безпеку [18].

Економічну безпеку необхідно розглядати як базовий складник національної безпеки, її фундамент і матеріальну основу й разом із тим як взаємопов'язану систему певних рівнів [22].

Економічна безпека регіону є, з одного боку, характеристикою, а з іншого – невід'ємною частиною економічної системи. За словами В. Леонтьєва, економіка кожної країни – це велика система, в якій багато різних видів діяльності, і кожна ланка, компонент системи може існувати тільки тому, що отримує будь-що від інших, тобто знаходиться у взаємозв'язку і взаємозалежності від інших ланок.

До цього твердження хотілося б додати, що взаємозв'язок елементів системи зачіпає всі її рівні. І якщо на одному з них виникають будь-які протиріччя або загрози існуванню системи, то вони відображаються на всіх її рівнях.

Тому дуже важливо розглядати кожен рівень економічної безпеки у взаємозв'язку з іншими рівнями. На рис. 1 представлено піраміду рівнів економічної безпеки.

Кожний рівень цієї системи має як загальні, притаманні всій системі властивості, так і специфічні, оскільки її можна розглядати як окремий елемент системи. Кожний рівень системи необхідно розглядати у взаємозв'язку трьох окремих елементів: інтересів, видів загроз та механізмів, які дають змогу ці загрози мінімізувати. При цьому необхідно враховувати, що інтереси одного рівня можуть суперечити інтересам іншого, а загрози можуть мати різну ступінь важливості.

Також ми погоджуємося з твердженням, що від самого початку в економічній системі закладені постійний розвиток, пропорційність, самозбереження, концентрація і прагнення до економії всіх чинників виробництва, які породжують специфічні загрози і небезпеки й які можуть призвести до загибелі економічної системи.

Отже, економічна безпека людини характеризується таким станом економіки, який забезпечує життєво важливі інтереси людини, задоволення яких надійно забезпечує стабільне існування і можливість розвитку та самовдосконалення; хотілося б підкреслити, що особистість є одночасно об'єктом і суб'єктом сфери безпеки, присутня у всіх інших системах безпеки та відіграє базову, системоутворюючу роль [23]. Ефективна соціально-економічна

Рис. 1. Піраміда рівнів економічної безпеки

Джерело: складено автором

політика на різних рівнях системи економічної безпеки є основою для створення економічної безпеки особистості.

Економічна безпека підприємства – це такий стан господарюючого суб'єкта, в якому він, за умови найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, може запобігти або послабити загрози, знизити наслідки непередбачених обставин і взагалі забезпечити досягнення цілей в умовах конкуренції та господарчого ризику [24].

М.П. Денисенко та П.Т. Колісниченко у своєму аналізі зарубіжного досвіду щодо забезпечення економічної безпеки підприємств наголошують, що найвпливовішими засобами забезпечення економічної безпеки підприємств є створення дієвої нормативно-правової бази, застосування профілактичних заходів щодо можливих загроз, проведення політики ефективного використання кадрового потенціалу підприємства, постійно мотивуючи, оцінюючи, використовуючи знання та вміння кожного фахівця, а також використання інноваційних технологій для підвищення конкурентоспроможності підприємства [25].

Також вони вказують на необхідність проведення на мікрорівні модернізації виробничої та науково-технічної бази, посилення позицій у науково-технологічній діяльності, збільшення залежності підприємств від їхньої діяльності, постійного аналізу наявних загроз та моніторингу загроз потенційних. На макрорівні підкреслюють важливість формування та використання такої законодавчої бази, яка буде забезпечувати ефективну діяльність українських підприємств, а також підтримувати високий рівень їхньої економічної безпеки.

До складників економічної безпеки на регіональному рівні належать [1]:

- виробничий, який характеризується наявністю ресурсної бази, умовами, що забезпечують інтеграційні процеси, сформованістю системи відтворення з урахування спеціалізації регіону;

- фінансовий, що характеризується стійкістю фінансової та регіональної бюджетної системи, здатністю забезпечити соціально-економічну стабільність і розвиток регіону;

- науково-технічний, що характеризується динамікою впровадження результатів НТП у соціально-економічну сферу, рівнем модернізації виробництва, кваліфікацією та чисельністю персоналу, зайнятого в наукових дослідженнях і розробках;

- соціально-демографічний, що характеризується рівнем соціальної диференціації суспільства, рівнем бідності, депопуляції населення, доступності освіти, культури, медичного обслуговування, житла, послуг зв'язку тощо;

- реструктуризація регіонального ринку праці, що характеризується галузевою регіональною спеціалізацією, зміною потреби у фахівцях відповідної кваліфікації, рівнем безробіття, системою завдань і функцій, що реалізуються спеціалістами;

- громадський, який полягає у відсутності криміналізації суспільства, тіньової економіки, корупції тощо;

- продовольчий, що характеризується рівнем забезпеченості регіону продовольством, якістю продуктів харчування;

- екологічний – його порушення проявляється в перевищенні допустимих норм забруднення довкілля, у великих витратах на ліквідацію наслідків техногенних катастроф.

Основними принципами економічної безпеки регіону, на думку А.В. Колосова, є:

- забезпечення економічної безпеки регіону як складника національної безпеки;

- моніторинг та індикативний аналіз об'єктивних показників стану регіональної економіки;

- технологічне вдосконалення як умова прогресу і стійкого розвитку економіки;

- цільове управління зовнішньоекономічною діяльністю;

- ефективна взаємодія державних органів влади в ході реалізації стратегії економічної безпеки;

- проведення активної структурно-інвестиційної політики [19].

На економічну безпеку регіону, як і загалом на національну безпеку держави, впливає широкий спектр загроз (табл. 2), ідентифікація яких дасть змогу знизити їхній негативний вплив [1].

І.І. Дідович та І.Я. Фабін у своєму дослідженні пропонують поділяти регіональні чинники на дві категорії: чинники тиску й агресивні чинники. Чинники тиску – це чинники, що мають екзогенний характер, їхня дія поширюється на всі або декілька регіонів країни, їхньому негативному впливу регіон не в змозі протистояти самостійно. Агресивні чинники – це чинники, що мають ендегенний характер, їхній негативний вплив поширюється тільки на певний територіальний комплекс, і їх відхилення можна контролювати на регіональному рівні [26].

Як показує світовий досвід, найбільший ефект з урахуванням національної специфіки України може дати поєднання централізованого та децентралізованого підходів до формування регіональної економіки та забезпечення економічної безпеки, а саме:

1. об'єктом безпосереднього впливу під час забезпечення економічної безпеки на національному і регіональному рівнях повинна стати людина з її потенціалом та соціально-економічними потребами;

2. співвідношення самостійного регулювання та державного впливу має базуватися на децентралізації та державній підтримці депресивних регіонів;

3. інноваційно-інвестиційне економічне зростання національної та регіональної економіки;

4. інструментами регіонального управління повинні стати державна концепція, регіональні стратегії та програми розвитку;

5. економічна безпека повинна бути заснована на загальнонаціональному комплексі заходів, спрямованих на постійний сталий розвиток та вдосконалення економіки країни;

6. обов'язковою є наявність концептуального документа, що визначає засади національної, у тому числі економічної, безпеки [27].

Висновки. Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента, метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Проаналізувавши всі вищезазначені визначення, можна зробити такі висновки:

1. Економічна безпека регіону – це складова і невід'ємна частина національної безпеки держави, оскільки зачіпає національні інтереси, переслідує цілі і визначає завдання на рівні державних і міждержавних відносин.

Класифікація загроз соціально-економічній безпеці регіону [1]

Зовнішньополітичні загрози		Зовнішньоекономічні загрози		
Територіальний сепаратизм Політичні загрози Політичне протистояння із центром		Відтік валютних коштів Збільшення зовнішнього боргу Порушення розрахункової дисципліни Криміналізація економіки Витіснення з ринку регіональних виробників Несприятлива зміна пропорцій розподілу доходів між державним і регіональним бюджетами Несприятливі зміни грошово-кредитної політики і загального економічного стану в країні Відтік грошових коштів із регіону Скорочення державної підтримки		
Зовнішні загрози				
Загрози соціально-економічній безпеці регіону				
Внутрішні загрози				
Загрози в реальному секторі	Руйнування інвестиційно-інноваційного комплексу	Загрози в соціальній сфері	Продовольчі та енергетичні загрози	Загрози в грошово-кредитній сфері
– спад виробництва; – несприятливі структурні зрушення; – деградація засобів виробництва; – монополізація економіки	– згорання НДКР; – скорочення обсягів виробництва високотехнологічної продукції; – відтік кваліфікованих кадрів.	– зростання безробіття; – зниження життєвого рівня; – збільшення соціальних утриманців; – зниження освітнього рівня; – розвал соціальної сфери	– відкритість ринку для імпорту; – переважання імпортової продукції; – втрата продовольчої незалежності; – заглиблення цінових диспропорцій; – падіння виробництва енергії та енергетичних ресурсів	– порушення фінансового забезпечення територій; – розпад регіональної банківської системи; – криза неплатежів

2. Економіка регіону є складовою частиною економіки країни. Вона є неоднорідною в ресурсному забезпеченні, рівні розвитку інфраструктури і розміщення населення, тому дуже важливим є вивчення економічної безпеки кожного регіону у зв'язку з його особливостями.

3. Виходячи з вищезазначеного, економічну безпеку регіону доцільно розуміти як забезпеченість регіону ресурсами (самодостатність, економічна незалежність) через інтегральний показник – потенціал регіону.

Стан економічної безпеки оцінюється об'єктивною системою параметрів, критеріїв та індикаторів, що визначають порогові значення функціонування економічної системи. За межами цих значень система втрачає здатність до динамічного розвитку, конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, стає об'єктом експансії транснаціональних корпорацій, страждає від внутрішнього і зовнішнього пограбування національного багатства країни, корупції.

Список використаних джерел:

- Семкова Л.В. Економічна безпека регіонів. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2014. № 27. С. 63–69.
- Сукрушева А.О. Теоретичні аспекти поняття «економічна безпека регіону». *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія «Економічна наука»*. 2015. № 3(80). С. 231–238.
- Сухоруков А.І. Харазішвілі Ю.М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. Київ : НІСД, 2012. 368 с.
- Казанцева Е.Г., Харченко Л.Л. Безопасность и устойчивость экономических систем : конспект лекций. Кемерово : Кемеровский институт (филиал) РГТЭУ, 2012. 80 с.
- Головченко О.М. Теоретико-методологічне забезпечення подолання загроз стабільному економічному розвитку регіонів України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 ; Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 2010. 36 с.
- Предборський В.А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.
- Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Київ : НІСД, 2014. 468 с.
- Економічна безпека України : монографія / за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенка, Т.С. Воронкової. Київ : ДКС-центр, 2017. 462 с.
- Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
- Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. Книга четвертая. Москва : Финстатинформ, 2002. 128 с.
- Денежкина И.Е., Суздалева Д.А. Система показателей для мониторинга экономической безопасности региона. *Эффективное антикризисное управление*. URL : http://info.e-c-m.ru/magazine/66/eau_66_91.htm (дата обращения: 22.02.2019).

12. Бабець І.Г. Механізми зміцнення економічної безпеки регіонів в умовах інтеррегіонального співробітництва України та Польщі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 2. С. 35-44. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/serpru_2014_2_7.
13. Кисла Т.М. Сучасний стан організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону. URL : [kntu.kg.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/20.pdf](http://kntu.kg.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/20.pdf).
14. Криворотов В.В., Эриаигвили Н.Д., Калина А. В. Экономическая безопасность государства и регионов : учебное пособие. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. С. 30.
15. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика : учебник для вузов ; 4-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 448 с.
16. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
17. Алексеев А.Л., Алексеев А.В. Теоретические подходы к определению понятия «экономическая безопасность». *Приволжский научный вестник*. 2017. № 1(65). С. 49–51.
18. Зименкова Е.Н., Ячменева В.М. Экономическая безопасность: региональный аспект. *Проблемы материальной культуры – Экономические науки*. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93802/05-Zimenkova.pdf?sequence=1>.
19. Чимитова А.Б., Микульчинова Е.А. Вопросы устойчивого и безопасного развития экономики региона : учебное пособие. Улан-Удэ : ВСГТУ, 2007.
20. Ускова Т.В., Кондаков И.А. Угрозы экономической безопасности региона и пути их преодоления. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2011. № 2. С. 37–50.
21. Федулова С.О., Журавель А.О. Стійкість розвитку та безпека регіональних соціально-економічних систем в умовах динамічних процесів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 25. Ч. 2. С. 82–86.
22. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 3(24). С. 22–28.
23. Коришева О.В. Экономическая безопасность личности : учебное пособие. Москва : МГУПС (МИИТ), 2016. 36 с.
24. Грунин О.А. Грунин С.О. Экономическая безопасность организации. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 160 с.
25. Денисенко М.П., Колісниченко П.Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 15–19.
26. Дідович І.І., Фабін І.Я. Формування економічної безпеки держави та регіону. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. С. 152–158.
27. Юрченко А.Ю. Особливості формування політики забезпечення економічної безпеки: перспективи для України в контексті міжнародного досвіду. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 441–445.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. В статье рассмотрены и исследованы теоретические аспекты определения экономической безопасности региона как составляющей национальной экономической безопасности. Конкретизировано определение понятия «экономическая безопасность региона» как украинскими, так и зарубежными исследователями. Определено, что ключевыми элементами при определении этой категории являются экономическая независимость, стабильность и устойчивость региональной экономики, а также способность региона к саморазвитию и прогрессу. Выделены факторы формирования экономической безопасности региона. При определении экономической безопасности региона в структуре национальной экономической безопасности автором построена «пирамида уровней экономической безопасности». Описаны составляющие экономической безопасности на региональном уровне, а также принципы экономической безопасности региона. Доказано, что состояние экономической безопасности оценивается объективной системой параметров, критериев и индикаторов, определяющих пороговые значения функционирования экономической системы.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, экономическая безопасность региона, устойчивость региональной системы, саморазвитие региона, национальная экономическая безопасность.

THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH OF ECONOMIC SECURITY OF THE REGION AS A COMPONENT OF NATIONAL ECONOMIC SECURITY

Summary. The economic security of the region is an integral and integral part of the national security of the state, since it affects national interests, pursues goals and defines tasks at the level of state and interstate relations. It is heterogeneous in resource provision, level of infrastructure development and population distribution. The purpose of this work is to form theoretical basis for the study of the definition of "economic security of the region" and to determine its place in the structure of national economic security. In the article the theoretical aspects of determining the economic security of a region as a component of national economic security has been discussed and explored. The definition of the "economic security of a region" by both Ukrainian and foreign researchers is given. It is updated that the key points in determining this category are economic independence, stability and sustainability of the regional economy, as well as the ability of the region to self-development and progress. The factors of formation of the economic security of the region are highlighted. In determining the economic security of a region in the structure of national economic security, the author has built a "pyramid of economic security levels". The article describes the components of economic security at the regional level, as well as the principles of economic security in the region. The author proved that the state of economic security is assessed by an objective system of parameters, criteria and indicators determining the threshold values of the functioning of the economic system. The novelty of the research consists in concretizing the definition of the concept "economic security of a region". Economic security of the region should be understood as the provision of resources in the region (self-sufficiency, economic independence) through the integral indicator – the potential of the region. On the basis of theoretical studies in the formation of economic security of regions with a system of general national economic security, general trends in the development of regions are established, taking into account regional specialization and existing threats. The definition of regional economic security is also defined with the aim of forming a regional development strategy.

Key words: socio-economic development, economic security of the region, sustainability of the regional system, self-development of the region, national economic security.

Огінок С. В.

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Ohinok Solomiya

*PhD (Economics),
Associate Professor in the Department
of International Economic Relations
Ivan Franko National University of Lviv*

МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО ФРАНЧАЙЗИНГУ У СИСТЕМІ БІЗНЕСУ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄС

Анотація. У статті проаналізовано вплив міжнародного франчайзингу на розвиток бізнесу в країнах – членах ЄС. Розглянуто основні особливості франчайзингового бізнесу в Європі та Україні. Досліджено механізм здійснення франчайзингових відносин. Обґрунтовано необхідність та значення організації бізнесу на умовах франчайзингу в Європі та Україні. Розвиваючи власну франчайзингову мережу, франчайзер несе на нові ринки та території не лише власну торгіву марку та методи виробництва, а й високі норми та стандарти, яким відповідають його товари. Одним із позитивів франчайзингу є те, що він як один із методів ефективного провадження бізнесу здійснює пряме поширення міжнародних стандартів. Саме це й робить тему дослідження актуальною. Актуальність окреслених проблем для сучасної економіки, необхідність подальшого поглиблення їхнього теоретичного обґрунтування та пошуку практичних механізмів подолання зумовили вибір теми дослідження, визначення його меж, наукових завдань, практичного значення і змістової спрямованості.

Ключові слова: міжнародний франчайзинг, європейський бізнес, європейський ринок, глобальна економіка.

Вступ та постановка проблеми. На сучасному етапі міжнародний франчайзинг є однією з найбільш привабливих моделей ведення бізнесу для підприємців та інвесторів у багатьох сферах бізнесу та різних країнах світу. Таку популярність франчайзинг набув завдяки численним перевагам цієї форми ведення бізнесу.

Організація підприємства на умовах франчайзингу значно знижує підприємницький ризик, тому що у цьому разі відбувається використання вже відпрацьованої системи бізнесу, що довіє свою ефективність. Таким чином, розвиток франчайзингу може виявитися однією з найбільш ефективних форм підтримки підприємництва. Міжнародний франчайзинг у системі міжнародних економічних відносин у країнах – членах ЄС займає одне з провідних місць, оскільки проникає практично в усі сфери економічної діяльності та є одним із дієвих і демократичних способів виходу за межі національних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку франчайзингу займалися науковці Шерер та Росс [1]. У межах цієї категорії Стадфілд [2] та Кастрогіованні, Джастіс і Джуліан [3] також розглядали питання щодо міри розкриття франчайзі комерційної таємниці, що є власністю франчайзера; Хадфілд [4] та Бріклі, Дарк і Вайсбах [5] досліджували питання розриву відносин між франчайзером та франчайзі після укладання франчайзингового договору; Хадфілд [6] вивчав питання інтерпретації франчайзингового договору під час судового процесу.

Томпсон [7] дослідив питання виникнення франчайзингу, довівши, що його виникнення більш імовірно, коли діяльність підприємства потребує великого інвестиційного капіталу або коли франчайзер переживає значне зростання. Такі науковці, як Таненбаум [8], Пребл та Хоффман [9] займалися вивченням міжнародного франчайзингу, довівши, що франчайзинг як форма організації бізнесу позитивно сприймається у більшості країн світу. Кауфман та Ранган [10] розробили математичну модель

зменшення конфлікту між франчайзером та франчайзі під час розширення франчайзингової мережі. Шуль, Літтел та Прайд [11] досліджували відносини між франчайзером та франчайзі та їх ефективність.

Існує дуже багато досліджень, які присвячені питанням впливу франчайзингу на суспільство, створенню франчайзингової мережі та її функціонуванню. Проте досліджень, які присвячені міжнародному франчайзингу, є досить небагато, і переважно вони концентрують свою увагу на поширенні франчайзингу в світі, залишаючи не дослідженим питання впливу франчайзингу на окремі регіони та країни світу, зокрема ЄС.

Метою даної роботи є виокремлення та аналіз місця франчайзингу для економічного розвитку країни в глобалізованій системі світогосподарських зв'язків. Актуальність роботи підсилюється відносно недавною появою франчайзингу загалом та на українському ринку зокрема; недостатньою кількістю проведених досліджень з узаконеної тематики вітчизняними вченими та необхідністю збільшення франчайзингових мереж у країнах – членах ЄС і Україні для забезпечення гідного становища на світовому ринку.

Результати дослідження.

Популярність франчайзингу пояснюється тим, що він створює сприятливі умови для розширення мереж збуту товарів як на національних, так і на іноземних ринках, а також уможливує збільшення кількості представництв за короткий проміжок часу та з невеликими витратами. Для країни, на території якої розвивається франчайзинговий бізнес, це означає залучення прямих іноземних інвестицій, які задовольняють потребу підприємств в ресурсах та дають їм змогу поліпшити якісні характеристики своєї продукції та у цілому підвищити конкурентоспроможність країни.

Франчайзинг, незважаючи на те що є відносно молодим видом організації економічної діяльності, набув популярності як у США, так і в Європі, і з кожним роком нарощує темпи зростання.

Сучасна тенденція розвитку світової економіки свідчить, що франчайзинг застосовується як ефективна форма організації бізнесу, яка зменшує ризик для малого та середнього підприємства. Завдяки франчайзинговим відносинам швидко просуваються сучасні технології як у сфері виробництва, так і у сфері послуг. Особливо активне зростання франчайзингових систем у світі відбулося за два останні десятиріччя. Світова практика довела, що франчайзинг – це один із найефективніших способів розвитку бізнесу.

Франчайзинг служить альтернативною формою ведення бізнесу, яка виглядає так: велика компанія, яка завоювала популярність та чітку позицію на ринку і має власну оригінальну бізнес-стратегію, для розширення та охоплення більшої аудиторії дає (продає) індивідуальному підприємцю чи групі підприємців ліцензію (франшизу) на надання послуг під торговою маркою своєї компанії та з використанням ноу-хау, торгівлю товарами та виробництво продукції, на певний термін і на умовах, визначених договором.

Сферами економіки, в яких франчайзинг отримав найбільше поширення, є: заклади фаст-фуду, роздрібна торгівля, сфера послуг, автомобільні перевезення та обслуговування, будівництво. Залежно від змісту франшизи виділяються такі види франчайзингу: виробничий, товарний, сервісний, франчайзинг бізнес-формату. Визнаними лідерами франчайзингу у світі є США, Канада, Китай, Корея, Японія, Австралія, країни Європи (зокрема, Німеччина, Франція і Великобританія).

Серед цих галузей найкращі показники мають підприємства, що займаються виробництвом їжі швидкого приготування, ресторани та підприємства, що займаються виробництвом продукції для автомобілів (рис. 1) [12, с. 26].

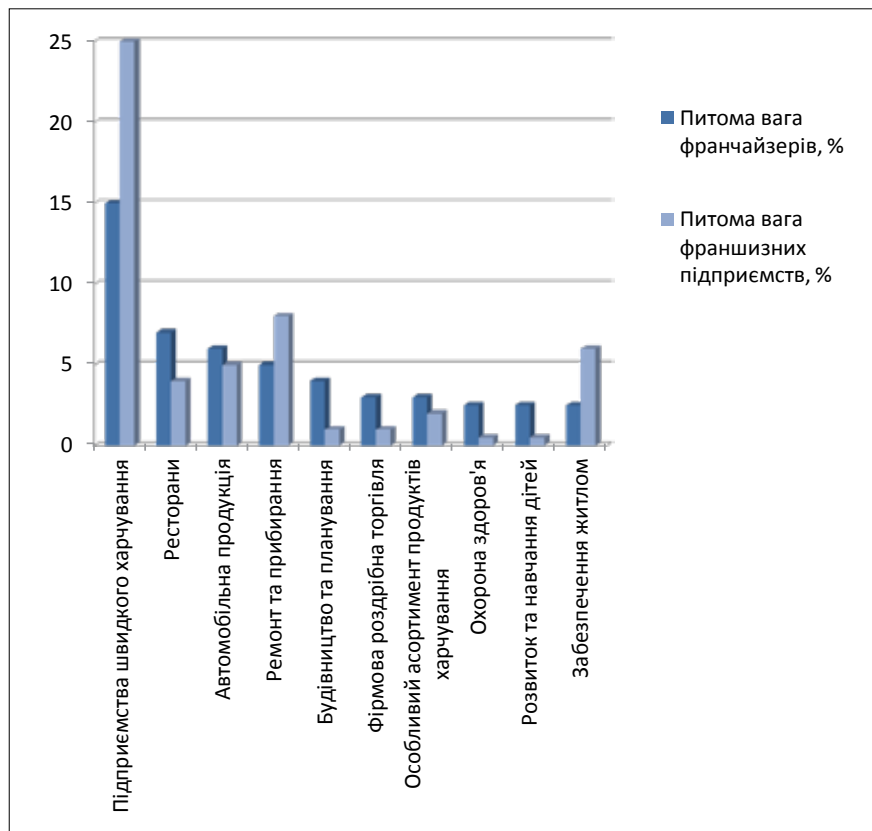

Рис. 1. Галузі, в яких використання франчайзингу є найбільш результативним [12, с. 26]

Як показано на рис. 1, половина з десяти лідируючих галузей належить до сфери послуг. Серед найбільш активних франчайзингових систем у США можна виділити: America Center (послуги), Athlete's Foot (спортивне обладнання), Avis (прокат автомобілів), Baskin Robbins (морозиво), Burger King (швидке харчування), Century (нерухомість), Chem Dry (послуги), City Looks (перукарні), Comfort Inn (готелі), Domino's Pizza (доставка піци), ERA (нерухомість), Future Kids (дитяча освіта), Naagen Dazs (морозиво), Holiday Inn (готелі), Levi's Store (одяг), Mail Boxes (поштові послуги), McDonald's (швидке харчування), Midas (автомобільний сервіс), New Horizons (комп'ютерне навчання), Petland (засоби для тварин), Pizza Hut (швидке харчування), Quality Hotel (готелі), Rainbow Intl. (послуги) [13, с. 6].

Майбутнє франчайзингу в Європі виглядає дуже перспективно, оскільки все більше компаній використовують франчайзингову концепцію у веденні бізнесу і все більше підприємців шукають можливості відкриття власного бізнесу, використовуючи відомі торгові марки.

У 1972 р. в ЄС створено Європейську федерацію франчайзингу (European Franchise Federation), яка є некомерційною організацією, що об'єднує національні асоціації франчайзингу країн Європи [14].

Завдяки Європейській федерації франчайзингу сьогодні франчайзинг як спосіб ведення бізнесу є дуже популярним та надзвичайно стрімко розвивається в ЄС (рис. 2) [15].

Серед країн – членів ЄС, що є найбільш привабливими для розширення франчайзингового бізнесу, лідером також є Великобританія. Представники майже половини франчайзингових підприємств, що діють в ЄС (48%), визнали Великобританію країною, що є найбільш привабливою для розширення франчайзингового бізнесу. Крім того, 20% респондентів назвали Німеччину, 8% респондентів – Францію. Проте варто зазначити, що, незважаючи на те що Іспанія набрала лише 1% в рейтингу країн – членів ЄС, які є найбільш прибутковими під час ведення франчайзингового бізнесу, 8% опитуваних назвали Іспанію країною, що є привабливою для розширення франчайзингового бізнесу (рис. 3) [15].

Серед країн – членів ЄС, що є найменш привабливими для розширення франчайзингового бізнесу, по 20% набрали Кіпр, Мальта та Естонія і 10% – Словенія. Причинами такого низького рейтингу є те, що всі ці країни вступили до ЄС відносно недавно (у 2004 р.) і кожна з них має незначний внутрішній ринок [15].

Цікавим є також факт, що, незважаючи на те що в ЄС більша частина франчайзингових підприємств є вітчизняними, у рейтингу найуспішніших франчайзингових компаній за 2010 р. першу п'ятірку займають саме іноземні компанії, чотири з яких є американськими та пов'язані з харчуванням. Перше місце в рейтингу займає компанія 7-Eleven (США), яка займається продажем харчування. Наступні чотири місця

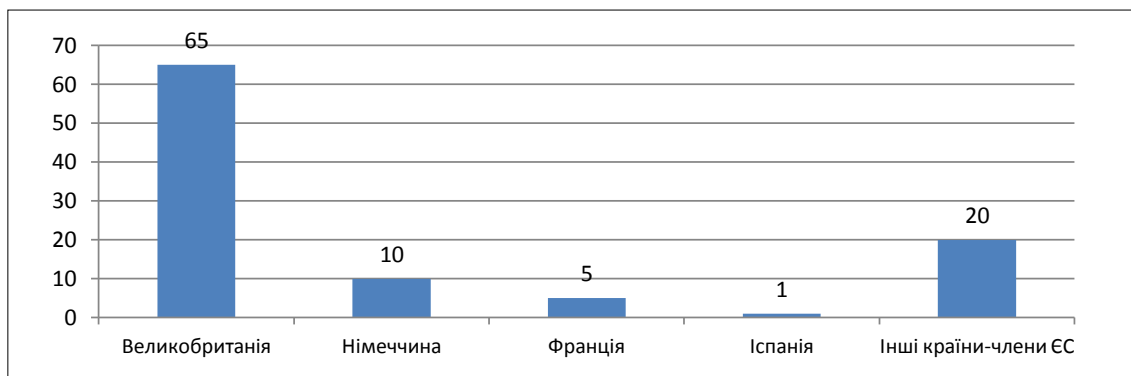

Рис. 2. Країни – члени ЄС, в яких ведення франчайзингового бізнесу є найбільш прибутковим [15]

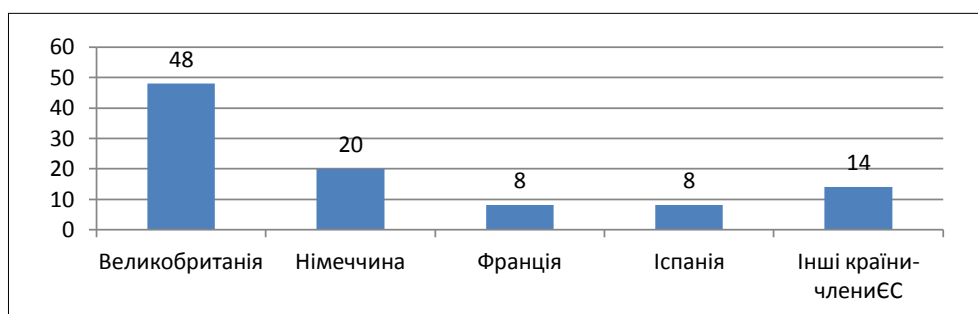

Рис. 3. Країни – члени ЄС, що є найбільш привабливими для розширення франчайзингового бізнесу [15]

відповідно займають сандвіч-бар Subway (США), ресторан швидкого харчування McDonald's (США), освітній центр для дітей Kumon Inst. Of Education Co. Ltd. (Японія) та ресторан KFC (Yum Restaurants) (США) [16].

Серед країн – членів ЄС за показниками кількості франчайзингових брендів на території країни лідирує Франція. Кількість франчайзингових брендів лише за два роки (з 2007 по 2009 р.) у Франції зросла з 1 137 до 1 369. Друге місце займає Німеччина. На третьому місці – Іспанія, де за той самий період відбулося зростання кількості франчайзингових брендів із 850 до 919. У п'ятірці лідерів знаходиться також Італія. Цікавим є те, що серед країн Центральної та Східної Європи лідером за кількістю франчайзингових брендів є Польща. У цій країні за період 2007–2009 рр. відбулося зростання їх кількості на 47,5% – із 383 до 565 [16].

Роль франчайзингу в Європі зростає з кожним роком. За умов Єдиного європейського ринку країни – члени ЄС отримали значні переваги, пов'язані з активізацією міжнародного виробництва та стимулюванням діяльності великих і малих компаній.

Аналізуючи динаміку приросту франшиз в Європі, бачимо, що в кожній країні вона є різною, і це не дивно, адже є такі країни, як Велика Британія, Франція, Італія, Бельгія, для яких франчайзинг – не нове явище, а випробуване, розвинене й поширене. Водночас, скажімо, у Польщі він лише за останні роки набув популярності. Згідно з Рапортом про ринок франчайзингу в Польщі, який підготувала компанія PROFIT system, динаміка кількості франчайзингових точок за останні десять років постійно зростає (рис. 4). У попередні роки на польському ринку франчайзингу були представлені переважно франчайзингові системи, які належать до сфери громадського харчування, однак зараз прискорився розвиток концепцій у галузі обслуговування, що значною

мірою наближує Польщу до високих стандартів європейського ринку.

Поширенню франчайзингу як інструменту розширення мереж збуту товарів сприяє набуття країною членства в ЄС, яке відкриває перед національними фірмами широкі можливості входження на великі та невеликі іноземні ринки.

Висока функціональність франчайзингу у розвитку мереж збуту знаходить своє підтвердження і в діяльності таких компаній, як Praktiker та Husse. Заснований у 1978 р. Praktiker уже в 90-х роках посів позиції лідера серед європейських мереж роздрібної торгівлі. Компанія Husse розпочала свою діяльність у 1987 р., але її стрімкий розвиток розпочався після набуття Швецією членства у ЄС, тобто з 1995 р. Станом на кінець 2012 р. компанія Husse налічувала в Європі 500 франчайзингових точок [18].

Кількість франшиз і франчайзерів на теренах Європи зростає з кожним роком. За останні роки сформувалося кілька тенденцій, притаманних європейському франчайзингу:

- збільшення франчайзингових підрозділів усередині мережі, тобто дедалі більша кількість франчайзі намагається відкрити якнайбільше точок свого франчайзера;
- посилюється інтернаціоналізація європейського франчайзингу, цьому сприяє не лише вихід певної франчайзингової мережі за межі країни походження, а й набуття країною членства в Європейському Союзі;
- збільшення інтенсивності використання новітніх технологій;
- створення франчайзингових асоціацій у кожній країні Європи.

Саме асоціації франчайзингу виступають інституційними чинниками, які забезпечують існування та діяльність багатьох франчайзингових мереж. Як окремі організації асоціації франчайзингу створені й успішно функціонують

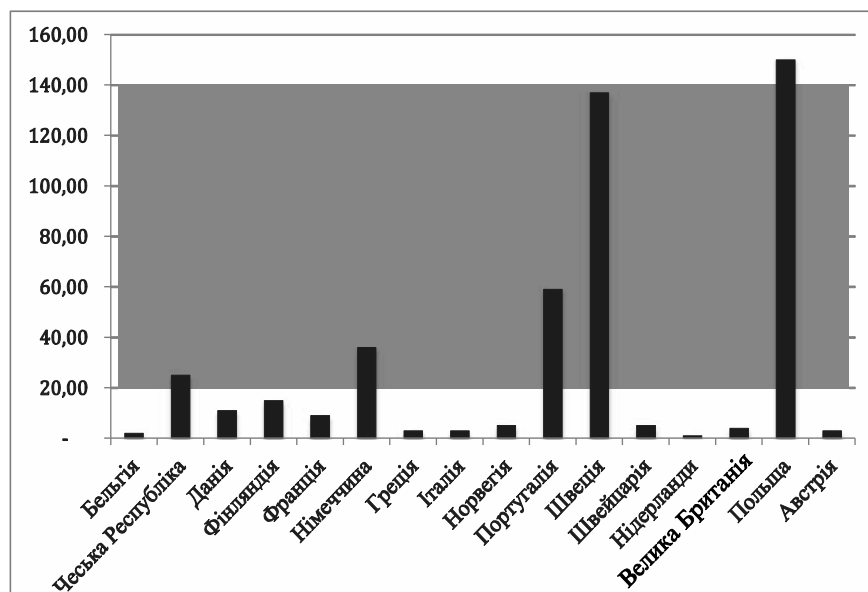

Рис. 4. Темпи зростання франчайзингу в країнах – членах ЄС у 2017–2018 рр. [17]

розвитку та поширення теж постають перешкоди. Серед чинників, які найчастіше гальмують запровадження міжнародного франчайзингу, варто виокремити недосконалість і невідповідність законодавчої бази в різних країнах. Насамперед повинні існувати окремі закони та нормативні акти, які б урегулювали франчайзингові відносини та передбачали певні податкові пільги для франчайзі, принаймні на початковому етапі його діяльності; також можна говорити й про певні спрощення в системі бухгалтерського обліку. Велике значення для діяльності франчайзингу має економічна стабільність у країні, адже від неї залежить інвестиційний клімат, а від нього, своєю чергою, – обсяги капіталовкладень у франчайзі та можливість отримання кредитів на вигідних умовах. Окрім того, у різних країнах по-різному ставляться

до інтелектуальної власності, невід’ємним складником якої є франчайзинг. Однак із набуттям країною членства в Європейському Союзі всі ці перешкоди, особливо економічного характеру, значно зменшуються. У межах ринку ЄС скасовуються всі мита та кількісні обмеження, гармонізується економічна політика, а разом із нею і законодавча база, а також уможливується вільне переміщення товарів, послуг і всіх інших чинників виробництва. Ринок Європейського Союзу є значно інтегрованішим, що надає безліч переваг для розвитку міжнародного франчайзингу [19]. Франчайзинг позитивно впливає на інноваційний розвиток країни та є прогресивним інструментом поширення міжнародних технологій [20].

до інтелектуальної власності, невід’ємним складником якої є франчайзинг. Однак із набуттям країною членства в Європейському Союзі всі ці перешкоди, особливо економічного характеру, значно зменшуються. У межах ринку ЄС скасовуються всі мита та кількісні обмеження, гармонізується економічна політика, а разом із нею і законодавча база, а також уможливується вільне переміщення товарів, послуг і всіх інших чинників виробництва. Ринок Європейського Союзу є значно інтегрованішим, що надає безліч переваг для розвитку міжнародного франчайзингу [19]. Франчайзинг позитивно впливає на інноваційний розвиток країни та є прогресивним інструментом поширення міжнародних технологій [20].

до інтелектуальної власності, невід’ємним складником якої є франчайзинг. Однак із набуттям країною членства в Європейському Союзі всі ці перешкоди, особливо економічного характеру, значно зменшуються. У межах ринку ЄС скасовуються всі мита та кількісні обмеження, гармонізується економічна політика, а разом із нею і законодавча база, а також уможливується вільне переміщення товарів, послуг і всіх інших чинників виробництва. Ринок Європейського Союзу є значно інтегрованішим, що надає безліч переваг для розвитку міжнародного франчайзингу [19]. Франчайзинг позитивно впливає на інноваційний розвиток країни та є прогресивним інструментом поширення міжнародних технологій [20].

Висновки. Отже, франчайзинг являє собою створення широкої мережі однорідних підприємств з єдиною торговою маркою, що дотримуються однакових умов і стилю, використовують однакові методи і форми продажів товарів або надання послуг, найважливішими з яких є єдині вимоги до якості товарів чи послуг та єдині ціни, що встановлюються і регулюються централізовано. Франчайзинг в Європі з кожним роком зростає. Серед країн Європи, в яких ведення франчайзингового бізнесу є найбільш прибутковим, можна виділити Великобританію; щодо країн – членів ЄС, то провідні місця займають Німеччина та Франція, також хороші показники є у Польщі. Незважаючи на те що в ЄС більша частина франчайзингових підприємств є вітчизняними, у рейтингу найуспішніших франчайзингових компаній в ЄС за 2017 р. першу п'ятірку займають саме іноземні компанії. Міжнародний франчайзинг дає змогу франчайзеру бути присутнім на багатьох ринках без додаткових витрат. Одним з основних переваг такої стратегії є висока швидкість створення мережі франшиз в одній чи декількох країнах, а також сприятливі умови для входження як на невеликі, так і на великі ринки. Таким чином, франчайзинг впливає не лише на формування єдиного ринку ЄС, а й на інтеграцію до нього країн-сусідів.

Найбільш привабливими для розвитку франчайзингу є країни Центральної та Південно-Східної Європи, серед них – Польща, Чеська Республіка та Угорщина. Цікаво, що серед країн Центральної та Східної Європи лідером за кількістю франчайзингових брендів є саме Польща. Після вступу країни до Європейського Союзу їй можливості щодо розвитку власних підприємств за допомогою франчайзингу значно розширилися. Разом зі вступом до ЄС перед польськими франчайзинговими мережами відкрилися широкі можливості виходу на закордонні ринки та збуту власної продукції на теренах спільного ринку.

Поширенню франчайзингу в Польщі, Болгарії, Румунії, Угорщині та Чеській Республіці сприяють лібералізація їхніх економік після вступу в ЄС та інтеграція в організовану комерційну систему європейського ринку. Ці країни є дуже привабливими для іноземних інвесторів через висококваліфіковану робочу силу, суттєве зростання ринкового попиту та прийнятні ціни на рекламу і нерухомість. На ринках країн Центральної та Південно-Східної Європи існує велика конкуренція між американськими та західноєвропейськими мережами: перші володіють широко відомими марками та хорошою репутацією, а другі добре ознайомлені з ринком і споживчим попитом.

Франчайзингові відносини вирізняються комплексним характером, що дає змогу швидко створити стійку основу для виходу на ринок з ефективним розподілом капіталовкладень.

Незважаючи на те що франчайзинг є дуже дієвим інструментом економічної діяльності, на шляху його

Список використаних джерел:

1. Scherer F., Ross D. *Industrial Market Structure and Economic Performance*, 3rd edition. Houghton Mifflin Company. Boston, 1990. P. 98–105.
2. Stadfeild L.S. Comment on Proposed U.S. Franchise Legislation: A Search for Balances. *Commercial Law Journal*. 1992. № 97(4). P. 540–566.
3. Castrogiovanni G.J., Justis R.T., Julian S.D. Franchise Failure Rates: An Assessment of Magnitude and Influencing Factors. *Journal of Small Business Management*. 1993. № 4. P. 105–114.
4. Hadfield G.K. Problematic Relations: Franchising and the Law of Incomplete Contracts. *Stanford Law Review*. 1990. № 42. P. 927–992.
5. Brickley J.A., Dark F., Welsbach M.C. The Economics Effects of Franchise Termination Laws. *Journal of Law and Economics*. 1991. № 34(1). P. 101–132.
6. Brickley J., Dark F. The Choice of Organizational Form: The Case of Franchising. *Journal of Financial Economics*. 1987. № 18. P. 401–420.
7. Thompson R.S. The Franchise Life Cycle and the Penrose Effect. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1994. № 24(2). P. 207–218.
8. Tannenbaum J.A. Focus on Franchising: More U.S. Franchisers are Looking to Expand Abroad. *Wall Street Journal*. 1992. № 12. P. 2.
9. Prebl J.F., Hoffman R.C. Franchising Systems around the Globe: A Status Report. *Journal of Small Business Management*. 1995. № 33(2). P. 80–88.
10. Kaufmann P.J., Rangan V.K. A Model for Managing System Conflict during Franchise Expansion. *Journal of Retailing*. 1990. № 66(2). P. 155–173.
11. Schul P.L., Little T.E., Pride W.M. Channel Climate: Its Impact on Channel Members' Satisfaction. *Journal of Retailing*. 1985. № 61(2). P. 9–38.
12. Шейн С.А. Від морозива до Інтернету: Франчайзинг як інструмент розвитку та підвищення прибутковості вашої компанії ; пер. з англ. ; за наук. ред. С.Є. Козлова. Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2006. 208 с. ISBN 966-8644-67-0.
13. Рыкова И.В. Мировой опыт франчайзинга. *Маркетолог*. 2004. № 4. С. 5–10.
14. The European Franchise Federation (EFF). URL : <http://www.eff-franchise.com/spip.php?rubrique1>.
15. International Franchising: The European Union. URL : http://www.unh.edu/news/docs/RCIF_EU2006.pdf.
16. Stats Franchise Europe. URL : www.eff-franchise.com/IMG/pdf/Stats_Franchise_Europe_10092010-2.pdf.
17. The European Franchise Federation (EFF). URL : <http://www.eff-franchise.com/spip.php?rubrique1>.
18. Идеи бизнеса. Франчайзинг. URL : <http://franchising.ua/>.
19. Ohinok S. State regulation of franchising in the EU member countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2015. Vol. 1. № 1. P. 137–139.
20. Когут М.В. Аналіз розвитку трансферу технологій в країнах світу. *Вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 18. Ч. 1. С. 36–39.

МЕСТО МЕЖДУНАРОДНОГО ФРАНЧАЙЗИНГА В СИСТЕМЕ БИЗНЕСА СТРАН – ЧЛЕНОВ ЕС

Аннотация. В статье проанализировано влияние международного франчайзинга на развитие бизнеса в странах – членах ЕС. Рассмотрены основные особенности франчайзингового бизнеса в Европе и Украине. Исследован механизм осуществления франчайзинговых отношений. Обоснованы необходимость и значение организации бизнеса на условиях франчайзинга в Европе и Украине. Развивая собственную франчайзинговую сеть, франчайзер несет на новые рынки и территории не только собственную торговую марку и методы производства, но и высокие нормы и стандарты, которым соответствуют его продукции. Одним из позитивов франчайзинга является то, что он как один из методов эффективного ведения бизнеса осуществляет прямое распространение международных стандартов. Именно это и делает тему исследования актуальной. Актуальность обозначенных проблем для современной экономики, необходимость дальнейшего углубления их теоретического обоснования и поиска практических механизмов преодоления обусловили выбор темы исследования, определили его границы, научные задачи, практическое значение и содержательную направленность.

Ключевые слова: международный франчайзинг, европейский бизнес, европейский рынок, глобальная экономика.

ROLE OF INTERNATIONAL FRANCHISING IN THE EU BUSINESS SYSTEM OF THE MEMBER STATES OF THE EU

Summary. Franchising promotes the strengthening of economic relations between countries at this stage of their development, as today it is involved in almost all areas of economic activity and is one of the most effective and democratic ways of transcending national markets. The article analyzes the impact of international franchising on business development in EU member states. The main features of franchising business in Europe and Ukraine are considered. The mechanism of franchising relations is investigated. The rate of growth of franchising in Europe are analyzed. The necessity of franchise relations in the international economy and main features, advantages and disadvantages of franchising are investigated. The article is devoted to a detailed analysis of main features of the franchise business in Europe. In despite of extensive research of franchising in the scientific community, there are a lot of unresolved issues relating to franchising, in particular its impact on innovation process. The survey is based on a comparison of data from all EU member countries and analysis of the legal framework of each country in particular and in general EU legislation. By developing its own franchising network, the franchisor carries not only its own brand and production methods, but also high standards and standards to which its products correspond to new markets and territories. One of the advantages of franchising is that it, as one of the methods of effective business conduct, directly disseminates international standards. This is what makes the research topic relevant. The urgency of the above problems for the modern economy, the need for further deepening their theoretical substantiation and the search for practical mechanisms for overcoming led to the choice of the topic of research, its boundaries, scientific objectives, practical significance and content orientation. Despite the fact that franchising is considered to be a relatively young kind of activity organization, it is a dominant form of doing business both in the United States and Europe, and its growth rate becomes more and more significant every year.

Key words: International franchising, European business, European market, global economy.

Осадчук І. В.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій
Херсонського державного аграрного університету*

Боліла С. Ю.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій
Херсонського державного аграрного університету*

Osadchuk Irina

*Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management of Organizations
Kherson State Agricultural University*

Bolila Svitlana

*Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management of Organizations
Kherson State Agricultural University*

ПІДТРИМКА АГРАРНОЇ СФЕРИ ЯК ЧИННИК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті досліджено динаміку споживання основних продуктів харчування в Україні. Підкреслено важливість урахування досвіду Європейського Союзу під час визначення структури повноцінної системи продовольчої безпеки України та стратегічних напрямів підтримки аграрної сфери економіки на шляху до її зростання. Акцентовано увагу на небажаності переважання агрохолдингів у довгостроковій перспективі розвитку аграрної сфери України. Розширено перелік видів доступності продуктів харчування за рахунок «логістичної» доступності. Визначено стратегічні напрями підтримки аграрної сфери як чинника вирішення проблем продовольчої безпеки України, метою реалізації яких є ефективне самозабезпечення населення продуктами харчування й отримання значного синергетичного ефекту розвитку національної економіки.

Ключові слова: продовольча безпека, продукти харчування, аграрна сфера, продукція вітчизняного виробництва, стратегічні напрями підтримки аграрної сфери.

Вступ та постановка проблеми. У сучасних умовах здійснення спроб руйнації усталеного десятиліттями світового порядку загострилися проблеми тісної взаємодії аграрного сектору з іншими галузями економіки та проблеми продовольчої безпеки, яку слід розглядати не лише з погляду доступності для населення продуктів харчування, а й із погляду виробництва якісної сільськогосподарської продукції у необхідній кількості.

Україна сьогодні більше ніж будь-яка інша європейська країна має економічні й політичні причини для приділення особливої уваги проблемам продовольчої безпеки. Це передбачає необхідність визначення стратегічних напрямів підтримки аграрної сфери як чинника вирішення цих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми продовольчої безпеки України досліджували: С. Щербина [1], М. Бугрій, І. Клименко, І. Ус [2], А.І. Рудик [3], І.Г. Кириленко, В.Є. Івченко, В.В. Дем'янчук [4] та ін. Ураховуючи постійну зміну економічних, соціальних та політичних умов в Україні, дослідження із цієї тематики актуальні й сьогодні.

Окремі аспекти цього питання все ж висвітлено недостатньо мірою, а саме: вирішення проблем продовольчої безпеки України на основі досвіду Європейського Союзу (ЄС) шляхом підтримки аграрної сфери через створення системи надійного забезпечення різних категорій населення необхідною кількістю й широким асортиментом безпечних продуктів харчування вітчизняного виробництва згідно з науково обґрунтованими нормами, раціонами споживання, з урахуванням демографічних характеристик населення, умов праці, природно-кліматичних

умов регіонів та національно-культурних традицій українського народу.

Метою даної роботи є визначення стратегічних напрямів підтримки аграрної сфери як чинника вирішення проблем продовольчої безпеки України, метою реалізації яких є: перенесення вдалих економічних реформ Спільної аграрної політики (САП) до Стратегії розвитку аграрного сектору нашої держави; ефективне самозабезпечення її населення продуктами харчування й отримання значного синергетичного ефекту за рахунок зростання попиту на продукти і послуги, вироблені в усіх галузях вітчизняного агробізнесу; створення в аграрному секторі нових робочих місць та розвиток інших секторів національної економіки.

Результати дослідження.

Ступінь продовольчої безпеки України, як і будь-якої іншої держави, оцінюють за такими показниками: стан здоров'я населення; тривалість життя та демографічна ситуація; наявність національної програми з розвитку агропромислового комплексу, рибного та лісового господарства; забезпеченість населення продовольством; стан галузей, що виробляють продовольство; якість продуктів харчування; доступність продуктів харчування всім верствам населення; обсяги та можливості нарощування стратегічних запасів продовольства у разі виникнення непередбачених та надзвичайних обставин; стан виробничої та науково-технічної бази; можливості зі збереження та поліпшення середовища проживання [5].

Центральним елементом продовольчої безпеки є забезпеченість продуктами харчування. Згідно з міжнародними стандартами, для того щоб країна зберігала свою

незалежність, частка імпортованих продуктів харчування не повинна перевищувати 30%. Грошові засоби, витрачені на імпортування продуктів харчування, є втратою для країни. Але ми продовжуємо імпортувати продукти харчування.

В Україні частка імпортованого продовольства становить 40%. Першопричиною такого стану речей є сировинне спрямування аграрної галузі та засилля агрохолдингів, які нині контролюють уже близько третини українських сільськогосподарських угідь.

Однак треба віддати належне агрохолдингам, які з 2014 р., коли в силу об'єктивних обставин вітчизняна промисловість утратила позиції у забезпеченні валютних надходжень до країни, змогли вивести аграрну сферу на передові позиції у цьому питанні. Та в довгостроковій перспективі переважання агрохолдингів в аграрній сфері України є небажаним, адже вони не здатні швидко й адекватно реагувати на зміну кон'юнктури продовольчого ринку, не бачать перспективи у виробництві «нішових» культур, не націлені на створення великої кількості нових робочих місць у селах тощо.

Важливим показником продовольчої безпеки держави є доступність продуктів харчування всім верствам населення. Вона виявляється у таких формах, як: фізична доступність, що передбачає наявність на споживчому ринку життєво необхідних продуктів; економічна доступність, яка включає фінансову можливість їх отримати; соціальна доступність, що передбачає мінімальну диференціацію у споживанні головних груп продуктів серед різних верств населення, а також «логістична» доступність, яку слід розглядати як можливість своєчасного доступу до продуктів харчування у просторі (чому не сприяє передусім стан дорожнього фонду держави).

Нині в нашій державі з рівнем забезпечення кожного виду доступності продуктів харчування є серйозні проблеми, і, як наслідок, маємо в 2017 р. порівняно з 2013 р. зниження споживання всіх основних продуктів харчування (крім картоплі). Найбільш катастрофічним є різке падіння показників динаміки споживання риби і рибних продуктів, що насамперед пов'язано зі зменшенням значної частини продукції аквакультури через втрату Україною АР Крим і м. Севастополя. Також спостерігається спад споживання яєць, молока і молокопродуктів. Не на користь здоров'ю населення і зменшення в раціоні плодів, ягід, винограду, овочів, кавунів та динь тощо (табл. 1).

Для визначення структури повноцінної системи продовольчої безпеки України та стратегічних напрямів під-

тримки аграрної сфери на шляху до її зростання слід звернутися до досвіду Європейського Союзу, який є одним із найбільших у світі виробників, споживачів, експортерів та імпортерів сільськогосподарської продукції.

Шлях ЄС до вказаного статусу був досить довгим. Для забезпечення особливих умов розвитку аграрної галузі в далекому 1962 р. Радою ЄС було прийнято низку законів, які стосувалися регулювання ринків сільськогосподарської продукції і знаменували створення спільного аграрного ринку, що фактично можна вважати офіційним початком САП як окремого самостійного складника економічної політики ЄС. На початкових етапах новостворена політика була спрямована на підтримку фермерських господарств, реструктуризацію виробництва й управління ними, впровадження нових технологій виробництва тощо, загалом – на розвиток ефективного аграрного виробництва та активне стимулювання експорту виробленої сільськогосподарської продукції. Для досягнення поставленого завдання був створений спеціальний фонд підтримки і гарантій сільськогосподарських товаровиробників, частка якого становила від 50% загального бюджету ЄС. Головним завданням САП у цей період було забезпечення населення продуктами харчування за доступними цінами та створення нормальних умов життя для сільськогосподарських товаровиробників. Сформований механізм САП включав прями та непрямі виплати фермерам із бюджету ЄС за чітко визначеними статтями, а саме підтримку ринкової ціни; виплати, що залежали від обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, від цільового використання субсидій, від розмірів посівних площ та поголів'я худоби, а також різноманітні компенсаційні виплати [7]. Наприкінці ХХ ст. стратегія САП набула рис стратегії стримування обсягів виробництва аграрної продукції та її експорту.

Подальша еволюція САП у межах окремих держав ЄС як систем та системи вищого порядку щодо них із назвою «Євросоюз», відбувалася у напрямі посилення уваги до розвитку сільських територій і дотримання екологічних стандартів.

Отже, реалістична і повноцінна система продовольчої безпеки України повинна охоплювати такі складники, як:

– міцне і надійне забезпечення продовольством, що ґрунтується на національному АПК (важливим складником якого має стати сімейне фермерство), здатному постійно забезпечувати населення продуктами хар-

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування в Україні в розрахунку на одну особу на рік, кг

Продукти харчування	Роки						Показники динаміки			
							2017 р. до 2000 р.		2017 р. до 2013 р.	
	2000	2013	2014	2015	2016	2017	Δ, кг	Тпр, %	Δ, кг	Тпр, %
М'ясо та м'ясо-продукти, вкл. субпродукти і жир-сирець	32,8	56,1	54,1	50,9	51,4	51,7	18,9	57,6	-4,4	-0,1
Молоко і молокопродукти	199,1	220,9	222,8	209,9	209,5	200,0	0,9	0,4	-20,9	-9,5
Яйця, штук	166	309	310	280	267	273	107	64,5	-36	-11,7
Хлібні продукти	124,9	108,4	108,5	103,2	101,0	100,8	-24,1	-19,3	-7,6	-7,0
Картопля	135,4	135,4	141,0	137,5	139,8	143,4	8,0	5,9	8,0	5,9
Овочі та баштанні продовольчі культури	101,7	163,3	163,2	160,8	163,7	159,7	58,0	57,0	-5,3	-3,2
Плоди, ягоди та виноград	29,3	56,3	52,3	50,9	49,7	52,8	23,5	80,2	-3,5	-6,2
Риба і рибні продукти	8,4	14,6	11,1	8,6	9,6	10,8	2,4	28,6	-3,8	-26,0
Цукор	36,8	37,1	36,3	35,7	33,3	30,4	-6,4	-17,4	-6,7	-18,1
Олія	9,4	13,3	13,1	12,3	11,7	11,7	2,3	2,4	-1,6	-12,0

Джерело: розраховано за даними [6]

чування на належному рівні, адекватно реагуючи на кон'юнктуру продовольчого ринку;

- фізична, економічна та логістична доступність необхідної кількості й асортименту продовольства для різних категорій населення, що забезпечується їхньою платоспроможністю, яка не ставить під загрозу задоволення інших основних потреб людини;

- система гарантування якості продукції, яка включає сучасну систему санітарного контролю, систему контролю якості сільськогосподарської продукції, систему контролю якості продуктів харчування, систему ветеринарної служби;

- система захищеності внутрішнього ринку продовольства (система квот на поставки продукції з інших країн, система дозвільних документів у частині якості й безпечності продукції тощо);

- система захищеності вітчизняного виробника продовольчих товарів від імпоротної залежності як у продовольстві, так і ресурсному забезпеченні.

Результати власних досліджень авторів та аналізу наукових праць вітчизняних дослідників дають змогу стратегічними напрямками підтримки аграрної сфери на шляху до зростання продовольчої безпеки України визначити такі:

- переформатування аграрної сфери економіки в динамічну систему, здатну реалізувати продуману політику імпортозаміщення продовольства, адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку;

- захист внутрішнього ринку за допомогою ключового інструменту – нетарифних обмежень (вимог до безпеки та якості продуктів, екологічних нормативів тощо);

- забезпечення високої якості продовольства шляхом упровадження в практику роботи не лише великих, а й малих та середніх товаровиробників високотехнологічних виробничих процесів, забезпечення їм доступу до дешевих кредитів під 1,0–1,5% річних;

- запровадження системи органічного аграрного виробництва шляхом: визначення принципів та унормування стандартів ведення органічного сільськогосподарського виробництва та розроблення дієвої системи управління якістю продукції, які мають ґрунтуватися на міжнародній системі стандартизації та підвищення якості продукції; розроблення та впровадження програм поширення та підтримки органічного виробництва; узгодження виконання робіт у системі агровиробництва з природними циклами живих організмів та біосистемами; сприяння відповідальному використанню земельних ресурсів та водних об'єктів з усіма їхніми живими організмами завдяки розробленню та застосуванню культурних, біологічних і механічних методів, наприклад збереження і поліпшення родючості та біологічної активності ґрунтів певної місцевості; застосування органічних добрив; збереження агротабіорізноманіття завдяки використанню сталої системи виробництва на підприємствах і сучасних методів захисту живої природи, формуванню та розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарського товаровиробника у вирішенні проблем сучасного землекористування та підвищення соціальної спрямованості агропромислового виробництва та основи розвитку кластерних систем (із виробництва сільгосппродукції з поглибленою спеціалізацією та концентрацією агропромислового виробництва відповідно до особливостей сільських територій); організація мережі лабораторій із контролю над якістю засобів захисту рослин і тварин, біопрепаратів, комбікормів та приведення їх виробництва у відповідність з міжнародними стандартами; боротьба із засміченням полів карантинними бур'янами (амброзією полинолистою, багато-

річною та трироздільною, гірчаком степовим звичайним, різними видами повитиці тощо); стимулювання місцевого й регіонального виробництва та руху продукції до споживачів; створення гармонійного балансу між виробництвом рослинної продукції і тваринництвом; запровадження «зеленої» логістики в агросферу; забезпечення таких умов утримання, в яких свійські тварини виявляють природну поведінку; використання пакувальних матеріалів, які підлягають реутилізації або розкладаються біологічним шляхом; дотримання оптимального виробництва; надання інформаційно-консультаційної допомоги з боку дорадчих сільськогосподарських служб із питань досягнень науки у сфері органічних технологій виробництва продукції, з питань ринку збуту продукції, виходу на зовнішні ринки органічної продукції, охорони рослин, компонування різних видів сівозмін, агротехніки та дотримання системи органічного підживлення; організація збутових кооперативів органічних товаровиробників (передусім сімейних фермерських господарств); агрострахування екологічного сільгоспвиробництва через створення державної сільськогосподарської страхової компанії та створення страхових компаній на кооперативних засадах, де засновниками й акціонерами будуть виробники, переробники та продавці екологічно чистої сільгосппродукції;

- турбота про здоров'я населення шляхом виховання у споживачів культури споживання винятково якісної й здорової продовольчої продукції та здійснення законодавчої і фінансової підтримки всіх товаровиробників, що впроваджують новітні технології виробництва, в основі яких – дотримання екологічних стандартів ЄС, вимог міжнародної системи стандартизації та підвищення якості продукції;

- популяризація і дієва підтримка сімейного фермерства та кооперативного руху на селі, що дасть змогу навіть малим формам господарювання застосовувати інноваційні технології виробництва якісного та безпечного продовольства;

- підвищення рівня соціальної та забезпечення дотримання вимог правової відповідальності агрохолдингів та й узагалі всіх товаровиробників за результати своєї діяльності, у тому числі на певній території, що в сукупності поліпшить демографічну ситуацію на селі, сприятиме зростанню тривалості життя сільського населення тощо;

- удосконалення державної підтримки кредитного забезпечення розвитку галузі тваринництва: активізація кредитного процесу в питаннях придбання природоохоронних і ресурсозберезувальних технологій, інвестування у заходи щодо підвищення родючості ґрунтів тощо; розширення заходів «зеленої скриньки» новими статтями витрат кредитної підтримки екологічного спрямування (на виведення з активного аграрного обігу деградованих малопродуктивних сільськогосподарських угідь та переведення їх у культурні пасовища, розширення органічного виробництва, розвиток конярства як складника агротуризму, створення польових вітрозахисних лісосмуг); розширення спектру нових банківських продуктів (форвард, форфейтинг, факторинг, фінансовий лізинг, проектне фінансування, торгове фінансування), застосування інноваційних та гібридних фінансових технологій (із використанням франчайзингу та факторингу); відновлення діяльності достатньої кількості комбікормових заводів;

- розроблення та реалізація науково обґрунтованих маркетингових заходів щодо просування товарів місцевих товаровиробників у налагодження зв'язків з іншими контрагентами продовольчого ринку з метою своєчасної поставки сільськогосподарської продукції до кінцевого споживача;

– забезпечення підвищення ефективності розвитку сільської поселенської мережі та достатньої інфраструктури аграрного бізнесу в світлі реалізації адміністративно-територіальної реформи;

– забезпечення підтримки розвитку територіальних громад і збільшення їх внеску у вирішення проблем продовольчої безпеки держави шляхом підвищення якості дорожнього фонду держави;

– здійснення державної підтримки розвитку сільських територій шляхом формування їх іміджу як надійних учасників процесу забезпечення продовольчої безпеки держави.

Враховуючи особливості клімату в нашій країні, варто також наголосити на важливості вирішення проблем, характерних для певного її регіону, та підтримки тих чи інших галузей сільського господарства залежно від його природно-кліматичних умов. Так, наприклад, на Півдні України виробництво овочів, фруктів, зерна, насіння дуже залежить від кліматичних чинників, насамперед від забезпеченості вологою. Тому надзвичайно болючим питанням є забезпечення раціонального використання водних ресурсів у зрошуваному землеробстві. Основне завдання науковців та аграріїв – зменшити негативний вплив цих чинників. Вирішенню цієї проблеми сприятимуть: збереження і відновлення внутрішньогосподарських меліоративних систем шляхом створення державно-приватних гідромеліоративних акціонерних компаній і регіональних асоціацій водокористувачів та ін.; реконструкція інженерної інфраструктури зрошувальних систем, запровадження ресурсозберігаючих технологій та способів поливу сільськогосподарських культур; стимулювання приватних інвестицій у будівництво, технічне обслуговування й ек-

плуатацію меліоративних споруд і об'єктів; придбання новітніх поливних систем; реконструкція інженерної інфраструктури осушувальних та дренажних систем; посилення нині практично відсутнього контролю з боку органів виконавчої влади над дотриманням вимог законодавства щодо раціонального використання та охорони земельних і водних ресурсів.

Інший приклад. На Півдні України вирощується рис. Розвиток галузі рисівництва неможливий без: удосконалення системи стратегічного управління сталим розвитком цієї галузі, побудованої на засадах державно-регіонального партнерства із залученням місцевих органів влади територіальних громад, а також на кластерних та кооперативних формах співробітництва; поліпшення еколого-меліоративного стану рисових систем і прилеглих територій; упровадження сучасних високопродуктивних технологій вирощування рису з урахуванням вимог охорони навколишнього середовища та можливості використання нанопрепаратів; використання нових сортів із високою продуктивністю.

Висновки. Стан забезпечення продовольчої безпеки нашої держави викликає занепокоєння науковців-економістів. Причин такої ситуації вони називають декілька. Аналіз цих причин дає змогу виділити низку стратегічних напрямів підтримки аграрної сфери на шляху до зростання продовольчої безпеки України. При цьому важливо розуміти, що визначені у статті напрями стосуються вирішення проблем, характерних не лише для країни та її сільського господарства у цілому, а й для певних її регіонів (залежності від їх природно-кліматичних умов, національно-культурних традицій тощо) та окремих аграрних галузей.

Список використаних джерел:

1. Щербина С.В. Державна політика забезпечення продовольчої безпеки України. URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2014/06/2014-2-10.pdf>.
2. Бугрій М., Клименко І., Ус І. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. Київ : НІСД, 2011. С. 19.
3. Рудик А.І. Оцінка динаміки та тенденції показників продовольчої безпеки регіонів України. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27. № 24. URL : <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1433>.
4. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. *Економіка АПК*. 2017. № 8. С. 5. URL : <http://eapk.org.ua/contents/2017/08/5>.
5. Ульянченко О.В., Прозорова Н.В. Продовольча безпека – основа національної безпеки держави. URL : http://humanright.org.ua/blogs/prodovolcha_bezpeka.
6. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. С. 12.
7. Зінчук Т. Аграрна політика країн ЦСЄ у контексті інтеграції до ЄС: реалії та перспективи для України. *Економіка України*. 2006. № 4. С. 74–88.

ПОДДЕРЖКА АГРАРНОЙ СФЕРЫ КАК ФАКТОР РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье исследована динамика потребления основных продуктов питания в Украине. Подчеркнута важность учета опыта Европейского Союза при определении структуры полноценной системы продовольственной безопасности Украины и стратегических направлений поддержки аграрной сферы экономики на пути к ее росту. Акцентировано внимание на нежелательности преобладания агрохолдингов в долгосрочной перспективе развития аграрной сферы Украины. Расширен перечень видов доступности продуктов питания за счет «логистической» доступности. Определены стратегические направления поддержки аграрной сферы как фактора решения проблем продовольственной безопасности Украины, целью реализации которых является эффективное самообеспечение населения продуктами питания и получения значительного синергетического эффекта развития национальной экономики.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продукты питания, аграрная сфера, продукция отечественного производства, стратегические направления поддержки аграрной сферы.

**AGRICULTURAL SPHERE SUPPORT
AS A FACTOR FOR SOLVING FOOD SECURITY PROBLEMS IN UKRAINE**

Summary. The article studies the dynamics of consumption of basic food products in Ukraine. Importance of taking into account the experience of the European Union when determining the structure of a full-fledged system of food security in Ukraine and strategic directions for the support of agrarian sphere of the economy on the way towards its growth is outlined. Attention is focused on the undesirability of the predominance of agrohholdings in the long-term development of the agrarian sector of Ukraine. A list of types of food availability is expanded due to logistical accessibility. Support directions for the agrarian sphere as a factor for solving food security problems in Ukraine are identified: transform the agrarian sector of the economy into a dynamic system capable of implementing a well-considered policy of import substitution of food, protect the domestic market through non-tariff restrictions, ensure the high quality of food by introducing high-tech production processes into the practice of commodity producers, provide them with access to cheap loans, introduce a system of organic agrarian production, caring for the health of the population by educating consumers of the culture of consumption of exclusively high-quality and healthy food products and making legislative and financial support to all producers introducing the latest production technologies, popularization and effective support of family farming and cooperative movement in the countryside, increase the level of social responsibility and ensure compliance with the requirements of legal liability of agrohholdings and, in general, of all commodity producers for the results of their activities, including in a certain territory, improve state assistance to credit support for the development of the livestock sector, develop and realize scientifically grounded marketing measures for promoting goods of local commodity producers in establishing relations with other contractors of the food market with the purpose of timely delivery of agricultural products to the final consumer, ensure an increase in the efficiency of rural settlement network development and sufficient infrastructure of agrarian business in the light of the implementation of administrative and territorial reform, support for the development of territorial communities and increasing their contribution to solving the state food security problems by improving the quality of the state road fund, state support for the development of rural territories by forming their image as reliable participants in the process of ensuring food security of the state.

Key words: food security, food products, agrarian sphere, domestic production, strategic directions of support of agrarian sphere.

Павлова Г. Є.
доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту економіки
Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Приходько І. П.
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Волчанська Л. В.
кандидат економічних наук,
викладач кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Pavlova Galina
Doctor of Science in Economics, Professor,
Director of the Educational and Scientific Institute of Economics
Dnipro State University of Agriculture and Economics

Prihodko Igor
Doctor of Science in State Administration, Professor,
Head of the Department of Accounting,
Taxation and Management of Financial and Economic Security
Dnipro State University of Agriculture and Economics

Volchans'ka Lyudmila
Candidate of Science in Economics,
Lecturer at the Department of Accounting, Taxation
and Management of Financial and Economic Security
Dnipro State University of Agriculture and Economics

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ УЗГОДЖЕНОЇ ТА ДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У роботі пропонується науковий підхід до вирішення комплексу питань щодо формування облікової політики відносно окремих об'єктів бухгалтерського обліку з урахуванням варіації складників права власності, узгодження елементів облікової політики щодо вказаних об'єктів із договірною та податковою політикою. Доведено, що найважливішим елементом системи бухгалтерського обліку господарюючих суб'єктів є облікова політика. Відзначено, що облікова політика охоплює сукупність способів і методів бухгалтерського обліку. Саме від облікової політики багато в чому залежать ефективність фінансового управління, можливість реалізації контрольних функцій бухгалтерського обліку і ступінь достовірності фінансової (бухгалтерської) звітності, а Наказ про облікову політику повинен мати управлінський напрям, що уможливить зростання дієвості обліково-аналітичних функцій в управлінні поточною діяльністю та стратегічним розвитком підприємства. Негативним є відсутність узгодженості облікової політики з управлінським обліком. В обліковій політиці повинні знайти відображення всі питання, пов'язані з організацією комплексної системи обліку на підприємстві, які охоплюють усі види діяльності і процеси на підприємстві.

Ключові слова: облікова політика, оборотні активи, підприємство, інформація, стандарт, звітність, кодекс, бухгалтерський облік, наказ.

Вступ та постановка проблеми. Ретельно продумана облікова політика забезпечує ефективну фінансово-господарську діяльність підприємства, а також максимальний ефект від ведення обліку. Основою для прийняття рішень про облікову політику має бути формування повної, достовірної, правдивої інформації, яка максимально ефективно розкривала б інформацію про діяльність підприємства для зацікавлених осіб – користувачів.

Значення облікової політики переоцінити неможливо. Воно полягає в упорядкуванні облікового процесу та лібералізації обліку на підприємстві, формуванні методики обліку окремих об'єктів, фактів та результатів діяльності підприємства на основі загальноприйнятих принципів та правил, забезпеченні порівняності облікових даних, наданні обліку плановірності та послідовності, підвищенні ефективності організації обліку. Це зумовлює необ-

хідність та актуальність дослідження стану і проблем облікової політики щодо оборотних активів підприємства як засобу відображення узгодженої та достовірної інформації для уточнення окремих теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій з удосконалення Наказу про облікову політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розроблення, зміни, розкриття всіх розділів та положень облікової політики присвячено роботи великої кількості українських та зарубіжних учених та практиків: Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, М.О. Бляхарчук, Т.В. Барановської, П.Є. Житнього, В.П. Завгороднього, А.О. Касича, В.А. Кулик, М.С. Пушкара і багатьох інших.

Незважаючи на велику досліджень, теоретичні та методичні аспекти облікової політики комплексно не досліджено щодо оборотних активів підприємства як

засобу відображення узгодженої та достовірної інформації. Всі розробки у цьому напрямі не враховують специфіку діяльності підприємства, податкові режими, форму власності та вплив внутрішніх та зовнішніх чинників. Усе це створило передумови для розроблення нових підходів до ведення облікової політики щодо оборотних активів підприємства.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних аспектів формування облікової політики щодо оборотних активів підприємства як засобу відображення узгодженої та достовірної інформації.

Результати дослідження.

Кризові явища мають місце як у світовій економіці, так і в економіці окремої країни, однак здебільшого вони є несподіваними для економічних агентів. Останні часто не готові до подолання наслідків криз (хоча проблема прогнозування криз постійно перебуває у центрі уваги вчених, політиків, бізнесменів, урядовців), підтвердження чому є фінансові втрати економічних агентів, значна кількість банкрутств з усіма їх наслідками, що незмінно супроводжують економічні кризи.

Беззаперечним є факт використання вищим управлінським персоналом досліджуваних підприємств економічної інформації (переважну частку в якій займає облікова) для прийняття управлінських рішень щодо недопущення негативних наслідків економічної кризи або їх подолання. Облікова інформація, що надається вищому управлінському персоналу та інтерпретується ним в обліковій практиці переважної більшості підприємств, формується з урахуванням положень облікової політики, сформованої конкретним суб'єктом господарювання. Це, з одного боку, призводить до виняткової індивідуальності та неповторності облікової політики суб'єкта господарювання, можливості врахувати множину чинників і специфіку діяльності, а з іншого – до неточності, а іноді й недостовірності інформації, яка надається вищому управлінському персоналу.

Слід зазначити, що залишається невирішеним комплекс питань щодо формування облікової політики відносно окремих об'єктів бухгалтерського обліку з урахуванням варіації складників права власності, узгодження елементів облікової політики щодо вказаних об'єктів із довірною та податковою політикою.

Сьогодні в економічній науці існує багато підходів до виділення комплексу чинників, що призводять до виникнення криз. Серед таких чинників, беззаперечно, можна назвати:

а) недостовірність і неповноту інформації, що наводиться у звітності суб'єктів господарювання (незважаючи на наявність серед нормативно закріплених якісних характеристик інформації, що наводиться у звітності, такої як достовірність), яка покладена в основу прийняття управлінських рішень;

б) некоректну інтерпретацію користувачами інформації, що наводиться у звітності;

в) неспівставність показників звітності суб'єктів господарювання на макрорівні.

Недостовірність і неповнота інформації, що наводиться у звітності сільськогосподарських підприємств, зумовлені низкою причин. Зокрема, сьогодні Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1] обов'язок організувати бухгалтерський облік (у т. ч. формувати облікову політику, яка має застосовуватися у процесі складання та подання фінансових звітів) покладено на власника або вповноважений орган, який здійснює керівництво підприємства. Враховуючи, що фінансова звітність складається на основі облікових

даних і може бути достовірною лише за умови раціональної та правильно організації бухгалтерського обліку та його ведення, облікова політика, що сформував суб'єкт господарювання, має використовуватися ним також для ведення бухгалтерського обліку поточної господарської діяльності.

Як стверджує проф. Н.М. Малюга, «незважаючи на значні напрацювання, що здійснювалися вченими, доводиться констатувати невідповідність теоретичних положень і практичної діяльності ... результати вивчення реформованої вітчизняної системи бухгалтерського обліку дають змогу стверджувати, що питання формування облікової політики підприємства ще перебуває в зародковому стані і, як наслідок, робота з її вдосконалення є актуальною» [4, с. 272].

Відкритим залишається питання, наскільки власники (керівники) є компетентними та мають необхідні знання для формування ефективної облікової політики. Підстава ставити під сумнів компетентність та знання власників (керівників) суб'єктів господарювання вбачається у наявності множини варіантів застосування елементів облікової політики в Україні, які випливають із чинного бухгалтерського законодавства.

Сумнівним є той факт, що, розробляючи облікову політику підприємства, суб'єкти її формування аналізують зазначену множину варіантів та моделюють наслідки їх застосування та вплив на фінансові результати діяльності. Крім того, обов'язок формувати облікову політику покладено, а відповідальність за його недотримання є відносно м'якою. Це призводить до формалізації положень Наказу про облікову політику значною кількістю суб'єктів господарювання, на якому здійснювалося більш глибоке дослідження питань обліку і контролю оборотних активів.

Підставою для такого твердження є зміст наказу про облікову політику, що проаналізовано, зокрема, в частині змістовного наповнення елементів облікової політики щодо операцій з оборотними засобами. Так, Наказ про облікову політику, що діє на досліджуваному підприємстві, змістовне наповнення якого аналізується, має переважно формальний характер, що пояснюється відсутністю в них положень, які відображають характер та особливості діяльності даного підприємства.

Наприклад, у Наказі про облікову політику здебільшого відсутнє положення про формування собівартості продукції (перелік і склад статей калькулювання, склад загальногосподарських витрат та бази їх розподілу) тощо. Таким чином, здебільшого накази (положення) про облікову політику більшості підприємств, що аналізуються, містять лише загальні положення, які висвітлюються шляхом дублювання положень нормативних документів, що, своєю чергою, призводить до їх переобтяження зайвою інформацією. Слід також зазначити, що проаналізований наказ про облікову політику містить виключно методичні аспекти обліку запасів, не розкриваючи організаційно-технічного складника.

Крім того, Наказ про облікову політику не завжди містить положення про коло осіб, які мають право на проведення операцій із матеріальними цінностями, здійснювати приймання-відпуск матеріалів та отримувати матеріали для виробничих потреб. Цей факт свідчить про відсутність на підприємстві системи внутрішнього контролю, зокрема бухгалтерського, а також про неналежне ставлення та неусвідомлення керівництвом необхідності організації системи внутрішнього контролю, розподілу обов'язків, що дасть змогу у разі неналежного їх виконання застосувати юридичну відповідальність.

Описані вище підходи до формування облікової політики є причиною некоректності інтерпретації користувачами інформації, наведеної у звітності. Крім того, до некоректності інтерпретації інформації призводять ще й неузгодженості критеріїв, покладених в основу визнання активів, у чинному законодавстві України.

Зокрема, йдеться про те, що, відповідно до п. 1 ст. 139 Господарського кодексу України, майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів [2].

Водночас п. 1 ст. 66 Господарського кодексу України визначено, що майно підприємства становлять виробничі та невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства. Таким чином, законодавці в основний критерій визнання майна підприємства закладають факт відображення (невідображення) його в балансі. Ураховуючи, що, відповідно до ст. 133 Господарського кодексу України, основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права: право господарського відання, право оперативного управління, а також інші речові права, передбачені Цивільним кодексом України, є логічним твердженням, що в активі балансу суб'єкта господарювання відображається його власність, а точніше майно, належне йому на праві власності [2].

Однак у процесі ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, складовою частиною якої є баланс, сільськогосподарським підприємствам слід керуватися положеннями Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1] та вимогами національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку. А відповідно до ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік», п. 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3] та пп. 2 п. 1 ст. 14 Податкового кодексу України [7], активами визнаються ресурси, що контролюються підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигід у майбутньому. Причому пояснення сутності контролю не знаходимо в жодному нормативному акті.

Суттєву невідповідність вищенаведеним нормативним актам, що регулюють ведення бухгалтерського обліку в Україні, знаходимо в Інструкції 291. Так, на рахунках класу 1 узагальнюється інформація про наявність і рух необоротних активів, що належать підприємству на правах власності, що отримуються на правах господарського відання, на праві оперативного управління, що отримується завдяки фінансовому лізингу, довірчому управлінні чи за договором оренди цілісного майнового комплексу.

Як бачимо, в основу відображення інформації на рахунках бухгалтерського обліку покладено правові режими майна, визначені ГК України, що водночас суперечить

Закону України «Про бухгалтерський облік», НП(С)БО 1, Податковому кодексу України. Однак у низці випадків Інструкцією 291 передбачено можливість відображення необоротних активів у системі рахунків бухгалтерського обліку з урахуванням принципу контролю: «...господарські організації (крім державних (казенних) та комунальних підприємств) на окремих субрахунках третього порядку відповідних субрахунків із зазначенням належності до державної та/або комунальної власності відображають контрольовані ними (що перебувають в їх володінні та/або користуванні) необоротні активи, що є об'єктами права державної або комунальної власності й які не увійшли до статутних капіталів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації)».

Неспівставність показників звітності суб'єктів господарювання на макрорівні є логічним наслідком множини альтернативних варіантів облікової політики в Україні, що описується вище. Навіть якщо припустити, що під час зведення макроекономічних показників, в основу яких покладено інформацію, що наводиться в індивідуальній звітності суб'єктів господарювання, є відсутні помилки та арифметичні помилки, то вона залишається непорівняною через різні методологічні підходи, покладені в основу її формування.

Висновки. Найважливішим елементом системи бухгалтерського обліку господарюючих суб'єктів є облікова політика. Більшість учених і фахівців у цій сфері відзначає, що облікова політика охоплює сукупність способів і методів бухгалтерського обліку. Саме від облікової політики багато в чому залежать ефективність фінансового управління, можливість реалізації контрольних функцій бухгалтерського обліку і ступінь достовірності фінансової (бухгалтерської) звітності.

Накази про облікову політику вітчизняних підприємств містять типові помилки, частина з яких пов'язана з формальним ставленням до формування облікової політики на практиці та нерозумінням її впливу на прийняття рішень, а частина – з недосконалістю чинного законодавства та необгрунтованою частотою змін у ньому. На нашу думку, Наказ про облікову політику повинен мати управлінський напрям, що уможливить зростання дієвості обліково-аналітичних функцій в управлінні поточною діяльністю та стратегічним розвитком підприємства.

У нормативних документах і літературних джерелах облікова політика трактується як методика, технологія та організація бухгалтерського обліку з метою достовірного відображення фінансового стану і результатів діяльності підприємства. Негативним є відсутність узгодженості облікової політики з управлінським обліком. В обліковій політиці повинні знайти відображення всі питання, пов'язані з організацією комплексної системи обліку на підприємстві, які охоплюють усі види діяльності і процеси на підприємстві. Для узагальнення інформації для управлінського обліку потрібно розробити план рахунків управлінського обліку, методику накопичення управлінської інформації, форми і зміст управлінської звітності.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16.07.1999. *Верховна Рада України*. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 12.03.2019).
2. Господарський кодекс України, затверджений Постановою Верховної Ради № 436-IV від 16.01.03 в редакції від 20.09.2015, підстава 1602-18. *Верховна Рада України*. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 12.03.2019).
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (дата звернення: 12.03.2019).
4. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2005. 548 с.

5. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства : Наказ Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. № 635. URL : <http://www.nau.kiev.ua> (дата звернення: 12.03.2019).
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» від 01.01.12. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929-020> (дата звернення: 12.03.2019).
7. Голов С. Бухгалтерський облік та фінансова звітність малих і середніх підприємств. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 10. С. 3–15.
8. Податковий кодекс України. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2019).
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL : www.minfin.gov.ua (дата звернення: 12.03.2019).

УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА ДЛЯ СОВРЕМЕННЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК СРЕДСТВО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ КООРДИНАЦИОННОЙ И РАЗЛИЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация. В работе предлагается научный подход к решению комплекса вопросов по формированию учетной политики относительно отдельных объектов бухгалтерского учета с учетом вариации составляющих права собственности, согласования элементов учетной политики по указанным объектам с договорной и налоговой политикой. Доказано, что важнейшим элементом системы бухгалтерского учета хозяйствующих субъектов является учетная политика. Отмечено, что учетная политика охватывает совокупность способов и методов бухгалтерского учета. Именно от учетной политики во многом зависят эффективность финансового управления, возможность реализации контрольных функций бухгалтерского учета и степень достоверности финансовой (бухгалтерской) отчетности, а Приказ об учетной политике должен иметь управленческое направление, что повысит действенность учетно-аналитических функций в управлении текущей деятельностью и стратегическим развитием предприятия. Негативным является отсутствие согласованности учетной политики с управленческим учетом. В учетной политике должны найти отражение все вопросы, связанные с организацией комплексной системы учета на предприятии, которые охватят все виды деятельности и процессы на предприятии.

Ключевые слова: учетная политика, оборотные активы, предприятие, информация, стандарт, отчетность, кодекс, бухгалтерский учет, приказ.

ACCOUNTING POLICY FOR CURRENT ASSETS OF ENTERPRISE AS MEANS OF PRESENTATION OF COORDINATED AND VERACIOUS INFORMATION

Summary. The paper proposes a scientific approach to solving complex questions concerning the formation of accounting policy for current assets of the enterprise with regard to the variability of the components of the right of ownership, the coordination of the elements of the accounting policy for the specified objects with the contractual and tax policy. It is proved that the most important element of the accounting system of operating subjects is the accounting policy. It is noted that the accounting policy covers a set of ways and methods of accounting. It is precisely from the accounting policy that, to a large extent, the effectiveness of financial management, the possibility of implementation of control functions of accounting and the degree of reliability of financial (accounting) reporting, and the Order on accounting policies should have a managerial direction that will increase the efficiency of accounting and analytical functions in the management of current activities and strategic development of the enterprise. The authors note that the negative is the lack of consistency of accounting policies with managerial accounting. The accounting policy should identify all issues related to the organization of an integrated accounting system. It is from accounting policies that largely depend on the effectiveness of financial management, the ability to implement the control functions of accounting and the degree of reliability of financial (accounting) reporting.

Key words: accounting policy, current assets, enterprise, information, standard, reporting, code, accounting, order.

Платонова І. О.
аспірант кафедри загальної економічної теорії
і економічної політики
Одеського національного економічного університету

Platonova Inessa
Post-graduate Student
of General Economic Theory
and Economic Policy Department
Odessa National University of Economics

ЕКСПОРТ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті визначено вплив експорту на виконання завдань економічного розвитку країн в умовах розвитку інтеграційних процесів. Досліджено еволюцію теоретичних основ та положень міжнародних торгових відносин, визначено етапи розвитку теорій міжнародної торгівлі, їх специфічні моделі; розглянуто ефекти моделей впливу експорту на економічне зростання, які класифіковані на динамічні та статичні. Проведено аналіз процесів розвитку експорту України в країні Європейського Союзу, охарактеризовано проблеми товарної структури експорту України за останні роки. Визначено основні інструменти торгового фінансування експортних операцій. Доведено, що перешкоджають зростанню обсягів експорту проблеми фінансування потреб інноваційного розвитку підприємств України та наявність великої кількості незавантажених виробничих потужностей.

Ключові слова: інтеграція, економічне зростання, міжнародна торгівля, ринок, експорт, ефект, факторинг, форфейтинг.

Вступ та постановка проблеми. Сучасні процеси інтеграції економіки України у світове господарство і ринок Європейського Союзу свідчать про наявність проблем в організації міжнародної торгівлі, основними з яких є невідповідність тенденціям розвитку міжнародних економічних відносин та обмеженість можливостей пристосування до цих тенденцій у зв'язку з політичними, економічними і соціальними кризовими явищами. Теоретичне осмислення нової ролі і місця України в економіці Європейського Союзу, характеристика якісних і кількісних параметрів цих процесів, аналіз тенденцій експортних операцій, а також оцінка їхнього впливу на економічний розвиток країни – усе це свідчить про необхідність розвитку наукових підходів до аналізу сучасних умов світової торгівлі, а отже, визначає актуальність дослідження експорту як важливого чинника економічного зростання України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз економічної літератури з проблем впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання країн свідчить, що таким питанням приділяється багато уваги як іноземних, так і вітчизняних дослідників. Теоретичні засади дослідження процесів розвитку міжнародної торгівлі сформулювали іноземні фахівці: П. Кругман, К. Лангастер, М. Мелітц, А. Сміт, Д. Рікардо, В. Олін, Е. Хекшер та ін. Сучасний стан та проблеми розвитку міжнародної економіки досліджували такі вітчизняні вчені, як І. Бураковський, В. Геєць, О. Гаврилюк, М. Зверяков, Т. Мельник, О. Єлисеєнко, Є. Савельєв тощо. Однак ціла низка питань, пов'язаних із розвитком експортних операцій в умовах інтеграції національних економік у світовий простір, потребує комплексного вирішення на основі теоретичних положень нових теорій торгівлі.

Метою даної роботи є визначення впливу експорту на виконання завдань економічного розвитку країн в умовах світових інтеграційних процесів. Для досягнення мети у статті вирішено такі завдання: досліджено еволюцію теоретичних основ та положень міжнародних торгових відносин та проаналізовано процеси розвитку експорту України в країні Європейського Союзу.

Результати дослідження.

За оцінками Всесвітньої організації торгівлі, близько 77% зростання експорту у світовій економіці в середньому за останні десять років відбулося завдяки розширенню обсягів торгівлі на засадах існуючих експортних потоків і, відповідно, 28% зростання експорту – у результаті торгівлі новими товарами. Проте наголошується, що співвідношення кількісних змін в експорті, що відбуваються в результаті зростання обсягів існуючих експортних потоків, і якісних змін в експорті, які відбуваються на основі збільшення товарного і географічного розмаїття, істотно різняться для різних країн і макрорегіонів та зумовлюють різні темпи економічного зростання.

Кількісне зростання експорту визначає можливість використовувати економію від масштабу виробництва для фірм-експортерів, а також збільшувати продуктивність існуючих чинників виробництва.

Якісне зростання експорту або зміна товарного і географічного розмаїття визначає перерозподіл ресурсів між галузями, впровадження нових чинників виробництва, у тому числі машин і устаткування, людського капіталу нового типу, що необхідно для виробництва інноваційних товарів і конкуренції на нових ринках. Отже, оцінки впливу зростання експорту на економічний розвиток вимагають урахувати кількісні та якісні зміни в експорті, оскільки останні пов'язані з різними за типом змінами в структурі і характері виробництва.

У дослідженнях тенденцій світової економіки вчені виділяють два основні типи зростання експорту:

– перший – це ефекти впливу зростання експорту, що виникають унаслідок збільшення обсягів і вартості торгівлі в рамках наявних експортних потоків;

– другий – це ефекти впливу зростання експорту, що виникають унаслідок процесу експортної диверсифікації та виникнення нових експортних товарів і експортних ринків під впливом структурних змін в економіці.

Перший тип зростання сприяє підвищенню ефективності національної економіки на основі перерозподілу

ресурсів за умови постійної віддачі від масштабу у виробничому секторі.

Такі ефекти охарактеризовані в теоретичних положеннях класичних і неокласичних моделей міжнародної торгівлі. Як відомо, основи теорії міжнародної торгівлі були закладені в кінці XVIII – початку XIX ст. видатними англійськими економістами Адамом Смітом і Давидом Рікардо.

А. Сміт у книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) запропонував модель міжнародної торгівлі розглядати як механізм збільшення добробуту за допомогою мобільності праці між секторами економіки. Спеціалізація виробництва в моделі А. Сміта розглядається як джерело вигід від підвищення ефективності виробництва. При цьому Сміт виділяє єдине обмеження для мобільності праці – розмір ринку [1, с. 207].

Теоретичні положення А. Сміта продовжив і розвинув Д. Рікардо в роботі «Начала політичної економії та оподаткування» (1817 р.) довівши, що принцип абсолютної переваги в міжнародній торгівлі є лише окремим випадком загального правила, й обґрунтував теорію порівняльної переваги. Він запропонував модель із двома країнами, двома товарами і одним чинником виробництва, тобто вчений розширює модель Сміта для випадку, коли одна країна більш ефективна з виробництва обох товарів. Міжнародна торгівля, згідно з Д. Рікардо, виникає внаслідок міжнародних відмінностей у відносній продуктивності праці. Аналогічно моделі Сміта в моделі Рікардо перехід до спеціалізації та експорт одного з товарів приносить вигоди і зростання добробуту для обох економік [1, с. 245].

Зазначене вище підтверджується результатами сучасного дослідника П. Кругмана, який доводить, що валовий світовий випуск може збільшитися в разі зовнішньоторговельної спеціалізації країн на товарах та наявності у них порівняльних переваг [2, с. 563].

У 20–30-ті роки XX ст. шведські економісти Елі Хекшер і Бергіль Олін сформулювали нову теорію міжнародної торгівлі. Вони у своїх працях приходять до інших висновків: на підставі запропонованої стандартної моделі з двома країнами, двома галузями і двома чинниками виробництва вони доводять, що стимулом для торгівлі є відмінність між країнами у відносній надмірності чинників виробництва. Розвиток міжнародної торгівлі супроводжується ефектами перерозподілу вигід у такий спосіб: відносно надлишковий у країні чинник виробництва виграє, а відносно дефіцитний – програє [3, с. 35].

Другий тип ефектів – це вигоди від підвищення ефективності національної економіки внаслідок диверсифікації, перерозподілу ресурсів за припущенні про зростаючу віддачу від масштабу у виробничому секторі.

Розвиваючи нову теорію торгівлі, П. Кругман [4, с. 142] і К. Лангастер [5, с. 161] у кінці XX ст. запропонували моделі монополістичної конкуренції, які передбачають зростаючу віддачу у виробничому секторі. Ці моделі передбачають більший обсяг вигід від торгівлі, ніж

моделі, що засновані на порівняльній перевазі. Наприклад, П. Кругман доводить, що це пов'язано з тим, що вигоди в моделях нової теорії торгівлі виникають під час торгівлі між країнами, навіть якщо вони мають ідентичні переваги, технології і запаси чинників виробництва.

На думку П. Кругмана, диверсифікація структури експорту є вкрай складним процесом унаслідок дії замкнених, саморегульованих механізмів, що формуються на початковій спеціалізації. Кожній країні відповідно до її характеристик та володіння ресурсами відповідає деяка модель спеціалізації і торгівлі, під впливом зовнішніх шоків (торгової політики, руху обмінного курсу та ін.) структура торгівлі може тимчасово спотворитися, однак як тільки зовнішні шоки будуть усунені, структура торгівлі знову стане колишньою під дією автоматичних саморегульованих механізмів [4].

На початку XXI ст. у новітніх моделях теорії торгівлі вченими аналізуються процеси підвищення ефективності національної економіки внаслідок перерозподілу ресурсів усередині галузей від найменш продуктивних фірм до більш продуктивних. Тобто характерною особливістю таких моделей є переміщення акценту аналізу з рівня галузі на рівень фірми. Так, М. Мелітц розглядає новий вид вигід від міжнародної торгівлі і відзначає, що міжнародна торгівля дає змогу тільки найбільш продуктивним фірмам виходити на експортний ринок (тоді як менш продуктивні фірми продовжують виробляти продукцію тільки для внутрішнього ринку), при цьому найменш продуктивні фірми виходять із ринку [6, с. 1702].

Отже, вигоди від зростання обсягів міжнародної торгівлі можуть бути розділені на статичні (вигоди від перерозподілу ресурсів між галузями внаслідок зростаючої спеціалізації відповідно до порівняльних переваг) і динамічні (вигоди від зростання інвестицій і зростання продуктивності на основі зростаючої віддачі від масштабу, ефектів навчання від діяльності і придбання нових зарубіжних технологій).

Розглянуті вище ефекти впливу експорту на економічне зростання країни структуровано та класифіковано в табл. 1.

Необхідно відзначити, що під впливом глобалізації та економічної циклічності запропоновані теоретичні моделі визначення ефекту від впливу експорту на економічне зростання в сучасних емпіричних дослідженнях використовуються одночасно, тобто крім визначення статичних вигід, заснованих на аналізі порівняльних переваг, аналізуються й довгострокові динамічні вигоди, що виникають від позитивного ефекту зростання торгівлі.

Таким чином, як було доведено вище, результати теоретичного аналізу моделей міжнародної торгівлі дають змогу зробити висновок про зростання ефективності виробництва за постійної і зростаючої віддачі від масштабу, а також із підвищенням продуктивності та обсягів випуску продукції. Крім того, зростання розміру ринку і, відповідно, доступ до більш розширеного продуктового

Таблиця 1

Теоретичні моделі визначення ефекту від впливу експорту на економічне зростання

Тип моделей	Тип ефекту	Ефект від впливу експорту
Класичні моделі міжнародної торгівлі (А. Сміт, Д. Рікардо)	Статичний	Ефекти від впливу експорту на розвиток національної економіки внаслідок перерозподілу ресурсів за припущення про постійну віддачу від масштабу у виробничому секторі
Неокласичні моделі міжнародної торгівлі (Е. Хекшер, Б. Олін)		
Моделі міжнародної торгівлі з гетерогенними фірмами, засновані на підході М. Мелітца	Динамічний	Ефекти від впливу експорту на розвиток національної економіки внаслідок перерозподілу ресурсів усередині галузей від найменш продуктивних фірм до більш продуктивних

ряду за нижчими цінами слугують додатковим джерелом вигоди від міжнародної торгівлі.

Отже, внаслідок перерозподілу ресурсів усередині галузей від найменш продуктивних фірм до більш продуктивних, а також зростання продажів найбільш продуктивних фірм збільшується валова продуктивність в економіці.

Необхідно зауважити, що одним із найбільш поширених наукових поглядів на взаємозв'язок структури експорту та економічного зростання є ідея про негативний вплив на економічний розвиток експортної спеціалізації на сировинних товарах, яка виникає внаслідок надмірної забезпеченості країни природними ресурсами.

Виділяють різні прями і непрямі чинники, що визначають взаємозв'язок ресурсної залежності та низького рівня розвитку економіки.

По-перше, природні ресурси за допомогою державного втручання в ресурсний сектор надають широкі можливості з отримання високої ренти. Відсутність обмежень на отримання ренти призводить до неефективних державних витрат і високих доходів еліт. У результаті виникає «ефект ненажерливості» (voracity effect), що знижує дохід на душу населення.

По-друге, природні ресурси негативно впливають на якість інститутів і, таким чином, зумовлюють нижчий рівень доходу на душу населення.

По-третє, підвищення реального обмінного курсу і наявність нересурсних секторів створюють стимули для посилення заходів обмеження торгівлі (заміщення імпорту), неефективний розподіл ресурсів між галузями, у тому числі виникнення капіталосмних галузей, незважаючи на дефіцит капіталу, і, як результат, низький рівень доходів на душу населення.

Таким чином, проведений критичний аналіз процесів розвитку теорій і моделей міжнародної торгівлі дав змогу дійти висновку, що ускладнення процесів торгівлі між державами знайшло відображення в еволюції положень, які пояснюють рушійні сили цього процесу. У сучасних умовах відмінності в міжнародній спеціалізації можна проаналізувати лише на основі сукупності всіх ключових моделей міжнародного поділу праці.

Теорія Д. Рікардо про порівняльні переваги та її сучасні модифікації дають змогу пояснити спрямованість тієї частини міжнародного товарного обміну, яка пов'язана, насамперед, із відмінностями окремих країн у наявності природно-кліматичних і мінеральних ресурсів.

Модель Хекшера-Оліна акцентує увагу на тих напрямках спеціалізації (переважно міжгалузевої), які пов'язані з використанням кваліфікованої і некваліфікованої робочої сили, капіталу і сільськогосподарських угідь.

Альтернативні теорії найбільш прийнятні для аналізу міжнародної торгівлі наукомісткими товарами, у тому числі внутрішньогалузевої торгівлі різними товарами.

Якщо визначати тенденції розвитку світової торгівлі в сучасних умовах, то в наявності, з одного боку, посилення міжнародної інтеграції, поступове стирання меж і створення різних міждержавних торговельних блоків, а з іншого – поглиблення міжнародного поділу праці, градація країн на промислово розвинені і відсталі.

Зрозуміло, така структура експорту є для країни небажана із цілком зрозумілих причин: це означає перетворення її на «сировинний» придаток розвинених країн (на жаль, це стосується й України). Однак на певному етапі розвитку експорт може зіграти певну позитивну роль, виконуючи функцію генерування економічного зростання і системних реформ, джерела коштів для структурної перебудови економіки, підвищення її технічного рівня. На жаль, таку функцію експорт сировини досі виконує далеко не повною мірою. Це підтверджується результа-

тами аналізу товарної структури експорту України в країні Європи за останні роки.

Основна тенденція розвитку експорту в Україні – це втрата ринків збуту, передусім країн СНД, і переорієнтація на ринки розвинених країн, особливо в останні роки – на ринки країн Європейського Союзу. Результатом таких змін виявляється підпорядкування розвитку економічним інтересам нових партнерів, зацікавлених передусім у продукції з низьким ступенем переробки. Формування такої структури, з одного боку, є чинником посилення сировинної спрямованості експорту нашої країни, а з іншого – закріплює сформовану неефективну галузеву структуру регіонального експорту.

Зауважимо, що після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом частину обмежень у торгівлі між Україною та ЄС було усунуто [7]. Україна вжила необхідних заходів для поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС і зобов'язується дотримуватися принципів та практик, викладених у чинних рішеннях та регламентах Європейського Союзу. І хоча зараз ми спостерігаємо певне зростання товарообігу з СНД через імпорт паливно-мастильних матеріалів, ситуація змінилася докорінно: до Євросоюзу спрямовується понад 42% українського експорту, а з ЄС Україна отримує понад 43% загального імпорту. Найбільшу кількість промислової продукції в 2018 р. було експортовано до Польщі (6,88%), Італії (5,55%) та Німеччини (4,67%). Також до п'ятірки найбільших покупців українських товарів увійшли Угорщина та Нідерланди. Усього на перші п'ять країн за обсягами експорту товарів припадає майже 24% з України до ЄС, а на перші десять – 34% [8]. Про зміни у товарній структурі українського експорту свідчать дані табл. 2.

Дані наведеної таблиці свідчать, що за всіма групами експортних товарів обсяги продажів збільшилися: по рудах, шлаках і золі експорт до Польщі – на 35,7%, по чорних металах – до Болгарії та Італії – на 30,8% та 30,6% відповідно.

Проведений аналіз свідчить, в останні роки в експорті України домінуючою стає продукція, прямо чи опосередковано пов'язана із сільським господарством. Якщо в 2010 р. частка продуктів рослинного походження, жирів та олій, а також готових харчових продуктів становила 17,8%, то за сім місяців 2018 р. вона досягла 41%. У цілому такі зміни слід оцінити як позитивні, оскільки Україна намагається використовувати свої конкурентні переваги, пов'язані зі сприятливими природними умовами для ведення сільського господарства. Разом із тим ще досить низькою залишається питома вага експорту товарів із високим умістом доданої вартості (готових харчових продуктів), що може розглядатися як резерв для подальшого підвищення ефективності експорту сільськогосподарської продукції.

Головна мета розвитку міжнародних економічних відносин України в сучасних умовах полягає у стратегічному управлінні, тобто досягненні дійсно відкритої економіки держави та її інтеграції до світової системи. А можливість ефективного виконання стратегічних завдань залежить від практичних прийомів та інструментів торгового фінансування, які б дали змогу раціонально організувати економічні відносини із зарубіжними партнерами і конкурентами, завдяки чому сприяли б ефективному здійсненню внутрішньоекономічних перетворень.

Протягом останніх десятиліть на світовому ринку активно розвиваються новітні форми руху позичкового капіталу, зокрема факторинг, форфейтинг, лізинг, які використовують банки та інші фінансові посередники. Факторинг – це операція з продажу дебіторської заборгованості

Товари – лідери експорту до країн Європейського Союзу

Група товарів	Країна призначення	Обсяг експорту в січні-жовтні 2018 р., млрд USD	Зміни до показника січня-жовтня 2017р., %	Вага в експорті до зазначеної країни, %
Чорні метали	Італія	1 240,0	130,6	56,3
	Польща	414,53	112,7	15,1
	Болгарія	299,95	130,8	68,4
Електричні машини	Угорщина	709,51	123,2	51,8
	Німеччина	353,60	108,4	20,1
	Польща	319,58	121,3	11,7
Зернові культури	Іспанія	409,75	100,1	41,6
	Нідерланди	369,95	104,0	29,9
Руди, шлаки і зола	Польща	321,99	135,7	11,7
	Словаччина	291,33	111,6	39,6

Джерело: складено за [8]

постачальника експортної продукції банкам або іншим спеціалізованим фінансовим компаніям до отримання платежу імпортером. Існують факторингові операції з правом регресу і без нього. Як правило, у міжнародних відносинах факторингові операції здійснюються без права регресу.

Наступним фінансовим інструментом міжнародної торгівлі є форфейтинг – це купівля банком-форфейтором векселів та інших платіжних документів. У цьому разі банк несе ризик несплати боргових зобов'язань і включає у ціну послуги премію за ризик, яку фіксує в угоді (forfeit). Джерелом коштів для банків, що беруть участь у форфейтингових операціях, слугує ринок євровалют.

Окрім зазначених торгових фінансових інструментів використовується лізинг як кредитування у формі оренди основних фондів (устаткування, автомобілів, суден, літаків тощо). Після закінчення лізингової угоди орендар може придбати орендоване майно за залишковою вартістю.

Висновки. Досягненню результатів у якісному розвитку експорту перешкоджають проблеми фінансування потреб інноваційного розвитку підприємств України, наявність великої кількості незавантажених виробничих потужностей, відсутність достатнього фінансового забезпечення платежів вітчизняних підприємств на основі сучасних інструментів торгового фінансування. Зазначені проблеми впливають на диспропорції у товарній структурі вітчизняного експорту, на які впливають утрата економічних зв'язків між підприємствами України і суб'єктами господарювання частини зони АТО, руйнування виробничої і транспортної інфраструктури та падіння світових цін на ключових товарних ринках. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розбудову дієвих механізмів відтворення експортного потенціалу економіки України, раціоналізації структури зовнішньої торгівлі у нових умовах розвитку інтеграційних процесів на світових ринках.

Список використаних джерел:

1. Злупко С.М. Історія економічної теорії : підручник. Київ : Знання, 2005. 719 с.
2. Krugman P. The increasing returns revolution in trade and geography. *The American Economic Review*. 2009. Т. 99. № 3. Р. 561–571.
3. Тарлопов І.О. Еволюція теорії зовнішньоекономічної діяльності: середина XV ст. – початок XX ст. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 2(22). С. 34–37.
4. Krugman P. Trade policy and the third world metropolis. *Journal of development economics*. 1996. Т. 49. № 1. Р. 137–150.
5. Lancaster K. Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*. 1980. Т. 10. № 2. Р. 151–175.
6. Melitz M. The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*. 2003. Т. 71. № 6. Р. 1695–1725.
7. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 26.02.2019).
8. Зовнішньоекономічна діяльність. *Державна служба статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.02.2019).

ЭКСПОРТ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация. В статье определено влияние экспорта на выполнение задач экономического развития стран в условиях развития интеграционных процессов. Исследована эволюция теоретических основ и положений международных торговых отношений, определены этапы развития теории международной торговли, их специфические модели; рассмотрены эффекты моделей влияния экспорта на экономический рост, которые классифицированы на динамические и статические. Проведен анализ процессов развития экспорта Украины в страны Европейского Союза, охарактеризованы проблемы товарной структуры экспорта Украины за последние годы. Определены основные инструменты торгового финансирования экспортных операций. Доказано, что препятствуют росту объема экспорта проблемы финансирования потребностей инновационного развития предприятий Украины и наличие большого количества незагруженных производственных мощностей.

Ключевые слова: интеграция, экономический рост, международная торговля, рынок, экспорт, эффект, факторинг, форфейтинг.

EXPORTS AS A DRIVER FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE AGE OF INTERNATIONAL INTEGRATION

Summary. This Article defines the influence of exports on the economic development goals of countries undergoing the integration processes. The evolution of theoretical foundations and provisions of international trade relations were investigated; stages of the development of international trade theories, their specific models were determined; the effects of export influence models on economic growth, which are classified as the dynamic and the static ones, were considered. It is proved that the export development trend in Ukraine leads to the loss of markets (in the CIS countries in particular) and a shift towards the developed countries' markets, especially in recent years (towards the European Union markets.) These changes have led to the subordination of the development of the economic interests of new partners, who are primarily interested in products with a low processing degree. The formation of such a structure, on the one hand, is a factor strengthening the raw material orientation of our country's exports, and on the other, it consolidates the existing inefficient sectorial structure of the regional exports. The Article analyses the processes of Ukraine's exports development in the EU Member States, and defines the problems faced by the commodity structure of Ukraine's exports in recent years. The main export development trends in Ukraine are defined. They are: loss of target markets (in the CIS countries, in particular) and the reorientation to the developed countries' markets, especially in recent years, to the markets of the EU Member States. It has been argued that these changes have led to the subordination of the development of the economic interests of new partners, who are primarily interested in products with a low processing degree. The formation of such a structure, on the one hand, is a factor strengthening the raw material orientation of our country's exports, and on the other, it consolidates the existing inefficient sectorial structure of the regional exports. The trade financing basic tools of export operations are determined. It has been proved that financing the needs of the innovation development of Ukrainian enterprises and unloaded production capacities hinder the growth of export volumes.

Key words: integration, economic growth, international trade, market, exports, effect, factoring, forfeiting.

УДК 33.021:005:339.9 (477.44)

Поліщук О. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Поліщук О. Т.

*кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Polishchuk Oleksandr

*Candidate of economic sciences,
Associate Professor of the department of Finance
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics*

Polishchuk Olena

*Candidate of economic sciences,
Associate Professor of the department of Accounting and Audit
Donetsk National University named after Vasyl Stus*

SWOT-АНАЛІЗ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В УПРАВЛІННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ РЕГІОНУ

Анотація. У статті розглядається SWOT-аналіз (strength, weaknesses, opportunities and threats) регіону, а саме Вінницької області, як одного з інструментів для прийняття стратегічних рішень в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю регіону. Кожен регіон має на ринку певні переваги і наділений недоліками. SWOT-аналіз дає змогу виявити ті сильні і слабкі сторони, які потребують найбільшої уваги та зусиль із боку регіональної влади. Перед початком SWOT-аналізу комплексно зосереджуються на ймовірних загрозах і можливостях, що постають перед регіоном. Після цього з'ясовуються, які загрози є найбільш імовірними й які ризики вони здатні спричинити. Саме вони потребують найбільшої уваги і концентрації зусиль регіональної влади для їх усунення. Оцінюючи можливості, встановлюється потенційна привабливість Вінницької області та ймовірність їх реалізації, а також те, чи заплановані вигоди можуть перевершити ймовірні втрати внаслідок реалізації можливостей. Іноді можливості можуть нести в собі як велику привабливість, так і великий ризик. Залежно від ситуації один і той самий чинник здатний бути як загрозою, так і можливістю.

Ключові слова: SWOT-аналіз, регіон, стратегія, зовнішньоекономічна діяльність, переваги, виклики, ризики.

Вступ та постановка проблеми. Вінницька область є не найпотужнішим експортним регіоном України, проте вона має досить значний потенціал у розвитку

зовнішньої торгівлі продукцією сільськогосподарського виробництва, переробних галузей. Інтенсивно розвиваються проекти, у т. ч. й міжнародні, у сфері

альтернативної енергетики, інфраструктури, освіти і науки.

Здійснюючи управління зовнішньоекономічною діяльністю, важливо знати сильні та слабкі сторони, можливості розвитку та загрози. Відповіді на ці питання дає SWOT-аналіз – встановлення ключових, взаємозв'язаних між собою сильних і слабких сторін із потенційними можливостями та загрозами подальшого розвитку Вінницької області. Стратегічні цілі визначаються залежно від взаємовпливу вибраних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища: використання сильних сторін і потенційних можливостей регіону; подолання слабких сторін області за рахунок зовнішніх можливостей; нейтралізація потенційних загроз за рахунок сильних сторін; радикальні стратегічні рішення за співпадіння слабких сторін регіону та наростання зовнішніх загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічний базис досліджень із питань управління зовнішньоекономічною діяльністю було закладено науковцями-класиками А. Смітом, Дж. Стюартом, Д. Рікардо, У. Стаффордом, Дж. Кейнсом, Е. Хекшером, П. Самуельсоном та ін. Дослідження зовнішньоекономічної діяльності Вінницького регіону знайшли своє відображення у наукових працях таких учених, як: І.В. Бураковський, Т.С. Вакарчук, А.Л. Герасименко, О.М. Головня, В.І. Захарченко, А.Г. Мазур, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін. Але, незважаючи на їх значний внесок в окреслену проблематику, не дослідженими залишаються питання, пов'язані зі SWOT-аналізом конкретного регіону, а саме Вінницької області.

Метою даної роботи є розкриття прикладних аспектів сильних сторін, можливостей розвитку, слабких сторін та загроз розвитку Вінницької області як однієї з передумов прийняття стратегічних рішень та окреслення заходів щодо їх оптимізації.

Результати дослідження.

Побудова SWOT-матриці є важливим елементом визначення конкурентних переваг для Вінницької області, оскільки дає змогу виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильними та слабкими сторонами) та «зовнішніми» (можливостями та загрозами) чинниками. Суцільна лінія символізує сильний взаємозв'язок, пунктирна – слабкий. Саме ці взаємозв'язки дають змогу сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору, – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку області на довгострокову перспективу. Якщо сильна сторона підкріплюється можливістю, а загроза не нівелює цю сильну сторону, то така сильна сторона є найбільш важливою для області.

На рис. 1 побудована SWOT-матриця порівняльних переваг Вінницької області. Вінниччина має значний потенціал для розвитку туристично-рекреаційної сфери, зручне географічне розташування, розвинуте транспортне сполучення, інфраструктуру залізничного, автомобільного, авіаційного та трубопровідного транспорту, це дасть можливість зацікавити зовнішніх інвесторів, поліпшити стан доріг, розвинути транскордонні економічні відносини та створити міжнародні транспортні коридори на території області. Сильними сторонами області є наявність значних запасів мінерально-сировинних ресурсів, родючих сільськогосподарських угідь, відсутність потужних об'єктів – забруднювачів довкілля та зон екологічного лиха.

Ці сильні сторони є порівняльною перевагою, оскільки дають можливість упровадити систему державної підтримки сільськогосподарських підприємств, у тому числі дрібних сільгосптоваровиробників, із вико-

ристанням нових технологій, добрив та техніки, впровадити державну програму виробництва екологічно чистих продуктів харчування та розвинути сферу переробки вторинної сировини, туристично-рекреаційної галузі. Також є підґрунтям для реалізації загальнодержавних та міжнародних природоохоронних програм та заходів. Окрім того, наявність конкурентоспроможних підприємств машинобудування, переробної, харчової, енергогенеруючої, будівельної, хімічної промисловості та військово-промислового комплексу дає сприятливі можливості для дій автономних торговельних преференцій під час поставок продукції до країн – членів ЄС, створення інфраструктури розвитку підприємництва (технопарки, бізнес-центри, інкубатори і т. п., розвиток наукомістких галузей, у тому числі IT-технологій та наближення рівнів стандартів України до стандартів ЄС).

Також можливість дерегуляції та розвитку підприємництва, спрощення процедури отримання дозволів, ліцензій надають активну підтримку та сприяють роботі малого та середнього бізнесу, створенню інфраструктури розвитку підприємництва (технопарки, бізнес-центри, інкубатори і т. п.). Сильними сторонами, які підтримують такі можливості, є створені центри надання адміністративних послуг у кожному місті обласного значення та районному центрі, а також наявність висококваліфікованих кадрів та розвинутої освітньої мережі ВНЗ та науково-технічної бази для перепідготовки робочої сили відповідно до потреб економіки регіону [2].

Вінниччина має потужний сільськогосподарський комплекс та експортний потенціал аграрної продукції, високий рівень кооперації сільського господарства з переробними підприємствами, розвинуту інфраструктуру для зберігання рослинницької продукції (елеваторне господарство, плодоовочеві сховища), потужний буракоцукровий комплекс та високий потенціал імпортозаміщення, самозабезпечення регіонального ринку власним виробництвом. Ці сильні сторони є порівняльною перевагою, оскільки дають можливість упровадження системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств, у тому числі дрібних сільгосптоваровиробників, використання нових технологій, добрив та техніки, зростання внутрішнього попиту на окремі види продукції, впровадження державних програм виробництва екологічно чистих продуктів харчування; розвиток підприємств із переробки сільськогосподарської продукції, виробництва харчових продуктів. Вінницька область має позитивний досвід залучення інвесторів та додаткових коштів на соціально-економічний розвиток територіальних громад у рамках міжнародної технічної допомоги (ЄС/ПРООН, Despro, UFCI, програми ЄС «Транскордонне співробітництво», «Східне партнерство» та ін.). Ці сильні сторони є порівняльною перевагою, оскільки можуть бути підтримані такими можливостями, як зацікавленість зовнішніх інвесторів регіоном та допомога міжнародних організацій з економічного і соціального розвитку.

Особливо актуальною є можливість подальшого розвитку альтернативної енергетики, впровадження енергозберігаючих технологій на підприємствах житлово-комунального господарства та надання державної допомоги для диверсифікації надлишкових потужностей цукрової та спиртової галузей.

Сильними сторонами, які підтримують такі можливості, є наявність диверсифікованої ресурсної бази для розвитку енергетики (виробництво біодизеля, етанолу, використання відновних джерел енергії (пелети, солома, гідро- та сонячна енергетика) та енергозберігаючих технологій) [4, с. 230].

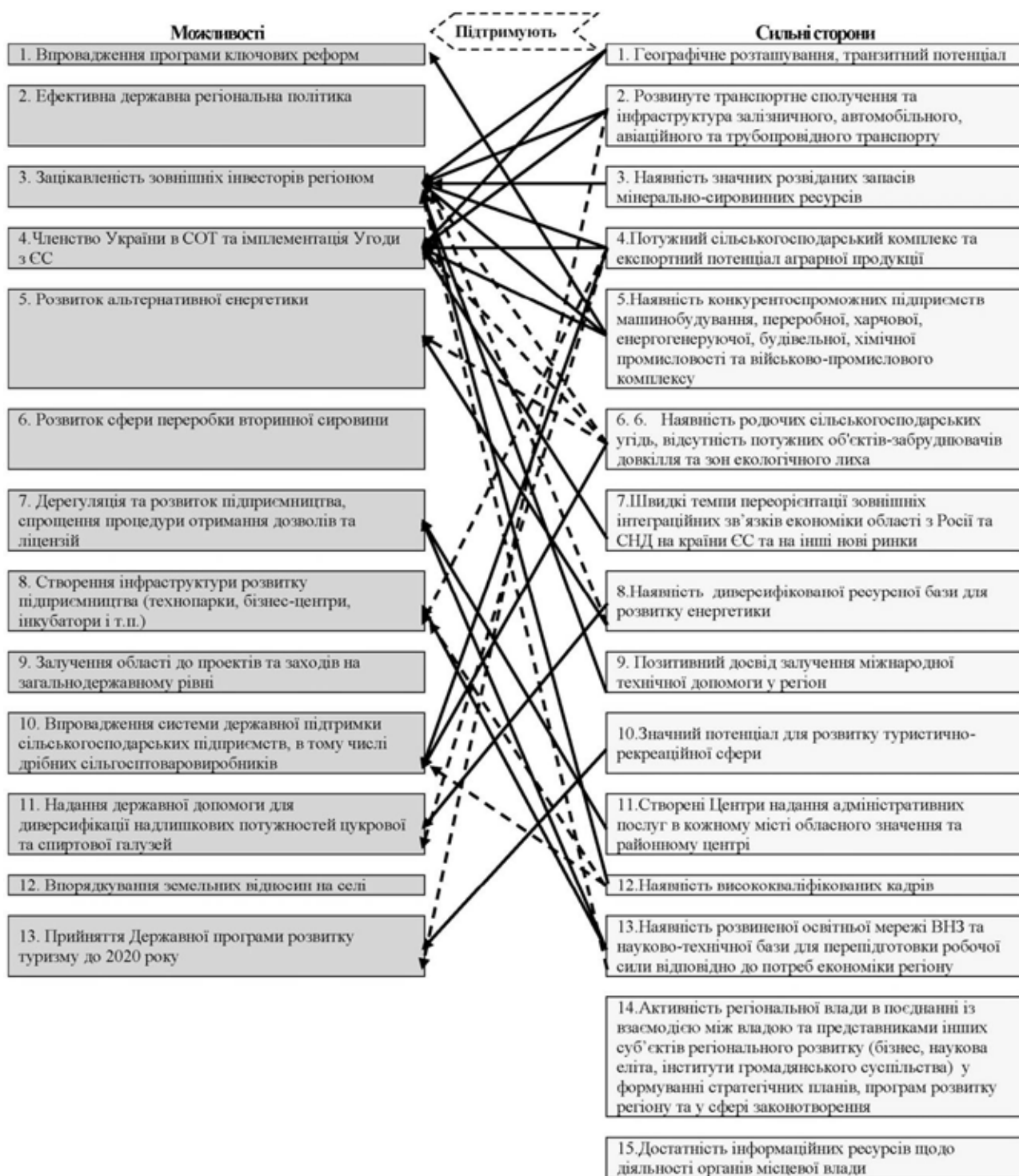

Рис. 1. SWOT-матриця порівняльних переваг Вінницької області

На рис. 2 згруповано виклики, які можуть постати перед Вінницьким регіоном. Допомога міжнародних організацій з економічного і соціального розвитку (дешеві кредити, гранти та міжнародна технічна допомога), пошук і залучення зацікавлених зовнішніх інвесторів регіоном – ці можливості сприятимуть зменшенню таких слабких сторін, як недостатній рівень прямих іноземних інвестицій, низький рівень заробітної плати порівняно із середньоукраїнським, значний рівень відтоку активних і кваліфікованих працівників за межі регіону, технічна та моральна зношеність комунальної інфраструктури, недо-

статня потужність очисних споруд каналізації та низький рівень каналізування населених пунктів, застаріла матеріально-технічна база підприємства, низька енергоефективність економіки та відтік активних і кваліфікованих працівників за межі регіону.

Низький рівень привабливості проживання в сільській місцевості для молоді через недостатній розвиток, а подекуди депресивний стан сільської місцевості може бути зменшений завдяки прийняттю Державної програми розвитку туризму до 2020 р., поліпшенню стану доріг, упорядкуванню земельних відносин на селі, розвитку під-

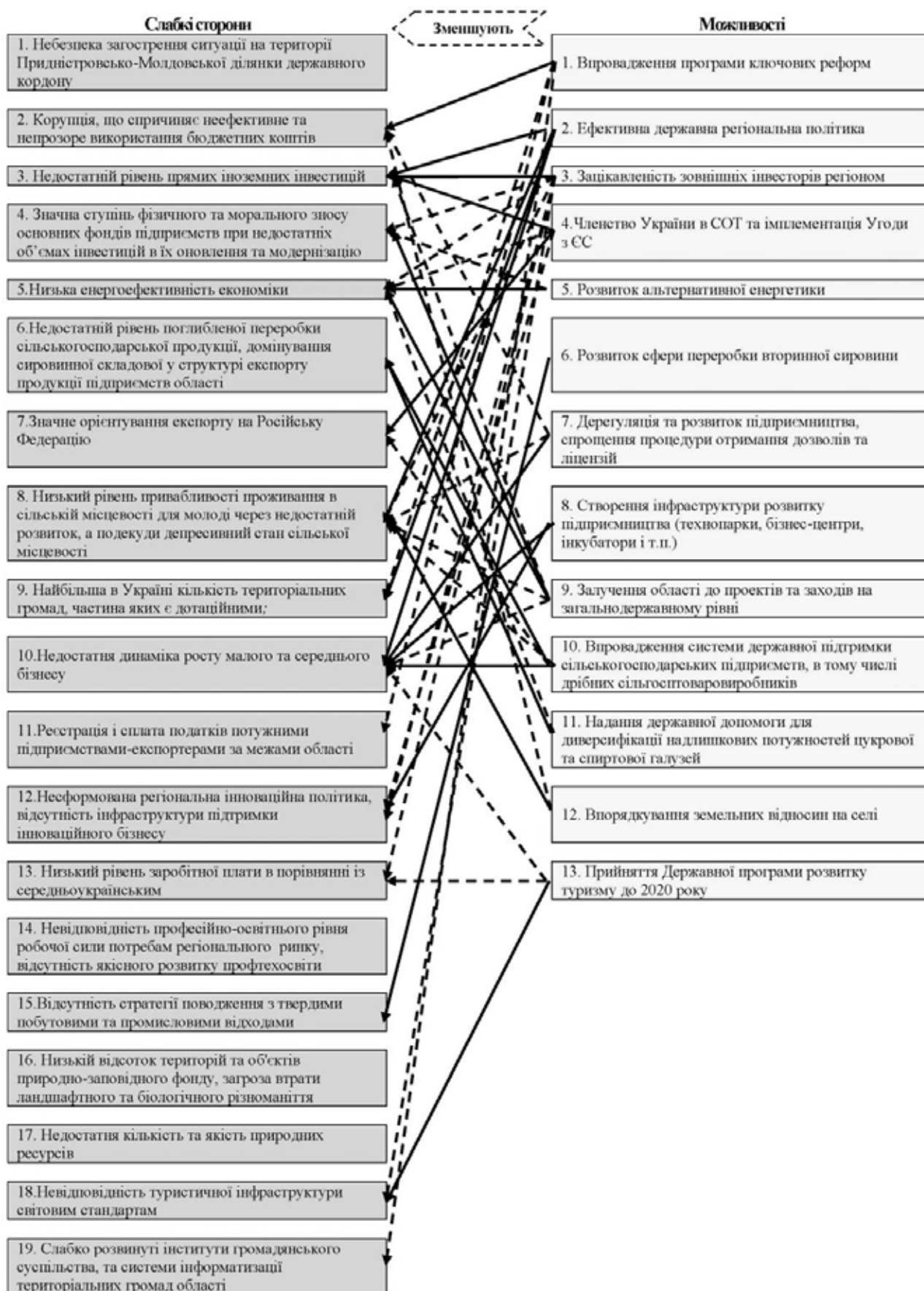

Рис. 2. SWOT-матриця викликів Вінницької області

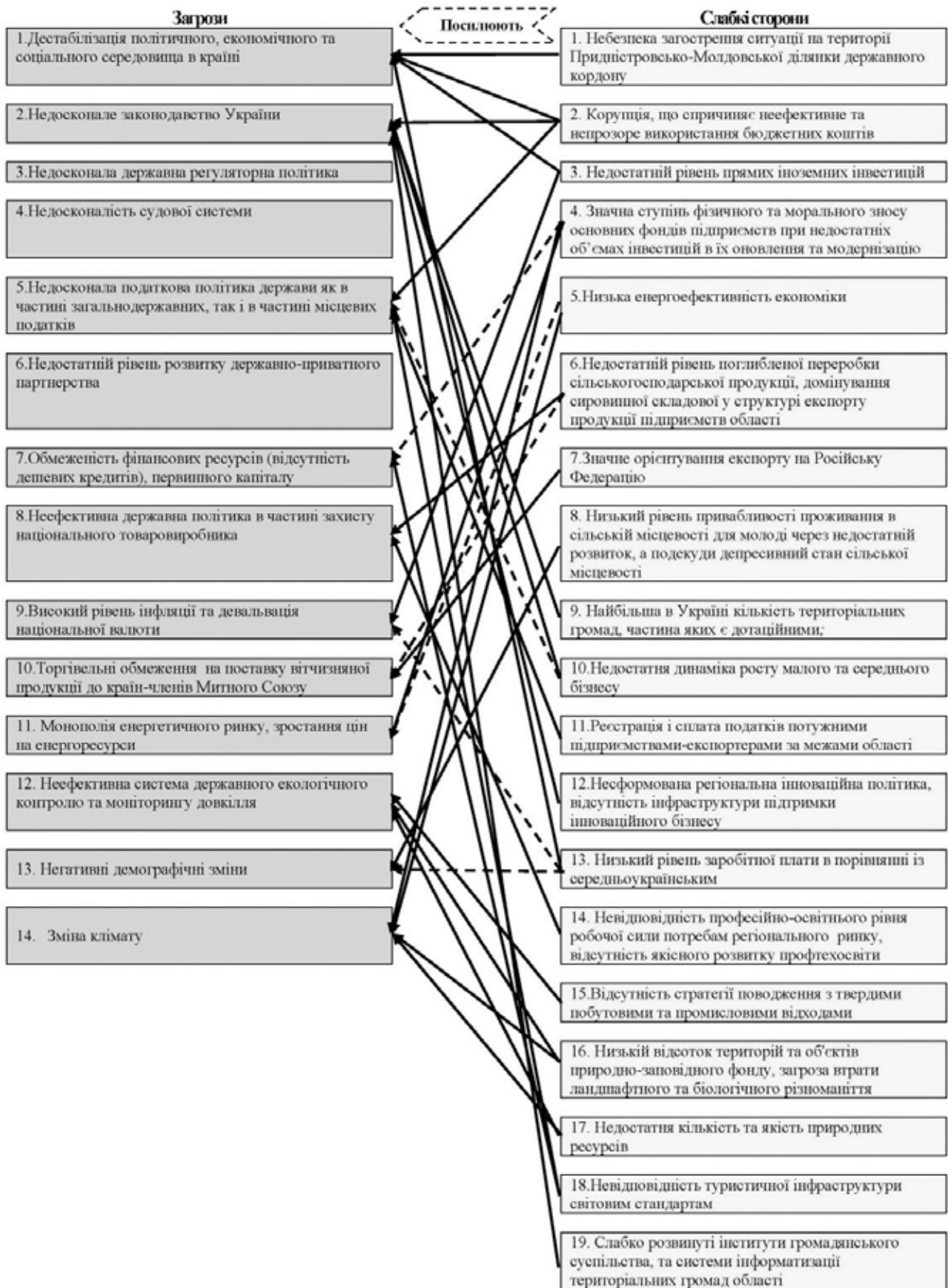

Рис. 3. SWOT-матриця ризиків Вінницької області

приємств із переробки сільськогосподарської продукції та виробництва харчових продуктів, розвитку обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, а також децентралізації та реформи місцевого самоврядування. Слабкою стороною Вінниччини є недостатня динаміка росту малого та середнього бізнесу.

Вирішити або принаймні послабити зазначену проблему дасть змогу ціла низка позитивних можливостей: активна підтримка та сприяння роботі малого та середнього бізнесу, створення інфраструктури розвитку підприємства (технопарки, бізнес-центри, інкубатори і т. п.), створення міжнародних транспортних коридорів на території області, розвиток трансграничних економічних відносин, наближення рівнів стандартів України до стандартів ЄС, розвиток наукоємних галузей, у тому числі ІТ-технологій, створення потужної мережі збутових організацій, оптової торгівлі для дрібних та середніх товаровиробників, ефективність державної регіональної політики, сприяння дії автономних торговельних преференцій під час поставок продукції до країн – членів ЄС [5, с. 21].

Можливість упровадження в Україні програм ключових реформ дасть змогу у Вінницькій області зменшити вплив корупції, що спричиняє неефективне та непрозоре використання бюджетних коштів, реєстрацію і сплату податків потужними підприємствами-експортерами за межами області, розвинути інститути громадянського суспільства та системи інформатизації територіальних громад області, провести децентралізацію влади, передати владні повноваження на рівень територіальних громад та здійснити процедуру добровільного об'єднання територіальних громад. Ефективне проведення цих реформ дасть змогу створити мережу спроможних територіальних громад та підвищити ефективність задоволення потреб мешканців територіальних громад.

Далі проаналізуємо ризики, з якими може зіштовхнутися Вінницька область (рис. 3).

Дестабілізація політичного, економічного та соціального середовища в країні поглиблює вплив таких слабких сторін Вінниччини, як низький рівень заробітної плати, небезпека загострення ситуації на території Придністровсько-Молдовської ділянки державного кордону, корупція, що спричиняє неефективне та непрозоре використання бюджетних коштів та недостатній рівень прямих іноземних інвестицій.

Недосконале законодавство України поглиблює вплив таких слабких сторін Вінниччини, як: корупція, що спричиняє неефективне та непрозоре використання бюджетних коштів, збільшення кількості територіальних громад, частина яких є дотаційними, несформована регіональна інноваційна політика, відсутність інфраструктури підтримки інноваційного бізнесу, недостатня динаміка росту малого та середнього бізнесу та слабкий розвиток інститутів громадянського суспільства і системи інформатизації територіальних громад області.

Монополія енергетичного ринку, зростання цін на енергоресурси створюють загрозу погіршення стану енергоефективності економіки, технічної та моральної зношеності комунальної інфраструктури та застарілої матеріально-технічної бази підприємства [4, с. 235].

В умовах неефективної системи державного екологічного моніторингу довкілля, деградації ґрунтів, недостатньої якості водних ресурсів, втрат ландшафтного та біологічного різноманіття існує ризик погіршити ситуації щодо зменшення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та недостатньої лісистості області.

Відсутність у Вінницькій області стратегії поводження з твердими побутовими та промисловими відходами в подальшому призведе до їхнього накопичення та погіршення екологічного становища.

Зміна клімату посилює вплив таких слабких сторін, як: значний ступінь фізичного та морального зносу основних фондів, низька енергоефективність економіки, загроза втрати ландшафтного та біологічного різноманіття, деградація ґрунтів, недостатність якісних водних ресурсів, низька лісистість області [1].

Висновки. Таким чином, на основі проведеного SWOT-аналізу можна визначити ключові проблеми розвитку Вінницької області, які перешкоджають гармонійному розвитку регіону, а саме: загроза повномасштабного військового вторгнення з боку Російської Федерації; несформованість інноваційної політики та внаслідок цього відсутність інноваційної інфраструктури, невикористання науково-технічного та виробничого потенціалу, наявного в регіоні; обмеженість власних інвестиційних ресурсів підприємств для модернізації виробництва; висока питома вага зайнятих у неофіційному секторі економіки; низька енергоефективність економіки, високий ступінь зношеності основних фондів та ін. Також слабкою стороною Вінниччини є недостатня динаміка росту малого та середнього бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Головня О.М. Програмно-цільове управління соціально-економічним розвитком Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 11. С. 103–112.
2. Офіційний веб-сайт Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної державної адміністрації. URL : <http://www.dmsrr.gov.ua/programi-ta-plani-ekonom%d1%96chnogo-%d1%96-socz%d1%96alno-gorovitku-v%d1%96nniczko%d1%97-oblast%d1%96>.
3. Пілько А.Д., Гарда Т.П. Моделювання процесів оцінки й аналізу рівня соціо-еколого-економічного розвитку регіону. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 324–330.
4. Поліщук О.А., Поліщук О.Т. Концептуальні основи створення кластеру відновлювальної енергії Вінницького регіону. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4(24). С. 229–236.
5. Саллі В.І., Трифонова О.В., Швець В.Я. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2003. С. 21.

**SWOT-АНАЛИЗ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ
КАК ПРЕДПОСЫЛКА РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ
В УПРАВЛЕНИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ РЕГИОНА**

Аннотация. В статье рассматривается SWOT-анализ (strength, weaknesses, opportunities and threats) региона, а именно Винницкой области, как одного из инструментов для принятия стратегических решений в управлении внешнеэкономической деятельностью региона. Каждый регион имеет на рынке определенные преимущества и наделен недостатками. SWOT-анализ позволяет выявить те сильные и слабые стороны, которые требуют наибольшего внимания и усилий со стороны региональных властей. Перед началом SWOT-анализа комплексно сосредотачиваются на вероятных угрозах и возможностях, стоящих перед регионом. После этого выясняется, какие угрозы являются наиболее вероятными и риски, которые они способны вызвать. Именно они требуют наибольшего внимания и концентрации усилий региональных властей для их устранения. Оценивая возможности, устанавливаются возможная привлекательность Винницкой области и вероятность их реализации, а также то, какие запланированные выгоды могут превзойти вероятные потери вследствие реализации возможностей. Иногда возможности могут нести в себе как большую привлекательность, так и большой риск. В зависимости от ситуации один и тот же фактор способен быть как угрозой, так и возможностью.

Ключевые слова: SWOT-анализ, регион, стратегия, внешнеэкономическая деятельность, преимущества, вызовы, риски.

**SWOT-ANALYSIS OF VINNYTSIA REGION
AS A PREREQUISITE FOR THE DEVELOPMENT OF STRATEGIC DECISIONS
IN THE MANAGEMENT OF FOREIGN-ECONOMIC ACTIVITY OF THE REGION**

Summary. The article is being considered with SWOT-analysis (strength, weaknesses, opportunities and threats) of the region, namely, the Vinnytsia region, as one of the tools for making strategic decisions in the management of foreign economic activity in the region. Each region has certain advantages and disadvantages in the market. The SWOT-analysis allows to detect the strengths and weaknesses that require the greatest attention and effort from the regional authorities. Before using the SWOT-analysis, it was used common methods PEST and PRESTCOM and a comprehensive diagnosis of the probable threats and opportunities facing the region has been made. It then looks at what threats are most probable and what risks they are likely to cause. They need the most attention and concentration of effort regional authorities in order to eliminate them. Evaluating opportunities, the potential attractiveness of the Vinnytsia region is determined and probable their implementation, as well as whether the planned benefits may outweigh the probabilities loss due to realization of opportunities. Sometimes, opportunities can carry both a great attraction and a high risk. Depending on the situation, one and the same factor can be both a threat and an opportunity. The purpose of the SWOT analysis of the region is to find out all the strengths and weaknesses for the sake of achieving efficiency. It's also, necessary to concentrate on those of which can become key factors of success or failure. In addition, to generalize the situation in the region and the market as a whole, see the chances and threats. SWOT-analysis can help by identifying the weak and strong points the region. The process of this analysis involves three stages: identification of strong and weaknesses; identification of chances and threats and their reflection from the point of view of weak and strong points of the enterprise; search for opportunities to act on the verge appropriate characteristics. After identifying the changes, determine which ones treat as chances, and what – as threats: those that promote the development of the region – the chances, and those that create problems – threats. Particular attention is required for absolutely new changes, for which it is difficult to predict the result. Also, on the basis of the SWOT analysis, one can identify the main problems of the development of the Vinnytsia region that impede the harmonious development of the region.

Key words: SWOT-analysis, region, strategy, foreign economic activity, benefits, challenges, risks.

Приходько В. П.
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*
Єгорова О. О.
*викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*
Джуган О. В.
*студентка
Ужгородського національного університету*

Prikhodko Volodymyr
*Doctor of Science (Economics), Professor
Head, International Economic Relations Department,
Uzhhorod National University*
Yehorova Olga
*Lecturer, International Economic Relations Department,
Uzhgorod National University*
Dzhuhan Olga
*Student,
Uzhhorod National University*

ДОСВІД ЄС У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Представлено досвід ЄС щодо розвитку креативної економіки. Автори спираються на визначення поняття креативної економіки, які пропонує UNCTAD. Акцентується увага на загальній та системній політиці ЄС щодо розвитку креативної економіки, спрямованій на просування креативного продукту, підтримку креативних підприємств та особистостей, захист культурної спадщини тощо. Розглянуто програму «Креативна Європа», яка розрахована на період із 2014 по 2020 р. Проаналізовано сучасний стан та динаміку розвитку креативної економіки, зокрема щодо частки зайнятих у креативному секторі, частки товарів та послуг креативних галузей в експорті країн – членів ЄС. Визначено місце країн ЄС у світі за креативністю, спираючись на результати глобальних рейтингів.

Ключові слова: креативна економіка, креативна Європа, креативний хаб, креативні індустрії, креативні продукти, інновації.

Вступ та постановка проблеми. Сучасний постіндустріальний інформаційний етап розвитку світового господарства характеризується тим, що головним економічним ресурсом стає сама людина з її інтелектуально-креативними здібностями. Тобто такі традиційні ресурси, як земля, праця і капітал, не просто доповнені новим елементом, а фактично зміщуються на другий план. Сьогодні творчі індустрії є одними з найбільш динамічних секторів світової економіки. Підтвердженням цього процесу є нагромадження капіталу в креативних секторах, формування мережі креативних хабів та інших елементів, зростання експорту креативних товарів та послуг, зростання креативного класу населення тощо. Відповідна зміна зумовила початок переформатування як структури економіки окремих країн світу, так і групи країн-лідерів. У цьому контексті цікавим є досвід ЄС в утриманні своїх лідерських позицій у світі шляхом розбудови креативної економіки, спираючись на багату культурну спадщину та проводячи цілеспрямовану відповідну політику. Його актуальність для України зумовлена поширенням на неї деяких інструментів відповідної політики ЄС, а також необхідністю проведення кардинальних економічних реформ задля досягнення задекларованих стратегічних цілей щодо входження до групи країн-лідерів в найближчій стратегічній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики креативної економіки присвячено праці зарубіжних учених, таких як Дж. Гоукінс, І. Левченко, Ч. Лендрі, О. Мельніков, М. Савін О. Степанов, Д. Тапскотт,

Р. Флорида та ін. У них розглядаються як теоретичні, так і практичні аспекти розвитку креативних класу, індустрії, сектору, економіки тощо. Відповідній проблематиці присвятили свої праці й відомі українські вчені, зокрема В. Геєць та О. Дорошенко. Однак розвиток креативної економіки є досить динамічним, що потребує регулярного вивчення та узагальнення відповідного досвіду, зокрема країн ЄС.

Метою даної роботи є узагальнення досвіду розвитку креативної економіки в ЄС.

Результати дослідження.

Концепція креативної економіки нині динамічно розвивається. Щодо понятійного апарату, то в матеріалах UNCTAD підкреслюється, що креативна економіка є багатогранною, з огляду на що пропонуються й різні тлумачення цього поняття, наприклад: як еволюційна концепція, яка спирається на взаємодію між творчістю людини та ідеями та інтелектуальною власністю, знаннями та технологіями; як економічна діяльність, заснована на знаннях, на яких базуються креативні індустрії; як сума всіх частин креативних індустрій, включаючи торгівлю, працю та виробництво [1].

Підхід UNCTAD до класифікації креативних індустрій також уважаємо більш уніфікованим та структурованим порівняно з авторськими підходами окремих учених. Він передбачає виокремлення таких груп та підгруп креативних індустрій:

І. Культурна спадщина: традиційна культура (ремесла, фестивалі тощо); культурні пам'ятки (музеї, бібліотеки, місця розкопок тощо).

II. Мистецтво: образотворче мистецтво (скульптура, фотографія тощо); виконавче мистецтво (вокал, драматичне мистецтво тощо).

III. Медіа: публікації та видавництво; аудіовізуальні твори (фільми, телебачення, радіомовлення); нові медіа (цифровий контент, відеоігри тощо).

IV. Функціональний креатив: дизайн (архітектура, іграшки, ювелірні вироби); креативні послуги (реклама, цифрові й культурні послуги) [2].

У ЄС для підтримки та просування креативних індустрій і розбудови креативної економіки загалом реалізовується відповідна системна політика як на рівні всього Співтовариства, так і на рівні окремих країн-членів. Ядром цієї політики є рамкова програма Європейської Комісії «Креативна Європа», розрахована на період із 2014 до 2020 р. [3].

Основними цілями цієї програми є:

- пропагувати європейське культурне та мовне різноманіття;
- стимулювати економічне зростання та конкурентоспроможність у творчих секторах;
- допомогти творчому та культурному секторам максимально використовувати цифрові технології та розробити нові бізнес-моделі;
- приносити креативні твори широкій аудиторії в Європі та за кордоном.

Програма містить фінансові та інші інструменти розвитку креативності відповідно до визначених цілей. Зазначимо, що ця програма є одним із найбільших проєктів Європейської Комісії культурно-гуманітарного спрямування і дає великі фінансові можливості для розвитку культурного та креативного секторів у країнах – членах ЄС та державах – учасниках «Східного партнерства», у т. ч. і в Україні. Її бюджет становить 1,46 млрд. євро (на 9% більше, ніж у програм-попередників «Культура» та «Медіа») і розподіляється між трьома компонентами так: культура (31%), медіа (56%) та секторальний напрям, спрямований на підготовку та оцінку проєктних пропозицій у сферах культури, аудіовізуальної політики, медіа (13%) [3]. Очікується, що її фінансуваний ресурс охопить близько 250 тис. художників і професіоналів культури та інших суб'єктів та елементів креативного сектору.

Окрім того, креативні індустрії представлені в декількох складниках бюджету ЄС на 2017–2021 рр., зокрема в рамках інвестування у наукові дослідження та інновації, що пояснюється інтегрованістю креативного сектору в економіку ЄС. Створення і пропаганда культури в інтерактивному і глобалізованому світі тісно зв'язані з медіа та цифровими технологіями. Спираючись на досягнення та успіхи минулих флагманських програм ЄС із досліджень та інновацій, Комісія пропонує бюджет у розмірі 100 млрд. євро на період 2021–2027 рр. для Horizon Europe та Euratom Research та Програми навчання. Такі складники, як культура та освіта, відіграють важливу роль у політиках багатьох країн – членів ЄС [4].

У рамках реалізації програми «Креативна Європа» ЄС підтримує ініціативи, які спрямовані на підвищення обізнаності про творчість та спадщину Європи, наприклад такі, як Європейські столиці культури, Дні європейської спадщини та ін. Здійснюється преміювання за креативність, зокрема Премія за культурну спадщину (Europa Nostra Awards), за сучасну архітектуру (Mies van der Rohe Award), за літературу та ін.

Також фінансово підтримана ініціатива щодо формування першої Європейської мережі креативних хабів (The European Creative Hubs Network), яка об'єднує 215 фізич-

них площадок (хабів) різнобічної креативної діяльності з 38 країн [5]. Додамо, що об'єднання суб'єктів та елементів креативного сектору в місцеві, регіональні, національні та наднаціональні мережі є виразним трендом сьогодення і здійснюється для обміну передовим досвідом, напрацювання спільної політики тощо.

Багата культурна спадщина країн ЄС, цілеспрямована політика щодо її збереження, стимулювання креативності тощо забезпечують їм високі показники на світовій арені. Так, 28 країн – членів ЄС займають з 5-ї по 68-му рейтингову позицію серед 139 країн за Глобальним індексом креативності (Global Creative Index) 2015 р. [6] (табл. 1). Діапазон значень Індексу коливається від 0,917 до 0,425. При цьому Данія, Фінляндія, Швеція та Нідерланди входять у ТОП-10 країн світу за відповідним Індексом. Однак порівняно з результатами 2011 р. [7] Швеція втратила світове лідерство й опустилася з першої на сьому рейтингову позицію в результаті незначного зниження значення Індексу (з 0,923 до 0,915). Фінляндія та Данія також дещо опустилися в рейтингу (на дві та одну позицію відповідно), навіть за поліпшення значення Індексу. Підвищення значення Індексу дало можливість Нідерландам утримати свою рейтингову позицію. Зазначена динаміка відображає посилену конкуренцію між країнами-лідерами. Основними їхніми конкурентами нині є Австралія (0,970), США (0,950), Нова Зеландія (0,949), Канада (0,920), Ісландія (0,913) та Сингапур (0,896). Ці країни поліпшили свої індекси. Ісландія навіть витіснила Норвегію з першої десятки.

Зазначимо, що Глобальний індекс креативності – це сукупний індикатор, що охоплює інші три субіндекси: індекс толерантності, індекс талантів та індекс розвитку технологій. Під час його розрахунку використовуються також індекси та індикатори інших установ: Індекс глобальної конкурентноздатності (Global Competitiveness Index) Міжнародного економічного форуму, Індекс розвитку людства (Human Development Indices and Indicators) ООН, індикатори світового розвитку (World Development Indicators) Світового банку. Застосовується шкала розрахунку від 0 до 1. Видання Martin Prosperity, яке розраховує відповідний Індекс, оприлюднило два дослідження в 2011 та 2015 рр.

Спеціалісти креативних (творчих) професій є одними з найбільш затребуваних на сучасному ринку праці, і на деякі з них попит із боку роботодавців навіть перевищує пропозицію. У 2017 р. частка зайнятих у креативному секторі в країнах ЄС коливалася від 7% до 26% (табл. 1). До групи лідерів серед країн ЄС входять Естонія, Латвія, Нідерланди, Угорщина, Данія та Сполучене Королівство. Відзначимо, що частка зайнятих у креативному секторі впродовж 2011–2017 рр. зростала в дев'яти країнах ЄС. Найбільше зростання відбулося у Хорватії – з 11% до 17%, що пояснюється позитивним ефектом від приєднання до Євросоюзу в 2014 р. Погіршилися відповідні показники в низці країн, найбільше – у Словенії (на 16%), Латвії (на 9%) та Польщі (на 8%). Така тенденція є наслідком робочої міграції у цих країнах до більш розвинутих країн як у межах ЄС, так і загалом по світу.

За Індексом випуску креативної продукції лідерами є Люксембург (57,9), Нідерланди (56,7) та Великобританія (56,5). Зазначимо, що країни ЄС займають передові позиції в межах цього індексу в світі і показують позитивну динаміку.

Зазначимо, що Індекс випуску креативної продукції є складовим індикатором Глобального індексу інновацій (Global Innovation Index), який розраховується університетом м. Корнел (Cornell University), Європейським інститу-

Таблиця 1

Основні індикатори щодо розвитку креативної економіки в країнах ЄС

Країни ЄС	Глобальний індекс креативності світова рейтингова позиція				Індекс випуску креативної продукції				Експорт креативного сектору, %				Кількість зайнятих у креативному секторі, %			
	значення		та креативні послуги		та креативні послуги		культурні та креативні послуги		культурні та креативні послуги		культурні та креативні послуги		культурні та креативні послуги		культурні та креативні послуги	
	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015
Австрія	21	20	0,663	0,788	49	51,3	45,8	0,48	0,7	1,1	3,5	1,4	1,6	17	12	18
Бельгія	11	18	0,813	0,817	42,3	50,4	42,7	8,78	1,4	1,7	1,96	1,8	1,8	19	18	18
Болгарія	40	48	0,48	0,505	38,1	41,1	39,2	5,17	0,8	1,3	1,69	0,8	0,9	27	22	-
Великобританія	13	12	0,789	0,881	44,3	60,5	56,5	2,33	1,6	2,2	4,35	2,8	3,3	17	19	20
Греція	22	54	0,638	0,484	31,2	37,5	32,2	1,39	0,1	0,7	3,69	0,6	1,6	8	20	16
Данія	4	5	0,878	0,917	51,4	53	51,7	-	0,7	0,6	3,72	1,6	1,8	20	21	21
Естонія	32	33	0,528	0,625	48,9	55,6	54,9	5,31	0,8	1,5	3,08	1,3	1,6	28	23	26
Ірландія	12	13	0,805	0,845	34,2	55	45,9	1,75	0,2	0,1	1,75	2,4	1,7	19	20	18
Іспанія	17	19	0,744	0,811	41	42,4	41,5	7,86	0,8	n/a	2,24	0,8	1	22	17	18
Італія	19	21	0,707	0,715	39,2	37,6	38,9	6,07	0,3	0,4	5,14	2,2	2,2	13	11	12
Кіпр	44	66	0,463	0,446	37,4	44,6	42,3	1,64	0,8	0,3	1,78	0,0	0	-	21	14
Латвія	34	40	0,52	0,563	41	46,3	44,6	6,45	1,2	1,3	2,58	3,1	4,6	34	29	25
Литва	38	51	0,484	0,49	37,2	41	39,8	2,37	0,3	0,5	2,58	1,5	2,2	-	-	-
Люксембург	-	25	-	0,696	39,5	69	57,9	1,26	5,7	4,8	1,3	0,2	0,1	-	-	-
Мальта	-	43	-	0,55	-	59,8	51,7	-	0,2	0,1	-	0,9	0,2	-	-	-
Нідерланди	10	10	0,854	0,889	50,6	61,9	56,7	28,89	0,5	1,1	1,66	5,6	4,6	20	21	22
Німеччина	15	14	0,764	0,837	51,7	52,8	53,3	14,23	0,4	0,7	2,39	1,8	2,1	12	13	14
Польща	41	46	0,476	0,516	35,8	35,4	37,7	9,44	1	1,1	3,09	3,9	5	23	21	15
Португалія	28	23	0,577	0,71	44,1	45,7	43,4	6,52	0,6	0,5	2,24	1,6	2,2	-	-	19
Румунія	51	68	0,346	0,425	33	32,1	29,3	9,89	0,7	1,6	2,98	1,5	0,9	-	-	-
Словаччина	41	54	0,476	0,484	33,1	40,4	38,1	5,64	0,4	0,2	1,78	10,5	9,7	31	-	-
Словенія	22	16	0,638	0,822	43,8	49,4	46,7	6,74	1	0,9	2,88	0,7	1,1	23	11	7
Угорщина	26	28	0,606	0,673	44,9	40,7	36,6	15,49	1,5	0,9	1,01	6,2	5,9	18	15	22
Фінляндія	3	5	0,894	0,917	42,1	52,2	49,3	0,04	0,3	0,8	1,16	0,7	0,6	17	17	19
Франція	15	16	0,704	0,822	44,7	50,8	49,2	2,03	1,1	1,1	2,88	1,7	1,8	15	13	15
Хорватія	35*	58	0,516	0,481	36,7	40,5	37,6	5,71	1,4	1,9	2,92	0,5	0,9	11	15	17
Швеція	1	7	0,923	0,915	56,7	55,1	53,8	9,56	0,8	0,9	2,68	1,8	1,7	15	19	17
Чехія	29	35	0,553	0,609	46,8	50,2	44,1	9,66	0,6	0,5	3,35	10,1	9,9	17	16	17
Довідково: Україна	49	45	0,419	0,518	31	31,3	36,5	7,8	0,0	0,1	0,83	0,6	0,4	-	-	-

Умовні позначення: - відсутні дані; * - країни, що не були членами ЄС на момент проведення дослідження.

Джерело: складено авторами на основі [6-8; 10-12]

Експорт креативних товарів з ЄС до країн світу (млрд. дол. США)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Загалом	85,24	97,52	109,29	116,53	127,42	158,84	171,60	136,42	145,03	163,47	156,11	161,43	168,44	171,05
Мистецтво	5,90	7,00	7,50	7,48	7,88	9,00	9,00	7,17	7,46	8,32	7,57	8,04	8,29	7,30
Аудіовізуали	7,21	8,76	9,65	11,01	11,11	20,19	20,84	15,36	16,84	16,90	13,38	11,93	11,74	10,52
Дизайн	43,97	50,06	57,23	61,16	68,91	81,55	88,32	71,37	77,30	92,07	89,46	96,25	101,74	95,73
Нові медіа	3,79	3,33	3,63	4,23	5,20	9,30	14,14	10,68	10,57	9,80	9,27	8,71	10,15	10,29
Виконавські види мистецтва	0,77	1,00	1,15	1,18	1,29	1,53	1,56	1,32	1,27	1,50	1,45	1,52	1,59	1,42
Видавництво	16,13	18,91	21,27	21,81	22,83	25,31	26,80	22,57	21,70	23,40	21,37	21,46	21,18	18,14
Візуальні мистецтва	7,38	8,45	8,85	9,66	10,20	11,91	10,95	7,94	9,89	11,48	13,62	13,53	13,75	27,66

Джерело: складено авторами на основі [10]

том управління бізнесом (INSEAD) та WIPO з 2007 р. для ранжування країн за їх здатністю до інновацій та успіхом в їх упровадженні. Кількість країн, які охоплюються дослідженням, постійно збільшується. Так, у 2018 р. до дослідження було включено 126 країн, у 2017 р. – 119 країн, у 2016 р. – 141 країна. Шкала індексу – від 0 до 100. Під час розрахунку Глобального індексу інновацій використовуються також такі індикатори, як експорт культурних та креативних послуг (у % до загальної торгівлі) та експорт креативних товарів (у % до загальної торгівлі).

Частка експорту культурних та креативних послуг у загальній торгівлі країн ЄС у 2018 р. коливається від 0,1% у Мальти до 4,8% у Люксембурга.

Обсяг річного експорту креативних товарів у грошовому виразі з ЄС має загальний позитивний тренд і за період 2002–2015 рр. збільшився вдвічі (з 85 млрд. дол. США до 171 млрд. дол. США). При цьому світова економічна криза негативно позначилася на креативному секторі: у 2009 р. відбувся значний спад у річному обсязі експорту креативної продукції. Однак слід відзначити, що саме цей сектор досить швидко оговтався від економічного потрясіння. Вже в 2010 р. почалося зростання експортних обсягів, а в 2015 р. було фактично досягнуто максимуму 2008 р. Очікується подальше стрімке зростання

відповідного показника і креативного сектору в цілому в країнах ЄС.

За останніми наявними даними (2015 р.), найбільше експортується продукція дизайну (95 млрд. дол. США), візуального мистецтва (27,6 млрд. дол. США) та публіцистики (18 млрд. дол. США).

Висновки. Креативний сектор є важливим складником економіки ЄС. Розвиток креативної економіки розглядається в ЄС як один зі шляхів збереження його багатой культурної спадщини та утримання лідерських позицій в сучасній світовій економіці. Для цього проводиться системна політика, яка охоплює широкий спектр креативності, поширюється на різних суб'єктів творчості, включає фінансові та організаційні інструменти їх стимулювання тощо. Така загальна цілеспрямована політика на рівні ЄС доповнюється відповідними національними політиками країн-членів, що у цілому має забезпечити синергетичний ефект і світове лідерство. До актуальних світових лідерів щодо розвитку креативної економіки серед країн ЄС слід віднести Данію, Фінляндію та Швецію, однак через посилену конкуренцію з боку Нідерландів, Великобританії та Ірландії подальше утримання лідерських позицій вимагає системної політики на випередження у сфері культури та креативності.

Список використаних джерел:

1. Creative Economy Programme. *UNCTAD*. 2018. URL : <https://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Creative-Economy-Programme.aspx>.
2. Creative Economy Report 2008. *UNCTAD*. 2008. URL : https://unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf.
3. Creative Europe. *European Commission*. 2018. URL : https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/about_en.
4. Culture in the European Union. *European Union*. 2018. URL : https://europa.eu/european-union/topics/culture_en.
5. European Creative Hubs Network Project evaluation. *European Creative Hubs Network*. 2018. URL : <http://creativehubs.net/tools/ECHN-final-external-evaluation-SUMMARY.pdf>.
6. The Global Creativity Index 2015. *Martin Prosperity Institute*. 2015. URL : <http://martinprosperity.org/media/Global-Creativity-Index-2015.pdf>.
7. Creativity And Prosperity The Global Creativity Index. *Martin Prosperity Institute*. 2011. URL : http://martinprosperity.org/media/Global-Creativity-Index-2010_Reissued.pdf.
8. Global Innovation Index 2011. *WIPO*. 2011. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/economics/gii/gii_2011.pdf.
9. Global Innovation Index 2015. *WIPO*. 2015. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf.
10. Global Innovation Index 2018. *WIPO*. 2018. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf.
11. Persons working as creative and performing artists, authors, journalists and linguists by individual and employment characteristics. *Eurostat*. 2018. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/cult_emp_artpc.
12. Statistics of creative economy. *UNCTAD*. 2016. URL : <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.

ОПЫТ ЕС В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Представлен опыт ЕС по развитию креативной экономики. Авторы опираются на определение понятия креативной экономики, которые предлагает UNCTAD. Акцентируется внимание на общей и системной политике по развитию креативной экономики, направленной на продвижение креативного продукта, поддержку креативных предприятий и личностей, защиту культурного наследия. В частности, рассмотрена программа «Креативная Европа», которая рассчитана на период с 2014 по 2020 г. Проанализированы современное состояние и динамика развития креативной экономики, в частности относительно доли занятых в креативном секторе, доли товаров и услуг креативных отраслей в экспорте стран – членов ЕС. Определено место стран ЕС в мире по креативности, опираясь на результаты глобальных рейтингов.

Ключевые слова: креативная экономика, креативная Европа, креативный хаб, креативные индустрии, креативные продукты, инновации.

EU EXPERIENCE IN DEVELOPING CREATIVE ECONOMY

Summary. The modern post-industrial information stage of the development of the world economy is characterized by the fact that the main economic resource is a person with his/her intellectual and creative abilities. That means, such traditional resources as land, labor, and capital, are not simply supplemented by a new element, but actually shifted to the background. Today creative industries are among the most dynamic sectors of the world economy. The EU experience in the development of creative economy is presented. The authors rely on the definition of the creative economy, worked out by the UNCTAD. Attention is focused on a common and systemic policy of the EU on the development of a creative economy, aimed at promoting a creative product, supporting creative enterprises and individuals, protecting cultural heritage. For example, authors reviewed the Creative Europe program, which is presented for the period from 2014 to 2020. Authors underline the place of creative hubs in European creative net. It is also analyzed the current state and dynamics of the development of the creative economy, in particular with regard to the share of people employed in the creative sector, the share of creative goods and services in export. The structure of creative industries share and dynamics from 2002 to 2015 in EU exports are analyzed. The authors determined the place of the EU countries in the world for creativity, based on the results of global ratings. This ratings showed complex analytics of several subindices and covers all spheres of creativity and innovation. Analyzing global ratings, which cover creativity and innovations, authors underlined that EU countries take leading positions and show great results from year to year. The urgency of such EU experience for Ukraine is due to the fact that some of the relevant EU policies are common to Ukraine as well as the need for radical economic reforms to achieve the declared strategic goals of joining a group of leading countries in the immediate strategic perspective.

Key words: creative economy, creative Europe, creative hub, creative industries, creative products, innovations.

УДК 339.9:316.334.56]:005.591.6](4-6ЄС)

Приходько В. П.
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*
Єгорова О. О.
*викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*
Кропова А. С.
*студентка
Ужгородського національного університету*

Prikhodko Volodymyr
*Doctor of Science (Economics), Professor
Head, International Economic Relations Department,
Uzhhorod National University*
Yehorova Olga
*Lecturer, International Economic Relations Department,
Uzhgorod National University*
Kropova Anastasiia
*Student,
Uzhhorod National University*

«РОЗУМНІ МІСТА» У ПРОЦЕСАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТАРГЕТУВАННЯ, РЕСУРСИ ТА ПОТЕНЦІАЛ

Анотація. У роботі узагальнено досвід ЄС щодо формування мережі «розумних міст» для забезпечення збалансованого економічного, екологічного, соціального та технологічного міського розвитку. «Розумне місто» розглядається як таке, що відповідає актуальним потребам містян щодо різних аспектів їхнього життя. Розбудова такої мережі нині є однією з пріоритетних політик ЄС. Розглянуто дві категорії таких міст (середні та великі) відповідно до класифікації Віденського технологічного університету та визначено їх загальну кількість, актуальну та прогнозовану чисельність їхніх жителів. Відповідно до проведеного аналізу, названо основні країни-лідери в розвитку «розумних міст». Визначено основні цілі стратегій для розбудови міст такого типу та проаналізовано політику ЄС, зокрема Європейське інноваційне партнерство у сфері інтелектуальних міст та громад як ініціативу, яка об'єднує міста, промисловість, малий бізнес (малі підприємства), банки, дослідження та ін. для поліпшення міського життя шляхом більш стійких інтегрованих рішень та вирішення конкретних проблем міста у різних сферах політики, таких як енергетика, мобільність, транспорт, інформаційно-комунікаційні технології тощо. Автори також розглянули створені Європейською Комісією ініціативи та проекти, які фінансуються в рамках програми досліджень та інновацій «Горизонт 2020», та проаналізували бюджет ЄС на 2021–2027 рр., визначили основні інвестиційні сфери, які стосуються впровадження мережі «розумних міст» у ЄС.

Ключові слова: «розумне місто», міське середовище, економіка знань, урбанізація, ЄС, інформаційно-комунікаційні технології, стратегія, інновації.

Вступ та постановка проблеми. Динамічне збільшення населення світу та глобалізаційні процеси декількох останніх десятиріч зумовили посилення урбаністичного тренду. За період 1950–2018 рр. загальна чисельність населення світу зросла з 2,5 млрд. до 7,6 млрд. осіб, і прогнозується її подальше збільшення – до 8,6 млрд. осіб у 2030 р. і до 9,8 млрд. осіб у 2050 р. [15]. При цьому частка міського населення світу в 1950 р. становила лише 30 %, а в 2018 р. – вже 56%, і прогнозується її зростання до 60% у 2030 р. та до 68% у 2050 р. [15]. Така стрімка урбанізація вже призвела до безпрецедентних навантажень на міську інфраструктуру, сферу послуг, навколишнє середовище тощо та до низки проблем і викликів інфраструктурного, екологічного, соціального та іншого характеру. У рамках пошуку шляхів їх вирішення у США зародилася концепція «розумних міст», яка нині активно розвивається як на теоретичному, так і практичному рівнях в більшості країн світу. Передовими у цьому процесі є країни Азії (Китай, Південна Корея, Сінгапур, Японія та ін.). У Європі передовими є низка країн ЄС, зокрема Великобританія, Італія, Іспанія, Німеччина, Польща, Франція. При цьому актуальна політика ЄС спрямована на збалансований та

системний розвиток на засадах «розумності» як великих, так і середніх та малих міст усіх країн-членів. Зазначене і вирізняє політику та практику ЄС з-поміж інших окремих передових країн Азії та визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення концепції «розумних міст» зробили такі провідні закордонні вчені, як австрійський науковець Р. Джиффінджер, американський аналітик Д. Ушберн, американський економіст Р.Е. Холл, британський дослідник Дж. Хартлі, італійський науковець П. Ломбарді, іспанський учений А. Монзон, румунські дослідники М. Еремія, М. Сандулек, Л. Тома, турецький учений А. Караглу та ін. Також слід відзначити вагомий внесок провідних науково-експертних установ різних країн світу і міжнародних організацій та структур. Наприклад, дослідженням цієї проблематики на глобальному рівні займаються Світовий банк, такі провідні аналітичні установи, як Deloitte, Juniper Research, McKinsey Global Institute та ін. Їхні дослідження торкаються питань створення і функціонування «розумних міст» [3], їх переваг і послуг для мешканців [11; 12] тощо. На рівні ЄС слід виділити Євро-

пейську Комісію та Віденський технічний університет, на результатах роботи яких ми зосередимо увагу в цій статті.

Метою даної роботи є визначення актуального стану та окреслення перспектив системного формування мережі «розумних міст» у ЄС.

Результати дослідження.

Концепція «розумних міст» у цілому вже розроблена, але постійно вдосконалюється та поглиблюється, зокрема в частині тлумачення понятійного апарату. Так, Європейська Комісія під поняттям «розумне місто» розуміє місто, що докладає цілеспрямовані зусилля для новаторського використання інформаційно-комунікаційних технологій із метою підтримки більш відкритого, різноманітного та сталого міського середовища [9]. За визначенням американського Бізнес-словника «розумне місто» – це розвинена міська територія, яка забезпечує стійкий економічний розвиток і високий рівень якості життя насамперед у таких основних сферах, як економіка, мобільність, довкілля, громадська діяльність та врядування. Переваги у цих галузях можна забезпечити завдяки потужному людському та соціальному капіталу, а також інфраструктурі інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Група американських, канадських та мексиканських учених тлумачить «розумні міста» як інтелектуальні, цифрові або креативні, засновані на безлічі атрибутів, таких як здатність керувати взаємовідносинами зацікавлених сторін і використовувати IT-інфраструктуру в усіх сферах життя [2]. Австрійський учений із Віденського технічного університету П. Джиффінджер дає таке визначення категорії «розумне місто»: місто, яке перспективне з погляду економіки, населення, управління, мобільності, охорони навколишнього середовища і рівня життя, побудоване на вдалому поєднанні внесків і діяльності рішучих, незалежних та свідомих громадян [17].

Як бачимо, під час тлумачення поняття акцентується увага на інноваційних та комп'ютерних технологіях, високотехнологічному використанні наявних ресурсів для поліпшення доступу населення до життєво необхідних послуг за мінімального залучення нових ресурсів. Тобто «розумне місто» – це місто, яке відповідає актуальним потребам містян щодо різних аспектів їхнього життя. Щодо інноваційних та інших технологій, то «розумність» міста за різними напрямками міського розвитку формується на базі використання Big Data, Open Data, Інтернету речей (IoT), п'ятого покоління мобільного зв'язку (5G), Wi-Fi, відеоспостереження і фотофіксації, єдиної диспетчерської служби, ситуаційних центрів та інших елементів економіки знань [17].

Віденський технічний університет, який вважається найбільш авторитетною структурою в ЄС у розробленні проблематики «розумних міст», спільно з різними партнерами розробив Європейську модель Smart City. Розрахунок «розумності» міста проводиться на основі стандартизації та агрегації шести ключових характеристик міського розвитку: «розумна економіка», «розумна мобільність», «розумне навколишнє середовище», «розумне населення», «розумні умови існування» та «розумний уряд». Кожен із зазначених складників включає низку індикаторів (загалом 90), значення яких перетворюють у стандартизовані одиниці (від 0 до 1). Це дає змогу врахувати неоднорідність показників та зберегти їх метричну інформацію.

Нині Європейська модель Smart City застосовується до міст двох категорій:

1. Середні «розумні міста» з кількістю жителів від 100 тис. до 500 тис. осіб, у якому наявний принаймні один університет (доступні три версії еволюції

міст: Версія 1.0 (2007 р.), Версія 2.0 (2013 р.) та Версія 3.0 (2014 р.)) [16].

2. Великі «розумні міста» з кількістю жителів від 300 тис. до 1 млн. осіб (доступна лише одна версія – Версія 4.0 (2015 р.)).

Таким чином, актуальна нині модель не охоплює мегаполіси.

Останні реалізовані дослідження по цій моделі охоплюють 1 600 міст із 27 країн – членів ЄС, актуальних станом на 2014–2015 рр. (Мальта, яка набула статусу члена в 2004 р., не увійшла до переліку).

До першої категорії у 2007 р. було віднесено 69 міст із 26 країн ЄС, у 2013 р. – 71 із 25 країн ЄС, у 2014 р. – 77 із 25 країн ЄС (табл. 1). До цієї групи не потрапили міста Кіпру, Значимо, що до досліджень включили й міста країн, які ще не були у складі ЄС (Болгарія та Хорватія). Щодо якісної зміни складу цієї групи, то такі два міста, як Загреб (Хорватія) та Маастрихт (Нідерланди), не підтвердили в 2013–2014 рр. відповідний статус, здобутий у 2007 р., а міста Тарту (Естонія) та Турку (Фінляндія) відновили у 2014 р. відповідний статус, утрачений у 2013 р. За період із 2007 по 2014 р. свій кількісний склад «розумних міст» розширили шість країн: Великобританія (з 4 до 5 міст), Іспанія (з 3 до 4), Польща (з 5 до 6), Фінляндія (з 3 до 4), Швеція (з 2 до 3), Німеччина (з 5 до 7), Італія (з 4 до 7 міст). Чисельність населення визначених середніх «розумних міст» у 2007 р. становила 12,45 млн. осіб та в 2014 р. – 14,31 млн. осіб, що становило відповідно 2,5% та 3% всього населення ЄС (499,9 млн. та 508,2 млн. осіб у зазначені роки [10]). Як видно з таблиці, до 2035 р. очікується загальне зростання чисельності населення міст майже на 2 млн. осіб.

До другої категорії «великі «розумні міста», було віднесено 90 міст із 21 країни – члена ЄС (табл. 1). Не потрапили до цього переліку міста відповідної категорії з шести країн ЄС, охоплених дослідженням (Австрія, Кіпр, Люксембург, Словенія, Угорщина та Хорватія), оскільки не відповідали необхідному рівню «розумності». Найбільше великих «розумних міст» у Німеччині (16), Іспанії (11), Франції (11), Великобританії (10), Польщі (9) Італії (7). Чисельність населення цих 90 міст у 2015 р. становила 62,1 млн. осіб, тобто 12,2% усього населення ЄС (509,7 млн. осіб [10]). За прогностичними розрахунками ООН, чисельність населення більше ніж у половині цих міст зростатиме, що забезпечить зростання загального значення 67,1 млн. осіб у 2035 р., тобто збільшиться на 8,2%.

Значимо, що дев'ять міст (Кардіфф і Лестер (Великобританія), Орхус (Данія), Вальядолід (Іспанія), Каунас (Литва), Бидгош і Щецин (Польща), Тімішоара (Румунія), Монпельє (Франція)) одночасно фігурують у двох переліках – у переліку середніх «розумних міст» за версією 3.0 (2014 р.) і великих «розумних міст» за версією 4.0 (2015 р.). Це пов'язано з тим, що, відповідно до наведеної вище методології, міста з кількістю населення в діапазоні 300–500 тис. осіб можуть потрапляти як до першої, так і до другої категорії. Крім того, такі якісні показники, як глобальне значення міста, перцептивне значення для жителів та наявність хоча б однієї штаб-квартири компанії з Forbes 2000, впливають на зарахування міста до тієї чи іншої категорії.

З урахуванням зазначеного, узагальнюючи останні результати Віденського технічного університету за обома категоріями міст (Версія 3.0 (2014 р.) та Версія 4.0 (2015 р.)), у ЄС визнано 158 «розумних міст», де проживали 14,5% населення. Додамо, що чисельність містян «розумних міст» загалом збільшиться, відповідно до прогнозів на 2035 р., але, головним чином, у великих містах.

Середні та великі «розумні міста» ЄС [14–16]

№	Країна	Середні «розумні міста»					Великі «розумні міста»				
		версія	версія	версія	населення		Версія	Населення			
					млн. осіб	зміна		млн. осіб	зміна		
2007	2013	2014	2007	2035*	(у %)	2015	2015	2035*	(у %)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Австрія	Грац	Грац	Грац	0,2	0,3	+50	Х	Х	Х	Х
		Зальцбург	Зальцбург	Зальцбург	0,1	0,1	0				
		Інсбрук	Інсбрук	Інсбрук	0,1	0,1	0				
		Лінц	Лінц	Лінц	0,1	0,2	+100				
2.	Бельгія	Брюге	Брюге	Брюге	0,1	0,2	+100	Антверпен	1	1,1	+10
		Гент	Гент	Гент	0,2	0,3	+50	Льєж	0,7	0,7	0
3.	Болгарія	Плевен	Плевен	Плевен	0,1	0,2	+100	Варна	0,3	0,4	+33,3
		Русе	Русе	Русе	0,1	0,2	+100	Пловдив	0,3	-	-
4.	Великобританія	Абердин	Абердин	Абердин	0,2	0,2	0	Брадфорд	0,5	0,6	+20
		Кардіфф	Кардіфф	Кардіфф	0,4	0,5	+25	Бристоль	0,6	0,8	+33,3
								Глазго	1,6	1,8	+12,5
		Лестер	Лестер	Лестер	0,4	0,6	+50	Единбург	0,5	0,6	+20
								Кардіфф	0,5	0,5	0
		Портсмут	Портсмут	Портсмут	0,1	0,2	+100	Лестер	0,5	0,6	+20
								Ліверпуль	0,9	1	+20
		Х	Х	Сток-он-Трет	0,2	0,4	+100	Лідс	0,7	0,8	+14,2
Манчестер	2,6							3	+15,4		
5.	Греція	Шеффілд	Шеффілд	Шеффілд	0,7	0,8	+14,2	Афіни	3,2	3,2	0
		Лариса	Лариса	Лариса	0,1	0,1	0	Салоніки	0,8	0,8	0
6.	Данія	Патри	Патри	Патри	0,1	0,2	+100	Копенгаген	1,3	1,5	+15,4
		Оденсе	Оденсе	Оденсе	0,1	0,2	+100	Орхус	0,3	0,3	0
		Ольбург	Ольбург	Ольбург	0,2	0,3	+50				
7.	Естонія	Орхус	Орхус	Орхус	0,3	0,3	0	Таллінн	0,4	0,5	+25
		Тарту	Х	Тарту	0,1	0,1	0	Дублін	1,2	1,5	+25
9.	Іспанія	Корк	Корк	Корк	0,1	0,3	+200	Аліканте	0,3	0,3	0
		Вальядолід	Вальядолід	Вальядолід	0,3	0,4	+33,3	Більбао	0,3	0,4	+33,3
								Валенсія	0,8	0,9	+12,5
								Вальядолід	0,3	0,4	+33,3
		Памплона	Памплона	Памплона	0,1	-	-	Кордова	0,3	0,3	0
								Лас-Пальмас	0,3	0,4	+33,3
		Ов'єдо	Ов'єдо	Ов'єдо	0,2	-	-	Малага	0,6	0,6	0
								Мурсія	0,5	0,5	0
Х	Х	Сантьяго-де-Компостела	0,07	-	-	Пальма-де-Майорка	0,4	0,5	+25		
						Сарагоса	0,7	0,8	+14,2		
10.	Італія	Севілья	Севілья	Севілья	0,7	0,7	0	Барі	0,6	0,6	0
		Анкона	Анкона	Анкона	0,1	0,1	0	Болонья	0,8	0,8	0
		Х	Венеція	Венеція	0,2	0,3	+50	Генуя	0,7	0,7	0
		Х	Верона	Верона	0,2	0,2	0	Неаполь	2,2	2,2	0
		Х	Падуя	Падуя	0,2	0,2	0	Палермо	0,9	0,9	0
		Перуджа	Перуджа	Перуджа	0,1	0,1	0	Турін	1,8	1,9	+5,5
		Тренто	Тренто	Тренто	0,1	0,1	0	Флоренція	0,7	0,7	0
Трієст	Трієст	Трієст	0,2	0,2	0	Рига	0,6	0,6	0		
11.	Латвія	Лієпая	Лієпая	Лієпая	0,07	0,1	+42,8	Вільнюс	0,5	0,5	0
12.	Литва	Каунас	Каунас	Каунас	0,2	0,4	+100	Каунас	0,3	0,4	+33,3
		Каунас	Каунас	Каунас	0,2	0,4	+100	Х	Х	Х	Х
13.	Люксембург	Люксембург	Люксембург	Люксембург	0,08	0,1	+20	Х	Х	Х	Х
14.	Нідерланди	Гронінген	Гронінген	Гронінген	0,1	0,2	+100	Амстердам	1,1	1,2	+9
		Ейндховен	Ейндховен	Ейндховен	0,2	0,2	0				
		Енсхеде	Енсхеде	Енсхеде	0,1	0,2	+100	Гаага	0,7	0,8	+14,2
		Маастрихт	Х	Х	0,1	0,1	0				
		Неймеген	Неймеген	Неймеген	0,1	0,2	+100				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
15.	Німеччина	Геттінген	Геттінген	Геттінген	0,1	-	-	Білефельд	0,3	0,4	+33,3
								Бремен	0,6	0,6	0
		Ерфурт	Ерфурт	Ерфурт	0,2	0,2	0	Бонн	0,3	0,4	+33,3
								Бохум	0,4	0,5	+25
		Кіль	Кіль	Кіль	0,2	0,2	0	Вуппергаль	0,3	0,3	0
								Ганновер	0,5	0,5	0
		Магдебург	Магдебург	Магдебург	0,2	0,3	+50	Дрезден	0,5	0,6	+20
								Дортмунд	0,6	0,6	0
		Регенсбург	Регенсбург	Регенсбург	0,1	0,2	+100	Дуйсбург	0,5	0,5	0
								Дюссельдорф	0,6	0,7	+16,6
		X	Росток	Росток	0,1	0,2	+100	Ессен	0,6	0,6	0
								Лейпциг	0,6	0,6	0
X	Трір	Трір	0,1	0,09	-10	Мангейм	0,3	0,4	+33,3		
						Нюрнберг	0,5	0,5	0		
						Франкфурт-на-Майні	0,7	0,8	+14,2		
						Штутгарт	0,6	0,6	0		
16.	Польща	Бидгош	Бидгош	Бидгош	0,3	0,4	+33,3	Бидгош	0,3	0,4	+33,3
								Вроцлав	0,6	0,6	0
		Білосток	Білосток	Білосток	0,2	0,3	+50	Гданськ	0,5	0,5	0
								Катовіце	0,3	0,4	+33,3
		Жешув	Жешув	Жешув	0,1	-	-	Краків	0,8	0,8	0
								Лодзь	0,7	0,6	-14,3
		Кельце	Кельце	Кельце	0,2	0,1	-50	Люблін	0,3	0,4	+33,3
Познань	0,5							0,5	0		
X	Сувалки	Сувалки	0,07	-	-	Щецин	0,4	0,4	0		
17.	Португалія	Коїмбра	Коїмбра	Коїмбра	0,1	-	-	Лісабон	2,9	3,1	+7
18.	Румунія	Крайова	Крайова	Крайова	0,3	0,3	0	Клуж-Напока	0,3	-	-
		Сібіу	Сібіу	Сібіу	0,1	-	-				
		Тімішоара	Тімішоара	Тімішоара	0,3	-	-		Тімішоара	0,3	-
19.	Словенія	Любляна	Любляна	Любляна	0,2	0,4	+100	X	X	X	X
		Марибор	Марибор	Марибор	0,08	0,1	+25				
20.	Словаччина	Банська Бистриця	Банська Бистриця	Банська Бистриця	0,08	0,07	-12,5	Братислава	0,4	0,5	+25
		Кошице	Кошице	Кошице	0,2	0,3	+50				
		Нітра	Нітра	Нітра	0,08	-	-				
21.	Угорщина	Дьєр	Дьєр	Дьєр	0,1	0,1	0	X	X	X	X
		Мішкольц	Мішкольц	Мішкольц	0,1	0,2	+100				
		Печ	Печ	Печ	0,1	0,1	0				
22.	Фінляндія	Оулу	Оулу	Оулу	0,09	0,1	+11,1	Гельсінкі	1,2	1,4	+16,6
		Тампере	Тампере	Тампере	0,2	0,5	+150				
		Турку	X	Турку	0,1	0,2	+100				
		X	X	Ювяскюля	0,1	0,1	0				
23.	Франція	Діжон	Діжон	Діжон	0,1	-	-	Бордо	0,9	1,1	+22,2
								Гренобль	0,5	0,6	+20
		Клермон-Ферран	Клермон-Ферран	Клермон-Ферран	0,3	0,4	+33,3	Екс-ан-Прованс	0,1	-	-
								Монпельє	0,4	0,5	+25
		Монпельє	Монпельє	Монпельє	0,2	0,5	+150	Нант	0,6	0,8	+33,3
								Ніцца	0,9	1	+11,1
		Нансі	Нансі	Нансі	0,1	0,2	+100	Ренн	0,3	0,3	0
								Сент-Етьєн	0,1	0,2	+100
		Пуатьє	Пуатьє	Пуатьє	0,08	0,1	+25	Страсбург	0,5	0,5	0
								Тулон	0,6	0,6	0
						Тулуза	1	1,2	+20		
24.	Хорватія	Загреб	X	X	0,7	0,7	0	X	X	X	X

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
25.	Чехія	Пльзень	Пльзень	Пльзень	0,1	0,2	+100	Брно	0,4	0,5	+25
		Усті-над-Лабем	Усті-над-Лабем	Усті-над-Лабем	0,09	0,08	-12,2	Острава	0,3	0,3	0
26.	Швеція	Х	Х	Ескільстуна	0,08	0,1	+25	Гетеборг	0,6	0,7	+16,6
		Єнчепінг	Єнчепінг	Єнчепінг	0,09	0,1	+11,1	Мальме	0,3	0,4	+33,3
		Умео	Умео	Умео	0,08	0,1	+25	Стокгольм	1,5	1,9	+26,6
Загалом		69	71	77	12,45	14,31	-	90	62,1	67,1	-

Умовні позначення: – дані відсутні; * – прогнози дані ООН, Х – міста відповідної країни, не включені до переліку «розумних міст» відповідної категорії.

Джерело: створено авторами на основі даних Віденського університету технологій та даних ООН

Нині очевидним є формування ядра «розумності» в ЄС. Найбільше середніх та великих «розумних міст» у шести країнах – членах ЄС, а саме в Німеччині – 23, Франції – по 15, Великобританії – 13, Іспанії – 14, Італії – 14, Польщі – 12. Фактично передовими є країни– засновники ЄС, країни так званої старої Європи. Тільки одна країна з числа нових членів – Польща демонструє результати, які є вищими за інших відповідної групи. Всі перераховані країни є територіально досить великими та густонаселеними, і такі їх результати пов'язані з багаторічною державною політикою, яка передбачає виділення бюджетних коштів на розвиток НДДКР, створення кластерів інновацій, розбудову мережі громадського транспорту, перехід на відновлювальні джерела енергії, оцифрування основних секторів економіки, залучення інвестицій у сегменти.

Успіх міст «ядра розумності» ЄС полягає у цілеспрямованих стратегіях їх розвитку, які відповідають сучасним урбаністичним тенденціям та викликам. Для цього міська влада залучала жителів, підприємців, науковців та громадськість та спільно з ними виокремлювала основні сфери, які потребують першочергових змін [4]. Як правило, основними цілями їх стратегій є:

- сталий розвиток міста;
- розвиток людства відповідно до соціальних викликів;
- екологічний розвиток, який відповідає процвітанню міста;
- міська мобільність;
- оцифрування основних сфер економіки.

У ЄС для забезпечення збалансованого розвитку міст на засадах «розумності» в усіх країнах-членах проводиться відповідна системна політика. Ключовим інститутом у формуванні політики ЄС у рамках розбудови мережі «розумних міст» є Європейська Комісія, до складу якої входять підрозділи та інші структури, діяльність яких стосується реалізації політики щодо екології, культурної спадщини цифрових технологій та ін.

У липні 2012 р. Європейська Комісія розпочала реалізовувати Європейське інноваційне партнерство у сфері інтелектуальних міст та громад (The European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities) [5] як ініціативу, яка об'єднує міста, промисловість, малий бізнес (малі підприємства), банки, дослідження та ін. для поліпшення міського життя шляхом більш стійких інтегрованих рішень та вирішення конкретних проблем міста у різних сферах політики, таких як енергетика, мобільність, транспорт, інформаційно-комунікаційні технології тощо. Одразу цього ж року 78 міст ЄС узяли курс на «розумний» розвиток міста, долучившись до цієї ініціативи. За даними Європейської Комісії, до кінця 2019 р. реалізація цього партнерства призведе до створення 300 «розумних міст» [6].

Для реалізації цієї ініціативи було створено платформу (The Marketplace of the European Innovation

Partnership on Smart Cities and Communities), яка дає такі можливості:

- знайти останні новини, події та документацію, пов'язану з інноваціями «розумних міст»;
- знайти інформацію за наявними джерелами фінансування в ЄС;
- обговорити конкретні питання, ініціативи чи практики;
- поширювати інформацію, документи та посилання на події;
- знайти актуальні чи реалізовані проекти «розумних міст»;
- зв'язатися з потенційними партнерами чи однодумцями, які працюють над одною тематикою.

За підтримки фінансових коштів ЄС також створено Інформаційну систему «розумних міст» ЄС (The Smart Cities Information System) [7] – платформу для обміну даними, досвідом, ноу-хау та сприяння співпраці у створенні «розумних міст», які забезпечують високу якість життя громадянам у чистому, енергоефективному та кліматологічному міському середовищі. Вона об'єднує розробників проектів, міста, науково-дослідні установи, промислові підприємства, експертів та громадян з усієї Європи.

Проекти щодо «розумних міст» та містечок в ЄС фінансуються Європейською Комісією в рамках програми досліджень та інновацій «Горизонт 2020» з метою об'єднання міст, підприємств та громадян для обговорення рішень та бізнес-моделей, які можуть бути впроваджені й які призведуть до вимірних переваг в енергетичній і ресурсоемній роботі, створять нові ринки та нові робочі місця [13].

Проте Європейський Союз не зупиняється на досягнутому, і подальший розвиток ЄС на засадах «розумності» відіграє важливу роль у наступному стратегічному періоді на 2021–2027 рр.

Так, у проекті бюджету ЄС на 2021–2027 рр. виділено п'ять основних інвестиційних цілей:

1. «Розумніша» Європа шляхом упровадження інновацій, оцифрування, економічних трансформацій та підтримки малого та середнього бізнесу.
2. «Зеленіша», вільна від викидів вуглецю Європа – імплементація Паризької угоди та інвестування перехід на відновлювальні джерела енергії та боротьба зі змінами клімату.
3. Більш «зв'язана» Європа – розвиток транспортних мереж та цифрових мереж.
4. Більш соціальна Європа – впровадження Європейського стовпа соціальних прав та підтримка роботодавців, освіти, навичок, соціальне включення та рівний доступ усіх без винятку до медицини.
5. Європа, ближча до громадян, – шляхом підтримки місцевих стратегій розвитку та сталого розвитку міст по всьому ЄС [8].

Висновки. Із 2012 р. ЄС проводить цілеспрямовану політику щодо системного формування мережі «розумних міст» у всіх країнах-членах у відповідь на посилення урбаністичних процесів, у т. ч. шляхом створення відповідних інституцій та розширення компетенцій уже діючих, формування різних платформ, фінансового стимулювання впровадження новітніх технологій у систему міського управління. Реалізація відповідної політики визначена однією з основних цілей ЄС на найближчу перспективу. Міста низки країн, які почали впроваджу-

вати елементи «розумності» ще задовго до відповідної системної політики ЄС, нині формують «ядро розумності». Передовими у цьому процесі є такі країни – засновки ЄС, як Німеччина, Франція, Великобританія, Іспанія та Італія. Зацікавленість у впровадженні концепції «розумних міст» проявляється і на рівні самих міст та їхніх жителів, оскільки заощаджені кошти міста можуть переорієнтувати в інші галузі, які приносять додаткові переваги для містян, що у цілому відображається на розвитку економіки країни.

Список використаних джерел:

1. BusinessDictionary. Smart Cities. URL : <http://www.businessdictionary.com/definition/smart-city.html>.
2. Chourabi H., Nam T., Walker S., Gil-Garcia J. R., Mellouli S., Nahon K., Scholl H. J. Understanding Smart Cities: An Integrative Framework. 2012. URL : <https://doi.org/10.1109/HICSS.2012.615>.
3. Deloitte. Smart City: Providing the key to unlock your city's potential. 2017. URL : <http://smartcity.deloitte.com/>.
4. EGCA. City introduction & context – involvement, investment & innovation. 2018. URL : <https://www.umea.se/download/18.6e56e1f514f42fbe6676d286/1446819100749/EGCA+2018+Ume%C3%A5+Sweden+City+introduction+and+context.pdf>.
5. EIP-SCC. The Marketplace of the European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities. 2018. URL : <https://eu-smartcities.eu/>.
6. Energy Post. Europe aims to have 300 smart cities by end of the year. 2018. URL : <https://energypost.eu/europe-aims-to-have-300-smart-cities-next-year/>.
7. EU Smart Cities Innovation System. URL : <https://smartcities-infosystem.eu>.
8. European Commission. EU Budget For the Future. 2018. URL : https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-new-framework-glance_en.pdf.
9. European Commission. Smart Cities. 2018. URL : https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities_en.
10. Eurostat. EU population up to 508.2 million at 1 January 2015. 2015. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6903510/3-10072015-AP-EN.pdf/d2bfb01f-6ac5-4775-8a7e-7b104c1146d0>.
11. Juniper Research. Smart Cities – What's In It For Citizens. 2018. URL : <https://newsroom.intel.com/wp-content/uploads/sites/11/2018/03/smart-cities-whats-in-it-for-citizens.pdf>.
12. McKinsey Global Institute. Smart Cities: Digital Solutions For A More Livable Future. 2018. URL : <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/capital%20projects%20and%20infrastructure/our%20insights/smart%20cities%20digital%20solutions%20for%20a%20more%20livable%20future/mgi-smart-cities-full-report.ashx>.
13. The Ruggedised. EU SMART CITIES. 2017. URL : <http://www.ruggedised.eu/community/smart-city-community/>.
14. United Nations Statistics Division. City population by sex, city and city type. 2017. URL : <http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3A240>.
15. United Nations. World Urbanization Prospects. 2018. URL : <https://population.un.org/wup/DataQuery/>.
16. Vienna University of Technology. European Smart Cities. URL : <http://www.smart-cities.eu/?cid=-1&ver=4>.
17. Vienna University of Technology. Smart cities Ranking of European medium-sized cities. 2007. URL : http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf.
18. World Bank. Population, total. 2017. URL : <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=EU>.

«УМНЫЙ ГОРОД» В ПРОЦЕССЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ТАРГЕТИРОВАНИЕ, РЕСУРСЫ И ПОТЕНЦИАЛ

Аннотация. В работе обобщен опыт ЕС по формированию сети «умных городов» для обеспечения сбалансированного экономического, экологического, социального и технологического городского развития. «Умный город» рассматривается как город, который соответствует актуальным потребностям горожан в различных аспектах их жизни. Развитие такой сети в настоящее время является одной из приоритетных политик ЕС. Рассмотрены две категории таких городов (средние и большие) в соответствии с классификацией Венского технологического университета и определены их общее количество, актуальная и прогнозируемая численность их жителей. Согласно проведенному анализу, выделены основные страны-лидеры в развитии «умных городов». Определены основные цели стратегий для развития городов такого типа, и проанализирована политика ЕС, в частности Европейское инновационное партнерство в сфере интеллектуальных городов как инициатива, которая объединяет города, промышленность, малый бизнес, банки, исследования для улучшения городской жизни путем более устойчивых интегрированных решений и решения конкретных проблем города в разных сферах политики, таких как энергетика, мобильность, транспорт, информационно-коммуникационные технологии и тому подобное. Авторы также рассмотрели созданные Европейской Комиссией инициативы и проекты, которые финансируются в рамках программы исследований и инноваций «Горизонт 2020», и проанализировали бюджет ЕС на 2021–2027 гг., определили основные инвестиционные сферы, касающиеся внедрения сети «умных городов» в ЕС.

Ключевые слова: «умный город», городская среда, экономика знаний, урбанизация, ЕС, информационно-коммуникационные технологии, стратегия, инновации.

SMART CITIES IN THE INNOVATION PROCESSES OF EUROPEAN UNION: TARGETING, RESOURCES AND POTENTIAL

Summary. The article summarizes the EU experience in forming a network of smart cities. The aim of this policy is ensuring equitable economic, ecological, social and technological urban development. A sensible city is regarded as a city that meets the actual needs of citizens in relation with the different aspects of their lives. The development of the smart cities network is now one of the prior policy of the EU in general and its member states particular. Two categories of such cities (medium-sized and larger cities) are considered in accordance with the classification of the Vienna University of Technology. The general number of smart cities, their current and future population is analyzed. The main objectives of the strategy for building cities of this type are determined and the EU policy has been analyzed, in particular, the European Innovation Partnership in the field of intellectual cities and communities as an initiative which unites cities, industry, small business (small enterprises), banks, research and others for the improvement of urban life through more sustainable integrated solutions and addressing specific city problems in various policy areas such as energy, mobility, transport, information and communication technologies, etc. The article suggests a scientific approach to determining the place and function of smart cities in the process of forming this concept. The authors also considered initiatives and projects established by the European Commission and funded using the Horizons 2020 program of research and innovation. The EU's budget for 2021-2027 was analyzed that had identified the main investment areas related to the introduction of the smart cities network in the EU. As a result, the current state of building smart cities in the EU member states was systematized and summarized.

Key words: smart city, urban environment, knowledge economy, urbanization, the EU, information and communication technologies, strategy, innovations.

УДК 330.322(477)

Ратушна Ю. С.
*аспірант кафедри фінансів
Університету державної фіскальної служби України*

Ratushna Julia
*PhD Applicant
National University of the State Fiscal Service of Ukraine*

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ФІНАНСОВОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Анотація. У роботі пропонується науковий підхід до визначення факторів розвитку іноземного фінансового інвестування для забезпечення умов збалансованого економічного зростання менш розвинених країн. Проаналізовано фінансові та макроекономічні чинники, що сприяють припливу фінансових інвестицій на ринки менш розвинених країн. Проаналізовано динаміку іноземних інвестицій у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Виділено такі чинники припливу іноземних фінансових інвестицій, як рівень прибутковості торгівлі на національних ринках, ступінь волатильності індексів, наявність чи відсутність бар'єрів для іноземних інвестицій, наявність стандартів корпоративного управління, підвищення прозорості розкриття інформації, наявність перешкод для вводу/виводу інвестицій та прибутків. Акцентовано, що країни мають розпочати політику залучення іноземних фінансових інвестицій для запровадження міжнародних стандартів корпоративного управління та підвищення інформаційної прозорості.

Ключові слова: фінансові інвестиції, іноземні інвестиції, фондові біржі, інвестиційна привабливість, країни, що розвиваються.

Вступ та постановка проблеми. Іноземне фінансове інвестування (ІФІ) відіграє вагомий роль у фінансовому розвитку менш розвинених країн, тому що навіть у тих країнах, де нагромаджені значні внутрішні заощадження, вони не завжди можуть спрямовуватися в інвестиції через відсутність розвиненого ринкового механізму інвестування в акціонерний капітал; недостатню базу інвесторів; нестачу вільних фінансових ресурсів, що знижує попит на цінні папери на національному фондовому ринку. Проте не всім країнам вдається залучити необхідний обсяг інвестицій. Для вирішення цього завдання необхідно дослідити чинники, які впливають на рух іноземних фінансових інвестицій, що становить основу для формування ефективної політики залучення інвестицій у країну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку іноземного інвестування присвячено багато праць. Питання залучення іноземних інвестицій

в Україну знайшли відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних учених: Л. Аксьонової, О. Балануца, О. Барановського, Я. Бережного, В. Гесця, А. Гриньова, С. Гуткевич, О. Гудзинського, Б. Данилишина, Я. Жаліла, Ю. Коваленко, О. Майорової, О. Мозгового, С. Мочерного, Ю. Нестерчук, Ю. Полякова, О. Полетаєва, О. Підлісної та багатьох інших. Серед зарубіжних досліджень слід назвати праці А. Ехерна, Г. Леві, М. Леві, Г. Едісона і Ф. Уорнока, Г. Бекерта, К. Харві та К. Ландблада, Ахмеда і Злейта, Гоша, Гріффіна, Річардса, Бреннана і Цао, Арона, Кордасье і Жибо, Портеса і Рея та багато інших

Незважаючи на детальний аналіз руху іноземних інвестицій, проблематиці факторного аналізу саме фінансових іноземних інвестицій дотепер було приділено недостатньо уваги.

Метою даної роботи є дослідження факторів припливу іноземних фінансових інвестицій у менш розви-

нені країни, що дасть можливість сформулювати висновки для підвищення інвестиційної привабливості фінансового ринку України.

Результати дослідження.

Прихід іноземних інвесторів дає змогу поліпшити ситуацію на національному фондовому ринку менш розвинених країн за рахунок, насамперед:

забезпечення пропозиції додаткових фінансових ресурсів; розпорощення ризиків на більше коло учасників;

збільшення ліквідності вторинного ринку, що стимулює його зростання;

сприяння збалансуванню попиту та пропозиції на фондовому ринку, що дає змогу зменшити волатильність ринку та поліпшити ціноутворення у довгостроковій перспективі.

Додаткові переваги іноземного фінансового інвестування полягають у такому:

іноземні інвестори сприяють адаптації національного фондового ринку до міжнародних стандартів та дотриманню жорстких вимог до корпоративного управління щодо вищої якості інформації, високого рівня захисту прав інвесторів та кращих стандартів корпоративного управління;

участь іноземних інвесторів сприяє зменшенню вартості капіталу, оскільки торгівля місцевими цінними паперами здійснюється з урахуванням глобальних чинників ризику;

вітчизняні фірми з часткою іноземної власності ефективніші та більш конкурентоспроможні, ніж національні фірми.

Таким чином, низка переваг іноземного фінансового інвестування для розвитку національних фондових ринків та фінансового забезпечення діяльності національних корпорацій зумовила переважну орієнтацію країн, що розвиваються, на залучення іноземних інвесторів. Для цього більшість країн, що розвиваються, здійснили лібералізацію у сфері припливу іноземних капіталів протягом останніх 30 років. Дж. Бекерт, К. Харві та К. Ландблад [4] зазначають, що ринки, що розвиваються, розпочали цей процес наприкінці 1980-х та в першій половині 1990-х років. Г. Едісон і Ф. Уорнок [8], аналізуючи трансформацію норм контролю над рухом фінансового капіталу, виявили, що більшість країн, що розвиваються, досягли більшої відкритості за період 1990–2000-х років. Унаслідок лібералізації регулювання руху капіталів обсяги інвестицій на фондові ринки країн, що розвиваються, значно зросли з другої половини 1990-х років до початку глобальної фінансової кризи у 2008–2009 рр. Однак, незважаючи на тенденцію до відкритості та інтеграції, міжнародні фінан-

сові ринки не досягли ідеальної міри інтегрованості, і дотепер на ринках менш розвинених країн зберігаються певні перешкоди для інвестицій. Причини цього явища, наприклад, А. Ехерн, [1], Г. Леві, М. Леві [13] вбачають у негативній кореляції між прибутками від фінансового інвестування на міжнародних та національних ринках, що не стимулює приплив інвестицій у країни, незважаючи на загальне зниження обмежень щодо іноземного притоку інвестицій.

Після періоду уповільнення руху потоків капіталів у кризовий період 2008–2010 рр. іноземні інвестиції на ринки країн, що розвиваються, знов почали зростати і досягли стабільних значень на кінець 2017 р. [9]. За розрахунками Ахмеда і Злейта [2], саме ці потоки зробили значний внесок у зростання ВВП та фінансових ринків країн, що розвиваються. Окремі показники припливу ІФІ на фондові ринки менш розвинених країн містяться в табл. 1. Оцінювалися показники бірж (сукупна капіталізація цих ринків становила 104 трлн. дол. США на кінець грудня 2017 р., або майже 43% загальної капіталізації ринків що розвиваються (emerging and frontier markets).

Як видно з даних табл. 1, протягом 2007–2017 рр. приплив ІФІ до менш розвинених країн зростав, проте темпи росту були вкрай волатильними. За оцінками західних фахівців, середньомісячний приплив на фондові ринки країн, що розвиваються, становив 70,10 млн. дол. США, починаючи з відтоку 6,5 млрд. дол. США (мінімум) до припливу на рівні майже 13 млрд. дол. США (максимум). Середньоквартальний приплив становив 205,96 млн. дол. США (мінімум – мінус 11 млрд. дол. США; максимум – 13 млрд. дол. США); річний приплив становив 800,82 млн. дол. США (мінімум – мінус 19 млрд. дол. США; максимум – 23 млрд. дол. США).

Аналіз даних табл. 1 надає підстав для висновку, що приплив коштів іноземних інвесторів суттєво впливає на активність фондових ринків менш розвинених країн, хоча спостерігаються великі варіації за вибіркою: середня частка участі іноземних інвесторів у торгівлі становила 31% від загальної вартості торгів, а в цілому коливалася від 1% до 94%. Частка іноземних інвесторів серед присутніх на фондовому ринку в середньому становить 15% і коливається від майже нуля до 63%.

Яскравим прикладом активного розвитку іноземного фінансового інвестування є країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які приділяють велику увагу розвитку внутрішніх ринків облігацій для зменшення надмірної залежності корпорації від банківського кредитування [16]. Саме

Таблиця 1

Показники припливу ІФІ на фондові ринки менш розвинених країн

Показник	Значення	Стандартне відхилення	Середнє	Мінімальне	Максимальне
Ринкова капіталізація, млрд. дол. США	380,82	471,96	130,46	2,63	2404,84
Іноземні компанії	8,57	17,47	1,00	0,0	87,0
Національні компанії	564,82	982,17	275,0	29,0	5985,0
Приплив, млн. дол. США, у т. ч.					
Місяць	70,10	836,91	6,27	-6507,64	12990,09
Квартал	205,96	1636,67	22,45	-11306,73	13640,99
Півроку	400,86	2598,17	70,95	-12443,43	15568,9
Рік	800,82	4226,63	177,74	-19110,53	23784,42
Частка іноземних інвесторів у обсязі торгівлі, %	31,0	20,0	26,0	1,0	94,0
Частка іноземних інвесторів у загальній кількості, %	15	16	9	0	63

Джерело: складено за [17]

розвиток ринків корпоративних облігацій, деномінованих у національній валюті, визнано урядами цих країн необхідним для мінімізації так званих «подвійних невідповідностей» (йдеться про ризики невідповідності валюти розрахунку та строків погашення). Із цими ризиками банки в багатьох країнах Азії та Тихоокеанського регіону стикнулися ще до кризи 1997–1998 рр. Валютна невідповідність виникла через надмірні запозичення комерційних банків в іноземній валюті з-за кордону та спрямування цих коштів на кредитування приватного сектору в національних валютах. Невідповідність строків погашення була пов'язана з короткостроковістю запозичень комерційних банків від іноземних банків та спрямуванням цих коштів у довгострокове кредитування приватного сектору.

Для мінімізації подвійних ризиків невідповідності країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону зробили наголос на розвитку ефективних та ліквідних фондових ринків державних облігацій, які спроможні стати еталоном ціноутворення для корпоративних облігацій, і ринків корпоративних облігацій, деномінованих у національній валюті з тривалим терміном обігу. Для мінімізації валютних ризиків нині більшість державних і корпоративних облігацій цих країн номінована в місцевих валютах. Згідно з даними Світової федерації бірж [17], облігації, деноміновані в іноземних валютах, переважно випускають корпорації Кореї, Китаю, Японії, Гонконгу. Ці облігації переважно випускаються в доларах США, невелика частка – в євро та японських ієнах. Найбільшим емітентом облігацій, деномінованих в іноземній валюті, є Китай: вартість випущених валютних державних та корпоративних облігацій сягає 659 млрд. дол. США, або 7,5% від загальної суми вартості облігацій, випущених у країні у 2017 р. (табл. 2). Другий за величиною обсяг облігацій в іноземній валюті мала Японія (410 млрд. дол. США), але сума становила лише 3,7% від загальної вартості облігацій в обігу в 2017 р. Натомість у Гонконзі випущено облігацій в іноземній валюті лише на 167 млрд. дол. США, але це майже 40,9% від загальної вартості облігацій в обігу.

У цілому цінні папери країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону досить надійні, мають високий рейтинг (мало сміттєвих облігацій) і короткий термін обігу і тому привабливі для іноземних інвесторів. Високим попитом іноземних інвесторів користуються державні облігації. Згідно з даними Світової федерації бірж [17], іноземні інвестори тримають понад 40% державних облігацій, випущених в Індонезії, 29% – в Малайзії та 16% – у Таїланді (станом на кінець 2017 р.). Це зумовлено їх висо-

кою надійністю, тому що державні облігації, випущені урядами Індонезії, Малайзії, Кореєю, Філіппінами та Таїландом включені до багатьох індексів суверенних облігацій у національній валюті на ринках, що розвиваються. Найбільш привабливими для іноземних інвесторів є індонезійські та малайзійські облігації через їх високу прибутковість. Проте в Китаї іноземні інвестори володіють лише 3,5% державних облігацій через збереження низки обмежувальних заходів щодо припливу капіталу.

Уподобання іноземних інвесторів певною мірою впливають на структуру фондового ринку зазначених країн. Із табл. 2 видно, що найбільшим сегментом фондового ринку більшості країн Південно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону є сегмент державних облігацій. Винятком є Корея, де розмір ринку корпоративних облігацій перевищує розмір ринку державних облігацій. Це підтримується спрямованістю політики Кореї на розвиток ринку корпоративних облігацій, що проводиться ще з початку 1970-х років. До основних заходів цієї політики слід віднести: запровадження системи гарантій під облігації у 1972 р.; усунення обмежень на інвестування у внутрішні облігації іноземними інвесторами після азіатської економічної кризи 1997–1998 рр.; випуск цінних паперів, надійно забезпечених активами, у 1998 р.; надання державної підтримки ринку корпоративних облігацій на початку 2000-х років (коли в 2000 р. розпалася група «Деу» (Daewoo) та розгорнулися бухгалтерські скандали щодо окремих великих корпорацій у 2003 р.); запровадження схеми швидкого андеррайтингу Банком розвитку Кореї; створення ефективних фондів облігацій та ринку кваліфікованих інституційних покупців.

Отже, саме завдяки приливу іноземних фінансових інвестицій фондові ринки азійських країн в останні п'ятнадцять років зростали, незважаючи на проблеми з ліквідністю і, відповідно, відносно низькі обсяги торгів як урядовими, так і корпоративними облігаціями (табл. 3).

Окрім фондових ринків, розвиток ІФІ впливає на стан платіжного балансу країн-приймальниць і є наслідком як політики країни, так і чинного рівня фінансового розвитку країни, що, своєю чергою, відбивається у нерівномірності та різній інтенсивності фінансових зв'язків між країнами. Так, наприклад, за 2003–2017 рр. міжнародний інвестиційний портфель активів Японії до інших країн становив 3,5 трлн. дол. США, при цьому на США та ЄС припадало 36% і 30% відповідно. Натомість частка США та ЄС в інвестиціях в Японію (усього 1,7 трлн. дол. США) становила 39% і 34% відповідно. Отже, іноземні інвести-

Таблиця 2

Вартість облігацій у національній та іноземній валютах у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, млрд. дол. США, на кінець 2017 р.

Країни	У національній валюті			В іноземній валюті			Частка цінних паперів в іноземній валюті, %
	Державні облігації	Корпоративні облігації	Усього	Державні облігації	Корпоративні облігації	Усього	
Японія	9523	692	102015	141,403	269,28	410,6	3,7
Китай	5928	2290	8221	58	601	659	7,4
Гонконг	143	98	241	0	167	167	40,9
Корея	827	1193	2020	31	122	153	7
Індонезія	156	29	184	66	35	101	35
Малайзія	163	152	318	10	31	41	11,5
Філіппіни	83	20	102	29	11	40	27,9
Сінгапур	266	10	272	660	0	660	70,5
Таїланд	252	95	346	2	14	16	4,4

Джерело: складено за [16]

Ринкова капіталізація бірж у країнах Південно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону, млрд. дол. США

Країна	Біржа	2003	2017	% зміни
Японія	Japan Exchange Group	2953,098	6222,825	111
Китай, PRC	Shanghai Stock Exchange	360106	5089631	1313
	Shenzhen Stock Exchange	152872	3621636	2269
Гонконг	Hong Kong Exchanges and Clearing	714,597	4,350,515	509
Корея	Korea Exchange	298,248	1,771,796	494
Індонезія	Indonesia Stock Exchange	54,659	520,687	853
Малайзія	Bursa Malaysia	160,814	455,772	183
Філіппіни	Philippine Stock Exchange	23,176	290,401	1153
Сінгапур	Singapore Exchange	148,503	787,255	430
Таїланд	The Stock Exchange of Thailand	119,017	548,795	361
Австралія	Australian Securities Exchange	585,530	1,508,463	158

Джерело: складено за [16]

ці з Японії майже вдвічі перевищили інвестиції в Японію, що дає змогу охарактеризувати її як великого чистого міжнародного портфельного інвестора (кредитора). Так само Китай є чистим міжнародним портфельним інвестором, тому що активи його міжнародного портфеля (1,1 трлн. дол. США) перевищували його зобов'язання (390 млрд. дол. США). Натомість Південна Корея є чистим боржником: її міжнародні зобов'язання (449 млрд. дол. США) були в 2,5 рази більше від активів (181 млрд. дол. США). Міжнародні зобов'язання Австралії (966 млрд. дол. США) були у 1,7 рази більше активів (572 млрд. дол. США).

Отже, серед країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону найбільшим іноземним інвестором є Японія (3,5 трлн. дол. США), за нею слідує Гонконг і Китай (1,1 трлн. дол. США), Австралія (572 млрд. дол. США), країни АСЕАН-5 (946 млрд. дол. США). Найбільшими інвесторами у цінні папери країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону були США та ЄС, на які припадало понад 60% загального обсягу іноземних портфельних активів у країні цього регіону. Проте в окремих країнах ця частка була незначною: у Гонконзі та Китаї – 24%; для АСЕАН-5 – 37%; у Кореї – 50%.

Слід відзначити, що іноземні інвестиції активно рухалися всередині зазначеного регіону: близько 28% загального обсягу міжнародних іноземних інвестицій із країн АСЕАН-5 розміщено в тому ж Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, майже стільки ж – 27% – у США і 10% – в ЄС. Серед країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону Гонконг і Китай були найбільшими інвесторами у цінні папери свого регіону (на суму 404 млрд. дол. США). Друге місце посідали Японія (235 млрд. дол. США) і Сінгапур (218 млрд. дол. США). Відносно іноземних активів, випущених у США та ЄС, то Гонконг, Китай, Корея і Сінгапур мали найбільші обсяги іноземних портфельних активів. Наприклад, іноземні портфельні інвестиції Гонконгу, Китаю у власний регіон становили 404 млрд. дол. США, що більше, ніж інвестиції у цінні папери ЄС (165 млрд. дол. США) і США (99 млрд. дол. США). Таким чином, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону були привабливими для іноземних інвесторів, як американських та європейських, так і власних країн, що стимулювало потоки інвестицій у ці країни. Проаналізуємо детальніші чинники, що стимулюють рух ІФІ.

Аналіз наукової літератури, присвяченої потокам ІФІ, дає змогу стверджувати, що основними (базовими) мотивами їхнього руху є прибутковість фінансового інвестування в країні-донорі, що породжує потоки капіталу (фактори «витискання»), та прибутковість у країні – приймальниці ІФІ (фактори «тяжіння») [6; 10; 15; 8].

Гхош та ін. [11] вказують на те, що і фактори витискання, і фактори тяжіння одночасно впливають на потоки капіталу, провокуючи зміни у пропозиції грошових коштів та цінних паперів. Фактори, що визначають можливість повернення інвестицій та виведення прибутків від них, також є вкрай важливими [12; 15]. При цьому автори вказують на неоднозначність дії фактору співвідношення між дохідністю іноземних інвестицій усередині країни та за кордоном, тому що, з одного боку, високі прибутки від інвестицій можуть заохотити інвесторів інвестувати у свою власну країну, а з іншого – більш високі доходи надають іноземним інвесторам більше вільних ресурсів для інвестування за кордон (так званий «ефект багатства» [6]). Згідно з результатами досліджень західних фахівців, зокрема Арона [3], Гріффіна [12], Річардса [15], основними зовнішніми чинниками руху іноземних фінансових інвестицій є співвідношення між прибутковістю на національному фінансовому ринку та на американських і/або європейських біржах. Едісон і Уорнок [8] та Кордасьє і Жибо [7] вважають, що міжнародні інвестори частіше інвестують у ті менш розвинені країни, де доходи від інвестицій вищі за доходи від інвестування у власних країнах, тобто є можливість використання можливостей арбітражу на міжнародному рівні (див. також Портес і Рей) [14]. Однак такі науковці, як Г. Леві та М. Леві [13], вказують на обмеженість цих можливостей, оскільки зростаюча інтеграція фінансових ринків утруднює отримання вищих прибутків через позитивні кореляції цін у міжнародному масштабі. Також деякі автори вважають, що прибутки від інвестицій позитивно корелюють із припливом іноземних інвестицій через позитивний вплив на багатство країни, що приймає інвестиції (прояв «ефекту багатства»).

Фактором збільшення прибутків від іноземних фінансових інвестицій в окремих випадках може бути нестабільність ринкових індексів, зокрема зміни за місяць ринкових індексів (Доу-Джонсон, S&P500, DAX, FTSE100 і CAC40, MSCI Emerging Markets, MSCI Frontier Index і FTSE) [18; 19]. Для спекулятивних фінансових інвестицій велике значення має щоденна волатильність цін на цінні папери як стандартне відхилення дохідності протягом дня від обчисленого індексу дохідності протягом попереднього місяця. За дослідженнями західних науковців, обсяги припливу ІФІ позитивно корелюють із волатильністю біржових індексів, зокрема позитивно реагують на різницю між рухом міжнародних та національних індексів. Проте в умовах вищої невизначеності міжнародні інвестори, як правило, вважають за краще інвестувати в розвинені економіки.

Поширена в науковій літературі думка, що вагомим чинником підвищення прибутковості ІФІ і, відповідно, його привабливості для інвесторів є внутрішня прибутковість акцій та цінних паперів. Зокрема, Бон і Тесар (1996 р.) [5] установили, що чисті покупки акцій американськими інвесторами позитивно пов'язані з очікуваннями щодо перевищення доходів від іноземних фінансових інвестицій справедливої вартості акцій у 12 з 22 аналізованих ними країн. При цьому Бреннана і Цао [6] зауважують, що внутрішні прибутки повинні бути достатньо високими, щоб була сформована мотивація для іноземних інвесторів.

Чинниками, які впливають на дохідність ІФІ, є такі характеристики попиту, як невизначеність та волатильність [8, с. 2021], тому що більшість інвесторів упродовжують пасивні інвестиційні стратегії на основі спостереження таких показників, як індекси MSCI¹ та/або FTSE Russell тощо. Тому коливання ставок дохідності, що пов'язані з динамікою цих індексів, впливають на настрої міжнародних інвесторів та їх бажання інвестувати. Отже, динаміку індексів на фондових ринках певною мірою можна віднести до факторів мотивації ІФІ.

Таким чином, до базових чинників, що позитивно впливають на потоки ІФІ, можна віднести прибутковість інвестування в країнах, співвідношення між номінальними та внутрішніми цінами цінних паперів (тобто ступінь недооцінки або переоцінки цінних паперів на ринку певної країни), волатильність цін, динаміку індексів на фондових ринках.

На відміну від вищезазначених чинників, що стимулювали рух інвестицій, є фактори, що збільшують операційні витрати для іноземних інвесторів та знижують їхні прибутки. Це можуть бути як явні (законодавчі обмеження), так і неявні, пов'язані з особливостями функціонування фінансових ринків. В історичній ретроспективі це перешкоди, що були пов'язані з недосконаліми технологіями управління капіталом, обмеженнями прав власності іноземних інвесторів, а також валютними обмеженнями країн, що намагалися закритися від спекулятивного припливу капіталу, особливо у кризові періоди 1997–1998 рр. та 2008–2009 рр. Зниження перешкод є досить складним завданням, пов'язаним із проведенням реформ щодо як фінансових ринків, так і реальної економіки. Для врахування впливу явних перешкод для розвитку ІФІ доцільно спиратися на річні економічні звіти (AER) МВФ та методологію агенції S&P для розрахунку коефіцієнта інвестиційної ваги (IWF) для включення до індексів IFCI², S&P, Dow Jones. До основних перешкод у зазначених звітах віднесено такі:

- обмеження права власності на володіння певними об'єктами іноземними інвесторами;
- обмеження участі іноземних інвесторів в окремих видах економічної діяльності;
- наявність різних класів акцій для іноземних та національних інвесторів;
- прямі адміністративні обмеження припливу ІФІ;
- обмеження на репатріацію прибутків;
- податки на приріст капіталу, дивіденди, різноманітні податки та гербові збори. у регресійних моделях для

визначення впливу цих чинників застосовується двійковий індикатор (наявний або відсутній).

Окрім зазначених явних обмежень руху капіталу існує низка неявних, до яких, зокрема, належать інформаційні витрати. Так, чим вища прозорість економічної системи у цілому та фондового ринку зокрема, тим привабливішою він є для іноземних інвесторів. Для збільшення інформаційної прозорості потрібно:

рекомендоване/обов'язкове розкриття інформації (статистичних даних) англійською мовою;

дотримання стандартів бухгалтерського обліку МСФЗ; включеність країни або її фондового ринку до індексу MSCI Emerging Markets, що означає відповідність країни/ринку певним мінімальним стандартам щодо корпоративного управління, інституційної якості, принципу верховенства права.

Загалом поліпшення корпоративного управління сприяє вищому припливу ІФІ за рахунок зниження інформаційних витрат, зокрема дотримання стандартів МСФЗ, що, за результатами аналізу, забезпечує збільшення припливу на 183 млн. дол. США протягом 10 років. Включення країни до MSCI EM може збільшити приплив іноземних інвестицій майже на 350 млн. дол. за 10 років.

Тому більшість країн намагається запровадити жорсткіші вимоги до дотримання стандартів корпоративного управління, щоб стимулювати ІФІ у довгостроковій перспективі. Впровадження кращих стандартів корпоративного управління створює більш сприятливе середовище для інвесторів, особливо для іноземних. Наприклад, для розвитку ІФІ провідна турецька фондова біржа Borsa Istanbul, один із членів – засновників Ініціативи з розвитку стабільних фондових бірж, реформувала вимоги корпоративного управління для компаній, які на ній котируються, у січні 2014 р. в частині посилення вимог до розкриття інформації про керівництво, склад правління, аудит тощо. На зазначеній біржі також використовується Індекс стійкості BIST, щоб створити платформу для порівняння показників компаній щодо екології, соціального та управлінського потенціалу (ESG). Ці сприяло поширенню чесних і прозорих практик торгівлі на Borsa Istanbul у Туреччині.

На Московській біржі у 2014–2016 рр. для приведення норм регулювання у відповідність до міжнародних стандартів було реформовано вимоги до лістингу та стандартів корпоративного управління відповідно до кращих міжнародних практик (новий кодекс корпоративного управління був розроблений спільною роботою групи з ОЕСР).

У Нігерії для підвищення довіри інвесторів і підвищення конкурентоспроможності Нігерійської фондової біржі³ у листопаді 2014 р. було розроблено та впроваджено систему рейтингів корпоративного управління (CGRS). Ініціатива являла собою консолідовану оцінку якості корпоративного управління всіх компаній, що знаходяться в лістингу на біржі. Після пілотного періоду їх запровадження в 2014 та 2015 рр. CGRS була запроваджена для всіх зареєстрованих на біржі компаній у 2016 р. Виконання вимог CGRS було визначене як один із ключо-

¹ MSCI World Index (англ. Morgan Stanley Capital International World Index) – фондовий індекс, що відбиває ситуацію на світовому фондовому ринку. Він розраховується і публікується американською компанією MSCI Inc. Індекс публікується з 31 грудня 1969 р. Він охоплює низку цінних паперів, що торгуються на фондових ринках 23 розвинених країн. На кінець 2017 р. це Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Німеччина, Гонконг, Данія, Ізраїль, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Сінгапур, США, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія.

² IFCI, раніше установа мала назву Промислової фінансової корпорації Індії, це небанківська фінансова компанія, що функціонує у публічному секторі економіки.

³ Нігерійська фондова біржа (NSE) є важливим торговим майданчиком на Африканському континенті. З ринковою капіталізацією понад 40 млрд. дол. США станом на квітень 2018 р. вона є другою за величиною біржею в Субсахарському регіоні Африки.

вих критеріїв для включення компанії до переліку надійних фірм у сегменті для компаній, які відповідають біржовим стандартам лістингу щодо ринкової капіталізації, ліквідності та корпоративного управління.

Для відстеження результатів діяльності компаній, які сертифіковані CGRS, застосовувався індекс корпоративного управління, у складі якого був коефіцієнт щодо оцінки CGRS компанії. У підсумку було досягнуто підвищення прозорості звітності на основі стандартів бухгалтерського обліку МСФЗ, що сприяло розвитку ІФІ. У цілому за останні 10 років NSE суттєво активізувала свою ринкову діяльність завдяки:

проведенню стандартів DMA/DSA у жовтні 2014 р. для спрощення доступу до ринку;

збільшення ліквідності фондового ринку;

впровадження колокації даних⁴ (серпень 2015 р.), щоб допомогти учасникам модернізувати свою діяльність за мінімальних витрат;

реформуванню механізму торгів у липні 2018 р. шляхом запровадження закритого аукціону, аукціонів відкриття та закриття для всіх учасників ринку, усунення дисбалансів на відкритих та закритих аукціонах, зміни обмежень щодо зростання і зниження цін із метою поліпшення ринкової участі, підтримки конкурентного ціноутворення, зниження спредів і найкращого виконання укладених угод.

У результаті приплив ІФІ забезпечував у середньому 50% ринкової капіталізації протягом 2013–2018 рр. і приблизно 55% вартості цінних паперів, що торгувалися на біржі, станом на лютий 2018 р.

Слід зазначити, що на рух ІФІ, крім специфічних факторів, вплив мають і макроекономічні зміни, до яких відносимо реальні процентні ставки, валютний курс, рівень ризиків, темпи росту ВВП, частку заощаджень у ВВП, відношення зовнішнього боргу до ВВП, відношення експорту до ВВП.

До якісних змінних, що впливають на потоки ІФІ, належить також інфраструктура фондового ринку, а саме: бар'єри входу на ринок; можливість отримання кредитування під придбані цінні папери, можливість швидко продати цінні папери (ліквідність ринку); якість торгового механізму. А також такі показники розвитку фондового ринку, як ринкова капіталізація, кількість іноземних та вітчизняних компаній, чий акції представлені на ринку, обсяги торгівлі цінними паперами, кількість угод протягом року, дня, кварталу. Ці показники містяться у щомісячних звітах WFE.

При цьому певну проблему представляє отримання якісної інформації щодо:

контролю над капіталом та інших обмежень для іноземних інвесторів (наприклад, обмеження власності);

вимог до якості корпоративного управління для зареєстрованих компаній;

легкості виводу дивідендів та наявності податків на приріст капіталу та гербових зборів;

наявності вимог щодо розкриття інформації, зокрема англійською мовою;

вимог до необхідності дотримуватися стандартів бухгалтерського обліку МСФЗ для компаній, зареєстрованих на біржі;

характеристики ринкової структури.

Встановлення найбільш вагомих для руху інвестицій чинників формує основу для вибору найбільш ефектив-

них важелів впливу на них. Саме явні бар'єри на шляху іноземного інвестування і стандарти корпоративного управління є найбільш потужними важелями впливу на ІФІ, що знаходяться під юрисдикцією держави. Так, наявність юридичних обмежень на приплив капіталу має значний і сильний негативний довгостроковий вплив. У країнах, де запроваджено такі обмеження, спостерігається скорочення щомісячного припливу ІФІ на 302 млн. дол. США в середньому. Так само негативно позначаються на потоках ІФІ митні збори і податки на приріст капіталу: запровадження гербових зборів на фінансові цінні папери зумовлює скорочення щомісячних надходжень ІФІ до 158 млн. дол. США, податків на приріст капіталу – до 317 млн. дол. США (значимість на рівні 10%).

Прикладом впливу обмежень на рух ІФІ може слугувати Аргентинська біржа Bolsas y Mercados Argentinos (BYMA)⁵. У листопаді 2011 р. до грудня 2015 р. аргентинський уряд запровадив дуже жорсткий валютний контроль для запобігання купівлі доларів США, а також репатріації прибутків і виводу іноземних капіталів. У результаті участь іноземних інвесторів у діяльності BYMA між 2011 та 2015 рр. фактично припинилася і відновилася лише після скасування контролю над рухом іноземного капіталу. Вже до кінця другого кварталу 2016 р. частка іноземних інвесторів досягла 14% від ринкової капіталізації.

Крім скасування обмежувальних заходів було введено низку заходів, спрямованих на зменшення явних витрат для іноземних інвесторів, а саме:

скасовано податок на приріст капіталу для іноземних інвесторів у липні 2017 р.;

спрощено процес відкриття рахунків для міжнародних інвесторів;

знижено вимоги до обсягу інформації.

У підсумку на іноземних учасників, що представлені інвестиційними та хеджфондами, переважно з Бразилії, Чилі, Великобританії та США, вже на кінець червня 2018 р. припадало 24% ринкової капіталізації BYMA [20]. Отже, політику Аргентини як щодо стримування, так і розвитку ІФІ можна охарактеризувати як досить успішну.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що на розвиток ІФІ впливають різні чинники, тому що різні учасники ринку (інвестори) мають різну мотивацію і використовують різні інвестиційні стратегії. Для окремих інвесторів метою є прибутки, що генеруються через короткострокові зміни цін і використання різниці цін (спекулятивні стратегії). Для інших придбання іноземних цінних паперів є засобом посилення свого інвестиційного впливу в перспективі (довгострокові інвестиційні стратегії). У цьому контексті:

на відміну від короткострокових фінансових інвестицій внутрішні прибутки і волатильність фондових індексів слабо впливають на довгострокові фінансові інвестиції;

показники зовнішніх фондових ринків мають негативний вплив на приплив ІФІ: вищі доходи на фондових ринках США та Великобританії негативно корелюють із розвитком ІФІ в країні: збільшення прибутків інвестиційної діяльності на фондових ринках США і/або у Великобританії на 1 п. п. корелює зі зменшенням ІФІ на 0,64% (0,85%). Це може бути пов'язано з тим, що більш високі співвідношення прибутковості зменшують можливість заробляння на арбітражу та знижують привабливість ІФІ;

⁴ Суть послуги колокації в тому, що в дата-центрі розміщуються приватні сервери, їх підключають до живлення і каналів зв'язку, але адмініструвати доводиться самостійно.

⁵ Латиноамериканська біржа з капіталізацією в розмірі 93 млрд. дол. США станом на квітень 2018 р.

волатильність іноземних фондових ринків (на відміну від волатильності внутрішніх фондових індексів) гальмує ІФІ: збільшення на 1 п. п. місячної волатильності фондових індексів провідних бірж США (Великобританії) призводить до зменшення припливу ІФІ на 2,4%;

вищий рівень ліквідності ринків, що забезпечує можливість швидкого перепродажу акцій, позитивно пов'язаний із розвитком ІФІ: збільшення швидкості обороту ринку на 1 п. п. призводить до зростання обсягу ІФІ на 1,3%, кількості торгових операцій – на 0,84%;

вагомим чинником розвитку ІФІ є рівень капіталізації ринків: збільшення ринкової капіталізації на 100 млрд. дол. США спроможне збільшити обсяги ІФІ на 10%, а кількості торгових операцій – на 3,8%;

велика кількість іноземних компаній, що зареєстровані на ринку, слугує позитивним сигналом для інвесторів як наявності відкритого і сприятливого торговельного середовища для міжнародних інвесторів, так само як і більша кількість цінних паперів, що обертаються на ринку, насамперед кількості акцій провідних компаній;

велике значення для розвитку ІФІ мають державне регулювання та безпосередньо біржові регулятори. Так, скасування податку з обороту на користь фіксованого збору може спричинити зростання ІФІ понад 160% і кількості іноземних торгів на 98%. Натомість уведення податків на дивіденди призведе до зниження обсягу торгів іноземних інвесторів на 56%, а податків на приріст капіталу – на 21%.

Висновки. Приплив ІФІ в країни, що розвиваються, відігравав вагомий роль в їх фінансовому розвитку про-

тягом 2003–2017 рр. і становив від 20% до майже 90% ринкової капіталізації залежно від макроекономічних умов, валютної динаміки та процентних ставок. Іноземні інвестори, як правило, інвестують в акції й цінні папери з фіксованим доходом і використовують різні інвестиційні стратегії. Стратегічною метою розвитку ІФІ є забезпечення балансу між інтересами різними груп інвесторів (іноземних, національних, інституційних, роздрібних тощо).

Розвиток ІФІ в країнах, що розвиваються, залежить від таких чинників: рівня прибутковості торгівлі на національних ринках, ступеня волатильності індексів, наявності чи відсутності бар'єрів для іноземних інвестицій, наявності стандартів корпоративного управління, підвищення прозорості розкриття інформації, наявності перешкод для вводу/виводу інвестицій та прибутків тощо. Міжнародні інвестори велику увагу приділяють стандартам корпоративного управління та прозорості, що знижують ризики інвестування. Тому країни, що розвиваються, мають розпочати політику залучення іноземних фінансових інвестицій із запровадження міжнародних стандартів корпоративного управління та підвищення інформаційної прозорості. Доцільне також зменшення перешкод на шляху інвестицій, послаблення контролю над рухом капіталів, зниження податків на приріст капіталу. Зниження або мінімізація операційних витрат інвестування на ринку підвищить привабливість ринку для іноземних інвесторів. Загалом ІФІ можуть бути нестійкими і багато з факторів, що визначають динаміку і напрями цих потоків, не контролюються країнами, що розвиваються.

Список використаних джерел:

1. Ahearne A.G., Grier W.L., Warnock F.E. Information costs and home bias: an analysis of US holdings of foreign equities. *Journal of International Economics*. 2004. № 62. С. 313–336.
2. Ahmed S. The Drivers of Capital Flows in Emerging Markets Post Global Financial Crisis. What attracts international investors to emerging markets, 2018. *The World Federation of Exchanges*. 2017. URL : <http://www.world-exchanges.org>.
3. Aron J., Leape J., Thomas L. Foreign portfolio investment and capital markets in South Africa. *Documento Presentado En La Conferencia Anual*. 2010. P. 21–23.
4. Bekaert G., Harvey C.R., Lundblad, C. Liquidity and Expected Returns: Lessons from Emerging Markets. *Review of Financial Studies*. 2007. № 20. P. 1783–1831.
5. Bohn H., Tesar L.L. U.S. Equity Investment in Foreign Markets: Portfolio Rebalancing or Return Chasing? *American Economic Review*. 1996. № 86. P. 77–81.
6. Brennan M.J., Cao H.H. International Portfolio Investment Flows. *The Journal of Finance*. 1997. № 52. P. 1851.
7. Coeurdacier N., Guibaud S. International portfolio diversification is better than you think. *Journal of International Money and Finance*. 2011. № 30. P. 289–308.
8. Edison H.J., Warnock F.E. Cross-border listings, capital controls, and equity flows to emerging markets. *Journal of International Money and Finance*. 2008. № 27. P. 1013–1027.
9. Forbes K.J., Warnock F.E. Capital flow waves: Surges, stops, flight, and retrenchment. *Journal of International Economics*. 2012. № 88. P. 235–251.
10. Froot K.A., O'Connell P.G.J., Seasholes M.S. The portfolio flows of international investors. *Journal of Financial Economics*. 2001. № 59. P. 151–193.
11. Ghosh A.R., Qureshi M.S., Kim J.I., Zalduendo J. Surges. *Journal of International Economics*. 2014. № 92. P. 266–285.
12. Griffin J.M., Nardari F., Stulz R.M. Are daily cross-border equity flows pushed or pulled? *Review of Economics and Statistics*. 2004. № 86. P. 641–657.
13. Levy H., Levy M. The home bias is here to stay. *Journal of Banking & Finance*. 2004. № 47. P. 29–40.
14. Portes R., Rey H. The determinants of cross-border equity flows. *Journal of International Economics*. 2005. № 65. P. 269–296.
15. Richards A. Big fish in small ponds: The trading behavior and price impact of foreign investors in Asian emerging equity markets. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 2004. № 40.
16. Sayuri Shirai and Eric Alexander Sugandi Cross-border portfolio investment and financial integration in Asia and the Pacific region. *Asian ADBI Working Paper Series*. 2018. № 841. P. 6.
17. World Federation of Exchanges. *Enhancing Retail Participation in Emerging Market Exchanges*. 2017. URL : https://www.world-exchanges.org/storage/app/media/research/Studies_Reports/WFE%20Enhancing%20Emerging%20Market%20Retail%20Trading%20Report%20-%202017.pdf.
18. DAX Indices. URL : <https://www.investing.com/indices/germany-30>
19. MSCI Emerging markets index. 2019. URL : <https://www.msci.com/documents/10199/c0db0a48-01f2-4ba9-ad01-226fd5678111>.
20. Daniel Politi. President Mauricio Macri lifts Argentina's capital controls. *Financial Times*. 15 December 2015. URL : <https://www.ft.com/content/556d51b4-a447-11e5-873f-68411a84f346>.

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ИНОСТРАННОГО ФИНАНСОВОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Аннотация. В работе предлагается научный подход к определению факторов развития иностранного финансового инвестирования для обеспечения условий сбалансированного экономического роста менее развитых стран. Проанализированы финансовые и макроэкономические факторы, способствующие притоку финансовых инвестиций на рынки менее развитых стран. Проанализирована динамика иностранных инвестиций в странах Азиатско-Тихоокеанского региона. Выделены следующие факторы притока иностранных финансовых инвестиций: уровень доходности торговли на национальных рынках, степень волатильности индексов, наличие или отсутствие барьеров для иностранных инвестиций, наличие стандартов корпоративного управления, повышение прозрачности раскрытия информации, наличие препятствий для ввода/вывода инвестиций и доходов. Акцентировано, что страны должны начать политику привлечения иностранных финансовых инвестиций с внедрения международных стандартов корпоративного управления и повышения информационной прозрачности.

Ключевые слова: финансовые инвестиции, иностранные инвестиции, фондовые биржи, инвестиционная привлекательность, развивающиеся страны.

FOREIGN FINANCIAL INVESTMENT DEVELOPMENT FACTORS

Summary. Studying the factors of foreign financial investments inflow to the less developed countries provides an opportunity to formulate scientific conclusions, which will help to increase the investment attractiveness of the financial market of Ukraine. Even in the countries with extensive domestic savings, in the absence of the well-developed mechanism for equity capital investing and the lack of free financial resources, investments cannot be fulfilled properly. The arrival of foreign investors can improve the situation on the national stock market of less developed countries. The paper proposes a scientific approach to determining the factors for the development of foreign financial investments (FFI) to ensure the conditions for the balanced economic growth in the less developed countries. The analysis is provided for the financial and macroeconomic factors that contribute to the inflow of financial investments to the markets of the less developed countries. Due to the fact, that the dynamics of foreign investment in the countries of the Asia-Pacific region was one of the most efficient, the additional attention of the author was paid to the peculiarities of this development. The author distinguishes and analyses the following factors of inflow of foreign financial investments – the level of trade profitability in national markets, the degree of volatility of indices, the presence or absence of barriers to foreign investment, the availability of corporate governance standards, increased transparency of information disclosure, and barriers to the input and output of investments and income. The study focuses on the fact, that countries should start a policy of attracting foreign financial investments with the introduction of international standards of corporate governance and increasing information transparency, proving the idea of the only successful way to facilitate foreign investments inflow.

Key words: financial investments, foreign investments, stock exchanges, investment attractiveness, developing countries.

Резнікова Т. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Пестун А. П.

*студент факультету міжнародних економічних відносин
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Reznikova Tetiana

*PhD in Economic
Associate Professor of the Department of International Economics
and Management of Foreign Economic Activity
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

Pestun Anton

*Student of the Faculty of International Economic Relations
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

ІННОВАЦІЙНІ МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВИХ РОЗРАХУНКІВ – КРИПТОВАЛЮТИ

Анотація. У роботі розглянуто сутність криптовалют, ризики їх використання та перспективи розвитку на світовому фінансовому ринку. Продемонстровано головні переваги та недоліки криптовалют. Досліджено позиції зарубіжних центральних банків та інших фінансових регуляторів стосовно криптовалют та ринків криптовалют. Проведено економічний аналіз впливу основних чинників (фінансово-економічних, соціальних, організаційних, техніко-технологічних) на курс криптовалюти Ethereum. Розроблено багатфакторну регресійну модель, що демонструє зміну курсу криптовалюти Ethereum під впливом основних чинників. Визначено найбільш значущі фактори, що впливають на курс криптовалюти Ethereum. Отриману модель перевірено на статистичну значущість, і вона може використовуватися для прогнозування курсу криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, цифрові гроші, кореляційно-регресійний аналіз, Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Ripple, ICO.

Вступ та постановка проблеми. Розвиток платіжних систем на міжнародному фінансовому ринку та розроблення сучасних інноваційних технологій призвели до появи криптовалют. Світовий устрій суспільства постійно змінюється, еволюціонує, і саме тому виникають нові вимоги до системи від її учасників. Особливо важливу роль має сфера розрахунків і платежів, тому що саме вона тісно пов'язана з активним функціонуванням як кожної людини, так і компаній і різних країн. Криптовалюти як нове явище вимагають глибокого вивчення не тільки економічної сутності, ролі, основних видів криптовалют, особливостей їх функціонування та можливостей, а й напрямів розвитку на сучасному світовому фінансовому ринку, вбудовування в фінансові системи, вирішення проблем регулювання центральними банками та іншими фінансовими регуляторами. У кожній країні склалися специфічні ситуації стосовно криптовалют, відрізняється вона і в Україні, особливо поточна ситуація з криптовалютним регулюванням. Виникає необхідність вивчення впливу чинників на курс криптовалюти, наприклад Ethereum, адже сьогодні прогнозування руху курсу криптовалют та динаміки їх розвитку є складним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які вивчають цю проблему та займаються моніторингом фінансових інновацій на світовому фінансовому ринку, заслуговують на увагу дослідження Є.Д. Бутенка, С.Л. Салазкіна, О.О. Григоревської, В.М. Костюченко, Є.О. Руденко, Л.В. Шірінян, Г.О. Роганова та ін.

Метою даної роботи є визначення напрямів застосування нових фінансових технологій, виявлення закономірностей функціонування криптовалют як міжнародних платіжних систем узагалі, так і Ethereum зокрема, на світовому ринку, прогнозування його вартості на основі факторного аналізу за допомогою кореляційно-регресійного аналізу та економічного моделювання.

Об'єктом дослідження є процес функціонування криптовалют на світовому ринку. Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні засади використання криптовалют у світовій фінансовій системі. Завданнями дослідження є вивчення головних аспектів функціонування криптовалют, проведення аналізу основних сфер та можливостей використання криптовалют та правового регулювання ринку у різних країнах світу, розроблення економічної моделі впливу факторів на курс криптовалюти.

Результати дослідження.

Криптовалюта – це вид цифрової валюти, яка захищена від підробки, яку можна зберігати в електронному гаманці, переводити з одного гаманця в інший і переводити в спеціальних терміналах. Криптовалюти на відміну від звичайних електронних грошей мають переваги та недоліки через свої властивості та особливості.

Однак, незважаючи на всі позитивні особливості нововведення, відносний рівень безпеки транзакцій і регульованість за відсутності третьої сторони, від країни до країни правовий статус та методи регулювання у різних країнах суттєво відрізняються. В одних країнах

центральні банки та інші структури розробили ефективні методи для врегулювання ринку криптовалют, тоді як інші займають обережну або рестрикційну позицію. Таким чином, у світовій фінансовій системі не сформовано єдині підходи до трактування та використання криптовалют.

Стан криптовалюти постійно змінюється в країнах у всьому світі, і кожен новий урядовий анонс про крипторегулювання може потенційно вплинути на цінові рухи на цьому ринку.

Сьогодні в Україні відсутні законодавчі акти, які б регулювали ринок криптовалют та визначали правовий статус криптовалют, таких як Bitcoin та Ethereum. Навіть роз'яснення НБУ від 2014 р., у якому орган указує належність криптовалюти Bitcoin до грошового сурогату, що не має забезпечення реальної вартості, не носить нормативний характер. Згідно із Законом «Про Національний банк України», обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються [9]. Будь-які додаткові вимоги до криптовалютної діяльності та суб'єктів господарювання, що здійснюють її, на законодавчому рівні не встановлено. Немає й відповідних роз'яснень регуляторів. До криптовалютних операцій в Україні застосовуються стандартні правила оподаткування. Так, дохід фізичної особи, отриманий у вигляді цифрової валюти, оподатковується за стандартною ставкою 18%, а прибуток юридичних осіб – залежно від системи оподаткування такої особи.

Приклад багатьох країн показав, що визначення правового стану криптовалюти і процесу первинного розміщення монет створює насамперед гарантії для учасників та гравців ринку, а саме завдяки цьому виникають передумови для появи центрів, що були би привабливими для інвестування. З одного боку, відсутність правового регулювання надає свободу, однак з іншого – залучення

серйозних гравців потребуватиме певних законодавчих та правових гарантій.

Станом на 12 листопада 2018 р. ринкова капіталізація криптовалют у світі становили 212,589 млрд. дол. США, причому 88% цієї суми припадає на 15 лідерів рейтингу цифрових валют. Однак на ринку криптовалют за 2018 р. стався серйозний обвал, загальна капіталізація зменшилася з майже 800 млрд. дол. США на 6 січня, коли показник сягнув свого історичного максимуму, а після цього постійно грошовий потік змінював свій напрям, і капіталізація кожної з криптовалют та ринок узагалі падали [10].

Bitcoin, що був створений ще в 2009 р., посідає перше місце як найбільш популярна валюта з ринковою капіталізацією в 111 млрд. дол. США. У 2017 р. Bitcoin розколовся на сам Bitcoin та BitcoinCash (9,3 млрд. дол. США). BitcoinCash займає четверте місце у списку. Наступним у списку йде Ethereum, який ще називають валютою «смарт-контрактів», функціонує на ринку з 2015 р., та в кінці 2018 р. його капіталізація становить 21,6 млрд. дол. США.

Зміни у ціні тієї чи іншої криптовалюти значною мірою залежать від їх сприйманої цінності. Кожна з криптовалют має свої унікальні властивості та розроблена з певною метою, а саме це відрізняє їх від традиційних валют. Інформаційні потоки, позитивні та негативні, мають сильний вплив на сприйману цінність, адже будь-які новини стимулюють різкий продаж або купівлю віртуальної валюти. Саме через це ринку криптовалют притаманна значна волатильність.

На рівень курсу криптовалют впливає безліч чинників. До них належать фінансово-економічні, соціальні, організаційні, техніко-технологічні та ін. Значення певної криптовалюти може змінитися через кілька хвилин, оскільки

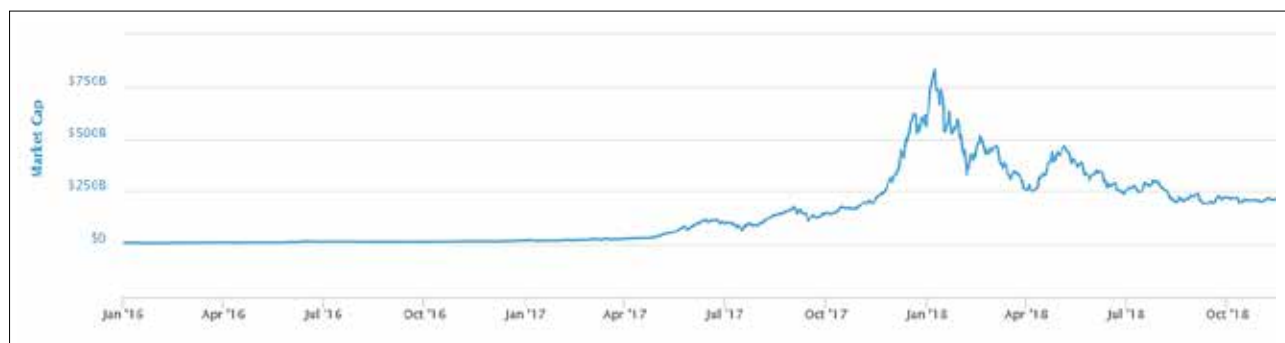

Рис. 1. Загальна ринкова капіталізація криптовалют у період із 01.01.2016 по 12.11.2018

Таблиця 1

Переваги та недоліки криптовалют

Переваги	Недоліки
Можливість моментально отримати доступ до криптовалют у будь-який час доби; за допомогою реєстру транзакцій у будь-який момент перевірити достовірність проведених операцій; відкритість коду, що відкриває перед учасниками ринку можливість для добування віртуальних монет; анонімність, хоча яка є пунктом для міркування через те, що вимагати інформацію про господаря криптовалютного гаманця неможливо; єдина інформація, яка доступна учасникам платформ, є номер гаманця і обмежені дані за сумою коштів на рахунку; комісія за проведення транзакцій стягується тільки в ході добровільної згоди користувача; відсутня комісія на проведення транзакцій грошових коштів між країнами	Можливість мінімального контролю з боку центральних банків та інших органів управління операціями з випуску і руху криптовалют; уповноважені державні органи різних країн висловили свої вагання з приводу криптовалют; деякі країни ввели обмеження щодо використання такого роду валют аж до накладення штрафів особам, які ними користуються; відсутня можливість відкриття платежу; небезпека втрати особистого гаманця через утрату спеціального пароля, який відкриває доступ до електронних грошей; відсутність гарантій на збереження коштів у цілості через відсутність у системі регулюючих механізмів; незабезпеченість криптовалют реальними цінностями

Джерело: складено авторами на основі [1–4]

Особливості правового регулювання криптовалют та їх ринків зарубіжними центральними банками та іншими фінансовими регуляторами

№	Країна	Позиція стосовно криптовалют
1.	Китай	Народний банк Китаю (PBOC) заборонив фінансовим установам вести операції з Bitcoin у 2013 р., а також продовжив заборону ICOs та внутрішніх обмінних курсів обміну криптовалютою в 2017 р.
2.	Японія	Агентство фінансових послуг Японії (FSA) запровадило протокол боротьби з відмиванням грошей на біржах, однак уряд зацікавлений у легальному обміні. У 2017 р. Національне податкове агентство (NTA) постановило, що прибуток від зміни криптовалютного курсу слід класифікувати як «різні доходи», а інвестори оподатковуються за ставками 15–55%.
3.	Південна Корея	Уряд Південної Кореї у 2017 р. заборонив використовувати анонімні рахунки в торгівлі криптовалютою, а також заборонив місцевим фінансовим інститутам здійснювати торгівлю Bitcoin ф'ючерсами. У 2018 р. Комісія з фінансових послуг (FSC) запровадила більш жорсткі звітні зобов'язання щодо банків із рахунками, що зберігають криптовалюту. Також біржі повинні зареєструватися у Фінансовій наглядовій службі (FSS).
4.	Сінгапур	Податковий орган Сінгапуру розглядає Bitcoin як «товар», застосовуючи податок на товари та послуги. Грошово-кредитний орган Сінгапуру (MAS) застосовує відносно м'який підхід до норм обміну криптовалютою у межах чинного законодавства.
5.	Індія	Резервний банк Індії (RBI) у 2018 р. заборонив банкам та регульованим фінансовим установам надавати послуги будь-якій особі чи бізнесу, що займається криптотрейдингом.
6.	США	Комісія з цінних паперів та бірж вважає криптовалюту цінними паперами, а Комісія з торгівлі цінними паперами вважає всі криптовалюти товаром, і це дає змогу публічно торгувати похідними криптовалютами. Мережа з боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) не вважає, що криптовалюти є законним платіжним засобом, але з 2013 р. розглядають біржі як місце для переказу грошей (за умови підпадання під юрисдикцію).
7.	Канада	Податкове агентство Канади з 2013 р. оподатковує криптовалюту. У 2017 р. Канадські адміністратори цінних паперів (CSA) застосували закони про цінні папери до технології, а в 2018 р. керівник центрального банку Канади характеризував їх «технічно» як цінні папери.
8.	Венесуела	Уряд Венесуели випустив власну криптовалюту Petro, що заборонена в США. Вона була альтернативою венесуельському болівару, що страждає від гіперінфляції.
9.	Чилі	Уряд заохочує розвиток криптовалют і допоміг створити перший обмінник Bitcoin до песо в 2015 р.. Планується позиціонувати свою країну як латиноамериканський blockchain-хаб.
10.	Аргентина	Парламент Аргентини розглядає криптовалюту як власність, а не як законний платіжний засіб. Фінансові установи, які працюють із криптовалютами, зобов'язані повідомляти уряд про такі операції.
11.	Бразилія	Уряд країни не визнає криптовалюту як законний засіб платежу, однак їх розглядають як «товари», і трейдери повинні сплатити 15% податку на прибуток від капіталу.
12.	Швейцарія	Швейцарська федеральна податкова адміністрація (SFTA) вважає, що криптовалюти є активами: вони підпадають під податок на майно і повинні бути оголошені у щорічній податковій декларації. Швейцарія запроваджує процес реєстрації бірж із криптовалютою, для отримання якої необхідна ліцензія від Швейцарського органу нагляду за фінансовими ринками (FINMA).
13.	Фінляндія	Фінський регулюючий орган заявив, що Bitcoin є активом, що підлягає податку на додану вартість та приріст капіталу, але відрізняється тим, що втрати капіталу не підлягають відрахуванню.
14.	Люксембург	Органи влади у 2018 р. видали консультації щодо податкового режиму криптовалют, який у бізнес-контексті залежить від типу операції. Криптовалютні біржі в Люксембурзі регулюються Комісією з нагляду за фінансовими установами (CSSF), а нові підприємства повинні отримати ліцензії платіжної установи, якщо вони хочуть почати торгівлю.
15.	Німеччина	Законодавство дозволяє віднести криптовалюту до фінансового інструменту, які виступають у формі «приватних грошей», що можуть обкладатися податками. Цифрові валютні біржі повинні зареєструватися в Органі фінансового нагляду (BaFin) та дотримуватися вимог законодавства щодо протидії відмиванню коштів.
16.	Африка	21 уряд не прийняв ніякої публічної позиції, тоді як кілька інших держав (включаючи Ботсвану, Кенію, Нігерію та Зімбабве) мали позицію, яка класифікується як «суперечлива». Проте єдиною країною, яка вважає криптовалюту незаконними, була Намібія.

Джерело: складено авторами на основі [5–8]

чинники, що впливають на ціну криптовалют, різняться і змінюються з часом. Як результат, криптовалютні ціни надзвичайно важко передбачити. Найбільш важливими чинниками, що впливають на курс криптовалют, є взаємний вплив криптовалют, технологічний прогрес, економічні та політичні складники.

Порівнюючи рух цін великих валют, вражає, що деякі криптовалюти знаходяться в тій самій групі. Це особливо помітно на щоденних графіках, коли альткоїни практично точно повторюють рух Bitcoin. Bitcoin виступає як підтримка та лідер криптовалютного ринку.

Технологічні аспекти розвитку світової фінансової системи відіграють велику роль у формуванні ринкового попиту. Нові платформи, зростаючий інтерес інвесторів та розгортання відокремлення позитивно впливають на довгострокове зростання активів.

Оновлення ситуації на ринку, яку гравці отримують через засоби масової інформації, попереджає про короткострокові ринкові конвульсії. Але гострі політичні ситуації можуть серйозно дестабілізувати криптовалютний сектор. Політичне регулювання може нанести суттєвий удар по ринку, спровокувати глобальний відтік коштів.

Таблиця 3

Рейтинг криптовалют за рівнем капіталізації (станом на 12 листопада 2018 р.)

№ п/п	Назва криптовалюти	Рік появи	Ринкова капіталізація млрд. дол. США	Зміна ціни на біржах (на 01.01.2018 та 01.11.2018)		Темпи зростання ціни, % (01.01.2018/01.11.2018)
1	Bitcoin	2009	111	14112,20	6318,14	-55,23
2	Ethereum	2015	21,6	755,76	423,07	-44,02
3	Ripple	2012	21	2,30	0,448620	-80,49
4	Bitcoin Cash	2017	9,3	2534,82	423,07	-83,31
5	Stellar	2015	5	0,360422	0,224360	-37,75
6	EOS	2017	4,9	8,77	5,20	-40,71
7	Litecoin	2011	3	231,67	49,56	-78,61
8	Cardano	2017	2	0,718847	0,069698	-90,30
9	Monero	2014	1,73	349,55	104,04	-70,24
10	Tether	2015	1,68	1,01	0,987386	-2,24

Джерело: складено авторами на основі [10]

Таблиця 4

Застосування криптовалют на світовому фінансовому ринку

Сфера застосування	Ефект використання криптовалют
Кліринг, торгівля та заміна посередника	Використання криптовалют зробить цикл розрахунків менш трудомістким, витрати на бек-офіси зменшаться, не дозволитиметься остаточно переводити розміщені кошти, поки кожна сторона не буде задоволена діями контрагента.
Платіжні системи	Використання у банківській сфері почалося з Santander UK, де для міжнародних платежів почали використовуватися криптовалюти. Використання криптовалют у міжнародних розрахунках зробить процес швидшим, дешевшим для отримувача послуг та легшим в оформленні платежів.
Інфраструктури фінансового ринку	Використання криптовалют усуне потребу в надійному посереднику, який би представляв операційні ризики. Криптовалютна система призведе до автоматизації розмитнення торгівлі та платіжної системи.
Смарт-контракти	Використання смарт-контрактів збільшить автоматизацію договірних процесів і знизить транзакційні витрати, пов'язані з ними. «Довірчі» транзакції визначаються як перевірені, контрольовані та здійснені на двосторонній основі операції через цифрову мережу.

Джерело: складено авторами на основі [11–13]

Таблиця 5

Матриця парних коефіцієнтів кореляції R

	Y	X ₂	X ₃	X ₅
Y	1	0,9096	0,584	0,6548
X ₂	0,9096	1	0,417	0,5139
X ₃	0,584	0,417	1	0,457
X ₅	0,6548	0,5139	0,457	1

Прикладом такої події є заборона видобутку корисних копалин у Китаї.

Світова фінансова нестабільність породжує віру у криптографічні валюти та підштовхує пошук альтернативних шляхів для великих інвесторів та простих громадян. Це також включає інші економічні чинники, такі як інфляція, девальвація та залежність від емітентів. Водночас криптовалютний ринок є молодим і вразливим. Сильна волатильність негативно впливає на визнання криптовалют як засобу оплати.

Вартість криптовалют є пропорційною світовим фондовим індексам (Nasdaq Composite, S&P 500, Nikkei 225, FTSE China A50), вартості акцій відомих та інноваційних компаній (Netflix, NVIDIA, Apple, Facebook, Intel Corporation, Alibaba Group, Microsoft, IBM), ф'ючерсам на важливі енергетичні ресурси (нафта, природний газ), вартості дорогоцінних металів і товарів (золото, срібло, платина, алюміній, мідь, нікель), вартості валютних пар впливових світових валют (EUR/USD, USD/JPY, GBP/USD) [14].

На базі найбільш впливових чинників на ціну криптовалюти Ethereum була складена таблиця з даними показників за період з 04.09.2018 по 19.10.2018. Джере-

лами інформаційної бази дослідження є онлайн-ресурси: coinmarketcap.com – для аналізу динаміки зміни курсів криптовалют; investing.com – для одержання інформації про валюти та криптовалюти, біржові індекси, акції компаній, товари, ф'ючерси, опціони, облігації у світовому масштабі [10; 15].

Обчислення регресійного аналізу дало змогу визначити рівняння множинної лінійної регресії, яке включає тільки значущі для аналізу фактори:

$$Y = -547,983 + 0,0677069 * X_2 + 0,012168 * X_3 + 4,02436 * X_5$$

При цьому тільки три фактори виявилися значущими. Виходячи з цієї моделі ми бачимо, що збільшення курсу Bitcoin веде до збільшення курсу Ethereum; збільшення індексу FTSE China A50 призводить до росту курсу Ethereum; за зростання курсу акцій компанії Intel Corporation курс Ethereum також збільшується.

Необхідно провести перевірку загальної якості рівняння множинної регресії. Оскільки розрахункове значення F-критерію (=86,27) більше табличного ((0,05; 35) = 2,22), то побудовану модель можна використовувати для пояснення залежності результативної ознаки від факторних ознак.

Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,9087$, тобто 90,87% варіації курсу Ethereum, зумовлено значимими факторами. Вплив інших факторів, які не включені в модель, становить 9,13% від загальної варіації. Крім того, всі фактори, що включені до моделі, є значущими, адже r -значення менше 0,05.

Далі необхідно перевірити дані на наявність мультиколінеарності, визначивши для цього коефіцієнти парної кореляції (табл. 5).

У нашому разі відсутні парні коефіцієнти, які мають парні коефіцієнти кореляції $|r| > 0,7$, що свідчить про відсутність мультиколінеарності між ними.

Кореляційно-регресійний аналіз свідчить про прямо пропорційний зв'язок із вартістю Ethereum таких факторів, як Bitcoin, FTSE China A50 та Intel Corporation. Вияв-

лено, що серед наведених факторів курс Bitcoin здійснює найбільший вплив, і це цілком очікуваний результат, адже Ethereum є альткоїном і, таким чином, має тісний зв'язок із першою криптовалютою.

Висновки. Отже, розвиток ринку криптовалют під наглядом світових лідерів та компаній сприятиме глобалізації світової економіки, підвищенню рівню торгівлі та пришвидшенню операцій із переведення грошових активів на значні відстані. Важливим є досягнення консенсусу в регулюванні криптовалют та ринку blockchain узагалі, адже сьогодні у світі немає єдиного підходу до трактування технології з юридичного погляду. Розроблення нових платформ, криптовалют, нових додатків та інше застосування технології позитивно вплине на багато сфер економічної діяльності у багатьох регіонах світу.

Список використаних джерел:

1. Бутенко Е.Д. Біткойн. Стан і перспективи розвитку криптовалют. *Фінанси і кредит*. 2014. № 23. С. 44–47.
2. Гончаренко О.С., Богаченко М.В. Особливості функціонування криптовалют на світових ринках. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 826–830.
3. Григоревська О.О., Салазкін С.Л. Особливості функціонування віртуальних криптовалют: економічний аспект. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 760–765.
4. Костюченко В.М., Малиновська А.М., Мамонова А.В. Передумови запровадження обліку та оподаткування операцій із криптовалютами в Україні. *Modern Economics*. 2017. № 6. С. 94–102.
5. Cryptocurrencies: Regulating the new economy. *CNBC*. URL : <https://www.cnb.com/2018/08/09/cryptocurrencies--regulating-the-new--economy.html>.
6. Around the world in Blockchain Regulations. *Medium*. URL : <https://medium.com/edchain/around-the-world-in-blockchain-regulations-e077d9a2a535>.
7. Cryptocurrency Regulations Around The World. *ComplyAdvantage*. URL : <https://complyadvantage.com/blog/cryptocurrency-regulations-around-world/>.
8. Legal stances towards cryptocurrency around the world. *Finder*. URL : <https://www.finder.com.au/global-cryptocurrency-regulations>.
9. НБУ визначив статус Bitcoin в Україні. *НВ-бізнес*. 2017. 25 вересня. URL : <http://biz.nv.ua/finance/nbu-opredelilstatus-bitcoin-v-ukraine-1910824.html>.
10. Офіційний сайт CoinMarketCap. URL : <https://coinmarketcap.com/>.
11. Gilbert D. (2016). Blockchain Technology Could Help Solve \$75 Billion Counterfeit Drug Problem. URL : <http://www.ibtimes.com/>.
12. Kakavand H., Kost De Serves N., Chilton B. (2016). The Blockchain Revolution: An Analysis Of Regulation And Technology Related To Distributed Ledger Technologies. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2849251.
13. Peters G., Panayi E. (2015). Understanding Modern Banking Ledgers through Blockchain Technologies: Future of Transaction Processing and Smart Contracts on the Internet of Money. URL : <https://arxiv.org/pdf/1511.05740v1.pdf%20>.
14. Шірінян Л.В., Роганова Г.О., Шірінян А.С. Вплив факторів на формування вартості біткойна. *Математичні методи та моделі в економіці*. 2018. С. 450–458.
15. Офіційний сайт Investing.com. URL : <https://ru.investing.com/>.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВЫХ РАСЧЕТОВ – КРИПТОВАЛЮТЫ

Аннотация. В работе рассмотрены сущность криптовалют, риски их применения и перспективы развития на мировом финансовом рынке. Продемонстрированы главные преимущества и недостатки криптовалют. Исследованы позиции зарубежных центральных банков и других финансовых регуляторов относительно криптовалют и рынков криптовалют. Проведен эконометрический анализ влияния основных факторов (финансово-экономических, социальных, организационных, технико-технологических) на курс криптовалюты Ethereum. Разработана многофакторная регрессионная модель, демонстрирующая изменение курса криптовалюты Ethereum под влиянием основных факторов. Определены наиболее значимые факторы, влияющие на курс криптовалюты Ethereum. Полученную модель проверено на статистическую значимость, и она может использоваться для прогнозирования курса криптовалюты.

Ключевые слова: криптовалюта, цифровые деньги, корреляционно-регрессионный анализ, Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Ripple, ICO.

INNOVATIVE INTERNATIONAL SYSTEMS OF FINANCIAL CALCULATIONS – CRYPTOCURRENCY

Summary. The article examines the essence of cryptocurrencies, the risks of their use and development perspectives in the global financial market. The main advantages and disadvantages of cryptocurrencies from the point of view of several scientists are demonstrated. The positions and attitude of foreign central banks and other financial regulators regarding cryptocurrencies and cryptocurrency markets, as well as regulatory legislation of different countries on the regulation of cryptocurrency turnover during purchase and sale transactions, ensuring the functioning and control of exchange and over-the-counter cryptocurrency trading are investigated. An econometric analysis of the influence of the main factors (financial, economic, social, organizational, technical and technological) on the cryptocurrency Ethereum rate has been conducted. Based on a significant amount of collected statistical data, a multivariable regression model was developed, which demonstrates the change in the rate of Ethereum cryptocurrency under the influence of the main factors that have a direct or indirect effect on it. The most significant factors affecting the rate of Ethereum cryptocurrency in each specific market in the selected time period are identified. The obtained model was tested for statistical significance, which gave ground to consider it suitable for objective forecasting of the cryptocurrency rate in global financial markets. The regression model can be used to determine the rate of cryptocurrency in the implementation of actions to manage cryptocurrency portfolios in order to achieve the stated goals of international investors. The practical value of the obtained model is that it could be used as an effective tool for effective capital management when using any cryptocurrency, raising the level of making informed management decisions by both institutional and individual investors.

Key words: cryptography, digital money, correlation and regression analysis, Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Ripple, ICO.

УДК 336.71:336.748

Світлична В. Ю.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Svitlychna Viktoria

*PhD, Associate Professor of Financial and Economic Security,
Accounting and Audit Department
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

**ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД
РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ**

Анотація. Досліджено аспекти визначення сутності поняття «грошово-кредитна політика». Висвітлено різні точки зору щодо мети, суб'єкта та об'єкта грошово-кредитної політики. Підкреслено доцільність трактування мети грошово-кредитної політики як установлення взаємозв'язку між реалізацією цієї політики та важливими макроекономічними показниками країни. Вивчено співвідношення понять «грошово-кредитна політика» та «монетарна політика». Проаналізовано інструменти грошово-кредитної політики. Розкрито характеристику режимів грошово-кредитної політики. Деталізовано зміст режиму монетарного таргетування, режиму таргетування обмінного курсу і режиму інфляційного таргетування. Узагальнено основні сильні та слабкі сторони режимів грошово-кредитної політики. Проаналізовано напрями грошово-кредитної політики України.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, монетарна політика, інструменти, режими, монетарне таргетування, таргетування обмінного курсу, інфляційне таргетування.

Вступ та постановка проблеми. Держава, здійснюючи процеси регулювання економічних процесів, значну увагу приділяє успішності реалізації грошово-кредитної політики, адже саме вона визначає динаміку стабільності національної валюти, керованості інфляції, активізації кредитних відносин, забезпечення ефективного виконання своїх функцій фінансово-кредитною системою, обсягів державного і місцевих бюджетів. Саме тому грошово-кредитна політика грає роль головного інструменту державного регулювання економіки, виступає складовою частиною економічної політики держави та знаходиться під постійною пильною увагою уряду.

Ефективність реалізації основних заходів грошово-кредитної політики, обґрунтованість застосування різних її важелів сприяють досягненню загальноекономічних цілей

держави, дають змогу мінімізувати кризові економічні явища та поліпшувати соціально-економічний розвиток.

Різноманіття теоретичних досліджень грошово-кредитної сфери, сутності, вибору ґрунтовних важелів реалізації виваженої грошово-кредитної політики зумовило актуальність роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних засад грошово-кредитної політики зробили провідні вчені, серед яких: О.О. Авраменко, В.В. Базилевич, І.В. Ветрова, Ю.П. Галушко, О.О. Гудзовата, Л.М. Магросова, Д.О. Оголь, В.С. Стельмах, М.Л. Швайко [18; 6; 8; 4; 14; 19; 12; 1; 17] та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з роз-

робленням рекомендацій стосовно оптимізації грошово-кредитної політики України в сучасних умовах.

Метою даної роботи є дослідження основних аспектів сутності грошово-кредитної політики, вивчення основних режимів її реалізації, а також розроблення інструментів, спрямованих на успішність її функціонування.

Результати дослідження.

У діяльності кожної держави досить важливе місце відводиться грошово-кредитній системі. Остання пов'язує між собою грошовий обіг та виробничу сферу, іншими словами, забезпечує взаємодію важливих сфер суспільного виробництва: виробництва, обміну і споживання. Це підтверджує високе соціально-економічне значення грошово-кредитної системи. Інструментом дії грошово-кредитної системи виступає реалізація державою відповідної грошово-кредитної політики. Остання спрямована на формування попиту на кошти і їх пропозицію, дохідної та видаткової частин бюджетів різних рівнів, вироблення антиінфляційних заходів. Таким чином, грошово-кредитна система здійснює низку заходів з узгодження грошово-кредитної політики держави з усіма без винятку секторами соціально-економічного життя та повинна забезпечувати позитивний ефект у вигляді макроекономічної рівноваги. Важливою характеристикою грошово-кредитної політики завжди був і залишається її соціальний характер, адже саме її «компетенцією» виступають кроки із забезпечення зайнятості населення, економічного зростання, стримування інфляції та стабільності національної грошової одиниці.

В Україні комплекс заходів із регулювання грошово-кредитної політики, контролю над успішністю її проведення, а також регламентації грошово-кредитної сфери здійснюється центральним банком нашої країни – Національним банком України. Затверджуючи відповідні нормативні акти, НБУ формує правове поле, що чітко встановлює відносини у сфері реалізації всіх кроків грошово-кредитної політики.

В економічній літературі не існує однозначного визначення сутності грошово-кредитної політики, у роботах фахівців його частіше трактують так:

– комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу, що їх проводить держава через свій центральний банк [1, с. 103];

– сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава [2, с. 58];

– курс держави у сфері забезпечення її економічної безпеки методами грошово-кредитного регулювання, що визначається у сукупності заходів грошово-кредитного характеру [3, с. 40];

– упорядковане в часі та цілеспрямоване використання грошово-кредитних інструментів, спрямоване на досягнення цілей економічного зростання [4, с. 17];

– політика, яка впливає на обсяг і структуру виробництва, загальний рівень цін, інвестицій та зайнятості, на стан зовнішньоекономічної рівноваги, змінюючи пропозицію грошей в економіці [5, с. 318–319];

– сукупність форм і засобів державного впливу на пропозицію грошей для забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них [6, с. 554];

– один з альтернативних видів політики уряду, що спрямовується на вплив на процентні ставки і валютні курси, загальніше – на умови фінансових ринків і їхні зв'язки з реальною економікою [7, с. 89];

– система заходів із регулювання грошової пропозиції за її кількістю, структурою, рівнем процентних ставок, ціною й обсягом кредитів, спрямованих на економічне зростання країни, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення, регулювання платіжного балансу для задоволення суспільного попиту на гроші [8, с. 7];

– сукупність заходів законодавчої та виконавчої влади, спрямованих на досягнення стабілізації національної грошової одиниці, підвищення ліквідності та кредитоспроможності банківських інститутів через регулювання грошового ринку [9, с. 32];

– комплекс взаємопов'язаних та скоординованих заходів держави регулятивного характеру, котрі здійснюються безпосередньо НБУ або за його участю і реалізуються через складники механізму фіскально-бюджетної політики за рахунок операційних важелів, дотримуючись при цьому середньострокових орієнтирів, забезпечуючи прозорість політики країни, поєднуючи незалежність у виконанні головної конституційної функції з узгодженістю дій інших органів державної влади [10, с. 191].

Таким чином, серед дослідників немає однозначної думки щодо тлумачення змісту поняття «грошово-кредитна політика». Проведений аналіз наукових праць дав змогу дійти висновку, що грошово-кредитна політика є комплексним та багатограним поняттям.

У результаті всебічного дослідження автором пропонується власне визначення грошово-кредитної політики як складової частини економічної політики, представленої комплексом заходів із регулювання грошового ринку для досягнення макроекономічної рівноваги.

Проаналізувавши праці провідних вітчизняних учених, можна виділити такі ключові моменти щодо мети, об'єкта і суб'єкта реалізації грошово-кредитної політики (табл. 1).

У межах цього дослідження найбільш доцільною вважаємо точку зору Д.О. Оголь щодо змісту мети грошово-кредитної політики, а саме розуміння під нею встановлення взаємозв'язку між її реалізацією та важливими макроекономічними показниками (економічним зростанням, стабільністю національної валюти, рівнем інфляції, збалансованістю платіжного балансу, рівнем зайнятості населення та ін.) [12, с. 15].

Уважаємо, що таке бачення змісту грошово-кредитної політики чітко встановлює зв'язок між напрямками реалізації грошово-кредитної політики та їх соціально-економічним значенням, а також суспільним розвитком.

На нашу думку, заслугоує й на увагу теоретичний аспект співвідношення понять «грошово-кредитна політика» і «монетарна політика».

На сучасному етапі розвитку економічної думки більшість дослідників ототожнює ці два поняття (О.О. Гудзова, Ю.В. Корнєєва, А.А. Пономаренко, А.С. Хорошева, М.Л. Швайко) [13–17]. Аналогічний підхід можна зустріти й у монографії В.С. Стельмаха: «...грошово-кредитну політику часто називають монетарною, оскільки вона є політикою у сфері управління кількістю грошей в обігу» [1, с. 58]. На нашу думку, такий підхід є вірним.

У структурі грошово-кредитної політики важливе місце займають інструменти, що використовуються для досягнення її цілей та завдань функціонування. Завдяки цим інструментам грошово-кредитна політика впливає на стан грошового ринку (як на грошову пропозицію, так і на грошовий попит), а отже, й на економіку. Автором пропонується таке визначення змісту інструментів грошово-кредитної політики: це сукупність різноманітних адміністративних, економіко-правових та інформаційних

важелів, заходів, методів, методик, моделей, алгоритмів, які застосовує НБУ для виконання завдань цієї політики.

Уважаємо, що від правильного вибору інструментів грошово-кредитної політики, механізму їх управління залежить досягнення загальноекономічних цілей держави, рівноваги на грошово-кредитному ринку та забезпечення економічного зростання. До переліку інструментів грошово-кредитної політики можемо віднести такі (рис. 1).

Проведене дослідження не було б цілісним без аналізу режимів грошово-кредитної політики, базуючись на яких безпосередньо і реалізується ця політика. Підкреслимо, що успішність вибору того чи іншого режиму грошово-кредитної політики забезпечує дієвість, обґрунтованість та успішність самої політики. Кожний із режимів грошово-кредитної політики базується на

виборі вибраного НБУ номінального показника. Отже, основними режимами грошово-кредитної політики виступають:

1) таргетування обмінного курсу (курсове, валютне регулювання): встановлення НБУ номінального обмінного курсу як проміжної мети монетарної політики; намагання забезпечення його стабільності щодо валюти так званої «країни-якоря» через зміни процентних ставок і прями валютні інтервенції, імпортуючи, таким чином, цінову стабільність із цієї країни;

2) монетарне таргетування (таргетування грошових агрегатів): досягнення цінової стабільності шляхом забезпечення контролю над зростанням кількості грошей порівняно з наперед оголошеним таргетом. Щорічно визначається цільовий орієнтир, який може вимірюватися показником зміни грошової маси (агрегати M1, M2 або

M3) або загальним рівнем ліквідності, чи визначатися як інтервал динаміки грошової пропозиції;

3) інфляційне таргетування: використання двох операційних цілей (інфляції та валютного курсу), а також двох ключових монетарних інструментів НБУ (валютних інтервенцій і процентної ставки) [1; 10; 11].

Наступним етапом нашого дослідження є визначення певних ознак, або позитивних (сильних) та негативних (слабких) сторін, кожного з перерахованих вище режимів грошово-кредитної політики (табл. 2).

На думку автора, використовуючи ці ознаки, Центральний банк країни володіє точною, виваженою, всебічною характеристикою кожного з режимів, а отже, може заздалегідь планувати тактичні та стратегічні кроки реалізації грошово-кредитної політики, намагаючись

Рис. 1. Інструменти грошово-кредитної політики

Джерело: складено на основі опрацювання [18; 12]

Таблиця 1

Трактування мети, об'єкта і суб'єкта грошово-кредитної політики

Трактування	
Мета грошово-кредитної політики	забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них та підтримання зовнішньої та внутрішньої стабільності національної валюти [6]
	зміна пропозиції грошей в економіці [5]
	економічне зростання країни, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення, регулювання платіжного балансу для задоволення суспільного попиту на гроші [8]
	прозорість політики країни, поєднання незалежності у виконанні головної конституційної функції з узгодженістю дій інших органів державної влади [10]
	досягнення стабілізації національної грошової одиниці, підвищення ліквідності та кредитоспроможності банківських інститутів [9]
	досягнення певних суспільних, соціально-економічних цілей [1]
Об'єкт грошово-кредитної політики	пропозиція грошей [6; 5; 8]
	грошовий обіг та кредитні відносини [2; 1]
	грошовий ринок [9]
Суб'єкт грошово-кредитної політики	держава [6; 2; 10]
	уряд [7]
	держава в особі центрального банку [1]
	суб'єкт не визначено [5; 8; 4; 9]

Джерело: складено на основі опрацювання [6; 5; 8; 10; 9; 1; 2; 7; 4]

Сильні та слабкі сторони режимів грошово-кредитної політики

Сильні сторони	Слабкі сторони
Режим таргетування обмінного курсу:	
– високий рівень інформативності для суспільства;	– високий рівень залежності монетарної політики від зовнішньоекономічних чинників;
– низькі інфляційні очікування;	– недостатній зв'язок із пріоритетною метою грошово-кредитної політики (цінвою стабільністю)
– зростання довіри до макроекономічних показників	
Режим монетарного таргетування:	
– посилення відповідальності центрального банку за проведення грошово-кредитної політики;	– недостатня інформованість для суспільства;
– можливість швидкого реагування з боку центрального банку на зміну таргету;	– недовіра у разі значних коливань попиту на гроші;
– високий рівень координації монетарної та макроекономічної політики	– невизначеність майбутньої динаміки цін, нестійкий зв'язок між грошовими агрегатами і цільовим показником інфляції
Режим інфляційного таргетування:	
– найбільш відповідає пріоритетній меті грошово-кредитної політики (забезпеченню цінової стабільності);	– послаблення гнучкості монетарної політики;
– збільшення прозорості та контрольованості здійснення грошово-кредитної політики;	– вплив на динаміку інфляції чинників, які не контролюються центральним банком, що обмежує його можливості впливу на рівень інфляції
– забезпечення чіткого і зрозумілого орієнтиру для всього суспільства	

Джерело: складено на основі опрацювання [18; 11]

мінімізувати саме негативні (слабкі) сторони. Вважаємо, що рішення щодо майбутніх стратегічних пріоритетів грошово-кредитної політики держави необхідно приймати саме на основі оцінки соціально-економічної ефективності режимів цієї політики.

У результаті всебічного дослідження праць учених вважаємо, що націленість режиму інфляційного таргетування у напрямі досягнення дезінфляції є найбільш доцільним для використання у вітчизняній економіці. Тим більше досвід більшості країн, які використовували саме цей режим, підтверджував зниження загального рівня інфляції та забезпечив приріст реального ВВП.

Підкреслимо, що ключовою передумовою успіху режиму інфляційного таргетування є високий ступінь відкритості грошово-кредитної політики, а також досягнення макроекономічної та фінансової стабільності.

Вважаємо за необхідне навести хронологію змін вітчизняної грошово-кредитної політики. За роки незалежності характер реалізації заходів грошово-кредитної політики мав таку динаміку:

1) період 1993–1994 рр.: інструментами проведення грошово-кредитної політики виступали монетизація бюджетного дефіциту і використання кредитів НБУ для фінансування програм уряду. Наслідки: надмірне емісійне кредитування та гіперінфляція;

2) кінець 1994 р.: використовується весь спектр жорстких інструментів для зниження темпів інфляції, майже за аналогією з «методами шокової терапії»;

3) 1996 р.: пом'якшення характеру грошово-кредитної політики;

4) 1996–2014 рр.: грошово-кредитна політика з режимом фіксованого обмінного курсу (з метою підтримки стабільного курсоутворення);

5) 2014 р.: перехід до гнучкого курсоутворення, монетарного таргетування та фіскального домінування;

6) 2015–2016 рр.: перехід від монетарного таргетування до інфляційного таргетування (використання плаваючого валютного курсу, а також перехід до активної процентної політики);

7) 2017 р. і донині: активне використання механізму інфляційного таргетування. Основний вектор грошово-

кредитної політики – забезпечення цінової стабільності. Пріоритет діяльності НБУ щодо реалізації грошово-кредитної політики – утримання інфляції [19; 20].

Більш детально цілі, які стоять перед грошово-кредитною політикою у сучасний період, наведено у Основних засадах грошово-кредитної політики на 2016–2020 рр. [21]. Зокрема, такими виступають: дотримання кількісних цілей щодо інфляції; зміни ключової процентної ставки грошово-кредитної політики (синхронізованою з обліковою ставкою) – процентної ставки за операціями НБУ, що мають найбільший вплив на стан грошово-кредитного ринку; беззаперечна пріоритетність досягнення та підтримання цінової стабільності порівняно з іншими цілями та завданнями грошово-кредитної політики; режим плаваючого обмінного курсу; перспективний характер прийняття рішень, які ґрунтуються на макроекономічній основі; прозорість діяльності, а також інституційна, фінансова та операційна незалежність НБУ [21].

Своєю чергою, Національний банк України в тексті «Основних засад грошово-кредитної політики на 2019 р. та середньострокову перспективу» декларує такі кроки з реалізації грошово-кредитної політики:

– посилення ролі інфляційного таргетування як «номінального якоря» монетарної політики;

– подальший розвиток монетарних інструментів;

– удосконалення роботи та розвитку фінансових ринків і післякризове відновлення банківської системи для поглиблення механізму монетарної трансмісії;

– створення умов для зниження кредитних ризиків та посилення інших стимулів для кредитування банківською системою реального сектору економіки;

– підвищення прозорості монетарної політики [22].

На нашу думку, запорукою успішної реалізації поставлених цілей може виступати чітке узгодження тактичних та стратегічних планів дій НБУ та уряду. Це забезпечить розроблення «єдиного» та скоординованого режиму реалізації грошово-кредитної політики. Отже, вважаємо, що реалізація заходів грошово-кредитної політики повинна бути не суто відомчою, а єдиною державною політикою, до розроблення якої будуть залучатися (крім НБУ) відповідні органи державної виконавчої влади.

Рис. 2. Запропоновані інструменти грошово-кредитної політики

Джерело: складено на основі опрацювання [22]

Автор вважає доцільним застосування таких інструментів грошово-кредитної політики, які несуть у собі потенціал досягнення цілей ефективного розвитку вітчизняної грошово-кредитної політики (рис. 2).

Отже, грошово-кредитна політика України є надзвичайно важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Можна стверджувати, що підвищення її дієвості та ефективності дасть змогу стабілізувати ситуацію в грошово-кредитній сфері та макроекономічному розвитку країни.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок, підкреслюємо, що реалізація стратегічних заходів розвитку грошово-кредитної політики забезпечить стабілізацію

вітчизняної грошово-кредитної системи, зростання ліквідності комерційних банків, підвищення обсягу валютних резервів і в кінцевому підсумку позитивно вплине на діяльність суб'єктів господарювання та розвиток національної економіки у цілому.

У результаті проведеного дослідження визначено основні теоретичні підходи до сутності грошово-кредитної політики, запропоновано авторське її визначення та окреслено кроки з підвищення її ефективності.

Предметом подальших наукових розвідок виступає детальний аналіз кожного із запропонованих інструментів грошово-кредитної політики.

Список використаних джерел:

1. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін : монографія / за ред. В.С. Стельмаха. Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
2. Бондаренко Л.А. Нетрадиційні заходи грошово-кредитної політики центральних банків в умовах кризи. *Банківська справа*. 2015. Вип. 2(112). С. 58–61.
3. Сомик А.В. Умови середовища реалізації грошово-кредитної політики в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 39–52.
4. Галушко Ю.П. Інструменти грошово-кредитного регулювання в системі факторів економічного зростання : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08 Київ, 2016. 223 с.
5. Мікроекономіка і макроекономіка : підручник / С. Будаговська та ін. ; за заг. ред. С. Будаговської. Київ : Основи, 2003. 517 с.
6. Базилевич В., Базилевич К., Баластрик Л. Макроекономіка : підручник. Київ : Знання, 2008. 743 с.
7. Бурда М., Виплош Ч. Макроекономіка: Європейський контекст : підручник ; пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 682 с.
8. Ветрова І.В. Правові основи реалізації грошово-кредитної політики національного банку України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 20 с.
9. Мисак С.О. Фінансова політика. Київ : ІАЕ, 2002. 139 с.
10. Кулінець А.П. Особливості міжнародного досвіду використання режимів таргетування валютного курсу. *Наукові праці НДФІ*. 2008. № 3(44). С. 160–168.
11. Кулінська А.В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України : дис. ... докт. економ. наук : 08.00.03. Одеса, 2017. 531 с.
12. Оголь Д.О. Вплив грошово-кредитної політики на економічне зростання України : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08. Суми, 2016. 285 с.
13. Хорошева А.С. Содержание денежно-кредитного регулирования в контексте экономической безопасности государства : сб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. ; Харк. ін-т банків. справи ун-ту банків. справи НБУ. Харків, 2009. № 2. С. 78–86.
14. Гудзовата О.О. Світовий досвід застосування монетарного інструментарію для впровадження ефективної державної політики функціонування грошово-кредитної сфери. *Інфраструктура ринку*. 2016. Вип. 2. С. 269–273.

15. Корнеєва Ю.В. Особливості системи грошово-кредитного регулювання на теренах СНД у процесі переходу до ринкової економіки. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 13. С. 79–87.
16. Пономаренко А.А. Особливості кредитно-грошової політики України на сучасному етапі. *Вісник Черкаського університету*. 2009. Вип. 151. С. 149–156.
17. Швайко М.Л. Сучасні тенденції грошово-кредитної політики України. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2017. Вип. 92. С. 32–40.
18. Авраменко О.О. Грошово-кредитна політика України в системі забезпечення економічної безпеки держави : дис. ... канд. економ. наук : 21.04.01. Київ, 2016. 282 с.
19. Магросова Л.М. Сучасні проблеми монетарної політики НБУ в умовах розвитку національної економіки. *Вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 23. С. 500–505.
20. Швайко М.Л. Особливості грошово-кредитної політики України в сучасних умовах. *Соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 82–86.
21. Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки : Постанова Правління НБУ від 18 серпня 2015 р. № 541. Київ, 2015. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15> (дата звернення: 20.03.2019).
22. Рішення Ради НБУ від 11.09.2018. Основні засади грошово-кредитної політики на 2019 р. та середньострокову перспективу. Київ, 2018. 9 с. URL : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77912166> (дата звернення: 20.03.2019).

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ОСНОВ РЕАЛИЗАЦИИ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. Исследованы аспекты определения сущности понятия «денежно-кредитная политика». Освещены различные точки зрения относительно целей, субъекта и объекта денежно-кредитной политики. Подчеркнута целесообразность трактовки цели денежно-кредитной политики как установление взаимосвязи между реализацией политики и важными макроэкономическими показателями страны. Изучено соотношение понятий «денежно-кредитная политика» и «монетарная политика». Проанализированы инструменты денежно-кредитной политики. Раскрыта характеристика режимов денежно-кредитной политики. Детализировано содержание режима монетарного таргетирования, режима таргетирования обменного курса и режима инфляционного таргетирования. Обобщены основные сильные и слабые стороны режимов денежно-кредитной политики. Проанализированы направления денежно-кредитной политики Украины.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, монетарная политика, инструменты, режимы, монетарное таргетирование, таргетирование обменного курса, инфляционное таргетирование.

DETERMINATION OF THE ESSENCE AND ORGANIZATIONAL BASES OF IMPLEMENTATION OF MONETARY POLICY

Summary. The author studies the issues of the essence and construction of an effective monetary policy. The relevance of the topic is due to the direct influence of monetary policy on the socio-economic development of the state. Monetary policy is rightly considered one of the main instruments of state regulation of the economy. The efficiency and validity of the application of monetary policy levers ensures the minimization of economic crisis. It emphasizes the thesis that today there is no consensus on the essence of monetary policy. Examples of the interpretation of the concept of monetary policy by different researchers are given. The question of different points of view regarding the goals, subject and object of monetary policy is covered. The author emphasizes the expediency of interpreting the goal of monetary policy as the establishment of a relationship between policy implementation and important macroeconomic indicators of the country. Monetary policy tools are analyzed. These tools are used in the implementation of monetary policy in order to fulfill its tasks. Thanks to the tools, monetary policy affects the state of the money market and the whole economy. The following monetary policy instruments were analyzed: interest rate policy, refinancing policy, gold and foreign exchange reserves management policy, exchange rate management policy, export and import regulation, issuance of own debt obligations. The characteristic of monetary policy regimes is revealed. It is emphasized that each of the monetary policy regimes is based on one or another nominal indicator of the National Bank of Ukraine. The content of the monetary targeting mode, the exchange rate targeting mode and the inflation targeting mode are detailed. Summarizes the main strengths and weaknesses of monetary policy regimes. The chronology of the development of the monetary policy of Ukraine is analyzed.

Key words: monetary policy, instruments, regimes, monetary targeting, exchange rate targeting, inflation targeting.

Сідак В. С.
доктор історичних наук, професор,
радник ректора з наукової роботи
Університету економіки та права «КРОК» (м. Київ, Україна)

Москов В. А.
кандидат педагогічних наук,
директор
Академії економіки та педагогіки
(м. Прага, Чеська Республіка)

Sidak Volodymyr
Doctor of Historical Sciences,
Professor, Advisor to the Rector for Scientific Work
«KROK» University of Economics and Law, Kyiv, Ukraine
Moskov Vasyl
Candidate of Pedagogical Sciences,
Director of the Academy of Economics and Pedagogy,
Prague, Czech Republic

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СКЛАДНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ

Анотація. У роботі визначено ієрархічне місце інвестиційного складника в системі економічної безпеки держави. Надано аналіз структури прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами економічної діяльності та за країнами надходження (країнами-інвесторами). Розглянуто вплив іноземних інвестицій в окремі галузі господарства на економічну та національну безпеку, визначено небезпечні перекоси надлишкового інвестування в стратегічні для України галузі економічної діяльності. Запропоновано науковий підхід до визначення місця та ролі прямих іноземних інвестицій у системі економічної безпеки. Надано загальну характеристику інвестиційних процесів та інвестиційного клімату в країні. Визначено пріоритетні напрями для залучення іноземних інвестицій та методику їх надійного захисту. Окремо розглянуто значення інвестицій у науку, охорону здоров'я та систему вищої освіти України як стратегічних позачергових напрямів інвестиційної політики держави.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна активність, інвестиційна безпека, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, фінансова безпека.

Вступ та постановка проблеми. Визнаючи верховенство економіки в житті країни та її вплив на всі суспільні процеси, можемо констатувати, що кризові явища в економіці суттєво впливають на стан країни у цілому. Сучасна економіка України знаходиться в кризі, і цей факт тісно чи іншою мірою залишає свій відбиток на всіх без винятку сферах життєдіяльності людини. Тобто будь-яке явище чи подія, що відбуваються в економічному просторі, мають безпосередній вплив на мінливі форми суспільного життя. Величезну роль у цих процесах відіграють саме інвестиційні процеси. Саме вони є здоровою альтернативою іноземним запозиченням, які в сучасних економічних умовах являють собою лише тимчасовий засіб призупинення кризових явищ, причому на дуже короткий відрізок часу.

Безумовно, саме вільний економічний ринок має формувати напрями інвестування за сферами економічної діяльності. Але в сучасних українських реаліях – в умовах політичної нестабільності, кризового стану фінансової системи та економіки країни, в умовах практичної відсутності державного регулювання інвестиційних процесів, критично високого рівня корумпованості суспільства та, як наслідок, відсутності належного інвестиційного клімату – важливо усвідомити ступінь впливу прямих іноземних інвестицій на деформований ринок України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою інвестиційної безпеки займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: М.В. Алікаєва, О.І. Барановський, Р.В. Бузін, С.В. Васильчак, В.П. Гордієнко, І.В. Губенко, Н.В. Даций, В.Ю. Єдинак, О.О. Єрмак, М.М. Єрмошенко,

О.Р. Жидяк, П. Застерова, Н.М. Захватова, І.Б. Калашніков, В.І. Кириленко, Л.П. Коваль, З.В. Лагутіна, С.М. Лакіш, Л.Г. Ліпич, О.К. Малютін, Т.Н. Манасерян, А.А. Мешеряков, С.З. Мошенський, В.І. Мунтіян, С.А. Негматова, К.І. Новікова, Л.Ф. Новікова, В.К. Сенчагов, А.М. Сундук, А.І. Сухоруков, А.Є. Федоренко, Г.О. Харламова, Ю.А. Шеховцова.

Разом із тим незавершеними є дослідження структури прямих іноземних інвестицій, системи захисту прямих іноземних інвестицій для підвищення інвестиційної привабливості України, її конкурентоспроможності на ринку інвестиційних ресурсів із метою значного поліпшення інвестиційного клімату.

Метою даної роботи є визначення ситуації з інвестиційними процесами в Україні з погляду оцінки надходження інвестиційних коштів, їх розподілу між видами економічної діяльності та економічної безпеки у цілому, виявлення недоліків у державному управлінні інвестиційними процесами та окреслення загрозливих тенденцій в інвестиційних процесах у сьогоденній Україні.

Результати дослідження.

На початку аналізу зв'язуємо місце інвестиційної безпеки в системі економічної України. Багато дослідників вважають інвестиційну безпеку виключно складником економічної безпеки. Інколи вчені вважають, що інвестиційна безпека є одним із чинників забезпечення економічної безпеки, інші вважають за доцільне розглядати останню у більш конкретизованому аспекті, виділяючи, крім інвестиційного складника економічної без-

пеки, інвестиційну компоненту фінансового. Водночас можна зауважити, що більшість учених інвестиційну безпеку розглядає як допоміжний інструмент (структурний елемент) забезпечення фінансової безпеки, однак варто зазначити, що таке трактування поверхнево зосереджене на можливостях інвестиційних ресурсів у напрямі реалізації економічної безпеки держави і вказує на неналежну оцінку інвестиційного складника. Інколи вчені заявляють про другорядність інвестиційно-інноваційної безпеки. На думку О.І. Барановського та М.О. Мороз, інвестиційна безпека – це неодмінна і одна з найважливіших складових частин фінансової безпеки [1]. Ми цілком погоджуємося, розділяємо та підтримуємо цю думку. Але вважаємо, що в сучасних обставинах інвестиційну безпеку неможливо розглядати поза взаємозв'язку та взаємовпливу із соціальними, демографічними, екологічними чинниками та інформаційною безпекою.

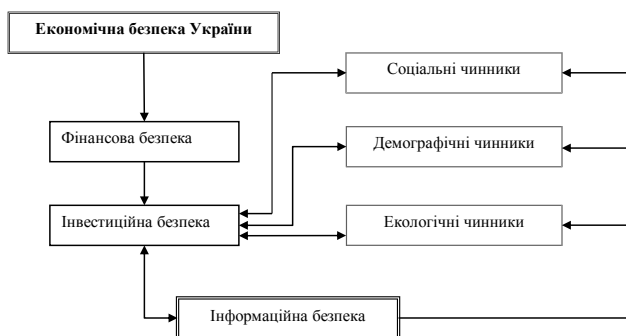

Рис. 1. Місце та взаємоз'язки інвестиційної безпеки в економічній безпеці України

На основі даних Державної служби статистики України ми проаналізували прямі іноземні інвестиції в Україну з погляду їх надходження з різних частин світу. При цьому зауважимо, що інвестиції з Африки в останні 10 років коливаються в межах 85–322 млн доларів США на рік і в 2018 р. становили 140 млн, або 0,44% від загальної суми прямих іноземних інвестицій в Україну, з Австралії і Океанії – 24–55 млн доларів США на рік і в 2018 р. становили 45 млн, або 0,14% від загальної суми прямих іноземних інвестицій в Україну. Тож бачимо, що інвестиції із цих частин світу не мають суттєвого впливу на подальше дослідження, тому не будуть братися до уваги.

На рис. 2 представлений розподіл сум прямих іноземних інвестицій в Україну між основними групами іноземних інвесторів, згрупованих за ознакою належності країн-інвесторів до частин світу. Дані наведено за останні п'ять років та вказано в мільйонах доларів США.

Тобто, на перший погляд, найбільший інтерес Україна як країна для розміщення інвестицій викликає з боку європейських інвесторів (рис. 3).

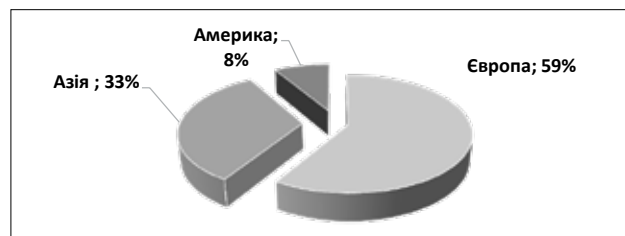

Рис. 3. Частка прямих іноземних інвестицій у 2018 р. за їх надходженням із частин світу

Але це буде хибний висновок.

У лютому 2019 р. Європейський Союз на зустрічі в Брюсселі оприлюднив так звані «чорний» та «сірий» списки офшорів, співробітництво з якими унеможливує для резидентів ЄС отримання державних замовлень, бюджетних грантів тощо.

Окрім класичних офшорних зон, до цього списку потрапили такі країни, як Швейцарія та Ліхтенштейн та навіть чотири країни – члени ЄС. Претензії висуваються до відкритого списку бенефіціарів Великої Британії та її заморських територій. Головною метою оприлюднення цих списків було «встановлення справедливого та ефективного корпоративного податкового регулювання та захист Європи від агресивних схем міжнародного податкового планування».

Ми виділили країни з наведеними вище ознаками в окрему групу. З урахуванням сьогодишніх реалій взаємовідносин із Росією ми також додали її у цю групу як країну з непрозорим походженням інвестиційних коштів. Отриманий на підставі даних результат представлений у табл. 1.

Таким чином, розподіл інвесторів за означеними вище рисами продемонстровано на рис. 3. Тобто в економіці України майже половина всіх інвестиційних коштів має

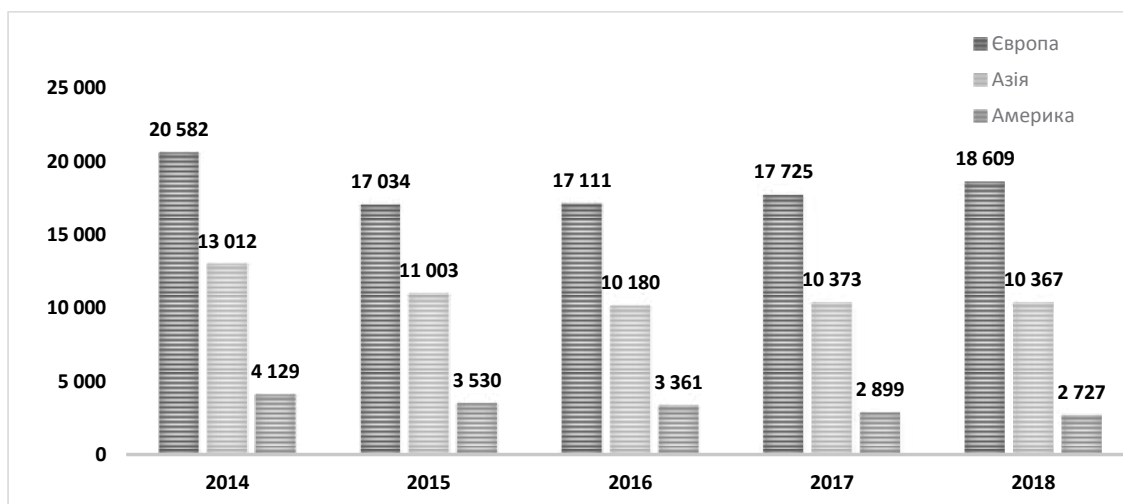

Рис. 2. Розподіл сум прямих іноземних інвестицій в Україну між основними групами іноземних інвесторів

Розподіл сум прямих іноземних інвестицій в Україну між основними групами іноземних інвесторів із виділенням країн із непрозорою економікою

	2014		2015		2016		2017		2018	
	млн. \$	%	млн. \$	%	млн. \$	%	млн. \$	%	млн. \$	%
Усього	38,357	100%	32,123	100%	31,230	100%	31,606	100%	32,292	100%
Європа	15,795	41.18%	13,889	43.24%	13,279	42.52%	13,833	43.77%	14,432	44.69%
Азія	1,017	2.65%	1,067	3.32%	1,359	4.35%	1,398	4.42%	1,445	4.47%
Америка	888	2.32%	801	2.49%	646	2.07%	569	1.80%	543	1.68%
Країни виділеної групи:	20,657	53.85%	16,366	50.95%	15,946	51.06%	15,806	50.01%	15,872	49.15%
Кіпр	11,972	31.21%	9,895	30.80%	8,786	28.13%	8,933	28.26%	8,880	27.50%
Швейцарія	1,392	3.63%	1,391	4.33%	1,437	4.60%	1,516	4.80%	1,541	4.77%
Велика Британія	2,146	5.59%	1,785	5.56%	1,947	6.23%	1,944	6.15%	1,956	6.06%
Офшорні зони	3,526	9.19%	2,951	9.19%	2,962	9.48%	2,616	8.28%	2,487	7.70%
Росія	1,621	4.23%	344	1.07%	814	2.61%	797	2.52%	1,008	3.12%

непрозоре походження. Отже, такі інвестори отримують конкурентну перевагу порівняно з добросовісними платниками податків у своїх країнах і, як наслідок, мають колосальний вплив на інвестиційний клімат в Україні та на її економічну безпеку, що є дуже небезпечним фактом для національної безпеки у цілому.

Залишаються відкритими питання: чому в українській економіці існує така надвисока частка «офшорних капіталів»? чи не є це наслідком відсутності політики державного регулювання або наслідком інших процесів, що лежать поза межами правового поля? Варто зауважити, що в офшорних капіталах ховаються також «брудні» гроші, які в умовах ведення проти України гібридної війни можуть виконувати роль «троянського коня» в економіці країни.

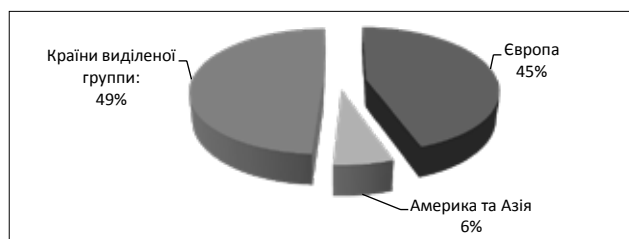

Рис. 4. Розподіл сум прямих іноземних інвестицій в Україну між основними групами іноземних інвесторів з урахуванням країн виділеної групи

Другим чинником, що негативно впливає на інвестиційний складник економічної безпеки, є досить нерівномірний розподіл прямих інвестицій (акціонерний капітал) по регіонах України. Так, на частку Києва припадає 52,37% від загальної суми прямих іноземних інвестицій в Україну, на частку Дніпропетровської області – 11,08%, Київської – 4,93%, Одеської – 3,74%, Донецької – 3,73%, Полтавської – 3,18%. Тобто на частку шести регіонів України з двадцяти шести (без урахування Криму та тимчасово окупованих територій) припадає 75,85% від загальної суми усіх інвестицій в Україну. Така нерівність між регіонами призводить до соціальної напруженості та має негативні наслідки для ефективного використання трудових ресурсів, розвитку регіонів, для інвестиційної привабливості, що, своєю чергою, безпосередньо впливає на економічну безпеку країни.

Третім чинником, що шкодить економічній безпеці через інвестиційний складник, є дуже нерівномірний розподіл прямих іноземних інвестицій між галузями національного господарства. Структуру цього розподілу продемонстровано на рис. 5.

Інвестиції у промисловість складаються переважно з інвестицій у добувну промисловість та розроблення кар'єрів (16,4% від загальної суми інвестицій у промисловість) та в переробну промисловість (76,96%). Водночас інвестиції в машинобудування становлять лише 2,48%, а у виробництво основних фармацевтичних продуктів та препаратів – 0,112%. Такі галузі, як аерокосмічна, радіотехнічна та радіоелектронна промисловість, узагалі знаходяться поза інтересами іноземних інвесторів. Тобто бачимо постійне зниження інтересу інвесторів до високотехнологічних та наукомістких галузей та виробництв.

Дуже сумним є той факт, що в країні з величезним аграрним ресурсом частка інвестицій у цей сектор економіки становить лише 1,74% від загальної суми прямих іноземних інвестицій в економіку України, адже продовольча безпека безпосередньо впливає на стан економічної безпеки у цілому.

У 2018 р. Державна служба статистики фіксує найнижчий рівень прямих іноземних інвестицій у галузь освіти – 0,065% від загальної суми інвестицій та у сферу охорони здоров'я – 0,11%. Цей прикрий факт можна пояснити, по-перше, низьким рівнем інтересу до цих галузей із боку самої держави, а по-друге, низьким рівнем самої культури виробництва.

Очевидно, що навіть із погляду суто економічних питань інвестиції у ці галузі мають бути фундаментом відновлення кадрового потенціалу країни. Своєю чергою, така ситуація зумовлює подальше неухильне зниження участі кваліфікованих працівників у наукових дослідженнях та розробках (далі – НДР). Так, у 2018 р. частка виконавців НДР становила 0,56% від загальної кількості зайнятого населення, у тому числі дослідників – 0,35%. Такий стан справ буде мати негативний вплив на конкурентоспроможність країни в боротьбі за іноземні інвестиції в довгостроковій перспективі.

Висновки. Загальна економічна, соціально-політична та демографічна ситуація в Україні, фактична відсутність державного регулювання в інвестиційній

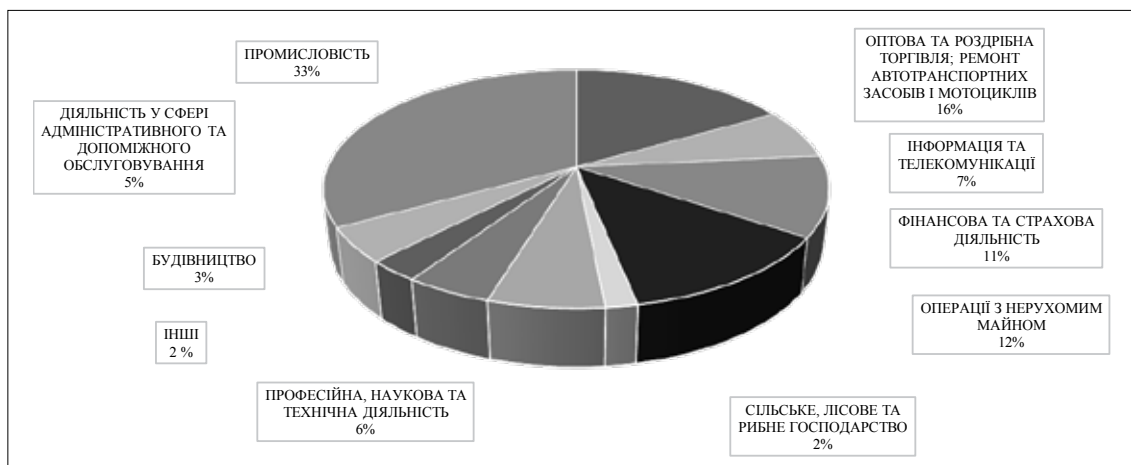

Рис. 5. Прямі інвестиції в економіку України за видами економічної діяльності

сфері, помилки в галузі інформаційної політики призвели до катастрофічного стану інвестиційного складника економічної безпеки. Вважаємо за необхідне негайне впровадження інноваційних методів захисту іноземних інвестицій, а також із боку держави – всебічне заохочення іноземного капіталу для участі в роботі сфер охорони здоров'я, освіти, наукових дослід-

жень та розробок шляхом надання багатосторонніх пільг та преференцій інвесторам.

Але необхідно зауважити, що основною загрозою інвестиційній безпеці залишаються надвисокий рівень корупції в усіх сферах суспільного життя та неефективні, абсолютно адміністративно керовані дії правоохоронних органів та судової системи.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І., Мороз М.О. Інвестиційна складова фінансової безпеки. URL : <http://fdk.org.ua/article/viewFile/109926/105386> (дата звернення: 21.03.2019).
2. Говорушко Е.А., Обушна Н.І. Сутність прямих іноземних інвестицій та їх класифікація. *Збірник наукових праць Національного університету харчових технологій*. URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/10871> (дата звернення: 21.03.2019)
3. Недашківський М.М. Подгорна К.Ю. Інвестиційна безпека України в сучасних умовах. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/znpnudps/2012_1/pdf/12nnpimc.pdf (дата звернення: 21.03.2019).
4. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.
5. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2019).
6. Національний банк України. URL : <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).
7. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Мінекономіки від 18.02.2009 № 123. URL : <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=4bb297a0-c900-404f-8c6f-5f76f18b1503> (дата звернення: 21.03.2019).
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства торгівлі та економічного розвитку від 29.10.2013 № 1277. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 21.03.2019).
9. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 № 93/96, станом на 31.05.2016. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).
10. European Business Association. URL : <https://eba.com.ua/> (дата звернення: 21.03.2019).

АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ УКРАИНЫ

Аннотация. В работе определено иерархическое место инвестиционной составляющей в системе экономической безопасности государства. Представлен анализ структуры прямых иностранных инвестиций в экономику Украины по видам экономической деятельности и по странам-инвесторам. Рассмотрено влияние на экономическую и национальную безопасность иностранных инвестиций в отдельные отрасли хозяйства, обозначены опасные перекосы избыточного инвестирования в стратегические для Украины отрасли экономической деятельности. Предложен научный подход к определению места и роли прямых иностранных инвестиций в систему экономической безопасности. Дана общая характеристика инвестиционных процессов и инвестиционного климата в стране. Определены приоритетные направления для привлечения иностранных инвестиций и методика их надежной защиты. Отдельно рассмотрено значение инвестиций в науку, здравоохранение и систему высшего образования Украины как внеочередное стратегическое направление инвестиционной политики государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, инвестиционная активность, инвестиционная безопасность, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, финансовая безопасность.

ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF THE INVESTMENT COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY IN THE MODERN REALITIES OF UKRAINE

Summary. The purpose of the article is to determine the priority directions of investment in the economy of Ukraine taking into account the strategic interests of the country and raising the level of economic security of the state. To identify the types of economic activity in Ukraine which are the best in terms of foreign investors. To determine the degree of influence of foreign direct investment on the economic security of the state. To identify strategic directions for investment in the Ukrainian economy in the modern conditions. Methods of observation, comparison, and systemic analysis were applied basing on the data from the State Statistics Service, foreign and domestic economic publications. Data were reviewed from a survey of managers of enterprises with foreign investments in Ukraine and of foreign investors on the benefits of investments by type of economic activity. The influence of foreign investments in certain economic sectors on economic and national security is considered. The authors consider the most dangerous trends and factors of the impact of foreign direct investment on financial and economic security. Review of the fact of investment from offshore zones and countries with non-transparent economy. The consequences of the distortion of the investment market and, as a result, of the labor market according to geographical features are considered. The authors consider the quality of state policy and regulation in the field of investment security as a component of economic security. An analysis of the structure of foreign direct investment in the areas of economic activity makes it possible to identify the most promising and little investigated areas of investment. First of all, health care and the system of secondary and higher education as a strategic direction for restoring the country's human resources potential. The general tendencies of investment activity development in Ukraine are reviewed. The ways are reviewed of encouraging foreign investors to open and develop enterprises that provide healthcare and education services and will create on this basis the human resources in the context of their corporate interests and, consequently, increase the country's economic security.

Key words: economic security, investment activity, investment security, investment climate, investment attractiveness, financial security.

УДК 330.341:348.43

Соколюк С. Ю.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва*

Sokolyuk Serhiy

*Candidate of Economics Sciences, Associate Professor,
Head of the Business, Trade and Stock Exchanges Department
Uman National University of Horticulture*

КЛАСТЕРНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Анотація. Досліджено формування суб'єктних зв'язків в аграрно-промислових кластерах та отримання нових ринкових можливостей підприємствами, що входять до їх складу. Розглянуто характерні риси кластерної організації виробництва в аграрному секторі. Виокремлено причини посилення динаміки інноваційного розвитку підприємств в межах кластеру. Розглянуто змістовну сутність інноваційного аграрно-промислового кластера та охарактеризовано його структурні складники. Критерієм ефективної діяльності інноваційних аграрно-промислових кластерних структур визначено систему зовнішніх та внутрішніх кластерних ефектів. Обґрунтовано очікувані результати впровадження інноваційного аграрно-промислового кластера. Визначено, що інноваційна спрямованість кластерного об'єднання сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розроблення нововведень із подальшою їх комерціалізацією.

Ключові слова: кластер, інноваційний розвиток, аграрно-промислове виробництво, підприємства аграрного сектору, кластерні ефекти.

Вступ та постановка проблеми. Інноваційні процеси в аграрному секторі зумовлені інституційно та включають послідовність дій від виникнення наукових ідей, накопичення знань і пропозицій до виробництва та комерціалізації інноваційної продукції на вітчизняних ринках збуту. Центри генерації наукових ідей і знань, комерційних інновацій існують у межах підприємств аграрно-промислового виробництва або їх об'єднань, які характеризуються спільністю напрямів діяльності, що забезпечує досягнення відповідного рівня їх інноваційності. Такими об'єднаннями різноманітних організаційно-правових форм господарювання виступають кластери, які дають змогу використовувати переваги внутрішньофірмової

ієрархії та ринкового механізму, прискорювати та посилювати інноваційні процеси в окремо взятих галузях економіки, надавати можливість швидшого й ефективнішого розподілення нових знань, наукових відкриттів і винаходів, активно використовувати інноваційні методи діяльності, зміцнювати конкурентоспроможність продукції підприємств-учасників. Нині створення кластерів є актуальним, адже відбувається реформування аграрного сектору, яке торкається рівня функціонування територіальних громад та підвищення їхньої економічної самостійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження питань формування та розвитку

кластерних утворень є праці таких учених-економістів, як: В.В. Бакум, І.О. Белебеха, С.І. Бурма, В.С. Дубовик, В.І. Колесников, О.Ю. Єрмаков, М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, О.М. Одинцов, М. Портер, В.Г. Прушківський, П.Т. Саблук, А.Е. Шаститко, Е.Б. Шварц та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій із питань забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств у межах інтегрованих структур, у реаліях сьогодення постає необхідність пошуку ефективних форм взаємодії бізнесу, влади і науки для активізації розвитку підприємств аграрного сектору на інноваційній основі.

Метою даної роботи є визначення концептуальних засад інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору в складі кластерних структур та обґрунтування основних положень щодо доцільності створення та функціонування інноваційних аграрно-промислових кластерів.

Результати дослідження.

Виявлена затребуваність нових форм регулювання в економічній сфері зумовлює необхідність створення сучасних механізмів реалізації саморегулювання інноваційних процесів, результатом розвитку яких є розширення мережі інтегрованих структур. Формування кластерних зв'язків є пріоритетним завданням розвитку аграрного сектору регіонів в умовах глобалізації, тому аграрно-промислові кластери є основою для побудови ділових взаємин, сприяють налагодженню співпраці між різними організаційними структурами, підвищуючи ефективність їхньої діяльності [1, с. 16] та об'єднують сільськогосподарських товаровиробників і промислові підприємства, передусім переробні, торговельні фірми, а також підприємства з виробництва сільгосптехніки й устаткування та переробки, зберігання і збуту сільськогосподарської продукції (рис. 1).

Підприємства аграрно-промислового виробництва, що входять до складу кластера, одержують можливість [2, с. 10]: використовувати нові технології, енергетичні засоби, інженерні споруди; долати тимчасовий розрив у фінансуванні витрат між збиранням урожаю і початком періоду його переробки; сприяти поліпшенню якості продукції, яка без додаткових заходів могла б швидко зіпсуватися; обробляти продукцію для закладання на збереження, організувати повне завантаження виробничих потужностей у період міжсезонних робіт. Окрім того, кластерна форма організації аграрно-промислового виробництва призводить до створення інноваційного продукту, яке пов'язане з тим, що об'єднання в кластер на основі інтеграції формує не просто концентрацію різно-

манітних винаходів, ноу-хау, а певну систему розповсюдження нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективного перетворення винаходів і ноу-хау в інновації, а останні – в продукцію, продукт, послуги з конкурентними перевагами, є мережа стійких зв'язків між усіма підприємствами – учасниками такої інтегрованої структури.

Основоположником кластерної парадигми є М. Портер, який охарактеризував кластер як «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних підприємств різних галузей, а також залежних від діяльності організацій (освітніх закладів, наукових інститутів, рекламних агенцій, галузевих журналів, торговельних установ), які справляють величезний прогресивний вплив на економічний розвиток країни та є новим способом структурування економіки, організації теорії і практики економічного розвитку» [3, с. 207]. Автор також визначив функції такого формування, виокремив притаманні йому особливості, висвітлив переваги та недоліки такого новоутворення, чим запропонував інноваційну технологію концентрації майна, активів та людського капіталу для підвищення результатів виробничо-господарської діяльності кожного учасника кластера. Тому використання кластерного підходу в реалізації найважливіших цілей аграрного сектору, якими є збільшення конкурентоспроможності аграрно-промислового виробництва, підвищення рівня життя населення, а також прискорення інноваційного розвитку підприємств агросектору, вбачається в досягненні нового рівня кооперації та інтеграції, що зумовлює ефективнішу взаємодію учасників інтегрованого формування.

Перехід та становлення інноваційної моделі розвитку економіки України передбачає інноваційну спрямованість кластерних об'єднань, оскільки саме вона визначає конкурентоспроможність його підприємств-учасників. Проте вчені-економісти зазначають, що «будь-який кластер сьогодні можна назвати інноваційним у широкому розумінні, тобто нововведення можуть виникнути від удосконалення методів, якими учасники кластера організують власну діяльність, розвивають, виробляють та розподіляють продукцію» [4, с. 29].

Основними причинами посилення динаміки інноваційного розвитку підприємств у кластері є [5]:

1. Формування єдиного інноваційного простору в кластерному об'єднанні, який передбачає спільне використання лабораторій, доступ до результатів суміжних досліджень, трансфер технологій з однієї галузі в іншу, вільний обмін інформацією в кластерній структурі.

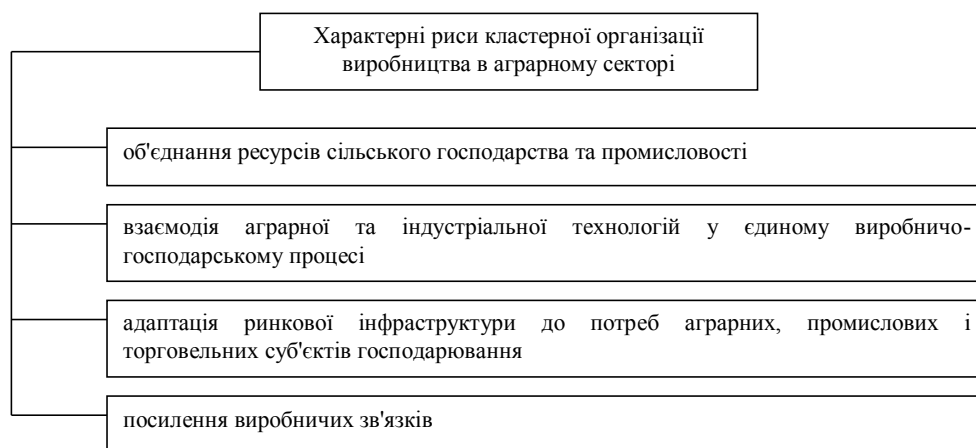

Рис. 1. Характерні риси аграрно-промислових кластерів

Джерело: складено автором

2. Зростання сукупного потенціалу підприємства, який зумовлює інноваційну діяльність органів кластера.

3. Досягнення вигід від спільного розроблення і використання інновацій.

4. Залучення держави до участі в інноваційних проектах.

5. Ефективне використання ресурсів.

Отже, інноваційна орієнтація кластера полягає не лише в реалізації інтересів окремих учасників інтеграційної взаємодії на відміну від інших видів інтегрованих структур, а й в ефективній формі досягнення високого рівня конкурентоспроможності з одночасною реалізацією стратегічних цілей окремих регіонів й територіальних громад. Інноваційні кластери забезпечують взаємну узгодженість технологічних, економічних і значною мірою соціальних параметрів інноваційного зростання [6] та виступають важливим інструментом регіонального розвитку. Вважаємо правомірним використовувати термін «інноваційний аграрно-промисловий кластер», розглядаючи інноваційне кластерне формування у межах аграрного сектору.

Інноваційний аграрно-промисловий кластер (авт. інноваційний агропродовольчий кластер) – це сукупність взаємопов’язаних інноваційним процесом організацій, що функціонують на основі центрів генерації наукових знань і бізнесових розробок, підготовки висококваліфікованих спеціалістів [7, с. 13]. Об’єднання учасників у кластер являє собою мережу, що функціонує на основі інституційного механізму координації. Її формування передбачає стійкі зв’язки між підприємствами-учасниками через географічну близькість або наявність інститутів, взаємодія з якими лише частково регулюється ринком. Відмінністю інноваційного кластера від інших інтегрованих структур є те, що його учасники не повністю об’єднуються в єдине організаційно-правове формування, а створюють механізм взаємодії, який дає їм змогу зберігати статус юридичної особи, будуючи коопераційні зв’язки як із підприємствами – учасниками кластера, так і з організаціями за його межами.

Ключову роль в інноваційній орієнтації аграрно-промислового кластера відіграють інфраструктурні системи інтелектуального і фінансового капіталів, які є каталізаторами до його створення. Інноваційний потенціал кластерного формування визначається насамперед функціонуванням в інтегрованій структурі таких учасників, як академічні й галузеві науково-дослідні інститути, заклади вищої освіти, інноваційні інжинірингові центри, підприємства, що запроваджують інновації.

Кластерна структура в межах аграрного сектору успішно функціонує за наявності основних складників:

1) підприємств-лідерів або групи локалізованих підприємств, які випускають конкурентоспроможну продукцію, яка реалізовується на внутрішніх і зовнішніх ринках;

2) розвинутої мережі обслуговуючих підприємств і організацій, спроможних забезпечити високу якість обслуговування всіх учасників кластера;

3) сприятливого бізнесового клімату, що характеризується високою якістю трудових ресурсів, можливістю доступу до інноваційно-інвестиційних потоків, відсутністю адміністративних перепон, високим рівнем розвитку інфраструктури кластера, розвинутим науково-дослідним потенціалом та ін.

Варто зазначити, що створені інноваційні кластерні формування у межах аграрного сектору дають змогу як підтримувати конкурентні переваги окремих господарюючих суб’єктів мікрорівня, так і створювати синергічний ефект у процесі їх функціонування.

Критерієм ефективної діяльності інноваційних аграрно-промислових кластерних структур виступають кластерні ефекти, які слід класифікувати на зовнішні та внутрішні (рис. 2). Зовнішні кластерні ефекти формуються у межах регіону, а внутрішні зумовлюються синергічним ефектом, який забезпечує перевищення суми прибутків розрізнено функціонуючих підприємств – учасників кластерного об’єднання.

Створення кластерів в аграрному секторі є новою формою організації взаємовідносин, яка характеризу-

Рис. 2. Кластерні ефекти в аграрному секторі

Джерело: згруповано автором

ється організаційною неоднорідністю, де взаємодія відбувається на підставі відносин взаємозалежності [8, с. 17]. Відповідно, взаємодія підприємств-учасників, що формують кластер, являє собою сукупність кооперації і конкуренції: відбувається постійний обмін кадрами, інноваціями, технологіями; здійснюється спільне використання інфраструктури, послуг і рекламно-маркетингового просування. Подібна кооперація дає змогу суттєво знизити ризики її підприємств-учасників, розширює їхні ресурсні можливості, полегшує доступ до різноманітних фінансових ресурсів; призводить до зниження витрат на наукові дослідження і розробки за рахунок виключення їх повторення і підвищення продуктивності.

Очікувані результати впровадження інноваційного аграрно-промислового кластера можуть бути такими:

- виникнення ефективних механізмів взаємодії держави і бізнесу щодо прискорення інноваційної модернізації та структурної перебудови аграрно-промислового виробництва;
- реально можливий перехід науки й освіти від дотаційної до високоприбуткової економічної галузі;
- формування сприятливих передумов для максимальної та ефективної співпраці науки з виробництвом;
- високий рівень зайнятості на підприємствах аграрного сектору, які входять до кластера;
- зниження витрат на інноваційні впровадження завдяки передачі частини робіт партнерам, які спеціалізуються на конкретних видах діяльності;
- підвищення ефективності виробничо-господарських процесів на засадах довгострокових партнерських зв'язків;
- поступова інтеграція регіонів у глобальну господарську систему;
- стимулювання розвитку малого і середнього підприємства в аграрній сфері регіону;
- створення нових інноваційних підприємств аграрно-промислового виробництва на основі успішної комерціалізації технологій;
- розширення можливості залучення фінансових ресурсів у розвиток аграрного сектору шляхом об'єднання таких можливостей усіх учасників кластера, а також для надання гарантій на одержання кредитних ресурсів;
- можливість зниження собівартості аграрно-промислової продукції підприємств, що входять до складу кластера;

- формування принципово нового рівня економічних відносин через об'єднання підприємств у межах регіону, що базується на порядності й довірі між учасниками аграрно-промислового кластера, створює новий спосіб мислення.

Формування інноваційних кластерів являє собою не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних та технічних винаходів, а суворо орієнтовану систему поширення нових знань, технологій та інновацій. У таких інтегрованих структурах новий продукт або послуга створюються зусиллями підприємств або дослідницьких інститутів, що дає змогу прискорити їх поширення мережею кластерних взаємозв'язків. Інноваційна спрямованість кластерного об'єднання сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розроблення нововведень із подальшою їх комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-господарської структури кластера. Це дає змогу її учасникам стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу. Тому в ринкових умовах господарювання формування та розвиток інноваційних аграрно-промислових кластерів стають одними з основних методів активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі.

Висновки. Інноваційний кластер виступає найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. Аграрні та інші учасники інноваційного аграрно-промислового кластера отримують вигоди від приналежності, у тому числі й через побудову мережі формальних і неформальних відносин для передачі ринкової і технологічної інформації; створення системи для виявлення колективних вигід і загроз, формування концепції і продуктивної стратегії інноваційного розвитку підприємств-учасників; створення системи взаємовідносин бізнесу і влади. Разом із тим підприємства, що формують кластерну структуру, здебільшого є самостійними суб'єктами господарювання, і конкуренція всередині кластера є важливою рушійною силою його інноваційного розвитку в цілому, що суттєво відрізняє її від кооперації. Тому кластерна організація виробництва в аграрному секторі в сучасних ринкових умовах господарювання є ефективним методом активізації і стимулювання інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва та основою для співпраці різних видів бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Єрмаков О.Ю., Надвичиний С.А. До методології кластеризації розвитку аграрної сфери регіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 14–21.
2. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М.Ф. Кропивко та ін. *Економіка АПК*. 2008. № 10. С. 7–15.
3. Портер М. Конкуренція. Москва : Вільямс, 2001. 495 с.
4. Прушківський В.Г., Бурма С.І., Колесников В.І. Наукові підходи до формування регіонального інноваційного кластеру. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 9. С. 28–32.
5. Шварц Е.Б. Инновационное развитие предприятия в кластере. *Наукоедение*. 2016. Т. 8. № 4. URL : file:///C:/Users/Skyнет/Downloads/innovatsionnoe-gazvitie-predpriyatiya-v-klasterie.pdf (дата звернення: 12.03.2019).
6. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. URL : file:///C:/Users/Skyнет/Desktop/%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80/17-Dubovyk.pdf (дата звернення: 10.03.2019).
7. Одинцов О.М. Формування інноваційно-інвестиційного механізму агропромислових кластерів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 12. С. 11–14.
8. Шаститко А.Е. Кластеры как форма пространственной организации экономической деятельности: теория вопроса и эмпирические наблюдения. *Балтийский регион*. 2009. № 2. С. 9–31.

КЛАСТЕРНАЯ ПАРАДИГМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Аннотация. Исследовано формирование субъектных связей в аграрно-промышленных кластерах и получение новых рыночных возможностей предприятиями, входящими в их состав. Рассмотрены характерные черты кластерной организации производства в аграрном секторе. Выделены причины усиления динамики инновационного развития предприятий в пределах кластера. Рассмотрена содержательная сущность инновационного аграрно-промышленного кластера и охарактеризованы его структурные составляющие. Критерием эффективной деятельности инновационных аграрно-промышленных кластерных структур определена система внешних и внутренних кластерных эффектов. Обоснованы ожидаемые результаты внедрения инновационного аграрно-промышленного кластера. Определено, что инновационная направленность кластерного объединения способствует снижению совокупных затрат на исследования и разработку новшеств с последующей их коммерциализацией.

Ключевые слова: кластер, инновационное развитие, аграрно-промышленное производство, предприятия аграрного сектора, кластерные эффекты.

THE CLUSTER PARADIGM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR

Summary. The most effective forms of organization of productive forces are cluster structures. The relevance of them is associated with ensuring the innovative development of enterprises in the agricultural sector and increasing their innovative competitive advantages. The formation of the subjective ties in the agricultural and industrial clusters and obtaining new market opportunities for the enterprises are pointed out. The characteristic features of the cluster organization of production in the agricultural sector are considered. The reasons of dynamic strengthening of innovative development of the enterprises within a cluster are allocated. The substantial essence of innovative agricultural and industrial cluster is considered and its structural components are characterized. The difference between the innovation cluster and other forms of integrated structures is highlighted. The article describes the infrastructure systems that play a key role in the innovative orientation of the agricultural and industrial cluster. The innovative potential of cluster formation is determined by the functioning in the integrated structure of the participants introducing innovations. The system of external and internal cluster effects is determined to be the criterion of effectiveness of innovative agricultural and industrial cluster structures. Expected results of the introduction of innovative agricultural and industrial cluster are determined. It is determined that the innovative orientation of the cluster association helps to reduce the total cost of research and development of innovations with their subsequent commercialization. The basic concepts on the feasibility of the creation and operation of innovative agricultural and industrial clusters are substantiated. It is proved that in modern conditions of management cluster the organization of production is a tool to enhance and stimulate the innovation of enterprises in the agricultural sector.

Key words: cluster, innovative development, agro-industrial production, enterprises of the agrarian sector, cluster effects.

УДК 657:446.37

Степаненко О. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Stepanenko Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of Accounting and Taxation Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Формування ефективної системи управління основними засобами нерозривно пов'язане з процесом документування. Від якості облікової інформації залежать раціональне використання об'єктів та успішна діяльність підприємства у цілому. У статті досліджено та окреслено концептуальні підходи до побудови інформаційних потоків, які виникають у процесі експлуатації основних засобів. Виділено ділянки обліку, що потребують оптимізації інформації та уніфікації її документування. Обґрунтовано альтернативні варіанти документального оформлення операцій з експлуатації основних засобів на етапах обліку амортизації, переоцінки, підтримання об'єктів у робочому стані та їх поліпшення. Розроблено й проілюстровано нові форми бухгалтерських документів, розкрито їх призначення, визначено оптимальну облікову інформацію, яка підлягає відображенню в них. Доведено, що запропоновані документи є змістовними, інформативними та можуть використовуватися у практичній діяльності підприємств та є пристосованими до системи електронного документообігу.

Ключові слова: основні засоби, облікова інформація, інформаційні потоки, процес експлуатації основних засобів, документування, амортизація, переоцінка, модернізація, ремонт.

Вступ та постановка проблеми. За сучасних економічних умов у бізнесі відбуваються швидкі зміни в підходах до здійснення фінансово-господарської діяльності, які висувають нові вимоги до системи управління підприємством для оперативного й адекватного реагування на відповідні виклики. Зростає роль сучасних систем оцінювання та інформаційного забезпечення підприємницької діяльності, які в режимі реального часу дають змогу вирішувати існуючі проблеми розвитку. Стратегічний бізнес-менеджмент висуває нові, підвищені вимоги до формування облікової інформації. Кожна подія, яка виникає в житті підприємства, несе у собі інформаційне навантаження, а облікові дані є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. І тому головним завданням обліково-аналітичного забезпечення підприємства є пошук раціональних співвідношень між категоріями часу, ризику та кінцевими результатами діяльності, рівнем ресурсного забезпечення і можливістю примноження, ефективного використання потенціалу розвитку господарюючого суб'єкта.

Метою господарської діяльності підприємства є виготовлення продукції (виконання робіт, надання послуг) у результаті поєднання й взаємодії в процесі виробництва трьох його основних елементів: засобів праці (основних засобів), предметів праці (оборотних активів), праці людини. Економічна сутність і матеріально-речовий зміст основних засобів слугують визначальними характеристиками в окресленні їх значення для здійснення відтворювальних процесів, функціонування та розвитку виробництва. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, впровадження інноваційних технологій та поява нових організаційних форм виробництва зумовлюють ускладнення в процесі управління основними засобами, у зв'язку з чим виникає потреба в удосконаленні системи їх інформаційного забезпечення, яка дасть змогу підвищити якість облікової та аналітичної інформації, її обробки та зберігання. Наявність своєчасних облікових даних про операції з експлуатації основних засобів дасть змогу оперативно стежити за їх станом, оцінювати внутрішню ситуацію, отримувати інформаційну підтримку під час прийняття управлінських рішень, що в результаті підвищить ефективність їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення останніх наукових розробок і публікацій показало, що проблемам інформаційного забезпечення обліку основних засобів, а особливо документуванню операцій з їх експлуатації, увага фактично не приділялася. Більшість авторів досліджує економічну сутність основних засобів, побудову класифікації, порядок визнання та оцінки, окреслює проблеми, які виникають у методиці обліку амортизації, переоцінки, процесу поліпшення й підтримання об'єктів у робочому стані. Зокрема, О.С. Яцунська [1] досліджує генезис теоретичних підходів до трактування економічної сутності основного капіталу та наводить його облікову інтерпретацію; впорядковує стадії життєвого циклу основних засобів (із позиції інвестиційних ресурсів), поглиблює їх класифікацію; розглядає питання вдосконалення облікової політики основних засобів, їх синтетичного та аналітичного обліку, документального оформлення, обґрунтовує методичні засади проведення процедури зменшення корисності.

Н.І. Пилипів, М.М. Матієшин [2] сформульовано концептуальні підходи до побудови облікового забезпечення процесу експлуатації основних засобів: досліджено теоретичні та практичні питання обліку, проведено порівняльний аналіз основних положень нормативних документів з обліку амортизації основних засобів, запропоновано

рекомендації для усунення розбіжностей між фінансовим обліком та нормами податкового законодавства. Є.С. Гортовенко та А.В. Бурковською [3] розглянуто актуальні питання первинного обліку капітальних інвестицій: досліджено погляди вчених та практиків щодо особливостей обліку капітальних інвестицій та їх документального оформлення; систематизовано первинні документи щодо виготовлення, придбання, оновлення та модернізації основних засобів на підприємствах аграрної сфери; узагальнено інформаційні потоки з обліку капітальних інвестицій, визначено шляхи їх оптимізації. І.І. Демко [4] проаналізовано процес переоцінки основних засобів підприємства та відображення її результатів в обліку; побудовано алгоритм проведення переоцінки, обґрунтовано та доведено його практичну цінність.

Науково-практичні розробки в оновленні процесу документування основних засобів, уніфікації первинних документів здійснювалися у співавторстві з Я.Г. Чернишенко та частково опубліковані. За даним напрямом дослідження було обґрунтовано альтернативні підходи до документування облікових даних про основні засоби: запропоновано нові первинні документи, розкрито їх призначення та визначено оптимальну інформацію, яка підлягає відображенню в них; побудовано концептуальну модель документообігу, яка поєднує у собі всі інформаційні потоки, що пов'язані з рухом таких об'єктів [5]. У частині наявності основних засобів та операцій з їх надходження (придбання, створення, отримання) розроблено та доведено доцільність практичного використання таких нових форм документів, як *Акт введення в експлуатацію об'єктів основних засобів*, *Інвентарна картка обліку основних засобів* [6]. Для оформлення облікової інформації про операції із вибуття (списання, передачі, переведення) основних засобів запропоновано новий первинний документ – *Акт виведення з експлуатації об'єктів основних засобів*, практичне використання якого проілюстроване на прикладі переведення об'єкта до складу необоротних активів та груп вибуття утримуваних для продажу [7]. Дана стаття є завершальною у циклі публікацій щодо процесу документування основних засобів.

Метою даної роботи є дослідження наявних теоретичних, практичних та організаційних підходів до місця, ролі й значення облікової інформації про операції з експлуатації основних засобів підприємства, її документування; визначення та відокремлення інформаційних потоків, які виникають у процесі реєстрації даних про наявність та використання таких об'єктів; побудова оптимальної моделі організації інформаційних потоків, яка стане підґрунтям для розроблення нових форм носіїв облікових даних та більш раціонального процесу документування.

Результати дослідження.

Економічна природа основних засобів визначається конкретними умовами, в яких вони експлуатуються, а також способом надходження на підприємство: придбані за грошові кошти, отримані безкоштовно, створені власними силами, отримані як внесок до статутного капіталу, орендовані. Процесом експлуатації основних засобів є їх корисне використання у господарській діяльності підприємства протягом терміну служби, яке призводить до трансформації вартісних та якісних характеристик об'єктів, зумовлює необхідність проведення процедур з їх поліпшення й підтримання в робочому стані. Характерними рисами основних засобів, які знаходяться в експлуатації, є такі:

1) об'єкти приносять економічні вигоди, тобто є потенційна можливість отримання грошових коштів у результаті їх експлуатації для реалізації мети функціонування підприємства;

2) вартість об'єктів достовірно визначена та є більшою від установленого податковим законодавством обмеження, при цьому термін їх корисного використання більше одного року (або операційного циклу);

3) об'єкти знаходяться в активній експлуатації та використовуються у виробничій чи загальногосподарській діяльності підприємства.

Теоретичні та практичні дослідження процесу експлуатації основних засобів дають можливість виокремити його інформаційні потоки, які підлягають документуванню та знаходять своє відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку, а саме:

1) амортизація як системний розподіл вартості активу, що амортизується, протягом строку його корисного використання – вартість об'єктів у процесі експлуатації, поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом, що в обліку проявляється через нарахування амортизації;

2) витрати, спрямовані на підтримання об'єктів у робочому стані, тобто які пов'язані з ремонтом та технічним обслуговуванням основних засобів і здійснюються для відновлення або збереження первісних економічних вигід;

3) капітальні витрати, спрямовані на поліпшення об'єктів та пов'язані з модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням, реконструкцією основних засобів і призводять до ймовірності зростання майбутніх економічних вигід від їх використання в господарській діяльності;

4) переоцінка об'єктів як інструмент збереження економічної цінності активів призводить до зміни (збільшення чи зменшення) первісної вартості та забезпечує відображення їх реальної ринкової вартості у фінансовій звітності;

5) зменшення корисності об'єктів основних засобів – утрата економічних вигід у сумі перевищення залишкової вартості над сумою їх очікуваного відшкодування.

На рис. 1 наведено модель руху інформаційних потоків у процесі експлуатації основних засобів за етапами їх первинного фіксування в бухгалтерських документах.

Виходячи з побудованої моделі інформаційних потоків, процес експлуатації основних засобів доцільно роз-

глядати як сукупність організаційних дій щодо ступеня використання об'єктів у господарській діяльності підприємства, які можна згрупувати в активну та пасивну форми. Активна форма експлуатації – це операції, які передбачають безпосереднє використання основних засобів (амортизація, переоцінка, зменшення корисності), а також заходи щодо їх підтримання в робочому стані у вигляді поточних ремонтів та технічного обслуговування. За пасивної форми об'єкти основних засобів тимчасово виводяться з експлуатації у зв'язку з проведенням робіт з їх реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання.

Рух облікової інформації про об'єкти основних засобів дає підстави стверджувати, що тільки чітко продумана та раціонально організована система інформаційного забезпечення дає можливість користувачам отримувати якісні, своєчасні та повні дані. Саме документування є початковим етапом у системі облікового перетворення інформації, а бухгалтерський документ – її носієм. Не можна недооцінювати роль документів, адже вони є дозволом, підставою для фіксування фактів господарського життя в діяльності підприємства, а також юридичним доказом їх здійснення. Виходячи зі структури інформаційних потоків процесу експлуатації основних засобів, головним завданням організації їх обліку (у частині документування операцій) є:

1) вибір оптимальної за складом та обсягом облікової інформації, яка повинна знайти своє відображення в бухгалтерських документах, при цьому мають бути здійснені розроблення, практичне обґрунтування та впровадження нових форм носіїв облікових даних, найбільш адаптованих до змісту та характеру інформації, яка буде в них закладена;

2) побудова раціональної схеми електронного документообігу, яка дасть змогу з найменшими затратами трудових, матеріальних та фінансових ресурсів реєструвати, накопичувати, узагальнювати й зберігати облікову інформацію.

Дефіцит облікових даних у діючих первинних документах, з одного боку, та їх перевантаження (зайвість інформації) – з іншого, свідчать про необхідність розроблення нових форм, більш уніфікованих, які забезпечать повноцінну реєстрацію господарських операцій пов'язаних з експлуатацією основних засобів. Виходячи

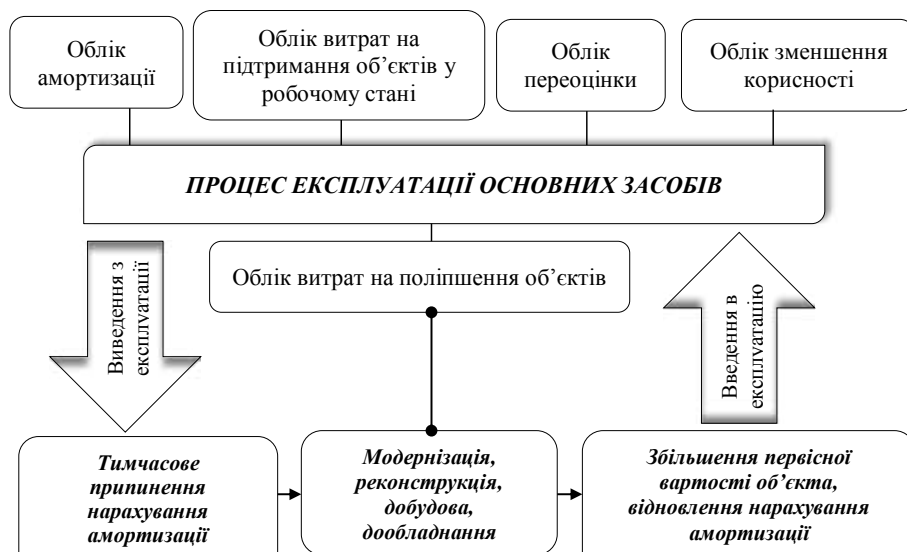

Рис. 1. Модель інформаційних потоків у процесі документування операцій з експлуатації (використання) основних засобів

Джерело: авторська розробка

з побудованої моделі руху інформаційних потоків, процес документування операцій, пов'язаний з експлуатацією основних засобів, слід розглядати через призму нових (альтернативних) форм первинних документів, які ліюструють оптимальні облікові дані та дають можливість отримувати більш об'єктивну інформацію.

Управління будь-яким процесом на підприємстві пов'язане з поняттям «ефективність», адже досягнення ефекту стає основним завданням управлінського персоналу, вирішення якого дасть можливість підвищити та забезпечити стабільність отримання позитивних фінансових результатів господарюючого суб'єкта. Для прийняття стратегічних рішень і практичної реалізації концепції організаційно-економічного механізму управління осно-

вними засобами на підприємстві має бути побудована виважена амортизаційна політика, яка б поєднувала в собі інформаційні можливості фінансового обліку та норм податкового законодавства.

Амортизаційна політика є невід'ємним складником облікової політики і містить сукупність способів управління, порядок нарахування, відображення в обліку й використання амортизаційних відрахувань. Під час створення концепції амортизаційної політики в частині основних засобів підприємству доцільно виділяти такі елементи, які дадуть змогу впорядкувати обліковий процес та надати бухгалтерському обліку плановірності, цілеспрямованості та забезпечити його ефективність. Особливості організації та методичні засади формування інфор-

ТОВ "Люкс-Комфорт" (підприємство, організація)		Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ			24706884	
АНАЛІТИЧНА КАРТКА РОЗРАХУНКУ АМОРТИЗАЦІЇ ОБ'ЄКТА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ		Найменування об'єкта		Ноутбук Samsung (NP900X5T – X01US)		
		Інвентарний номер		104.010.12		
		Місце знаходження (експлуатації)		Офіс (адміністративне приміщення)		
		Матеріально-відповідальна особа		Петренко К.Р.		
		Період нарахування амортизації		липень 2014 р. – червень 2022 р.		
Метод нарахування амортизації (згідно з Наказом про облікову політику)				Кумулятивний		
Дата введення в експлуатацію	Дата початку нарахування амортизації (місяць, рік)	Первісна вартість, грн.	Ліквідаційна вартість, грн.	Термін корисного використання, роки	Рахунок обліку витрат	
1	2	3	4	5	6	
15.06.2014	липень 2014	38 915,00	2 000,00	8	92	
Розрахунок амортизації об'єкта на період експлуатації						
Рік / період знаходження в експлуатації	Цифра для розрахунку кумулятивного коефіцієнта	Сума цифр років	Амортизаційна вартість	Амортизація		
1	2	3	4	5	6	
1 / липень 2014 – червень 2015	8	36	36 915,00	8203,33	683,61	
2 / липень 2015 – червень 2016	7	36	36 915,00	7177,92	598,16	
3 / липень 2016 – червень 2017	6	36	36 915,00	6152,50	512,71	
4 / липень 2017 – червень 2018	5	36	36 915,00	5127,08	427,26	
5 / липень 2018 – червень 2019	4	36	36 915,00	4101,67	341,81	
6 / липень 2019 – червень 2020	3	36	36 915,00	3076,25	256,35	
7 / липень 2020 – червень 2021	2	36	36 915,00	2050,83	170,90	
8 / липень 2021 – червень 2022	1	36	36 915,00	1025,42	85,45	
Бухгалтер		Мельниченко (підпис)		Мельниченко В.Л. (прізвище, ініціали)		
Дата розрахунку "28" червня 2014 р.						

Рис. 2. Запропонована форма Аналітичної картки розрахунку амортизації об'єкта основних засобів

Джерело: авторська розробка

мації про елементи амортизаційної політики (у частині облікового аспекту) регламентуються П(С)БО 7 «Основні засоби» [8] та нормами Податкового кодексу України [9]. До таких елементів належать: вартісний критерій визнання основних засобів; установлення термінів корисного використання; визначення вартості, яка амортизується; метод нарахування амортизації; зміна первісної вартості; перегляд методу амортизації та терміну експлуатації. Всі зазначені елементи мають вагомий вплив на відображення інформації про амортизацію основних засобів у бухгалтерських документах. Для документування операцій, пов'язаних із нарахуванням амортизації, рекомендується підприємствам створювати Аналітичну картку розрахунку амортизації об'єкта основних засобів (рис. 2).

Аналітична картка призначена для здійснення попереднього розрахунку амортизації об'єкта на період його експлуатації, що дасть можливість контролювати місячні суми амортизаційних відрахувань протягом усього терміну корисного використання. В основу її побудови покладено: 1) загальну інформацію про об'єкт – найменування, інвентарний номер, місце знаходження, матеріально відповідальна особа; 2) облікові елементи амортизаційної політики, а саме: метод нарахування амортизації (згідно з Наказом про облікову політику), первісна та ліквідаційна вартість, термін служби, амортизаційна вартість, рахунок обліку витрат (для відображення сум амортизації в обліку); 3) розрахунок амортизації об'єкта

на період експлуатації із зазначенням сум річної та місячної амортизації.

Позитивні результати діяльності кожного підприємства значною мірою залежать від наявності та стану основних засобів, які забезпечують економічну самостійність суб'єкта господарювання й конкурентоспроможність його продукції, визначають технічний і технологічний рівень виробництва. Одним зі способів підвищення інноваційної привабливості підприємства є переоцінка основних засобів. Важливість переоцінки полягає у тому, що ця процедура дає змогу визначити реальну вартість об'єктів з урахуванням сучасного стану ринку та сприяє підвищенню загальної рентабельності господарюючого суб'єкта. Порядок проведення переоцінки основних засобів регламентується П(С)БО 7 «Основні засоби» [8], згідно з яким переоцінку об'єктів можна проводити за умови, що його залишкова вартість (за обліковими даними) суттєво відрізняється від справедливої вартості на дату балансу.

Переоцінка як інструмент збереження економічної цінності активів забезпечує відображення реальної ринкової вартості основних засобів у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Її проведення є багаторівневим процесом, який вимагає повного фіксування й документування інформації на всіх етапах здійснення – від обґрунтованості прийняття рішень до визначення її кінцевих результатів. Для документування факту проведення переоцінки основних засобів пропонується доку-

ТОВ "Люкс-Комфорт" (підприємство, організація)		Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ		24706884	
АКТ ПЕРЕОЦІНКИ ОБ'ЄКТА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ		Номер документа		7	
		Дата складання		28.12.2018	
		Найменування об'єкта		Верстат для обробки деревини	
		Інвентарний номер		104.005.16	
		Місце знаходження (експлуатації)		Цех основного виробництва	
		Матеріально відповідальна особа		Лозовий А.Д.	
Розрахунок переоцінки об'єкта основних засобів					
Первісна вартість, грн.	Накопичений знос, грн.	Залишкова вартість, грн.	Справедлива вартість, грн.	Індекс переоцінки (гр. 4 : гр. 3)	
1	2	3	4	5	
159 750,00	80 300,00	79 450,00	115 850,00	1,458	
Переоцінена первісна вартість, грн.	Результат переоцінки первісної вартості, грн.		Переоцінений накопичений знос, грн.	Результат переоцінки накопиченого зносу, грн.	
	дооцінка	уцінка		дооцінка	уцінка
6	7	8	9	10	11
232 915,50	73 165,50	---	117 077,40	36 777,40	---
Результат переоцінки об'єкта основних засобів					
Результат переоцінки	Дебет (рахунок, субрахунок)		Кредит (рахунок, субрахунок)		Сума, грн.
первісної вартості	104		411		73 165,50
накопиченого зносу	411		131		36 777,40
Бухгалтер		<u>Мельниченко</u> (підпис)		<u>Мельниченко В.Л.</u> (прізвище, ініціали)	
Головний бухгалтер		<u>Павленко</u> (підпис)		<u>Павленко Л.А.</u> (прізвище, ініціали)	

Рис. 3. Запропонована форма Акта переоцінки об'єкта основних засобів

Джерело: авторська розробка

мент (нової форми) «Акт переоцінки об'єкта основних засобів» (рис. 3).

Документ призначений для фіксування факту проведення процедури переоцінки основних засобів, її результатів та їх відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку. Оптимальною обліковою інформацією, яка закладена в документ, є: 1) загальні відомості про об'єкт, який підлягає переоцінці; 2) розрахунок переоцінки основних засобів – включає облікові дані для визначення індексу переоцінки (справедливу та залишкову вартість), інформацію про переоцінені первісну вартість, накопичений знос, суму дооцінки чи уцінки об'єкту; 3) кореспонденція рахунків – відображення в обліку результату переоцінки основних засобів.

Після введення в експлуатацію основних засобів у підприємства виникають витрати, які пов'язані з їх утриманням та використанням у господарській діяльності. Такі витрати можуть бути спрямовані на підтримання об'єктів

у робочому стані (поточні витрати) або на поліпшення (капітальні витрати). Підходи до їх відображення та документування в системі бухгалтерського обліку залежать від їхнього впливу на майбутні економічні вигоди, що очікуються від використання основних засобів.

Поточні витрати на ремонт, обслуговування, технічний огляд, здійснюються для відновлення або збереження первісних економічних вигід та в обліку визнаються в складі витрат звітного періоду. Капітальні витрати виникають у процесі здійснення реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання об'єктів, упровадження нових виробничих процесів, які призводять до збільшення майбутніх економічних вигід, підвищення їх продуктивності та скорочення операційних витрат. Вони визнаються в складі капітальних інвестицій, а після закінчення робіт із поліпшення включаються до первісної вартості основних засобів. Ознаками збільшення очікуваних економічних вигід є зростання терміну корисного викорис-

ТОВ «Люкс-Комфорт» (підприємство, організація)			Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ			24706884			
КАРТКА АНАЛІТИЧНОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ПІДТРИМАННЯ ОБ'ЄКТА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У РОБОЧОМУ СТАНІ							Види робіт	технічний огляд	X
								поточний ремонт	X
								інші роботи	
								•	
							Спосіб виконання робіт	господарський	
підрядний									
комбінований	X								
<i>Потрібне виділити поміткою "X"</i>									
Номер документа	Дата складання	Найменування об'єкта	Інвентарний номер	Місце знаходження, експлуатації	Матеріально відповідальна особа	Дата введення в експлуатацію			
1	2	3	4	5	6	7			
13	07.03.2019	Легковий автомобіль	105.022.14	Офіс (адміністративне призначення)	Ковальчук І.В.	11.04.2013			
Період проведення робіт із підтримання об'єкта в робочому стані				04.03.2019 – 07.03.2019					
Витрати на підтримання об'єкта в робочому стані									
Складники витрат		Дебет (рахунок, субрахунок)		Кредит (рахунок, субрахунок)		Сума, грн.			
Вартість запасних частин		92		207		9 760,00			
Вартість МШП (спецодяг)		92		22		655,80			
Витрати на оплату праці		92		661		2 950,00			
Відрахування на соціальні заходи (згідно з чинним законодавством)		92		651		649,00			
Вартість послуг із технічного огляду (надані ТОВ «Автосервіс»)		92		685		4 680,00			
Всього витрат		x		x		18 694,80			
Результат проведення робіт (потрібне виділити поміткою "X")									
Об'єкт технічним вимогам			Об'єкт до подальшої експлуатації						
відповідає		не відповідає		придатний		не придатний			
X				X					
Матеріально відповідальна особа			<u>Ковальчук</u> (підпис)		<u>Ковальчук І.В.</u> (прізвище, ініціали)				
Бухгалтер			<u>Мельниченко</u> (підпис)		<u>Мельниченко В.Л.</u> (прізвище, ініціали)				

Рис. 4. Запропонована форма Картки аналітичного обліку витрат на підтримання об'єкта основних засобів у робочому стані

Джерело: авторська розробка

тання об'єкта, збільшення його виробничої потужності, підвищення якості продукції (робіт, послуг), зменшення первісно оцінених виробничих витрат. Роботи, які спрямовані на підтримання об'єкта основних засобів у робочому стані чи на його поліпшення, можуть виконуватися такими способами: господарським (власними силами і за рахунок коштів підприємства), підрядним (із залученням фахівців сторонніх організацій), комбінованим (поєднання господарського та підрядного способів).

Для документального оформлення витрат на ремонт, технічне обслуговування основних засобів пропонується використовувати *Картку аналітичного обліку витрат на підтримання об'єкта основних засобів у робочому стані* (рис. 4). Документ призначений для фіксування факту проведення комплексу робіт (поточних ремонтів, технічного огляду, обслуговування), які спрямовані на підтримку надійності й забезпечення ефективного використання основних засобів у діяльності підприємства.

ТОВ "Люкс-Комфорт" (підприємство, організація)				ЗТВЕРДЖУЮ: керівник <u>Мельник / Мельник С.С.</u> "03" березня 2018 р.			
Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 24706884							
АКТ ВИВЕДЕННЯ-ВВЕДЕННЯ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ ОБ'ЄКТА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ у зв'язку з модернізацією, реконструкцією, добудовою							
Виведення об'єкта з експлуатації							
Номер документа	Дата складання	Найменування об'єкта	Інвентарний номер	Первісна вартість, грн.	Місце знаходження, експлуатації	Матеріально відповідальна особа	Рахунок (субрахунок) обліку об'єкта
1	2	3	4	5	6	7	8
02/1	03.03.18	Виробнича лінія	104.003.01	198 500,00	Цех основного виробництва	Круцик Р.Г.	104
Наказ (розпорядження) про виведення з експлуатації		Причина виведення з експлуатації		Дата припинення нарахування амортизації (місяць, рік)		Відмітка в Інвентарній картці про виведення з експлуатації	
номер	дата					номер картки	дата відмітки
1	2	3		4		5	6
16/03	02.03.18	Реконструкція, модернізація		березень 2018		3	03.03.18
<u>Головний бухгалтер</u> (посада)		<u>Павленко</u> (підпис)		<u>Павленко Л.А.</u> (прізвище, ініціали)			
<u>Бухгалтер</u> (посада)		<u>Мельниченко</u> (підпис)		<u>Мельниченко Л.В.</u> (прізвище, ініціали)			
Уведення об'єкта в експлуатацію				ЗТВЕРДЖУЮ: керівник <u>Мельник / Мельник С.С.</u> "25" листопада 2018 р.			
Номер документа	Дата складання	Найменування об'єкта	Інвентарний номер	Первісна вартість, грн.	Місце знаходження, експлуатації	Матеріально відповідальна особа	Рахунок (субрахунок) обліку об'єкта
1	2	3	4	5	6	7	8
02/2	25.11.18	Виробнича лінія	104.003.01	198 500,00	Цех основного виробництва	Круцик Р.Г.	104
Витрати, які визнано в складі капітальних інвестицій, грн.		Первісна вартість об'єкта після робіт із його поліпшення, грн.		Дата відновлення нарахування амортизації (місяць, рік)		Відмітка в Інвентарній картці про введення в експлуатацію	
1		2		3		4	
82 860,00		281 360,00		грудень 2018		3	
						25.11.18	
Результати огляду та висновок комісії (необхідне виділити поміткою "X")							
Роботи з поліпшення об'єкта виконано		Об'єкт пройшов випробування та до експлуатації		Об'єкт технічним вимогам		Висновок комісії	
повністю	не повністю	придатний	не придатний	відповідає	не відповідає	введення в експлуатацію	не вводиться в експлуатацію
1	2	3	4	5	6	7	8
X		X		X		X	
Комісія		<u>бухгалтер</u> (посада)		<u>Мельниченко</u> (підпис)		<u>Мельниченко Л.В.</u> (прізвище, ініціали)	
		<u>менеджер зі збуту</u> (посада)		<u>Дерека</u> (підпис)		<u>Дерека Є.Є.</u> (прізвище, ініціали)	
Об'єкт прийняв		<u>майстер цеху</u> (посада)		<u>Круцик</u> (підпис)		<u>Круцик Р.Г.</u> (прізвище, ініціали)	
		<u>Головний бухгалтер</u> (посада)		<u>Павленко</u> (підпис)		<u>Павленко Л.А.</u> (прізвище, ініціали)	

Рис. 5. Запропонована форма Акта виведення-введення в експлуатацію об'єкта основних засобів у зв'язку з модернізацією, реконструкцією, добудовою

Джерело: авторська розробка

Оптимальною інформацією, що відображається в даному документі, є:

1) види та спосіб виконання робіт, період їх проведення;

2) загальна інформація про об'єкт: найменування, інвентарний номер, місце знаходження (експлуатації), матеріально відповідальна особа;

3) аналітичний складник витрат та їх відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку;

4) результат проведення робіт – інформація про придатність об'єкта для подальшої експлуатації.

Під час документування операцій із поліпшення основних засобів пропонується використовувати *Акт виведення-введення в експлуатацію об'єктів основних засобів у зв'язку з модернізацією, реконструкцією, добудовою* (рис. 5).

Цей документ призначений для фіксування моментів переведення об'єкта основних засобів у пасивну форму експлуатації, припинення нарахування амортизації на час його модернізації, реконструкції, добудови, дообладнання та введення в активну експлуатацію, зміну первісної вартості, відновлення нарахування амортизації після виконання робіт із його поліпшення. Документ складається з двох частин:

частина 1 «Виведення об'єкта з експлуатації»:

1) загальна інформація про об'єкт основних засобів: найменування та його інвентарний номер, місце знаходження (експлуатації), матеріально відповідальна особа, первісна вартість та субрахунок обліку об'єкта;

2) причини виведення з експлуатації та розпорядчий документ, який засвідчує цей факт;

3) дата припинення нарахування амортизації;

частина 2 «Введення об'єкта в експлуатацію»:

1) загальна інформація про об'єкт основних засобів (яка наведена в першій частині);

2) витрати, які визнано в складі капітальних інвестицій, первісна вартість об'єкта після робіт із його поліпшення;

3) дата відновлення нарахування амортизації;

4) результати огляду та висновки комісії щодо введення об'єкта в експлуатацію.

Таким чином, окреслені підходи до формування інформації в бухгалтерських документах з обліку основних засобів дадуть змогу ефективніше задовольняти існуючі

інформаційні потреби користувачів, що позитивно позначиться на якості та раціональності прийняття управлінських рішень. Відповідно до вищезазначених пропозицій щодо первинної реєстрації облікової інформації процесу експлуатації основних засобів, організація їх документообігу набуває іншого вигляду (рис. 6).

Практичне втілення запропонованого альтернативного підходу до фіксування фактів господарського життя про об'єкти основних засобів у бухгалтерських документах спрямоване на створення й ефективне використання електронного документообігу, який має ґрунтуватися на таких принципах: 1) під час розроблення системи електронного документообігу та його практичної адаптації слід урахувати встановлені, існуючі взаємовідносини між бухгалтерською службою та структурними підрозділами підприємства, за якими закріплено конкретні об'єкти основних засобів; 2) урахувати можливість оновлення руху документів без порушення функціонального порядку; забезпечити раціональне співвідношення між затратами часу на їх створення, доповнення й зберігання. Тобто електронний документообіг повинен бути системним, відкритим, ефективним. Він має забезпечувати мінімальний розрив у часі між здійсненням господарської операції та отриманням звітної інформації для прийняття обґрунтованих рішень щодо ефективності експлуатації (використання) основних засобів.

Висновки. Вивчення наявних концепцій щодо сутності та значення первинного обліку операцій процесу експлуатації основних засобів дає підстави стверджувати, що інформаційні та технічні потоки облікових даних циркулюють за визначеними об'єктивними законами щодо відображення фактів господарського життя. При цьому виділені інформаційні потоки слід розглядати як єдину й повторювану в часі організаційну систему процесу створення первинних документів, що характеризують процес експлуатації основних засобів підприємства та яка дає змогу приймати управлінські рішення щодо ефективності використання таких об'єктів у виробничій та господарській діяльності.

Інформаційна система бухгалтерського обліку характеризується спрощенням облікового процесу, тобто зведенням його до формування інформаційного забезпечення на стадії документування та подальшої обробки облікових даних в умовах використання інформаційних техно-

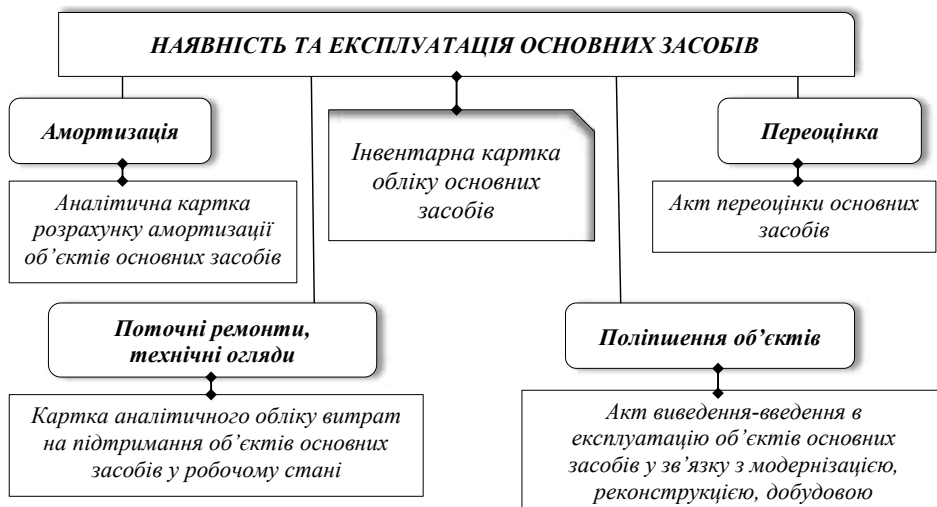

Рис. 6. Модель процесу документування наявності основних засобів та операцій з їх експлуатації (відповідно до окреслених підходів)

Джерело: авторська розробка

логії, електронного документообігу. Виходячи із цього, пропонується систему первинного обліку наявності та руху основних засобів розглядати через призму таких підсистем, як документування господарських операцій та

первинна обробка облікової інформації. При цьому документ і процес документування становитимуть єдине ціле як елемент формування системи первинного обліку основних засобів.

Список використаних джерел:

1. Яцунська О.С. Облік основних засобів за стадіями життєвого циклу : монографія. Херсон, 2017. 188 с.
2. Пилипів Н.І., Матієшин М.М. Методичні аспекти облікового забезпечення процесу експлуатації основних засобів будівельних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2014. Вип. 7(94). С. 212–220.
3. Гортовенко Є.С., Бурковська А.В. Організація та особливості документального оформлення первинного обліку капітальних інвестицій у придбання, виготовлення та оновлення (модернізацію) основних засобів сільськогосподарських підприємств. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1(40). С. 701–705.
4. Демко І.І. Модель переоцінки основних засобів на виробничих підприємствах. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 2(112). С. 74–76.
5. Степаненко О.І., Чернишенко Я.Г. Альтернативні підходи в документуванні облікової інформації про об'єкти основних засобів підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2015. Вип. 5. С. 151–157.
6. Чернишенко Я.Г. Формування облікової інформації про придбання та введення в експлуатацію основних засобів підприємства. *Молодий вчений*. 2016. № 6(33). С. 135–141.
7. Чернишенко Я.Г., Степаненко О.І. Проблеми обліку та документування операцій із реалізації необоротних активів, шляхи їх вирішення. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Т. 21. Вип. 6(48). С. 189–195.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000. № 92. Дата оновлення: 12.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2019).
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення: 23.11.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2019).

ДОКУМЕНТИРОВАНИЕ ОПЕРАЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ЭКСПЛУАТАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Формирование эффективной системы управления основными средствами неразрывно связано с процессом документирования. От качества учетной информации зависят рациональное использование объектов и успешная деятельность предприятия в целом. В статье исследованы и обозначены концептуальные подходы к построению информационных потоков, возникающих в процессе эксплуатации основных средств. Выделены участки учета, которые требуют оптимизации информации и унификации ее документирования. Обоснованы альтернативные варианты документального оформления операций по эксплуатации основных средств на этапах учета амортизации, переоценки, поддержания объектов в рабочем состоянии и их улучшения. Разработаны и проиллюстрированы новые формы бухгалтерских документов, раскрыто их назначение, определена оптимальная учетная информация, подлежащая отражению в них. Доказано, что предложенные документы являются содержательными, информативными, могут использоваться в практической деятельности предприятий и являются приспособленными к системе электронного документооборота.

Ключевые слова: основные средства, учетная информация, информационные потоки, процесс эксплуатации основных средств, документирование, амортизация, переоценка, модернизация, ремонт.

DOCUMENTATION OF OPERATIONS IN THE PROCESS OF EXPLOITATION OF FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE

Summary. Formation of an effective system of management of fixed assets is inextricably linked with the process of documenting. The quality of accounting information depends on the rational use of them and the successful activity of the enterprise as a whole. Documentation of the information is the initial and responsible stage of the accounting process. Documentation process acts as an element of fixation of credentials, a way of primary display of objects of accounting. The article explores and outlines the conceptual approaches to the construction of information flows that arise in the process of exploitation of fixed assets. Are allocated areas of accounting, which require optimization of information and unification of its documentation. Alternative variants of documentary registration of fixed assets operations at the stages are substantiated: depreciation accounting, revaluation, maintenance of objects in working condition and their improvement. New forms of accounting documents are elaborated and illustrated, their purpose is disclosed, the optimum accounting information, which is to be reflected in them, is determined. The developed documenting process is a coherent system of related, consistent indicators. They cover the whole range of accounting procedures for registration, accumulation and aggregation of information. The result of practical use of documents is: 1) increasing the efficiency of information support accounting for fixed assets; 2) a combination of synthetic and analytical data in one document; 3) rapid receipt of information on operations of the process of exploitation of fixed assets. It is proved that the proposed documents are informative, informative and can be used successfully in the practical activities of enterprises and are adapted to the system of electronic document management. Rationally constructed and organized workflow will provide a minimum time gap between the transaction and the receipt of reporting information on operations of the process of exploitation of fixed assets.

Key words: fixed assets, accounting information, information flows, process of exploitation of fixed assets, documenting, amortization, revaluation, modernization, repair.

Стрілець В. Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Strilets Viktoriya
PhD (Economics),
Associate Professor of the Department of Finance and Banking
Poltava University of Economics and Trade

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ: ДОСВІД ЄС

Анотація. У роботі пропонується науково-методологічний підхід до дослідження державних ініціатив у забезпеченні розвитку малого бізнесу. Визначено, що зарубіжний досвід державної підтримки малого підприємництва характеризується наявністю численних інструментів підтримки, платформ та мереж на рівні ЄС, що спрямовані на зміцнення спроможності суб'єктів до ведення бізнесу. Доведено важливість європейського нормативно-законодавчого акта про малий бізнес (SBA) у забезпеченні державної підтримки малого бізнесу. Охарактеризовано 10 основних принципів забезпечення розвитку малого бізнесу країн ЄС відповідно до SBA. Проведено аналіз практичної реалізації принципів на прикладі країн – членів ЄС за показниками розподілу заходів та продуктивності виконання принципів. Досліджено позиціонування кожної з країн – членів ЄС-28 із погляду їхньої ефективності та прогресу в галузі підприємництва, доступу до фінансів та розвитку інновацій. Акцентовано увагу на необхідності інтеграції позитивної європейської практики реалізації законодавчих ініціатив у дорожню карту забезпечення розвитку малого бізнесу в Україні.

Ключові слова: розвиток малого бізнесу, мале підприємництво, державна підтримка малого бізнесу, європейський досвід розвитку малого бізнесу, законодавство ЄС про малий бізнес.

Вступ та постановка проблеми. Бізнес-цикли малого підприємництва супроводжуються часовими диспропорціями попиту і пропозиції на товари та послуги, що спричинює наявність розбіжностей в обсягах, необхідних для розвитку ресурсів (фінансових, трудових, природних тощо) та фактично використовуваних суб'єктами малого підприємництва (далі – СМП). У цьому сенсі роль держави полягає в усуненні неспроможності координації, що виникає через те, що приватні економічні агенти (банківські установи, інвестори) не схильні до ризику. Тому в періоди рецесії та стагнації повинні з'являтися ризик-нейтральні агенти, здатні згладжувати економічні цикли, тобто державні й міжнародні організації, основною функцією яких має бути забезпечення розвитку малого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями державної та міжнародної підтримки малого бізнесу займалися вітчизняні науковці. Так, питаннями співробітництва України з провідними міжнародними фінансовими організаціями досліджуються у роботах Г.В. Миськів [3], А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко [5] та ін. Грунтовні дослідження практики державного забезпечення розвитку СМП проведені Європейською Комісією, Агентством США з міжнародного розвитку [2] та ін.

Дослідження існуючої в Україні державної та міжнародної підтримки показали, що нині більшість програм, що пропонуються як підтримка СМП, не в змозі реагувати на нагальні їхні потреби у швидких, зрозумілих й ефективних рішеннях. Для того щоб досягнути збалансованості у взаємовідносинах між українськими СМП та державними та міжнародними організаціями підтримки, необхідним є розгляд зарубіжного досвіду та адаптування позитивної міжнародної практики в реаліях ведення малого бізнесу в Україні.

Метою даної роботи є дослідження європейського досвіду реалізації законодавчих ініціатив у сфері розвитку малого бізнесу.

Результати дослідження.

Досліджуючи сферу міжнародного забезпечення розвитку малого підприємництва, слід зазначити, що макроекономічна політика зарубіжних країн орієнтована на економічне зростання і стабільність СМП та у цілому здійснюється на двох рівнях: через діяльність країн; через програми, що реалізуються під егідою ЄС [5, с. 81] у напрямках реалізації цільових програм фінансового, інформаційного, технологічного, зовнішньоекономічного, кадрового сприяння розвитку цього сектору економіки.

У роботі запропоновано науково-методологічний підхід до дослідження державних ініціатив країн ЄС (рис. 1) у сфері забезпечення розвитку малого бізнесу.

Такий підхід дасть змогу дослідити та оцінити рівень релевантності й ефективності заходів політики країн ЄС та визначити практики, які можливі до адаптування в українських економічних умовах ведення малого бізнесу.

Досліджуючи зарубіжний досвід державної підтримки СМП, слід відзначити, що сучасний її стан характеризується наявністю численних інструментів підтримки, платформ та мереж на рівні ЄС, що спрямовані на зміцнення спроможності СМП до ведення бізнесу. Першим поштовхом до створення такої системи підтримки була затверджена у 2000 р. Європейська хартія для малих підприємств, яка стала основою для розвитку СМП у країнах ЄС, оскільки визначила основні стратегічні напрями, на які мають бути спрямовані зусилля інституцій підтримки бізнесу в ЄС для створення «сприятливого бізнес-середовища для СМП» [8]. Основні заходи передбачають, що у центрі уваги – зусилля, пов'язані зі спрощенням законодавства ЄС (регуляторної, фіскальної та адміністративної бази), щоб забезпечити сприяння підприємству, запровадити регуляторні зобов'язання та розширити надання електронних послуг СМП від державних органів.

Наступним кроком у контексті прагнення до створення в ЄС світового сприятливого середовища для роз-

Рис. 1. Методологія дослідження державних ініціатив у забезпеченні розвитку малого бізнесу

Джерело: авторська розробка

витку СМП було затвердження у 2008 р. Актом ЄС про малий бізнес основних заходів, спрямованих на зменшення бюрократичного навантаження та спрощення чинного законодавства. Закон про малий бізнес для Європи (далі – SBA) є ініціативою ЄС щодо підтримки малого та середнього бізнесу, він включає низку політичних заходів у межах організованих 10 принципів – від підприємництва та «відповідального управління» до інтернаціоналізації [6], зокрема:

- оцінка впливу на майбутні законодавчі та адміністративні ініціативи МСП («тест для СМП» [10]), ураховуючи результати під час розроблення законодавчих пропозицій;
- консультації із зацікавленими сторонами, включаючи організації розвитку СМП, щонайменше за вісім тижнів до прийняття будь-якої законодавчої або адміністративної пропозиції, що впливає на бізнес;
- зменшення податків та зборів, а також часу, необхідного для створення бізнесу або інших пов'язаних із бізнесом процедур;
- спрощення отримання ліцензій та дозволів;
- доповнення існуючих веб-сайтів ЄС, присвячених державним закупівлям, за допомогою серії ініціатив, таких як обов'язкове оприлюднення договору про закупівлі;
- адаптація та вдосконалення законодавства про державну допомогу та закупівлі для кращого відображення потреб СМП [9].

Актом про малий бізнес окреслено низку принципів державної підтримки, виконання яких спрямоване на підвищення ролі малого бізнесу в економічному зростанні країн ЄС (рис. 2).

Так, дослідження сучасного стану розподілу заходів, прийнятих/реалізованих за принципами SBA, показали, що найменш реалізованими є заходи щодо досягнення

принципів «другий шанс» та «єдиний ринок», а найбільш поширеними та впровадженими є заходи, спрямовані на сприяння підприємництву, поліпшення доступу до фінансів, при цьому тенденції до переважання пріоритетності цих заходів спостерігаються з початку 2011 р. і дотепер (рис. 3).

У цілому проведена оцінка продуктивності реалізації програм за принципами SBA показала, що підприємництво залишається найменш реалізованим принципом діяльності, незважаючи на поточні політичні зусилля у цій сфері в більшості країн – членів ЄС. Принцип єдиного ринку і меншою мірою принцип навичок та інновацій виконуються на рівні нижчому ніж середній за показниками реалізації всіх принципів (рис. 4).

Згідно з дослідженнями Європейської Комісії, показник прогресу ЄС-28 за показником підприємництва істотно зріс із 2008 р. [6]. Протягом поточного звітного періоду було прийнято та впроваджено понад 75 політичних заходів за принципом підприємництва. Як і в попередні роки, більшість заходів спрямована на сприяння підприємницькій свідомості. Продовжувалося незначне зростання активності у сфері політики для підтримки трансферу бізнесу. Нещодавні приклади розвитку політики включають ініціативу Австрії «Підприємництво йде до школи», яка посилає жіночі приклади для підприємців у школах для заохочення молодих потенційних підприємців, «Шкільний день у компанії» та Мальтійський закон про сімейний бізнес, що дає змогу передавати сімейний бізнес від покоління до покоління [1].

Проте слід відзначити певну диференціацію у рівні розвитку СМП за принципом підприємництва (рис. 5). Так, найкращі показники реалізації принципу спостерігаються у Нідерландах, Естонії та Латвії, а найгірші – у Болгарії, Хорватії та Іспанії.

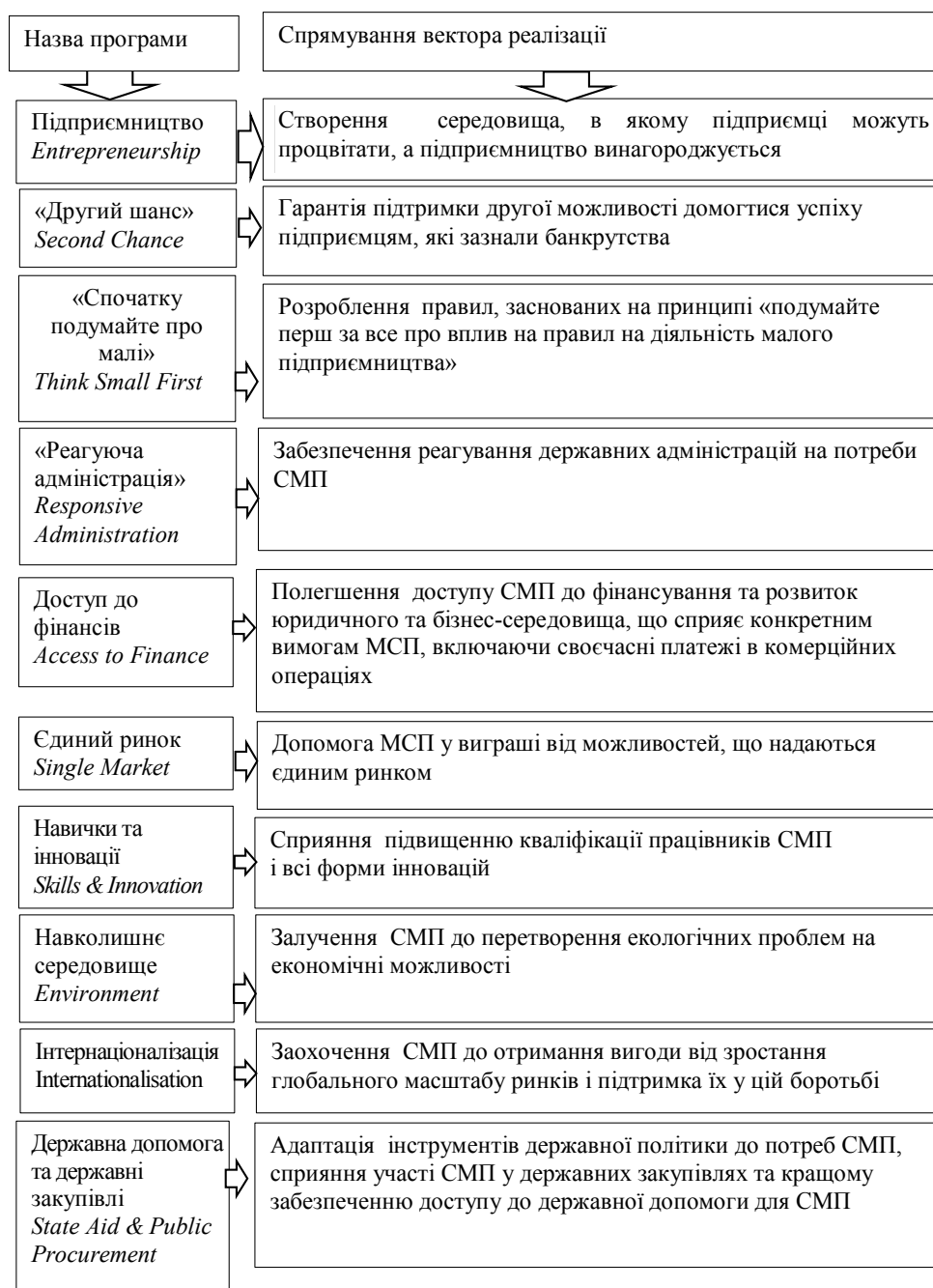

Рис. 2. Принципи забезпечення розвитку малого бізнесу країн ЄС відповідно до SBA

Джерело: складено автором на основі [9]

Починаючи з 2011 р. у країнах-членах ЄС було прийнято та впроваджено понад 600 політичних заходів відповідно до принципу підприємництва, спрямованих на збільшення кількості підприємців та нових компаній, причому більшість із них зосереджується на підприємницькій освіті як для викладачів, так і для студентів.

На відміну від України, де доступ до фінансів є однією з ключових проблем [6], у країнах ЄС-28 починаючи з 2008 р. спостерігаються значні позитивні зрушення: бажання банків надавати кредити зросло (більше ніж удвічі з 2014 р. і збільшилося втричі з 2008 р.); відсоток відхилених кредитних заявок та пропозицій позики з неприйнятними умовами, наданих МСП, знизився майже вдвічі з 2015 р.; доступ до державної фінансової під-

тримки, включаючи гарантії, також збільшився більше ніж удвічі з 2014 р. [8; 10; 6; 1].

Протягом поточного звітного періоду було прийнято та впроваджено понад 80 політичних заходів за принципом доступу до фінансування. Як і в попередні роки, більшість заходів складалася з програм державного фінансування для МСП. Зокрема, останні приклади розвитку політики включають венчурний фонд і прискорювач «СуперАнгель» в Естонії, а також новий національний банк Нідерландів «Інвест-НЛ» як централізоване джерело венчурного капіталу, гарантії, страхування експортних кредитів тощо [1].

Експертне опитування показало, що всі держави-члени тепер мають фінансування, спрямоване на запуск бізнесу, інновації, підтвердження концепції та комерція-

Рис. 3. Розподіл заходів, прийнятих/реалізованих за принципами SBA, у 2018 р., %

Джерело: складено автором на основі даних [6]

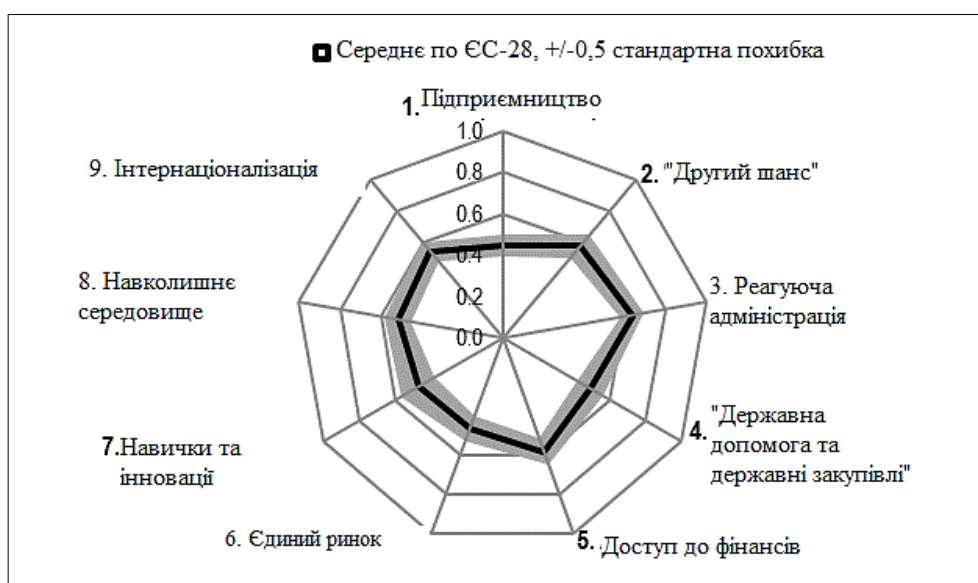

Рис. 4. Продуктивність, виміряна за показниками SBA

Джерело: складено автором на основі даних [6]

лізації, а також національні гранти та стартовий капітал (табл. 1). Більшість держав-членів також має фонди бізнес-ангелів та венчурні фонди, однак менше половини держав-членів мають універсальний центр підтримки МСП у доступі до фондів або експертної групи, що пропонує заохочення та рекомендації щодо альтернативного фінансування.

Цікавим із позиції адаптації у вітчизняній практиці є проведення тесту для СМП (SME Test), що аналізує можливі наслідки законодавчих пропозицій ЄС щодо малого бізнесу. Так, оцінюючи витрати та вигоди від варіантів політики, вона допомагає впровадити «принцип мислення малих» та поліпшити бізнес-середовище через попередню оцінку впливу на суб'єкти підприємництва; проведення консультацій із СМП; вимірювання впливу на СМП (аналіз витрат та вигод); застосування заходів пом'якшення, якщо це необхідно [10].

У цілому на сучасному етапі бізнес-середовище ЄС базується на ґрунтовному комплексному законодавстві, яке охоплює усі особливості ведення малого бізнесу. Так, окремі аспекти діяльності СМП відображені у 1 527 законодавчих актах ЄС, які переважно стосуються п'яти ключових проблем: державної допомоги (343 акти), конкуренції (293 акти), внутрішнього ринку (217 актів), досліджень та технологічного розвитку (133 акти) та бюджету (117 актів) [1]. Водночас опитування СМП України показало, що необхідність реформ саме у законодавстві (введення мораторію на зміни до економічного законодавства; зміни податкового законодавства у частині перетворення податкової на сервісну службу для платників податків та спрощення податкового адміністрування та бухгалтерії; створення дієвого механізму виконання законодавчих актів [2]) є найбільш пріоритетними та очікуваними у середовищі українського підприємництва.

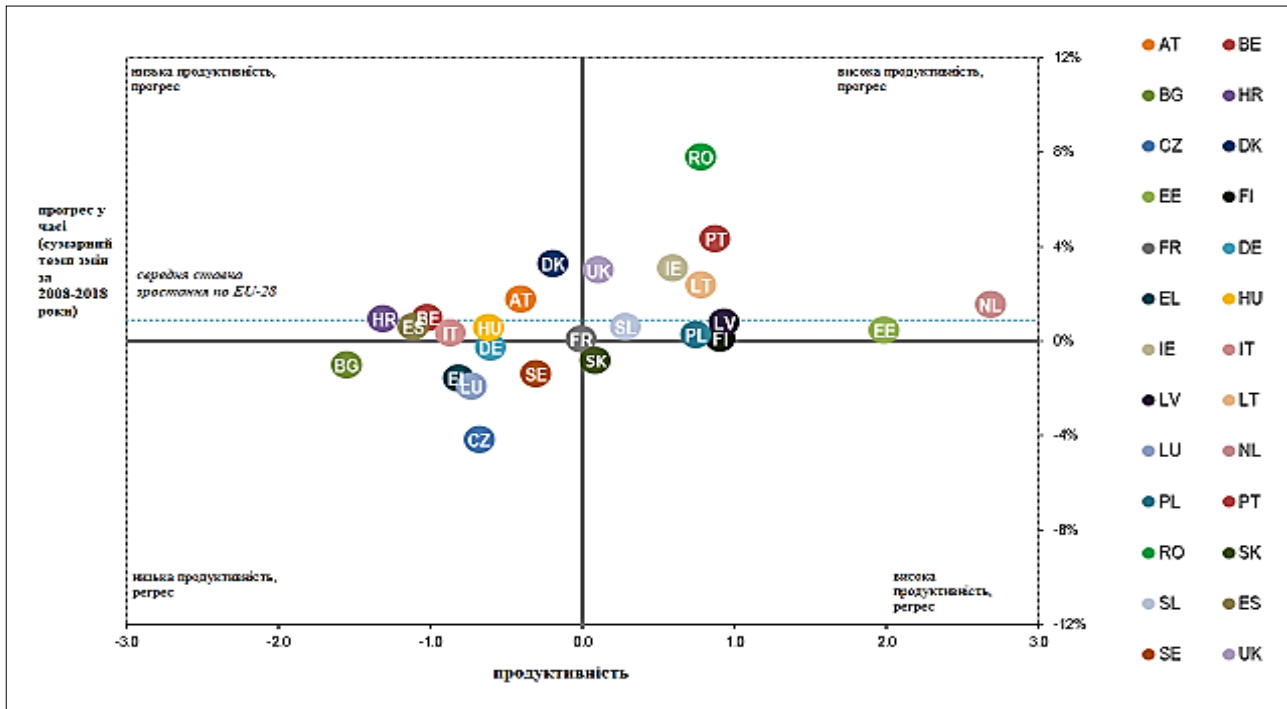

Рис. 5. Позиціонування кожної з країн – членів ЄС-28 із погляду їх ефективності та прогресу в галузі підприємництва (2008–2018 рр.)

Примітка: скорочення назв країн відповідно до міжнародного стандарту ISO 3166-1 alpha-2 [4].

Джерело: складено автором на основі даних [6]

Таблиця 1

Експертне опитування країн – членів ЄС щодо доступу СМП до фінансів

Питання	Кількість позитивних відповідей*	Відсоток від загальної кількості країн, %
Чи є доступними банківські кредити та відповідні гарантійні схеми доступу до кредиту для СМП?	28	100
Чи існують національні гранти та можливість залучення стартового капіталу для підтримки СМП та нових компаній?	28	100
Чи є фінансування, присвячене відкриттю бізнесу, а також інноваціям, підтвердженню концепції та комерціалізації інновацій?	28	100
Чи існують фонди бізнес-ангелів і фонди венчурного капіталу?	26	92,85
Чи є фонди підтримки малого бізнесу відносно легкодоступними для СМП?	23	82,14
Чи існує «універсальний ринок» для підтримки СМП щодо доступу до необхідних коштів?	13	46,43
Чи існують фонди альтернативного капіталу та боргового фінансування СМП?	21	75
Чи проведено аналіз банківського ринку стосовно умов мікрофінансування для конкретної групи СМП?	18	64,29
Чи існує експертна група з питань альтернативного фінансування, яка б надала підтримку та керівництво?	12	42,86

Примітка. Опитування проводилося серед 28 країн – членів ЄС.

Джерело: складено автором на основі даних [6]

Висновки. Існуючі програми підтримки СМП України визначаються поганими спробами популяризації та неефективністю каналів доведення наявної інформації до СМП, низькою зацікавленістю. Враховуючи позитивні зрушення у державному забезпеченні розвитку СМП країн ЄС за період 2008–2018 рр. та необхідність

кардинальних змін у українській практиці державної підтримки малого бізнесу, подальшим напрямом досліджень має стати розроблення дорожньої карти інтегрування практики ефективних та релевантних заходів державної підтримки країн ЄС у підприємницьке середовище України.

Список використаних джерел:

1. Інформація офіційного сайту Європейської комісії. URL : <https://ec.europa.eu/> (дата звернення: 10.01.2019).
2. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП. *Інформаційний бюлетень USAID*. 2018. № 9. 11 с. URL : http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (дата звернення: 10.01.2019).
3. Миськів Г.В. Кредити міжнародних фінансових організацій в економіці України. *Фінансовий простір*. 2015. № 2(18). С. 48–53.
4. Міжнародний стандарт ISO 3166-1 alpha-2. URL : <https://www.iso.org/iso/en/prods-services/iso3166ma/index.html> (дата звернення: 10.01.2019).
5. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу : монографія / А.І. Бутенко та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. Донецьк, 2011. 326 с.
6. Стрілець В.Ю. Інфраструктура державної підтримки забезпечення розвитку малого бізнесу: теоретичний аспект. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Т. 30(69). № 1. С. 6–41.
7. 2018 SBA Fact Sheet & Scoreboard. *European Commission*. URL : https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en#interactive-sme-database (дата звернення: 10.01.2019).
8. European Charter for Small Enterprises. *European Commission*. URL : <http://bookshop.europa.eu/en/the-european-charter-for-small-enterprisespbNB4302600/> (дата звернення: 10.01.2019).
9. Small Business Act. *European Commission*. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52008DC0394&locale=en> (дата звернення: 10.01.2019).
10. SME test. *European Commission*. URL : http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act/sme-test_en (дата звернення: 10.01.2019).

РЕАЛИЗАЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ИНИЦИАТИВ В СФЕРЕ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА: ОПЫТ ЕС

Аннотация. В работе предлагается научно-методологический подход к исследованию государственных инициатив в обеспечении развития малого бизнеса. Определено, что зарубежный опыт государственной поддержки малого предпринимательства характеризуется наличием многочисленных инструментов поддержки, платформ и сетей на уровне ЕС, направленных на укрепление способности субъектов к ведению бизнеса. Доказана важность европейского нормативно-законодательного акта о малом бизнесе (SBA) в обеспечении государственной поддержки малого бизнеса. Охарактеризованы 10 основных принципов обеспечения развития малого бизнеса стран ЕС в соответствии с SBA. Проведен анализ практической реализации принципов на примере стран – членов ЕС по показателям распределения мероприятий и производительности выполнения принципов. Исследовано позиционирование каждой из стран – членов ЕС-28 с точки зрения их эффективности и прогресса в области предпринимательства, доступа к финансам и развития инноваций. Акцентировано внимание на необходимости интеграции положительной европейской практики реализации законодательных инициатив в дорожную карту обеспечения развития малого бизнеса в Украине.

Ключевые слова: развитие малого бизнеса, малое предпринимательство, государственная поддержка малого бизнеса, европейский опыт развития малого бизнеса, законодательство ЕС о малом бизнесе.

IMPLEMENTATION OF LEGISLATIVE INITIATIVES IN PUBLIC PROTECTION
OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT: EU EXPERIENCE

Summary. The article proposed a scientific and methodological approach to the study of state initiatives in ensuring small business development, which allowed to investigate and assess the level of relevance and effectiveness of EU policy measures; identify the practices that are possible for adaptation in Ukrainian economic conditions for small business. The approach includes defining goals and objectives of the study, sources of information, thematic area, time period, geography of research and key indicators. It is determined that the foreign experience of state support for small business is characterized by the presence of numerous support tools, platforms and networks at the EU level, aimed at strengthening the capacity of business entities. The importance of the European Small Business Act (SBA) in providing state support to small businesses has been proven. The 10 basic principles of ensuring the development of small business in the EU countries are described in accordance with the SBA: “Entrepreneurship”; “The second chance”; “Internationalization”; “Think small at first”; “Skills and Innovations”; “State Aid and Government Procurement”; “Responsible administration”; “Access to finance”; “Single Market”; “Environment”. The analysis of the practical implementation the principles in the EU-28 by indicators of the distribution the measures and performance is carried out. The positioning of each of the EU-28 member states in terms of their efficiency and progress in the field of entrepreneurship, access to finance and innovation is researched. The importance and effectiveness of the SME Test, which analyzes the possible implications of the EU legislative proposals for small business, has been identified. The emphasis is placed on the need to integrate a positive European practice in the implementation of legislative initiatives into the roadmap for the development of small business in Ukraine.

Key words: small business development, small business, state support for small business, European small business development experience, EU small business law.

Taraniuk Leonid

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at International Economic Relations Department
Sumy State University;*

Taraniuk Karina

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Management,
Sumy State University*

Qiu Hongzhou

*Postgraduate Student at Department of Cybernetics and Informatics
Sumy National Agrarian University*

Таранюк Л.М.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Сумського державного університету*

Таранюк К.В.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри управління
Сумського державного університету*

Цю Х.

*аспірант кафедри кібернетики та інформатики
Сумського національного аграрного університету*

THEORETICAL ASPECTS OF LOGISTICS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AT THE INTERNATIONAL LEVEL

Summary. The article examines the theoretical foundations of logistics management at the international level. The main scientific schools that are exploring logistics management are considered. The conceptual apparatus of logistic control is investigated. The modern logistics in the system of international market relations is analysed. The differences between modern agricultural logistics and the turnover of agricultural products are determined. The main system elements of the logistics management of agrarian enterprises are displayed. Classification features of logistics management are formed. The potential of logistics services is analysed on the example of China thereby defining the international aspect of the subject-matter of the article.

Key words: logistics management, agro-industrial enterprise, international level, classification, aspect.

Introduction to the problem statement.

After more than 40 years of development since the reform and opening up, China is now in a critical period of transformation from traditional agriculture to modern agriculture. In this process of development, the contradiction between the small production of farmers and the large market has become more and more prominent, and the problems of agriculture, rural areas, and farmers have become important issues affecting the development of the national economy [1].

Agricultural enterprise logistics which is based on agricultural production facilities, and also through agricultural productions, packaging, storage, transportation, and distribution of logistics links such as maintenance and assessment of agricultural logistics development, is to reduce material consumption, improve labour productivity outside of the profit source, so agricultural logistics research is on the rise and attracts attention from all sides. Due to the complexity of the research on the logistics of agricultural enterprises, theoretical and practical research on the logistics of agricultural enterprises is relatively poor, which needs to be further systematized.

Logistics can be defined from different perspectives. The most commonly adopted definition in the world is the definition of American logistics association: "logistics is the entire process of planning, implementing, and controlling the effective flow and storage of raw materials, intermediate inventory, final products and related information from the starting place

to the consumption place to meet the needs of consumers." The 1998 definition of logistics gave rise to the concept of a supply chain. In 2001, the definition of logistics by the American Logistics Association was modernized: "logistics is the supply chain operation process to meet customer requirements for the purpose of the goods, services, and related information between the output and sale to achieve high efficiency and low cost of positive and reverse flow and storage of the process of planning, implementation, and control" [2].

The main problem is the need for the formation of logistics management of agrarian enterprises, taking into account modern world trends and challenges, monitoring and processing of which may affect the increase of the competitiveness of agrarian products in the world markets for its sale.

Analysis of recent research and publications.

Logistics is of great significance in economic development. Peter Drucker, a leading American business scientist, likens logistics to "a virgin land." Douglas Lambert pointed out that the warehouse cost is the largest part of the total cost of logistics activities. The book "Circulation Cost" written by Waseda University Professor Xizeshu calls improving the logistics system as the "third source of profit" that still needs to be excavated. In the book "Logistics War of Major Societies," he elaborated that the current logistics cost is like an iceberg, most of the potential seabed, so it can be seen that the cost is only a small part of the surface [3].

Wang Ling and Cao Hongrui analysed the impact of economic globalization on China's logistics industry organization from the perspectives of China's entry into China's logistics market and transnational logistics companies' entry into China's logistics market from three aspects: the market structure, enterprise behaviour, and market performance of China's logistics industry [4].

Wang Xinli studied the relationship between agricultural logistics and agricultural industrialization and believed that one of the important reasons for the slow development of agricultural industrialization in China was that it neglected the role of agricultural logistics in the process of agricultural industrialization and the backwardness of China's agricultural logistics system [5].

Wang Ya believes that China's WTO accession requires further liberalization of the domestic grain market and its integration into the international grain market with trade liberalization as soon as possible. Accordingly, it is necessary to adjust the current grain industry policy and accelerate the scientific construction of grain logistics [6].

Xia Wenhui studied the operation mode of agricultural products logistics under the e-commerce platform. Alan McKinnon analysed the transportation efficiency of the British food supply chain, etc. [7]

Oleksandr Velychko from the angle of the agricultural industry logistics management, at the same time, put forward agricultural industry logistics management through the agricultural materials chain management and distribution management, agricultural industrialization management, and development of agricultural production logistics management; in our country, he also puts forward as a class agricultural logistics taking into account the operation mode of agricultural materials of the enterprise including chain, operation mode, order pattern, industrialization of agricultural production, agricultural products wholesale [8].

The research of Alan McKinnon shows that logistics capability has a positive effect on the performance of agricultural product supply chain, and the external integration and internal integration of enterprises are highly correlated [9].

D. Kobyzskyi proposed the methods and rules of economic reengineering of enterprise operation [10].

Identification of previously unsettled parts of the general problem. The main problem of this scientific research, which is insufficient attention in the scientific articles, defines the insufficiency of the theoretical substantiation of the logistics management of agricultural enterprises at the international level with the necessity of studying both the conceptual foundations of this management, the conceptual apparatus, classifications, and the system-forming elements of modern logistics in the work of agrarian enterprises in the international sphere.

The purpose of this article is to study the theoretical aspects of logistics management of agricultural enterprises at the international level.

According to the authors, **the main tasks of the article** include: to consider the main scientific schools that are investigating the management of the logistics of agrarian enterprises; to study modern logistics in the system of international market relations; to analyse the potential of logistics services on the example of China thereby defining the international dimension of the research subject; to identify the differences between modern agricultural logistics and the turnover of agricultural products; to formulate the classification features of logistics management at the international level; to consider the system elements of international logistics services; to define the main characteristics of the modern agro-industrial sector taking into account logistics management.

Results of the research (presentation of the main research material).

In the national standard of logistics terminology officially implemented by China on August 1, 2001, the definition of "logistics" is the physical flow process of goods from the place of supply to the place of acceptance [1].

According to the actual needs, the basic functions of transportation, storage, loading and unloading, handling, packaging, circulation processing, distribution, information processing and other organic integration, "logistics management" is defined as the planning, organization, coordination, and control of logistics activities in order to achieve the service level that satisfies users at the lowest logistics cost.

We can understand the connotation of modern logistics agricultural enterprises at the international level from the following aspects:

- in modern logistics, "thing" refers to all material materials that can be physically moved in real life, including raw materials, semi-finished products, finished products, services, information and wastes. "Flow" refers to all physical movement, which covers not only the field of commodity circulation but also the field of commodity production and consumption;

- modern logistics activities include procurement, quality inspection, warehouse inventory, storage, classification, inventory, packaging, handling, loading and unloading, transportation, information communication, customer service, sales forecasting, order processing, cost management and a series of activities involving the process of goods from the place of raw materials to the final consumer;

- in the era of economic globalization and information, modern logistics is a concept of integration, systematization, networking, and comprehensive integration, and has become a cross-sector, cross-industry, and cross-regional social system;

- modern logistics not only pursues economic goals to achieve the effective allocation of resources in the whole society and the whole world but also pursues social goals to reduce pollution, protect the environment, and achieve sustainable economic and social development.

Differences between modern agricultural logistics and agricultural products circulation:

- modern agricultural logistics is not the same as the circulation of agricultural products. From the perspective of industry, agricultural logistics is the name of a service industry, and the core activity of modern agricultural logistics is to complete the time and space transfer of agricultural materials and agricultural products;

- different coverage. Economic activities usually include production, circulation, and consumption activities, while the circulation process of agricultural products also includes commercial flow and logistics of agricultural products;

- different profit sources. The profit of circulation of agricultural products comes from the price difference of agricultural products, while the profit source of modern agricultural logistics is diversified, including the price difference of agricultural production materials and agricultural products, as well as the value-added generated by the packaging and processing of logistics links [1].

Elements of modern agricultural logistics agricultural enterprises at the international level [11]:

- flow factors (fluid, carrier, direction, traffic, process), the development of modern agricultural logistics activities should pay attention to the relationship between the elements, otherwise, it will make the cost of agricultural logistics increase, and also service level and efficiency decline;

- functional elements (transport, packaging cleaning, storage, loading, circulation processing, distribution) refer to the basic capabilities of modern agricultural logistics system;

– supporting elements (hardware elements, software elements), the establishment and operation of modern agricultural logistics need many supporting means, especially in the complex social and economic system.

Classification of modern agricultural logistics enterprises at the international level:

1 According to different fluid objects, it can be divided into:

1.1 Agricultural production logistics includes agricultural means of production logistics (hereinafter referred to as the agricultural capital), which are necessary for the process of agricultural production.

1.2 Agricultural products logistics. Agricultural products logistics is the logistics formed by taking agricultural products as the object. According to the classification of agricultural products, it includes food crop logistics, cash crop logistics, animal products logistics, aquatic products logistics, forest products logistics, and other agricultural products logistics.

2. According to the main stages and material transformation of the agricultural production process, it can be divided into:

2.1 Agricultural supply logistics. Agricultural supply logistics is the logistics formed in the process of supplying and supplementing the means of agricultural production in order to ensure uninterrupted agricultural production, guarantee rural economic development.

2.2 Agricultural production logistics. Agricultural production logistics refers to the logistics formed by the allocation, application, and management of production factors in the process from farming activities and management to the output and harvest of agricultural products.

2.3 Agricultural sales logistics. Agricultural sales logistics refers to the logistics activities that transfer the ownership of agricultural products to consumers through acquisition, processing, fresh-keeping, packaging, storage, transportation, distribution, and sales of agricultural products.

2.4 Agricultural recycling and waste logistics. In the process of supply of agricultural means of production, agricultural production, circulation, and consumption of agricultural products, it will inevitably lead to the generation of a large number of wastes, useless objects, and recyclables.

Consider the practical principles of logistics management of agrarian enterprises at the international level. China is an export-oriented country that pays great attention to creating convenient, fast and reliable communications to deliver its products to key foreign markets. These include the US and EU markets. As for the US, there is no alternative to maritime transport. As for the European market, the creation of a transnational rail transport corridor can reduce the route of goods from China to Europe from 36 to 16 days (compared to the maritime route of transportation). Negative aspects of the land corridor are the need to cross several state borders, the dependence on the clear coordination of freight trains, the need for storage terminals and inspection and inspection complexes. It is for this purpose that China created the Silk Fund, which should promote the promotion of Chinese goods and carry out infrastructure and portfolio investments in the participating countries. The total amount of the Fund's funds is about \$40 billion, of which about \$5 billion was invested in 2015. The most capital-intensive projects of the Fund were:

– within the framework of the Sino-Pakistani economic corridor: the construction of a hydroelectric power station in the north-east of Pakistan, a portfolio of investments – \$1.65 billion;

– acquisition of 98% of the shares of the Italian company Pirelli (tire production), investment portfolio – \$1.8 billion;

– purchase of shares in the Russian project on the production of liquefied natural gas “Yamal LNG” and the allocation of a development loan of 730 million euros.

That is, the modern concept of the Silk Road is a multi-functional global international project aimed not only at creating transport corridors and an extensive logistics network but also at implementing projects in the real economy and energy sector. In the future, the Fund's resource liabilities may increase by a factor of ten, primarily due to investments from the Gulf countries [12].

The main line of logistics of agrarian enterprises in China.

1. Sea freight from China. The size of Chinese investments in the ports of the country is the largest in the world: only during the implementation of the 11th Five-Year Plan in 2006–2010, more than 357 billion yuan was invested. These funds have helped China to achieve great and sustained progress in spite of the adverse economic situation in the world. This shows 17% growth, which is relatively stable for the main seaports of mainland China between 2001 and 2010. During this period, Shanghai became the largest port in the world, exported more than 29.06 million TEUs in 2010.

2. Rail transport. China is actively investing in the development of its rail infrastructure, both in terms of high-speed passenger transport and freight. It plays a key role in boosting the logistics industry. By the end of 2011, the length of all of the railways of the PRC reached 99 thousand km. The volume of transported goods has also increased, giving impetus to the development of high-speed highways.

3. Road transport. Another important part of the domestic volume of Chinese trucking is automobiles. Just like in the US and EU, freight wagons in the People's Republic of China are moving along high-speed highways.

4. Air transportation. The volume of air traffic flows in China steadily grows by about 6% a year; it is not a particularly eloquent indicator on the general background of the development of the Chinese logistics market. Chinese Southern, a leading Chinese carrier, reported 42.2 billion yuan profit for the first half of 2011 (+22.3%). The volume of UPS cargo by air in the PRC has increased by 10% over the same period [13].

Conclusions. On the premise of defining the connotation of modern logistics, this paper defines the concept, functions, and characteristics of modern agricultural logistics, and elaborates on modern agricultural logistics management, modern agricultural green logistics, the development trend of modern agricultural logistics and modern agricultural logistics industry. Studies suggest that modern agricultural logistics is to satisfy customer demand as the goal, supported by information technology, the use of modern means of logistics, the means of agricultural production and agricultural output content and related services and information, from the source to consumption source of organization, control and management, and other economic activities, is an important part of the whole society logistics, with implementations use value, value, improving competitiveness, dispensing and points, and wide large amount of independence, specificity, unbalance, preservation, processing and value-added, bigger risks, etc. Modern agricultural logistics management is the scientific management of the logistics activities in the process of agricultural pre-production, production, and post-production, so as to achieve the service level satisfied by users with the lowest agricultural logistics cost. Modern agricultural supply chain management is a new agricultural logistics management mode. Modern agricultural green logistics is the sustainable development direction of modern agricultural logistics.

References:

1. Chen L. Environmental protection: new trend of logistics management. *China economic information*. 2002. № 16. P. 23-24.
2. Wang X. Research on logistics management of foreign trade agricultural products under the supply chain system. *Agricultural economy*. 2018. № 12. P. 123-125.
3. Zhou B., Zhang Z. et al. *Introduction to Japanese agriculture*. Beijing: China agriculture press. 2004. P. 101-103.
4. He Y. The development and changes of American logistics organization model. *Logistics technology*. 2003. P. 44-45.
5. Wu Q. *Logistics basics*. Beijing: Tsinghua university press. 2000. P. 58-61.
6. Zhao M. *Agricultural products logistics*. Beijing: China materials press. 2007. P. 44-45.
7. Benjamin S. Blanchard. Logistics Engineering and Management (4th Edition). *Prentice Hall*. 1992. P. 36-37.
8. Velychko O., Velychko L. Transformation and development of production-logistics enterprises in Ukrainian agrarian economy. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2016. P. 70-87.
9. McKinnon A. *Analysis of Transport Efficiency in the UK food supply chain*. Logistics Research Centre, Heriot-Watt University. 2003. P. 123-134.
10. Taraniuk L., Kobyzskyi D., Thomson M. Estimation of the marketing potential of industrial enterprises in the period of re-engineering of business processes. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16 (2). P. 412-423.
11. National standard of the People's Republic of China. *Logistics terms* [GB/ t18354-2001:98].
12. Тимошенко Ю.В. Новий економічний курс України. *Нку.ком.уа* : веб-сайт. URL: <https://nku.com.ua> (дата звернення 22.03.2019).

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Анотація. В статті досліджуються теоретичні засади логістичного менеджменту на міжнародному рівні. Актуальність статті полягає у необхідності підвищення рівня концептуального наповнення та теоретичного узагальнення інформації щодо логістичного управління сільськогосподарськими підприємствами на міжнародному рівні, адже, з урахуванням поширення глобалізації на економіки країн світу, євроінтеграції економік деяких країн пострадянського простору, існує необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності аграрної продукції на світових ринках. До теоретичних аспектів авторами віднесено: дослідження теорій економічних циклів, інноваційного управління, понятійного апарату логістичного управління, формування класифікаційних ознак, системоутворюючих елементів логістичного управління аграрних підприємств на міжнародному рівні. Розглянуті основні наукові школи, які досліджують управління логістикою. Визначено понятійний апарат логістичного управління. Сформовано класифікаційні ознаки логістичного менеджменту на міжнародному рівні. Відзначено основні ознаки сучасного логістичного менеджменту. Визначено відмінності між сучасною логістикою сільського господарства та обігом сільськогосподарської продукції. Розглянуто системні елементи та класифікаційні ознаки міжнародних логістичних послуг, які базується на шumpeterіанській теорії, де впровадження технологічних змін в роботі аграрних підприємств призводить до суттєвого підвищення рівня конкурентоспроможності аграрної продукції на зовнішніх ринках збуту. Досліджено сучасну логістику в системі міжнародних ринкових відносин, а саме проаналізовано потенціал логістичних послуг на прикладі Китаю тим самим визначаючи міжнародний аспект тематики статті.

Ключові слова: логістичне управління, агропромислове підприємство, міжнародний рівень, класифікація, аспект.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЛОГИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ

Аннотация. В статье исследуются теоретические основы логистического менеджмента на международном уровне. Рассмотрены основные научные школы, которые исследуют управления логистикой. Исследовано понятийный аппарат логистического управления. Проанализировано современную логистику в системе международных рыночных отношений. Определены различия между современной логистикой сельского хозяйства и оборотом сельскохозяйственной продукции. Отображены основные системные элементы логистического управления аграрными предприятиями. Сформированы классификационные признаки логистического менеджмента. Проанализирован потенциал логистических услуг на примере Китая, тем самым определяя международный аспект тематики статьи.

Ключевые слова: логистическое управление, агропромышленное предприятие, международный уровень, классификация, аспект.

Тріпак М. М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, економіки і економічної кібернетики,
директор
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Шевчук О. В.
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри фінансів, економіки і економічної кібернетики
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Tripak Marian
PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Finance,
Economics and Economic Cybernetics
The Headmaster
of the Podilsky Special Educational-Rehabilitation
Social-Economical College
Shevchuk Olexander
PhD in Pedagogical Sciences,
Teacher of the Department of Finance,
Economics and Economic Cybernetics
of the Podilsky Special Educational-Rehabilitation
Social-Economic College

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У дослідженні охарактеризовано педагогічні методи і прийоми для формування інформаційної компетентності майбутніх економістів в умовах інклюзивного навчання та досліджено вплив інклюзивного навчання на формування професіоналізму майбутніх фахівців. Розглянуто процес та умови формування інформаційної компетентності майбутніх економістів в умовах інклюзивного навчання, адже в системі вищої освіти інформаційна компетентність є необхідною вимогою до забезпечення продуктивності професійної діяльності майбутнього економіста. Це вимагає цілеспрямованого формування інформаційної компетенції в умовах інклюзивної освіти як цінності студентів, що сприяє осмисленому здійсненню й управлінню діяльністю у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Одним із видів діяльності економіста стає швидка й якісна робота з інформацією на базі комп'ютерних і інформаційних технологій, тобто майбутній фахівець повинен прагнути раціоналізувати свою діяльність під час вирішення поставленого перед ним завдання, вибирати такі способи дії, які він вважає оптимальними. Інформаційна компетентність навіть в умовах інклюзивної освіти складається з трьох компонентів: знати, вміти застосовувати в навчальній діяльності і майбутній професійній діяльності, самостійно працювати з інформаційними і комунікаційними технологіями.

Ключові слова: економіка, інклюзивне навчання, особистісно-орієнтоване навчання, мотивація, студент, інформаційна компетентність.

Вступ та постановка проблеми. Питання інклюзивного навчання нині актуальне, адже інклюзія – це певна освітня технологія, якою передбачено навчати та виховувати дітей з особливими потребами, створюючи умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу. Опанувати інформаційну компетентність сьогодні можна, озброївшись девайсом із доступом до Інтернету.

В Україні інклюзивна освіта є своєрідною новизною і водночас вимогою не лише часу, а й з моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів одним із міжнародних зобов'язань держави [5]. ЮНЕСКО розглядає інклюзію як динамічний процес, який полягає у позитивному ставленні до різноманітності студентів у навчальному середовищі, сприйнятті індивідуальних особливостей розвитку не як проблеми, а як можливостей для розвитку. Тому рух у напрямі інклюзії – це не тільки технічна або організаційна зміна, а й певна філософія в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему аналізу і розвитку інформаційної компетентності

сучасного фахівця з економіки розглядають Дж. Равен, В. Хутмахер, С. Гончаренко, І. Зимня, І. Зязюн, Т. Іванова, Н. Коломінський, К. Корсак, А. Маркова, Н. Ничкало, А. Хуторської, С. Шишов та ін.

Метою даної роботи є характеристика педагогічних методів і прийомів для формування інформаційної компетентності майбутніх економістів в умовах інклюзивного навчання; дослідження впливу інклюзивного навчання на формування професіоналізму майбутніх фахівців.

Результати дослідження.

Важливість розвитку інформаційної компетентності надзвичайно велика, адже «*хто володіє інформацією, той володіє світом*», – казав Вінстон Черчіль. Справді, сучасний високо технологічний світ є невичерпним джерелом знань, потрібно лише правильно цим джерелом скористатися.

Формування в системі вищої освіти високого рівня інформаційної компетентності є необхідною вимогою забезпечення продуктивності професійної діяльності майбутнього економіста. Це вимагає цілеспрямованого

формування інформаційної компетенції в умовах інклюзивної освіти як цінності студентів, сприяючої осмисленому здійсненню й управлінню діяльністю у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

У сучасних умовах комп'ютерного й інформаційного забезпечення змінилися вимоги роботодавців до випускників освітніх установ вищої професійної освіти. Однією з найважливіших вимог є вміння випускника ВНЗ володіти інформаційними технологіями. На інтелектуальному ринку праці затребуваними стають фахівці, що володіють високим рівнем інформаційної культури і компетентності. Сучасний фахівець повинен уміти отримувати, обробляти і використовувати інформацію за допомогою комп'ютерів, телекомунікацій та інших засобів. Постає завдання у формуванні такої особи, яка готова до оновлення знань упродовж усього життєвого шляху. Вміння вибрати необхідну інформацію, систематизувати, засвоїти її на високому рівні, орієнтуватися у все зростаючому інформаційному потоці – важлива якість випускника ВНЗ. Для цього він повинен володіти інформаційною компетентністю.

Комп'ютеризація виробництва висунула перед майбутніми економістами завдання підготовки фахівців, які в майбутній професійній діяльності ефективно використовуватимуть комп'ютерні технології. В інформаційному суспільстві XXI ст. зможуть розраховувати на досягнення успіху тільки ті фахівці, які не лише опанують базові курси програм, навчатись застосовувати засвоєні знання в традиційних і нетрадиційних ситуаціях, а головне – у випускників будуть сформовані вміння самостійної роботи з інформацією. Сьогоднішній працедавець зацікавлений у такому працівнику, який уміє думати самостійно, компетентно і творчо підходити до вирішення різноманітних проблем. Сучасному суспільству потрібний такий фахівець, який уміє безперервно поповнювати свої знання, вдосконалювати свою компетентність. Практика показала, що недостатня увага приділяється навчанню студентів самостійно і раціонально організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, випускники ВНЗ не можуть швидко адаптуватися до нових інформаційних технологій, що безперервно оновлюються. На перше місце висувається не інформованість студента, а вміння вирішувати проблеми, відхід від знанневої парадигми освіти до компетентності.

Нині розвиток інформаційних технологій надає користувачам якісно нові можливості, що спричиняє, своєю чергою, розвиток інформаційної компетенції. Інформатика, інформаційні та комунікаційні технології все більше проникають в економіку, науку, освіту, культуру, політику, а також у сферу забезпечення екологічної й національної безпеки, побутову сферу. На одне з перших місць висувається завдання формування інформаційної компетентності у студентів ще під час їх навчання у ВНЗ, що забезпечує входження випускників в інформаційне суспільство.

Інформаційна компетенція, проявляючись у знаннях, умінь і навичках активної самостійної обробки інформації засобами сучасних інформаційних технологій, виступає основою інтелектуального потенціалу майбутнього економіста відповідно до професійних вимог суспільства.

Найважливішим критерієм розвитку економічної обізнаності у формуванні інформаційної компетентності є рівень інформаційно-комунікаційних технологій. Процес руху до інформаційного суспільства має глобальний характер і багато в чому визначає рівень і характер розвитку економіки держави, взаємодію в науковому й освітньому середовищі.

Стає очевидним, що в умовах такого «інформаційного вибуху» зростає роль таких якостей, як володіння методами і технологією роботи з інформацією, навичками

пошуку, передачі, обробки й аналізу інформації, її використання для вирішення професійних завдань, тобто значною стає роль інформаційної культури та інформаційної компетентності.

Для формування інформаційної компетентності майбутніх провідних економістів в умовах інклюзивної освіти потрібно спрямовувати їхній потенціал на використання набутих знань у практичну діяльність, ураховуючи їхні індивідуальні особливості та потреби інформаційного середовища.

З урахуванням інклюзивного навчання, враховуючи потребу у формуванні інформаційної компетентності майбутніх високоосвічених спеціалістів з економіки, необхідно визначити такі підходи:

- науковий – охоплює поняття, закономірності, інформацію, характеризує та визначає взаємодію у системі «людина – природа – суспільство», забезпечує науковість та інноваційність знань у процесі професійної інформаційної підготовки;
- системний – спрямований на усвідомлення професійної підготовки як цілісного утворення, яке має змістовні, структурні і функціональні зв'язки;
- ціннісний – ґрунтується на усвідомленні необхідності відповідального ставлення до інформації та людини як особистості та власного внеску у збереження природи в процесі професійної діяльності;
- нормативний – спрямований на засвоєння сукупності соціальних норм, законів, правил, що регулюють професійну діяльність;
- особистісно-діяльнісний – забезпечує формування професійних умінь у соціальній роботі. Його реалізація відбувається в процесі використання всіх форм і методів активного навчання, сукупності педагогічних технологій, які надають можливість моделювати наслідки професійної діяльності в особистому факторі [3, с. 25–30].

Під час вивчення проблеми інформаційної компетентності на теоретико-методологічному рівні М. Головань стверджує, що в процесі її становлення доцільно дотримуватися таких підходів [2, с. 62–69]:

- діяльнісного підходу, оскільки розвиток особи відбувається тільки в діяльності;
- компетентнісного підходу, який передбачає створення умов для опанування комплексу компетенцій у сучасному інформаційно насиченому просторі;
- акцентування уваги на способах і характері дій, укріпленні взаємозв'язку між мотиваційною і ціннісно-орієнтаційною характеристикою особистості.
- особистісно-орієнтованого підходу до процесу навчання, який сприяє включенню студентів у навчально-пізнавальну діяльність і зорієнтований на розвиток внутрішньої мотивації особистості, формування активної позиції студента, формування професійного інтересу, забезпечення оптимального педагогічного спілкування, індивідуального підходу до студентів, організацію зворотного зв'язку, заснованого на інформованості;
- системного підходу, враховуючи, що інформаційна компетентність і процес її розвитку є складними системами.

Процес формування інформаційної компетентності майбутніх економістів в умовах інклюзивного навчання у сучасних умовах глобалізації, інтеграції, інформатизації суспільства, які викликали необхідність модернізації освіти в Україні, компетентнісний підхід став провідним у педагогічній теорії та практиці. Формування інформаційної компетентності майбутнього фахівця, з одного боку, є однією з умов його успішної професійної підготовки та подальшої професійної діяльності в умовах інформатизації суспільства, а з іншого – запорукою ефективного соціально-економічного розвитку країни [1].

З урахуванням аналізу літературних джерел і досліджень визначено, що найважливішою у становленні майбутнього економіста і формуванні його інформаційної компетентності є його мотиваційна сфера діяльності, його здатність до навчання, самоорганізації та саморозвитку, це система ціннісних орієнтацій, сукупність потреб і цілей, які визначають шляхи розвитку і самовираження їхніх «економічних» здібностей. Питання мотивації належить до ключових у будь-якій організації, а ступінь умовитованості її співробітників вважається одним із найважливіших чинників її успішної діяльності. Мотивація є однією з фундаментальних проблем, яку досліджують психологи і педагоги. Її значимість пов'язана з аналізом джерел активності індивіда. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлює і множинність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, використання методів її дослідження.

Високий рівень інформаційної компетентності дає змогу використовувати різні програмні засоби у професійній діяльності а саме: сучасні засоби телекомунікацій, мультимедійні диски для самостійного засвоєння нових дисциплін, бібліотечні електронні бази даних, експертні системи для контролю знань тощо; надавати доступ до навчального матеріалу в межах локальної мережі навчального закладу та ін. Ефективність навчальної діяльності значно збільшується внаслідок створення одночасно кількох навчальних процесів на одному занятті. Актуальним є й питання широкого впровадження в навчальний процес дистанційного навчання з новими інтерактивними формами (електронні обговорення, віртуальні навчальні середовища та ін.), що дає змогу студенту отримувати доступ до навчального матеріалу в будь-якому місці і в будь-який час [4].

Узагальнюючи погляди фахівців, що досліджують суть інформаційної культури і проблеми її формування, можна сказати, що інформаційна культура – це якісна характеристика особи, що припускає високий рівень розвитку вмінь отримання й обробки інформації. Інформаційна культура особи – один зі складників загальної культури людини, сукупність інформаційного світогляду і системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність щодо оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій.

Таким чином, виникає питання: якою все ж таки має бути особа, що має інформаційну культуру й інформаційну компетентність?

Із приведених вище визначень можна зробити висновок, що інформаційну культуру має особа, яка:

- має уявлення про інформацію й інформаційні процеси, пристрій комп'ютера і його програмне забезпечення;
- вміє створювати і редагувати документи;
- вміє працювати з графічним інтерфейсом програм;
- здатна обробляти інформацію за допомогою електронних таблиць;
- вміє використовувати бази даних для зберігання і пошуку інформації;
- вміє використовувати інформаційні ресурси комп'ютерної мережі.

Для досягнення цієї мети потрібні не лише фундаментальні знання у сфері інформаційних технологій, що включають поняття інформації, загальну характеристику процесу збору, передачі, обробки й накопичення інформації; технічні засоби для реалізації інформаційних процесів; системне програмне забезпечення; технологію підготовки текстових документів засобами текстового процесора; технологію складання електронних таблиць засобами

табличного процесора; системи управління базами даних, СКБД; основи веб-дизайну та ін., а й уміння застосовувати ці знання на практиці.

Професійна діяльність сучасного економіста вимагає кропіткої роботи з інформацією, обчислення економічних показників, прогнозування результатів і внесення пропозицій щодо підвищення ефективності підприємства. У зв'язку із цим завдання, що стоять під час підготовки студентів-економістів, визначають необхідність вивчення системи управління базами даних, призначеної для ознайомлення з теорією баз даних, придбання навичок проектування і розроблення інформаційних систем, використання локальних і видалених баз даних, що містять комерційну, фінансову й економіко-статистичну інформацію. Вивчаючи базові принципи обробки масивів даних і традиційні операції з базами даних, зокрема операції сортування, фільтрації, агрегації, студенти придбавають навички, необхідні для створення автоматизованих робочих місць бухгалтеря, економіста, менеджера.

Таким чином, у випускників економічних спеціальностей має бути сформований достатній рівень інформаційної компетентності з метою подальшого ефективного використання сучасних комп'ютерних засобів для вирішення фінансово-економічних і управлінських завдань як у процесі навчання, так і в майбутній професійній діяльності.

З іншого боку, інформаційну компетентність має особа, що:

- має мотивацію і потребу до отримання знань, умінь і навичок;
- здатна самостійно шукати, аналізувати, відбирати, обробляти і передавати необхідну інформацію за допомогою усних та письмових комунікативних інформаційних технологій;
- готова до саморозвитку у сфері інформаційних технологій, необхідного для постійного підвищення кваліфікації і реалізації себе в навчальній діяльності і професійній праці.

В інформаційному суспільстві фахівцеві необхідно сприймати та обробляти великі обсяги інформації, накопиченої не лише особисто ним, а й іншими людьми. Одним із його видів діяльності стає швидка й якісна робота з інформацією на базі комп'ютерних та інформаційних технологій, тобто майбутній фахівець повинен прагнути раціоналізувати свою діяльність під час вирішення поставленого перед ним завдання, вибирати такі способи дії, які він вважає оптимальними. Інформаційна компетентність навіть в умовах інклюзивної освіти складається з трьох компонентів: знати, вміти застосовувати в навчальній діяльності і майбутній професійній діяльності, самостійно працювати з інформаційними і комунікаційними технологіями.

Висновки. Таким чином, інформаційна культура й інформаційна компетентність у сучасних інформаційних умовах є невід'ємною частиною загальної культури людини. Інформаційна культура особи – складна система якості особи, що є впорядкованою сукупністю гуманістичних ідей, ціннісно-смыслових орієнтацій, власних позицій і властивостей особи, що проявляється в реалізації універсальних способів пізнання, взаємодії, взаємин, діяльності в інформаційному середовищі і що визначає цілісну готовність людини до освоєння нового способу життя на інформаційній основі.

Інформаційна компетентність особи припускає активну інформаційну діяльність, потребу самостійного пошуку, переробки інформації, сформовані навички відбору, творчого переосмислення необхідної інформації, що дасть змогу ефективно здійснювати свою професійну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Баловсяк Н.В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.
2. Головань М. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 4. С. 62–69.
3. Гуренкова О. Модель формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2008. № 1. С. 25–30.
4. Дибкова Л.М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.
5. Інклюзивне навчання. *Міністерство освіти і науки України*. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ
В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ**

Аннотация. В исследовании охарактеризованы педагогические методы и приемы для формирования информационной компетентности будущих экономистов в условиях инклюзивного обучения. Исследовано влияние инклюзивного обучения на формирование профессионализма будущих специалистов. Рассмотрены процесс и условия формирования информационной компетентности будущих экономистов в условиях инклюзии, ведь в системе высшего образования информационной компетентности необходимым требованием является обеспечение производительности профессиональной деятельности будущего экономиста. Это требует целеустремленного формирования информационной компетентности в условиях инклюзивного образования как ценности студентов, содействующей осмысленному осуществлению и управлению деятельностью в области информационно-коммуникационных технологий. Одним из видов деятельности экономиста становится быстрая и качественная работа с информацией на базе компьютерных и информационных технологий, то есть будущий специалист должен стремиться рационализировать свою деятельность при решении поставленной перед ним задачи, выбирать такие способы действия, которые он считает оптимальными. Информационная компетентность даже в условиях инклюзивного образования состоит из трех компонентов: знать, уметь применять в учебной деятельности и будущей профессиональной деятельности, самостоятельно работать с информационными и коммуникационными технологиями.

Ключевые слова: экономика, инклюзивное образование, личностно-ориентированная учеба, мотивация, студент, информационная компетентность.

**FORMATION OF INFORMATION COMPATIBILITY OF FUTURE ECONOMIES
IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION**

Summary. In research describes pedagogical methods and techniques forming the informational competence of future economists in conditions of inclusive education. The effect of inclusive education on the formation of the professionalism of future specialists has been researched. The article deals with the process and conditions for the formation of informational competence of future economists in the conditions of inclusive education, because in the system of higher education information competence is a necessary requirement to ensure the performance of a professional future economist. This requires the deliberate formation of information competence in the context of inclusive education as a value for students, contributing to meaningful implementation and management of activities in the field of information and communication technologies. On the basis of the research conducted, the necessary computer and information providing was described, as the requirements of employers for graduates of higher educational institutions of higher education changed. One of the most important requirements is the ability of a university graduate to possess information technology. In the intellectual labor market are becoming demanded by specialists with a high level of information culture and competence. A modern specialist should be able to receive, process and use information through computers, telecommunications and other means. The task of forming such a person, who is ready for updating of knowledge throughout the whole life path, arises. Ability to choose the necessary information, to systematize it, to assimilate it at a high level, to navigate in the growing information flow – the important quality of the graduate of the university. That to do this, he must have the information competence. One of the activities of an economist is the rapid and qualitative work with information on the basis of computer and information technology. The future specialist should strive to rationalize his activities in solving the task set before him, to choose such methods of action, which he considers optimal. Information competence, even in the context of inclusive education, consists of three components: to know, to be able to use in educational activities and future professional activities, to work independently with information and communication technologies.

Key words: economics, inclusive education, person-oriented study, motivation, students, information competence.

Українець Л. А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

Ukrainets Lilia
PhD, Associate Professor of the Department of International Relations
Ivan Franko National University of Lviv

ІНІЦІАТИВА «ПОЯС І ШЛЯХ» ЯК ОСНОВА НАРОЩУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ КИТАЮ

Анотація. У роботі аналізується наступний раунд економічної експансії Китаю, яким стала ініціатива «Пояс і Шлях», запропонована Сі Цзіньпіном. Це дуже значимий і амбітний крок у посиленні тієї ролі, яку Китай відіграє на глобальній арені, і його втілення позначиться на життях мільйонів людей у всьому світі. Ініціатива «Пояс і Шлях» була запропонована у 2013 р. Із цього часу проведено низку наукових досліджень для оцінки впливу цього проекту на світову економіку і політику. Щоб передбачити ймовірні сценарії, слід оцінити також основні мотиви. У статті досліджується формування шести основних економічних коридорів у рамках ініціативи «Пояс і Шлях»: економічний коридор «Новий сухопутний міст Євразії», Китайсько-монголо-російський економічний коридор, економічний коридор Китай – Центральна Азія – Західна Азія, економічний коридор Китай – Індокитай, Китайсько-Пакистанський економічний коридор; економічний коридор Бангладеш – Китай – Індія – М'янма. Також проведено аналіз інтересів Китаю та виявлено фактичні цілі «Поясу і Шляху» з точки зору ініціаторів, а саме: розширення експорту, розширення ринків збуту продукції та послуг нової економіки; диверсифікація сухопутних шляхів експорту для Китаю та зменшення його залежності від США як найважливішого торговельного партнера; забезпечення доступу Китаю до природних ресурсів, особливо паливно-енергетичного, країн Центральної Азії та Африки; збільшення прямих закордонних інвестицій китайських компаній; вивіривання темпів економічного розвитку регіонів країни; зменшення тиску на китайський ринок праці, що страждає від уповільнення економіки країни; формування валютної зони китайського юаня в Центральній та Південно-Східній Азії.

Ключові слова: ініціатива «Пояс і Шлях», економічний коридор, економічна експансія, Китаю, прямі іноземні інвестиції, міжнародні інфраструктурні проекти.

Вступ та постановка проблеми. 7 січня 2017 р. на відкритті 47-го Всесвітнього економічного форуму в Давосі глава Китаю Сі Цзіньпін недвозначно висловився на підтримку глобалізаційних процесів: «Для багатьох глобалізація – це ящик Пандори». У своєму виступі він висловив думку, що не глобалізація економіки є відповідальною за світові проблеми, а надмірне прагнення прибутку, що призводить до міжнародних фінансових криз. Він відкрито попередив проти розширення протекціоністського підходу, підкреслюючи, що в торговій війні ніхто не виграве [14].

Ураховуючи його роль світового лідера, для Китаю принципово важливо, щоб світова економіка функціонувала якомога вільніше. Це не дивно, оскільки виробництво для світового експорту було запорукою його зростання й усього економічного розвитку. Розширення протекціонізму порушить поточний курс розвитку Китаю. У цьому контексті ініціатива «Один пояс, один шлях» відіграє важливу роль як ключовий складник економічної експансії Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. Фіано [3] пояснює історію «Один пояс, один шлях» і намагається визначити, які можливості ця ініціатива пропонує світові. Автор також називає цю ініціативу найбільшим інфраструктурним планом усіх часів. Б. Шрешта [12] спробував пояснити, що «Один пояс, один шлях» – це потужна ініціатива, яка відкриває можливості для світу, особливо в Євразії та Африці. Він також довів, що «Один пояс, один шлях» відіграватиме важливу роль у регіональному співробітництві, наприклад об'єднає Китай з іншими країнами, сприятиме вагомим інвестиціям, створенню робочих місць та підвищенню мобільності. Це вплине не тільки на Євразійські регіони та Африку, а й на глобальну економіку. К. Лілі та ін. [7] спробували визначити цю ініціативу двома способами: окремо розглянути «Пояс», тобто Шовковий шлях, або так званий проект еко-

номічного поясу, і окремо «Шлях», що означає Морський шовковий шлях XXI ст. Дослідники також наголошували на призначенні ініціативи, яка повинна сприяти інтеграції Китаю в більш глобальну економіку. К. Чен [2] спробував дати відповідь на три принципові питання, щоб пояснити реальні цілі ініціативи, які стосуються торгівлі та інвестицій (які вважаються головним завданням ініціативи Китаю) та іноземної допомоги.

З аналізу досліджень можна зрозуміти, що ініціатива «Один пояс, один шлях» (або просто «Пояс і Шлях», як тепер закликає називати цю ініціативу Пекін [11]) може сприйматися відмінно з різних точок зору. Згідно з комюніке Міністерства закордонних справ Китаю, ініціатива «Пояс і Шлях» «допомагає відкрити нову еру глобалізації, яка є відкритою, всеохоплюючою і корисною для всіх» [9]. Проте залишаються питання, чи ініціатива дійсно стане «великим міжнародним суспільним благом», чи вона передусім служить Китаю, який прагне домінувати у світовій економіці.

Метою даної роботи є визначення інтересів та фактичних цілей Китаю під час реалізації ініціативи «Пояс і Шлях»

Результати дослідження.

Згідно з визначенням, гілка Нового шовкового шляху з'єднає Китай із Західною Азією, потім – з Європою через Центральну Азію. Це так званий Економічний пояс Шовкового шляху. Інша група проектів «Морський шовковий шлях XXI століття» має на меті включити Південно-Тихоокеанський регіон, Південно-Китайське море та Індійський океан. Сфера, що охоплюється двома коридорами, показує реальні розміри стратегії: разом континентальний і морський шовковий шлях утворюють велике коло, так що три континенти – Азія, Європа і Африка – можуть перетворитися на один економічний простір. Ініціатива включає шість економічних коридорів:

- Економічний коридор «Новий сухопутний міст Євразії».
- Китайсько-монголо-російський економічний коридор.
- Економічний коридор Китай – Центральна Азія – Західна Азія.
- Економічний коридор Китай – Індокитай.
- Китайсько-Пакистанський економічний коридор.
- Економічний коридор Бангладеш – Китай – Індія – М'янма.

Що може отримати Китай від цього нового економічного плану? Ініціатива «Пояс і Шлях» Китай планує одночасно реалізувати свої коротко- та довгострокові цілі. Точної дати завершення проекту немає: терпіння є однією з головних переваг східного менталітету. Цю ініціативу можна вважати найважливішим фундаментом китайської політики, стратегією, яку повинні підтримувати уряди, які прийдуть на зміну існуючим протягом наступних років і десятиліть. Відсутні тверді зобов'язання в плані дій не вказують на недосконалість, але відображають підхід до того, що стратегія може бути виконана гнучко, оскільки в майбутньому цілі учасників можуть змінитися [2].

Що стосується ініціативи «Пояс і дорога», Китай має намір укласти угоди про вільну торгівлю з країнами, що знаходяться в утвореному економічному поясі. Нині Китай підписав 12 угод про зони вільної торгівлі, зокрема із Сінгапуром, Пакистаном, Чилі, Перу, Коста-Рікою, Ісландією, Швейцарією, Гонконгом і Тайванем. Аналогічні угоди обговорюються з Японією, Південною Кореєю, Австралією, Шрі-Ланкою, Норвегією, країнами АСЕАН (пов'язаними з Регіональним всеосяжним економічним партнерством) та Радою з співробітництва Перської затоки [1].

Економічний пояс також має значні геополітичні та геостратегічні цілі. Розвиток інфраструктурних зв'язків призведе до виникнення торгівлі й у найширшому сенсі може стабілізувати регіони в околицях Китаю, внаслідок чого можна запобігти політичним і економічним конфліктам. Питання в тому, що маршрут і зростаючий вплив означатимуть експансію китайської моделі розвитку в майбутньому.

Центральноазійський регіон був зоною суперечки між Китаєм і Росією протягом багатьох десятиліть. Росія розглядає цю область як свою традиційну сферу впливу ще з кінця 90-х років ХХ ст. Інфраструктурно добре обладнані маршрути могли б забезпечити міцну позицію Китаю, оскільки це гарантує безпечну торгівлю, особливо транспортування енергії, між Китаєм та іншими країнами Центральної Азії. Проте нещодавно побудовані залізничні сполучення з Європою пройшли через Росію, що показує спільні інтереси, пов'язані з ініціативою [4].

Інфраструктурні проекти, а потім і розвиток торгівлі, прискорять процес, який може посилити інтернаціоналізацію китайського юаня, зменшуючи при цьому роль долара США в міжнародній торгівлі. Китай має намір зробити цей економічний пояс територією, в якій накопичення капіталу та фінансова інтеграція є потужними, а обмін валюти – простим і безперешкодним. Слід також зазначити, що юань вже використовується ще ширше в країнах сусідства, таких як Монголія, Казахстан, Узбекистан, В'єтнам або навіть Таїланд [10].

Однак наявні потужності можуть бути повністю використані лише в тому разі, якщо забезпечується постійне постачання сировини та енергоресурсів. Розбудова Шовкового шляху може допомогти у задоволенні величезного попиту Китаю на енергоносії та сировину, наприклад шляхом будівництва нових газопроводів та нафтопроводів у Центральній Азії або морських портів у Південній Азії. У світлі зростаючої присутності Китаю в Африці Новий шовковий шлях може відігравати важливу роль у транспортуванні та постачанні сировини та енергетичних ресурсів.

Ініціатива також включена у плани Китаю щодо розвитку сільських територій. Вони спрямовані на створення більш рівномірно збалансованої сільської структури на зразок східних територій країни. Розвиток глобальної ініціативи буде досягнуто за рахунок менш розвинених західних і центральних регіонів. Заплановані дороги перетинають 16 провінцій із 27 (включаючи автономні регіони); однак також можуть бути залучені деякі інші регіони. Усі ці провінції мають свій власний план для втілення ініціативи «Пояс і Шлях». Ці регіональні пріоритети пов'язані з поліпшенням внутрішньої політичної стабільності через зближення бідніших територій, таких як Сіньцзян Уйгурський автономний район на північному заході країни [15].

Отже, до реалізації Ініціативи «Пояс і Шлях» залучено понад 60 країн. Їхні економічні та зовнішньополітичні інтереси не є єдиними і не завжди збігаються. Аналіз поглядів експертів та документів, що описують ініціативу Китаю, дав змогу визначити інтереси Китаю та фактичні цілі «Поясу і Шляху» з погляду ініціаторів (табл. 1).

Висновки. Стратегія «Пояс і Шлях», якщо вона буде повною мірою реалізована, може суттєво вплинути на стан і розвиток світової торгівлі в найближчі роки. Стратегія передбачає декілька сценаріїв на майбутнє, і жоден із сценаріїв не може бути зафіксований як незмінний. Наприклад, політика адміністрації Дональда Трампа може створити інше міжнародне середовище для планів Шовкового шляху. На нашу думку, урядова політика США, спрямована на самоізоляцію, могла б сприяти посиленню політичної та економічної ролі Китаю на глобальному рівні. Такий варіант подій можливий не лише тому, що Китай може отримати вигоду від поступок США, а й тому, що підтримка і збільшення світової торгівлі також слугуватимуть інтересам самого Китаю. Під час реалізації такого сценарію розвиток торговельної мережі міг б суттєво підтримати перспективи КНР. Таким чином, Китай зможе зміцнити свої відносини з Європою та Африкою, виступаючи як протипоказ більш протекціоністській торговельній політиці США, яка можлива в майбутньому. У міру зміщення економічних і торгових інтересів Китай може відмовитися від свого обережного відсторонення від глобальних проблем і перебрати більше відповідальності у світовій політиці.

Ініціатива нового Шовкового шляху може посилити домінування Південно-Східної Азії, особливо Китаю, у світовій економіці й прискорити перебирання центральної ролі у світовій торгівлі. Ініціатива «Пояс і Шлях» могла б також зміцнити зростаючу присутність Китаю на Африканському континенті (як це було показано з 1990-х років), зменшуючи вплив Європи і США. Одним із довгострокових наслідків ініціативи може бути зміцнення впливу островів Індійського океану у світовій економіці, оскільки вони будуть глибше залучені до міжнародних економічних відносин. Можливо, існують шанси на формування трикутника Китай – Індія – Африка як довгостроковий результат цієї ініціативи; однак існує багато перешкод для такого сценарію.

Ініціатива «Пояс і Шлях» може відкрити можливості для нового етапу глобалізації, в якому Китай є головним суб'єктом (на відміну від попереднього етапу, коли США були світовим лідером). Однак домінування Китаю може викликати побоювання, чи не буде це пов'язано зі спробами поширення китайського соціального і політичного режиму в інші частини світу.

Економічна експансія Китаю, особливо ініціатива «Новий шовковий шлях», може сприяти поширенню економічного зростання зі Східної Азії до бідніших регіонів Центральної Азії, Близького Сходу або Африки.

Ініціатива «Пояс і Шлях» обіцяє величезні можливості для інвестицій та розвитку відповідним секторам еконо-

Інтереси та фактичні цілі ініціативи «Пояс і Шлях»

<p><i>Розширення експорту, що є важливим чинником розвитку китайської економіки</i></p>	<p>Проект призначений для просування китайських товарів по всьому світу. Це вимагає скорочення транспортного розриву між Сходом і Заходом, зниження витрат на доставку товарів. Це скорочення стане цінним економічним двигуном для територій, якими пройдуть транспортні маршрути. Провідна роль серед експорту належить високотехнологічному машинобудуванню, легкій та електронній промисловості з високою доданою вартістю, яке постачатиметься до країн Центральної Азії. У регіоні будуються залізниці, сумісні зі стандартами китайської колії. Одним з інноваційних аспектів ініціативи «Пояс і Шлях» є будівництво промислових та логістичних центрів, які згодом сформуєть промислові кластери в країнах економічного поясу Шовкового шляху. Китай побудував 56 зон економічного співробітництва в 20 країнах [8]. Китайські компанії нині залучені до будівництва об'єктів міжнародного центру транскордонного співробітництва в Хоргосі на кордоні з Казахстаном, який стає найбільшим внутрішнім портом. Будівництво також відбувається в Китаї. Проект створення третьої інтегрованої безмитної зони – Урумчі, на додаток до Алатану і Кашгара – наближається до завершення. Всі типи комунікацій з'єднують Урумчі з Алмати, Бішкеком, Ташкентом, Самаркандом, Тегераном та іншими містами Шляху.</p>
<p><i>Розширення ринків збуту продукції та послуг нової економіки</i></p>	<p>У рамках «Поясу і Шляху» формується також і цифровий шовковий шлях. Ініціатива передбачає швидкий розвиток інформації та комунікацій, електронну комерцію, Інтернет-банкінг, розумні міста, промислові комп'ютерні мережі. Китайський гігант електронної комерції Alibaba Cloud планує фінансувати 14 центрів обробки даних по всьому світу, щоб просувати китайські компанії, які ведуть бізнес у країнах по дорозі. Центри обробки даних та інші об'єкти мають бути обладнані мережами зв'язку 5G, які в тисячу разів перевершують мережі 4G. Ці зусилля, скоріше за все, спростять обробку товарів і призведуть до уніфікації митних формальностей у 10 країнах уздовж нового Шовкового шляху. Подальший розвиток забезпечить автоматизацію деяких операцій у логістиці, отримання інформації про доставку вантажу в режимі реального часу, а також упровадження безпілотного автомобільного та залізничного транспорту.</p>
<p><i>Диверсифікація сухопутних шляхів експорту для Китаю та зменшення його залежності від США як найважливішого торговельного партнера Китаю</i></p>	<p>За даними Національного бюро статистики Китаю, основними експортними ринками є: США, Гонконг, Японія, Республіка Корея, Німеччина, В'єтнам, Великобританія. З більшістю країн Китай має позитивне сальдо товарного обміну. Але в низці країн залишається негативний торговий баланс, серед них: Японія, Республіка Корея, Німеччина, Тайвань, Малайзія, Австралія, Бразилія. Водночас регіональна структура загального товарообігу Китаю характеризується, з одного боку, певним зменшенням частки країн Азії, Європи, Латинської Америки, Африки та Океанії, а з іншого – збільшенням частки Північної Америки. Зовнішня торгівля Китаю на 90% поставляється морем, а американський військовий флот контролює морське узбережжя і в будь-який час може зупинити торговельні потоки з Китаю [6]. Можна припустити, що проект «Пояс і Шлях» уже почав приносити свої плоди. Так, у I півріччі 2018 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року показники показують значне зростання взаємної торгівлі з ЄС (на 17,4%), Казахстаном (на 46,8%), Росією (+ 33,1%), Польщею (+24, 6%) і Пакистаном (+ 14,5%) [6].</p>
<p><i>Забезпечення доступу Китаю до природних ресурсів, особливо паливно-енергетичного, країн Центральної Азії та Африки</i></p>	<p>Китай виявився успішним у диверсифікації закупівель імпорту енергоносіїв, розвиваючи трубопровідну інфраструктуру Євразії. У рамках нового Шовкового шляху нафто- і газопроводи в Казахстану та Туркменістану будуються на взаємовигідній основі, що дає змогу внутрішньоконтинентальним країнам Євразії розширювати експорт за межі їхнього традиційного регіону. Китайські компанії вже контролюють 25% виробництва нафти в Казахстані. Ініціатива включає газо- та нафтопроводи на Далекому Сході Росії та у Західній Африці. Трубопроводи розробляються і модернізуються за участю китайських компаній, головним чином, для отримання доступу до морських портів. Фонд Шовкового шляху придбав акції російських нафтових і газових компаній «Ямал СПГ» (частка – 9,9%) і «Сібур» (10%) у 2016 р. Крім того, Китаю потрібний уран для забезпечення збільшення потужності атомних електростанцій. Нині 75% імпорту китайського урану походить із Казахстану [13]. Китайські компанії споживають більше половини експорту туркменського газу, уклали угоди з Узбекистаном на суму 15 млрд. доларів [5].</p>
<p><i>Збільшення прямих закордонних інвестицій китайських компаній</i></p>	<p>Китай переходить від експорту товарів до збільшення вихідних інвестицій. Зокрема, Китай у 2016 р. інвестував у Європу в 4 рази більше, ніж європейські компанії в Китаї. Під час реалізації інвестиційних проектів у країнах уздовж нового Шовкового шляху Китай суворо захищає контрольний пакет акцій, що становить значну частку у власності. Він також прагне забезпечити повне місцеве виробництво або принаймні понад 50%, експорт сировини для переробки в Китаї [13]. Ініціатива «Пояс і Шлях» реалізує глобальну інвестиційну стратегію Китаю, диверсифікацію іноземних активів та міжнародну експансію великих китайських компаній у сфері транспортної інфраструктури [6]. Фінансування проектів здійснюється Фондом Шовкового шляху на суму 40 млрд. дол., також Китайський Ексімбанк та Азіатський інфраструктурний інвестиційний банк беруть участь у кредитуванні.</p>
<p><i>Вирівнювання темпів економічного розвитку регіонів країни</i></p>	<p>Проекти «Пояс і шлях» спрямовані на зниження концентрації економіки в прибережних районах Китаю та її надмірної залежності від морських транзитних маршрутів. Китай зацікавлений у реалізації потенціалу західних і північно-східних провінцій, що потребує розвитку наземних транспортних коридорів.</p>
<p><i>Зменшення тиску на китайський ринок праці, що страждає від уповільнення економіки країни</i></p>	<p>Китай переслідує мету створення нових робочих місць для своїх громадян, тому договори про створення спільних підприємств за кордоном передбачають залучення китайської робочої сили. Так, у 2015 р. 376 тис. осіб отримали робочі місця за межами Китаю, сприяючи іноземним проектам. Загальна кількість китайських робітників різних професій за межами країни перевищила мільйон осіб.</p>
<p><i>Формування валютної зони китайського юаня у Центральній та Південно-Східній Азії</i></p>	<p>Торговельні потоки по новому Шовковому шляху обслуговуватимуться фінансовою системою на основі юанів. КНР прагне створити унікальну фінансову систему, яка б об'єднала регіональні банки розвитку та забезпечила збільшення розрахунків у національних валютах, насамперед у юанях.</p>

Джерело: складено автором

міки та підприємствам. Нині багато країн Південної Азії (наприклад, Індія), Південно-Східної Азії (наприклад, Індонезія) і Центральної Азії (наприклад, Казахстан) страждають від нестачі коштів, технологій і досвіду, особливо у сферах промисловості та інфраструктури. Коли справа доходить до інфраструктури, Китай пропонує наймовірніші можливості для міжнародного співробітництва та передачі ноу-хау. У сучасних умовах зовнішньоторговельні та інвестиційні відносини Китаю міцніють, а також поширюється використання юаня як офіційного резервного активу. На щорічному засіданні Боаоського форуму для Азії 2015 президент Сі Цзіньпін говорив про намір Китаю збільшити свій щорічний обсяг торгівлі з країнами «Поясу і Шляху» до понад 2,5 трлн. дол. протягом найближчих 10 років [8].

Статистика зовнішньої торгівлі Китаю уважно моніториться як барометр росту світової торгівлі, хоча експорт став менш важливим чинником для власного зростання Китаю в останні роки. Як найбільший експортер у світі економіка Китаю колись залежала від поставок вихідних товарів. Після того як світова фінансова криза підірвала зовнішній попит, Пекін поставив завдання зробити економіку більш залежною від внутрішнього споживання. Проте позитивне сальдо торгівлі в Китаї перевищує 40 млрд. дол. США на місяць і, як очікується, продовжуватиме зростати, враховуючи відносно позитивний прогноз щодо основних торговельних партнерів Китаю та розширення ініціативи «Пояс та Шлях». Прямі іноземні інвестиції Китаю впливають на конкурентоспроможність компаній, що підтверджує їхній експортний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Cheng Joseph Y.S. China-ASEAN economic co-operation and the role of provinces. *Journal of Contemporary Asia*. 2013. Vol. 43. №. 2. P. 314–337.
2. Cheng L.K. Three questions on China's «Belt and Road Initiative». *China Economic Review*. 2016. № 40. P. 309–313.
3. Fiano A. One Belt, One Road, Many Impacts. *Global Finance Magazine*. 2018. URL : <https://www.gfmag.com/magazine/june-2018/one-belt-one-road-many-impacts>.
4. Follath Erich. Beijing's new Silk Road to Europe. *Spiegel Online*. 31 August. 2016. URL : <http://www.spiegel.de/international/world/chinaisbuildingnewsilkroadtocentralasiaandeuropea1110148.html>.
5. Glantz M.H. China's «One Belt, One Road» (OBOR) Initiative: What a Difference a «Brand» can make. *Post-Soviet Issues*. 2017. № 4(1). P. 8–19.
6. Karahan H. Economic relapse of history: The Silk Road. 2015. 314 p.
7. Lili Kang, Fei Peng, Yu Zhu, An Pan. Harmony in Diversity: Can the One Belt One Road Initiative Promote China's Outward Foreign Direct Investment? *Sustainability, MDPI, Open Access Journal*. 2018. Vol. 10(9). P. 1–28.
8. Ngai Joe, Kevin Sneader, Cecilia Ma Zecha. China's One Belt, One Road: Will it reshape global trade? *McKinsey Podcast*, July 2016. URL : <http://www.mckinsey.com/globalthemes/china/chinasonebeltoneroadwillitreshapetrade>.
9. One Belt, One Road. Main theses of Xi Jinping's speech / *Xinhua*, 2017. URL : http://news.xinhuanet.com/english/2017-05/14/c_136282982.htm.
10. Ruwitch John, Blanchard Ben. Exclusive – China seeks to cement globalization credentials at Silk Road summit. *Reuters*. 2017, April 26. URL : <http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKBN17S18S>.
11. Shah Aniket. Building a sustainable Belt and Road. *Horizons – Journal of International Relations and Sustainable Development*. 2016. № 7. P. 212–222.
12. Shepard Wade. Beijing to the world: Don't call the Belt and Road Initiative OBOR. *Forbes*. 1 August 2017. URL : <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/08/01/beijing-to-the-world-please-stop-saying-obor/#565cb16c17d4>.
13. Shrestha B.M. Cooperation on Finance between China and Nepal: Belt and Road Initiatives and Investment Opportunities in Nepal. *The Journal of Finance and Data Science*. 2017. Volume 3. Issues 1–4. P. 31–37.
14. Volkov K. Quantum prospects: The Silk Road will be digital – not only economic. *Rossiyskaya Gazeta*. 2017. № 115. P. 38–39.
15. Xinhua. Xi elaborates on inspiration behind Belt and Road Initiative. 2017, May 15. URL : http://news.xinhuanet.com/english/201705/15/c_136285408.htm.
16. Zhang Lin. The knowledge spillover effects of FDI on the productivity and efficiency of research activities in China. *China Economic Review*. 2017. Vol. 42. P. 1–14.

ИНИЦИАТИВА «ПОЯС И ПУТЬ» КАК ОСНОВА НАРАЩИВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭКСПАНСИИ КИТАЯ

Аннотация. В работе анализируется следующий раунд экономической экспансии Китая, которым стала инициатива «Пояс и Путь», предложенная Си Цзиньпином. Это очень значимый и амбициозный шаг в усилении той роли, которую Китай играет на глобальной арене, и его воплощение скажется на жизнях миллионов людей во всем мире. Инициатива «Пояс и Путь» была предложена в 2013 г. С этого времени был проведен ряд научных исследований для оценки воздействия этого проекта на мировую экономику и политику. Сейчас, чтобы предусмотреть возможные сценарии, следует оценить также основные мотивы. В статье исследуется формирование шести основных экономических коридоров в рамках Инициативы «Пояс и Путь»: экономический коридор «Новый сухопутный мост Евразии», Китайско-монгольско-российский экономический коридор, экономический коридор Китай – Центральная Азия – Западная Азия, экономический коридор Китай – Индокитай; Китайско-Пакистанский экономический коридор; экономический коридор Бангладеш – Китай – Индия – Мьянма. Также проведен анализ интересов Китая и выявлены фактические цели «Пояса и Пути» с точки зрения инициаторов, а именно: расширение экспорта, расширение рынков сбыта продукции и услуг новой экономики; диверсификация сухопутных путей экспорта для Китая и уменьшения его зависимости от США как важнейшего торгового партнера Китая; обеспечение доступа Китая к природным ресурсам, особенно топливно-энергетического, стран Центральной Азии и Африки; увеличение прямых иностранных инвестиций китайских компаний; выравнивание темпов экономического развития регионов страны; уменьшение давления на китайский рынок труда, страдающего от замедления экономики страны; формирование валютной зоны китайского юаня в Центральной и Юго-Восточной Азии.

Ключевые слова: инициатива «Пояс и Путь», экономический коридор, экономическая экспансия, Китай, прямые иностранные инвестиции, международные инфраструктурные проекты.

THE BELT AND PATH INITIATIVE AS A BASIS FOR ECONOMIC EXPANSION OF CHINA

Summary. The paper analyzes the next round of economic expansion in China that is the Belt and Path initiative proposed by Xi Jinping. This is a very significant and ambitious step in strengthening the role that China plays in the global arena, and its implementation will affect the lives of millions of people around the world. The Belt and Path initiative was proposed in 2013. Since then, a number of scientific studies have been conducted to assess the impact of this project on the world economy and politics. Now, in order to envisage possible scenarios, one should also evaluate the main motives. The article examines the formation of six main economic corridors within the framework of the Belt and Path Initiative: the economic corridor “New Land Bridge of Eurasia”, the Chinese-Mongolian-Russian economic corridor, the economic corridor China-Central Asia-West Asia, the economic corridor China-Indochina; Sino-Pakistani Economic Corridor; economic corridor Bangladesh-China-India-Myanmar. It also analyzed the interests of China and identified the actual goals of the “Belt and Path” from the point of view of the initiators, namely: expanding exports, expanding markets for products and services of the new economy; diversification of overland export routes for China and reducing its dependence on the United States as China’s most important trading partner; ensuring China’s access to natural resources, especially fuel and energy, of the countries of Central Asia and Africa; increasing foreign direct investment of Chinese companies; the alignment of the pace of economic development of the regions of the country; reduction of pressure on the Chinese labor market, suffering from a slowdown in the country’s economy; the formation of the monetary zone of the Chinese yuan in Central and Southeast Asia.

Key words: Belt and Path initiative, economic corridor, economic expansion, China, foreign direct investment, international infrastructure projects.

УДК 338:504.06

Чайкіна А. О.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту і логістики
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Ревіна М. О.

*студентка
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Chaikina Alina

*PhD in Economics,
Senior Lecturer of Department of Management and Logistics
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

Revina Mariya

*Student
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті проведено дослідження екологічної ситуації, що склалася в Полтавському регіоні. Виявлено сутність екологічного менеджменту, а також доведено необхідність його впровадження у діяльність підприємств машинобудівної галузі. Запропоновано ключові напрями впровадження екологічного менеджменту на ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» на основі міжнародних стандартів, а також проведеного SWOT-аналізу. Доведено, що під час впровадження екоменеджменту передусім особливу увагу слід звернути на організацію системи управління та перепідготовки персоналу. Організація системи управління повинна бути спрямована на створення відповідного відділу або запровадження посади екоменеджера, який буде відповідати за розроблення програми екологічного менеджменту, проведення моніторингу її виконання, налагодження зв’язків із громадськістю, органами державної влади, громадськими організаціями, а також слідкуватиме за змінами у законодавстві та інноваційними зрушеннями в економіці та техніці. При цьому найголовнішим є формування екологічної свідомості у працівників ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод», а також отримання ними інформації про можливі шляхи і методи зниження впливу на довкілля.

Ключові слова: менеджмент, екологічний менеджмент, екологічна свідомість, промислове підприємство, екологічні проблеми.

Вступ та постановка проблеми. Сучасні умови ведення бізнесу вимагають від усіх учасників господарських відносин запровадження нових інноваційних підходів до своєї діяльності, а також зміни ціннісної орієнтації власної діяльності. Якщо раніше на попит не впливали

такі чинники, як екологічність виробництва, соціальна відповідальність підприємства, рівень забрудненості навколишнього середовища, то сьогодні споживач під час покупки будь-якого товару приділяє значну увагу сферам діяльності підприємства та його іміджу. Українські під-

приємства нині перебувають у стані переходу до якісно нових методів управління, що передбачають не тільки впровадження інновацій, переосмислення стратегії власної діяльності, а й впровадження екологічно орієнтованого менеджменту.

Із кожним роком в Україні загострюється проблема забруднення навколишнього середовища виробничими відходами підприємств. Оскільки Україна визнала на державному рівні вектор європейського розвитку, а також налагодження зв'язків із Європейським Союзом, однією з головних цілей виступає дотримання європейських вимог, що передбачає екологізацію економіки. Процес екологізації долає багато труднощів на своєму шляху, оскільки підприємництво орієнтоване на отримання прибутків за короткий період часу, а процес екологізації передбачає фінансові вкладення і довгострокове окуплення цих витрат [1]. У межах Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом уже відбувається поступова імплементація європейських норм та директив щодо зменшення забрудненості навколишнього середовища. Так, Верховна Рада та Мінприроди підготували проект закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який передбачає реалізацію стратегії ЄС зі зниження викидів парникових газів до 2020 (на 20% від 1990-го), 2030 (на 40% від 1990-го) та 2050 (на 80–95% від 1990-го) років, щоб запобігти негативним наслідкам зміни клімату [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою розроблення концептуальних засад упровадження екоменеджменту в Україні в останні роки займалися такі науковці, як В.О. Аніщенко, Т.Л. Галькевич, Т.О. Мельник, Ю.В. Аксентій. Екологічним основам економіки, її управлінню та ефективному функціонуванню присвячено дослідження провідних вітчизняних учених, серед яких – С.М. Борщук, В.С. Загорський. Впливу екоменеджменту на навколишнє середовище присвячено роботи В.А. Гайченка, В.А. Качалова. Питанням визначення сфери застосування системи екологічного менеджменту, визначення екологічних аспектів, ризиків та можливостей на підприємстві займався Ю. Махонченко.

Метою даної роботи є визначення особливостей упровадження системи екологічного менеджменту на промислових підприємствах (на прикладі підприємства ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод», що належить до машинобудівної галузі економіки).

Результати дослідження.

Ефективне функціонування будь-якого підприємства та зростання його економічного потенціалу багато в чому залежать від наявності надійної системи екологічної безпеки. Одним із найперспективніших напрямів її досягнення та розв'язання екологічних проблем промислового виробництва є екологічний менеджмент, ключовою метою якого є мінімізація негативних впливів діяльності підприємства на навколишнє природне середовище. Формування системи екологічного менеджменту на підприємстві передбачає впровадження природоохоронних і

енергозберігаючих технологій, що робить виробництво екологічно вигідним, екологічно безпечним та соціально необхідним [3].

В Україні спостерігається тенденція, коли підприємства неохоче запроваджують систему екологічного менеджменту та екологічну політику, тому що не вбачають значних переваг від реалізації екологічно орієнтованої стратегії діяльності [4, с. 104]. Своєю чергою, відсутність екологічного менеджменту та екологічного мислення власників підприємств негативно впливає на навколишнє середовище регіону. Так, за офіційними даними екологічного становища регіонів України [5], найнебезпечнішими областями, які забруднені відходами різних типів визнано Дніпропетровську, Запорізьку і Донецьку, а екологічно чистими – Чернівецьку, Закарпатську та Волинську області. Полтавська область знаходиться на 17-му місці з такими показниками за 2014–2015 рр.:

викиди в атмосферу забруднюючих речовин – 55,6 тис. т; частка питної води, що не відповідає стандарту – 0,04%; створення відходів І–ІІІ класів – 52,5 тис. т; концентрація нітратів в ґрунті – 5 мг/кг; кількість злویасних новоутворень на 100 тис. осіб населення – 373;

середня тривалість життя – 71,2 року.

На території області, за офіційними даними 2016 р., найбільш забруднюючими є такі підприємства (табл. 1).

Від діяльності кожного виробничого підприємства залежать рівень екологічної забрудненості регіону, а також якість життя населення та його тривалість. Актуальним є запровадження на підприємствах усіх галузей промисловості екологічного менеджменту (екоменеджменту), що повинен бути частиною загальної системи управління підприємством і включати організаційну структуру, планування, розподіл відповідальності, практичні методи, процедури, процеси та ресурси, необхідні для розроблення, впровадження, реалізації, аналізу та розвитку природоохоронної діяльності підприємства.

Упровадження екологічного менеджменту дає змогу підприємству досягти, систематично контролювати і мінімізувати рівень екологічних впливів своєї господарської діяльності на навколишнє середовище. При цьому досягається позитивний ефект, що проявляється у зниженні екологічних витрат і платежів за забруднення навколишнього середовища, економії сировини, енергії та інших матеріальних ресурсів, а також досягаються важливі нематеріальні вигоди для підприємства [6, с. 50].

Основними цілями екологічного менеджменту можемо визначити такі [7, с. 48]:

- мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище;
- використання екологічно чистих ресурсів під час виготовлення продукції;
- зниження витрат на утилізацію відходів;
- економія у використанні енергії та матеріалів;
- підвищення економічної ефективності діяльності підприємств;

Таблиця 1

Найбільші підприємства – забруднювачі навколишнього середовища в Полтавській області

	Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря
ПАТ «УкрТатНафта»	11,2 тис. т
Полтавський ГЗК	10,9 тис. т
	Обсяг забруднених стічних вод
КП «Миргородводоканал»	0,705 млн. м ³
	Утворено відходів
ТОВ «Агрофірма ім. Довженка»	944,91 тис. т

– формування позитивного іміджу та стійких конкурентних переваг.

Упровадження екологічного менеджменту на підприємстві сприяє [8, с. 61]:

– економії виробничих витрат і ресурсів унаслідок раціоналізації споживання сировинних матеріалів, води, енергії;

– поліпшенню якості продукції;

– поліпшенню відносин з органами державної влади, що проявляється через послаблення адміністративного тиску на підприємство з боку контролюючих державних органів чи доступу до певних видів державної підтримки;

– розширенню ринків збуту продукції і привабливості нових споживачів через виробництво екологічно безпечних товарів та послуг;

– виходу на новий рівень технологічного розвитку та інновацій шляхом технологічного оновлення виробничих процесів та появи інноваційних, якісно нових продуктів.

Як уже було зазначено раніше, сучасний рівень економічного та соціального розвитку країни характеризується тим, що практично вся промисловість країни негативно впливає на стан навколишнього середовища. Нами для дослідження, а також для розроблення практичних рекомендацій щодо впровадження екологічного менеджменту вибрано завод концерну «Укрросметал» ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод».

ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» – одне з базових підприємств концерну NICMAS, що спеціалізується на випуску вузлів і деталей для ремонту та реконструкції парових турбін, а також компресорного устаткування й продукції ливарного виробництва. Основним напрямом діяльності є виробництво пересувних поршневих і гвинтових повітряних компресорних установок; поршневих повітряних та газових компресорних установок; вузлів і деталей для реконструкції парових турбін вітчизняного й зарубіжного виробництва, запасних частин до парових турбін, робочих лопаток, діафрагм, деталей систем регулювання, кріплень високого тиску; установок компресорних для стискування пари пропан-бутана; компресорів для гальмівних систем тепловозів, електровозів, електропоїздів, тролейбусів; маслоочисних установок; агрегатів зварювальних і насосних; лебідок монтажних [9]. Оскільки ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» належить до машинобудівної галузі, відповідно, джерелами викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря є технологічне обладнання й агрегати, що застосовуються у виробництві заготовок, у ковальсько-

пресових, термічних, гальванічних, механоскладальних, зварювальних, лакофарбових і ливарних цехах (1 т чавуноливарного виробництва виділяє 10–12 кг пилу і 150 кг чадного газу, 1 т сталеливарного виробництва – відповідно 6–8 і 50 кг).

Унаслідок роботи технологічного устаткування в атмосферу надходять аміак, ціаністий водень, металевий та абразивний пил, сірководень, двооксид сірки, оксиди азоту та інші шкідливі речовини. Забруднення навколишнього середовища підприємствами машинобудування відбувається через неочищені стічні води, що скидаються у водоймища й порушують біорівновагу.

Підприємства, що займаються компресорним, холодильним і кисневим машинобудуванням, забруднюють близько 66 м³ стічних вод, а ливарні заводи забруднюють близько 17 м³. Причому у стічні води попадають такі небезпечні речовини, як: оксиди заліза, сірчана та азотна кислоти, хром, цинк, фосфат натрію, триетаноламін, металевий та абразивний пил, ціаніди [11].

Для того щоб дослідити внутрішню та зовнішню середовище, вибрано адаптований до впровадження екоменеджменту SWOT-аналіз. SWOT-аналіз є ефективним засобом систематичного вивчення й оцінки потенціалу, який підприємство має у своєму розпорядженні для реалізації його екологічної місії та досягнення відповідних даній місії цілей. Вплив зовнішніх чинників відображає, як підприємство може використовувати свої внутрішні можливості для запровадження екоменеджменту й як воно може протистояти можливим загрозам розвитку підприємства, що виникають ззовні.

SWOT-аналіз ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» наведений у табл. 2.

Отримані результати SWOT-аналізу довели, що підприємство не має сформованої стратегії для запровадження екоменеджменту, але має змогу використати свої сильні сторони та можливості, щоб поліпшити господарську діяльність та створити новий екоімідж підприємства, а отже, для ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» є можливим запровадження екоменеджменту. Для цього в першу чергу слід визначити, що являє собою екоменеджмент для підприємства. Нами запропоновано екоменеджмент визначати як систему управління, яка повинна бути спрямована на забезпечення впровадження екологічного менеджменту у загальну систему управління для зменшення рівня забруднення Полтавської області, поліпшення якості продукції та її відповідності всім міжнародним стандартам якості, формування стійких відносин зі

Таблиця 2

**Загальна характеристика зовнішнього та внутрішнього середовища
ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод»**

Сильні сторони	Зовнішні можливості
1. Достатні фінансові ресурси. 2. Досвід у розробленні нових товарів. 3. Добре вивчений ринок, потреби споживачів. 4. Використання екологічних матеріалів. 5. Контроль споживання ресурсів. 6. Гнучка система управління.	1. Модернізація наявного обладнання або закупівля нової енергоефективної техніки. 2. Розширення асортименту. 3. Зростання попиту на продукцію. 4. Екологічні інновації та інвестиції. 5. Формування «екоіміджу». 6. Вихід на нові ринки збуту, у тому числі й закордонні.
Слабкі сторони	Зовнішні загрози
1. Неповне використання виробничих потужностей. 2. Відсутній чіткий екологічний план. 3. Нерозвинений маркетинг. 4. Високий рівень викидів. 5. Застаріле обладнання та технології. 6. Наявність токсичних відходів.	1. Висока вартість обладнання та коливання валютних курсів. 2. Посилення позицій конкурентів. 3. Висока вартість ресурсів (водних, енергетичних тощо). 4. Зміни у законодавстві (зокрема, в оподаткуванні). 5. Відсутність інвестицій.

споживачами і партнерами, а також створення екологічних умов праці для власних робітників (із високим ступенем захисту від шкідливих речовин).

Ми пропонуємо впровадження екологічного менеджменту на ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» здійснювати у чотири етапи (табл. 3 [6, с. 52]). Необхідність впровадження екологічного менеджменту зумовлена тим, що екологічні показники стають усе більш вагомим чинником конкурентної боротьби; підсилюються економічні й адміністративні санкції за порушення вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічних стандартів, зміщуються акценти у споживачів продукції [10, с. 242].

Розроблення програми впровадження екоменеджменту повинно передбачати два головні блоки: внутрішню екостратегію та зовнішню екополітику підприємства. Внутрішня екостратегія має включати впровадження стандартів екоменеджменту, формування звітності зі ступеня забрудненості навколишнього середовища, розрахунок обсягів фінансування екологічних інновацій, а також створення безпечних умов праці для робітників (спеціальний одяг, посилена вентиляція приміщень тощо). Екополітика стосується взаємозв'язків із державними установами, громадськими організаціями, а найголовніше – зі споживачами та громадою. Її реалізація передбачає щорічне оприлюднення звітів з екоменеджменту підприємства, проведення екоакцій та очищення прилеглої до заводу території, участь у екоініціативах громади тощо.

На нашу думку, під час впровадження екоменеджменту особливу увагу слід звернути на організацію системи

управління та перепідготовки персоналу. Організація системи управління повинна бути спрямована на створення відповідного відділу або запровадження посади екоменеджера, який відповідатиме за розроблення програми ЕМ, проведення моніторингу її виконання, налагодження зв'язків із громадськістю, органами державної влади, громадськими організаціями, слідкуватиме за змінами у законодавстві та інноваційними зрушеннями в економіці та техніці.

При цьому найголовнішим є формування екологічної свідомості у працівників ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод», а також отримання ними інформації про можливі шляхи і методи зниження негативного впливу на довкілля. Пропонуємо такі напрями формування екологічної свідомості працівників (рис. 1).

Висновки. Отже, запровадження екоменеджменту на підприємствах машинобудівної галузі дає змогу отримувати значні переваги. По-перше, це зниження витрат за рахунок ресурсо- й енергозбереження, утилізації всіх видів відходів, продажу відходів виробництва, зменшення витрат на закупівлю ресурсів за рахунок впровадження енергоефективних технологій, що дасть змогу також зменшити рівень забрудненості навколишнього середовища. По-друге, максимізація доходів за рахунок підвищення ціни на екологічно чисту продукцію, формування стабільних конкурентних переваг, розширення номенклатури та асортименту продукції, залучення нових споживачів. По-третє, формування позитивного іміджу, що вплине на розширення ринків збуту продукції не лише в межах України, а й дасть

Таблиця 3

Етапи впровадження екологічного менеджменту на ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод»

Назва етапу	Опис дій
Підготовчий	1. Прийняття попереднього рішення вищим керівництвом про інтеграцію екологічного менеджменту (ЕМ) у загальну систему управління підприємством. 2. Створення робочої групи екологічного менеджменту та формування організаційної структури ЕМ. 3. Оцінка існуючої ситуації: встановлення відповідності діючої системи управління екологічного вимогам ISO 14001, ISO 14000, ISO 50001, а також оцінка впливу на навколишнє середовище та виконання вимог природоохоронного законодавства, виявлення пріоритетних екологічних аспектів.
Методичний	1. Розроблення програми (плану) впровадження ЕМ. 2. Розроблення екологічної політики, доведення її до працівників підприємства та всіх стейкхолдерів. 3. Ідентифікація та виявлення пріоритетних екологічних аспектів діяльності. 4. Формування цільових і планових екологічних показників, а також внутрішніх критеріїв ефективності. 5. Розроблення програм природоохоронних заходів. 6. Розроблення стандарту екологічного звіту.
Реалізація	1. Ефективне використання природних ресурсів, мінімізація викидів вуглекислого газу. 2. Моніторинг екологічних досягнень та здійснення пошуку нових екологічних рішень. 3. Звітування перед громадськістю про екологічні наслідки своєї діяльності. 4. Формування щорічного звіту про вплив на оточуюче середовище. 5. Здійснення екологічного аудиту. 6. Запровадження принципу «зеленого постачання». 7. Застосування інноваційних технологій переробки відходів, використання технології замкнутих циклів. 8. Забезпечення виходу з мінімальних рамок самозабезпечення і внесок власних ресурсів у довгостроковий розвиток внутрішнього і зовнішнього середовища. 9. Реалізація заходів екологічної спрямованості шляхом збереження добре оплачуваних робочих місць, екологічних умов праці та захисту працівників від впливу шкідливих речовин. 10. Навчання та підвищення кваліфікації менеджменту підприємства, а також формування екологічної свідомості у працівників.
Моніторинг та коригування	1. Щомісячно перевіряти відповідність діяльності ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» екологічним нормам та розробленій екологічній політиці. 2. Постійно проводити оцінку безпеки роботи для працівників підприємства та можливого негативного впливу на їх здоров'я. 3. Аналізувати ступінь реалізації програми впровадження ЕМ та її вплив на екологічну ситуацію в Полтавському регіоні. 4. У разі відхилення від планових показників внесення змін у програму впровадження ЕМ з повним описом чинників, що негативно вплинули на екоменеджмент підприємства.

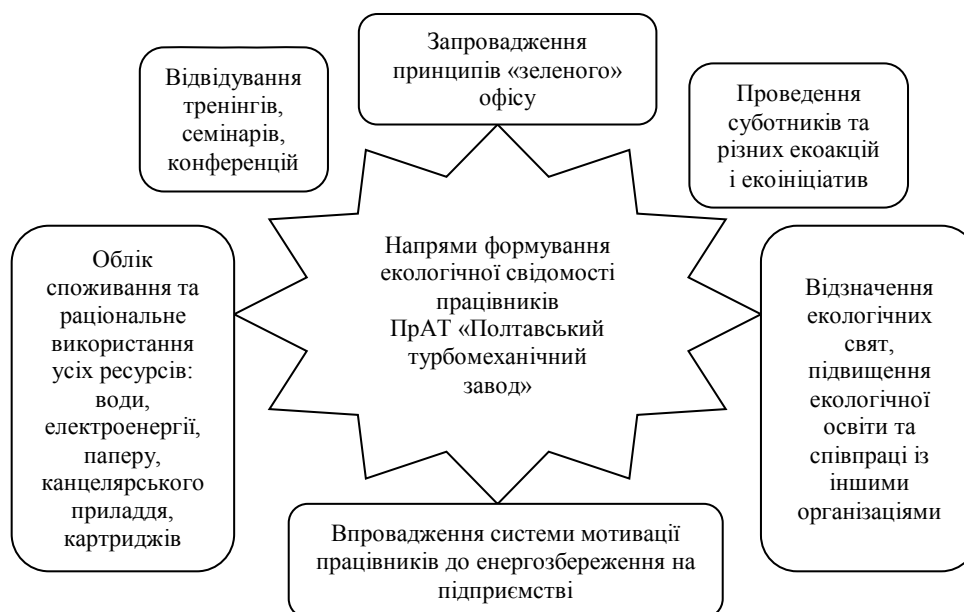

Рис. 1. Напрями формування екологічної свідомості працівників ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод»

змогу поступово виходити на європейські ринки. Впровадження екологічного менеджменту на ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод» може принести такі позитивні результати, як: зменшення виробничих витрат і економія ресурсів унаслідок раціонального споживання сировини, води, енергії, вторинної переробки відходів; поліпшення якості продукції, яка у споживачів буде асоціюватися з відповідністю екологічним стандартам; скорочення викидів шкідливих речовин, що допоможе в подальшому уникнути штрафів і стягнень; підвищення конкурентоспроможності підприємства на вну-

трішньому і зовнішньому ринках, можливість освоєння нових ринків збуту; зростання екологічної обізнаності, яка безпосередньо відображається на поведінці споживачів і формуванні ними попиту на екологічно безпечну продукцію та послуги; здобуття позитивного іміджу підприємством, поліпшення стосунків зі споживачами, партнерами, інвесторами, державними органами і громадськістю; пошук оптимальних з екологічного погляду виробничих рішень, що призводить до технологічного оновлення виробничих процесів, а також до появи інноваційних продуктів.

Список використаних джерел:

1. Дідович І.І., Коваль Л.А., Матвеева М.П. Екологічно орієнтований менеджмент інвестицій. *Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища*. 2005. № 15. С. 190–196.
2. Контроль над викидами в Україні. URL : <https://ecoaction.org.ua/kontrol-za-vykydamy-v-ukraini.html>.
3. Радінович Н.О., Замула І.В. Вплив результатів екологічного менеджменту на фінансовий стан підприємства. *XIII Всеукраїнська наукова online-конференція студентів, магістрів та аспірантів з міжнародною участю «Сучасні проблеми екології»*. 2017. URL : <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/6407>.
4. Білявська Ю.В. Екологічний менеджмент підприємства. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 104–111.
5. Екологічний рейтинг областей України. URL : <https://focus.ua/ratings/362575/>.
6. Шерстюк Р.П., Малюта Л.Я., Мельник Л.М. Курс лекцій із дисципліни «Екологічне управління та безпека бізнесу». Тернопіль, 2017. URL : <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/20649>.
7. Дем'яненко К.А. Сутність та складові системи екологічного менеджменту. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 6. С. 47–52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2015_6_9.
8. Ліпич Л.Г., Глубицька Т.В. Впровадження екологічного менеджменту на підприємствах хімічного комплексу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 769. С. 59–64.
9. Офіційний сайт ПрАТ «Полтавський турбомеханічний завод». URL : <http://old.ptmz.com.ua>.
10. Стасюк І.В., Декалюк О.В. Впровадження екологічного менеджменту та аудиту для забезпечення екологічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. Т. 1. С. 235–242.
11. Екологія: Машинобудування. URL : http://childflora.org.ua/?page_id=27.

ВНЕДРЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

Аннотация. В статье проведено исследование экологической ситуации в Полтавском регионе. Охарактеризована сущность экологического менеджмента, а также доказана необходимость его внедрения в деятельность предприятий машиностроительной отрасли. Предложены ключевые направления внедрения экологического менеджмента на АО «Полтавский турбомеханический завод» на основе международных стандартов, а также проведенного SWOT-анализа. Доказано, что при внедрении экоменеджмента в первую очередь особое внимание следует обратить на организацию системы управления и переподготовки персонала. Организация системы управления должна быть направлена на создание соответствующего отдела или введения должности экоменеджера, который будет отвечать за разработку программы экологического менеджмента, проведение мониторинга ее выполнения, налаживание связей с общественностью, органами государственной власти, общественными организациями, а также будет следить за изменениями в законодательстве и инновационными сдвигами в экономике и технике. При этом главным является формирование экологического сознания у работников АО «Полтавский турбомеханический завод», а также получение ими информации о возможных путях и методах снижения воздействия на окружающую среду.

Ключевые слова: менеджмент, экологический менеджмент, экологическое сознание, промышленное предприятие, экологические проблемы.

IMPLEMENTATION OF ECO-MANAGEMENT AT MACHINE-BUILDING INDUSTRY ENTERPRISES

Summary. In the article ecological situation in the Poltava region was analyzed. Authors identify the essence of ecological management, as well as prove necessity of its introduction into the activity of machine-building industry enterprises. In article were proposed key directions of ecological management implementation at PJSC “Poltava turbomechanical plant” on the basis of international standards. Authors carried out SWOT analysis that showed neediness of implementation of eco-management. Such analyse helped to define strong sides of the enterprise as well as opportunities of internal and external environment that can be base of eco-management implementation. Authors propose to define eco-management as a part of management system, which should be aimed at ensuring implementation of ecological management in the general management system in order to reduce the level of pollution in the Poltava region, improve quality of products and its compliance with all international quality standards, formation of stable relations with consumers and partners, as well as creation of ecological conditions for their own workers (with a high degree of protection against harmful substances). It was proved that during implementation of eco-management, first of all, special attention should be paid to the organization of management system and retraining of personnel. Organization of management system should be aimed at the creation of a special department or creation of new job position of the Eco manager who will be responsible for the development of the environmental management program, monitoring its implementation, establishing public relations, public authorities, public organizations, and will follow changes in legislation and innovation in the economy and technology. At the same time, authors described that the most important thing is formation of ecological consciousness among the employees of PJSC “Poltava turbomechanical plant”, as well as received by them information about possible ways and methods of reducing the impact on the environment.

Key words: management, ecological management, ecological consciousness, industrial enterprise, ecological problems.

Корж М. В.
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу
Київського національного торговельно-економічного університету*
Чуніхіна Т. С.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Київського національного торговельно-економічного університету*

Korzh Marina
*Doctor of Economics, Professor,
Professor of Marketing Department
Kyiv National University of Trade and Economics*
Chunikhina Tetyana
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Marketing Department
Kyiv National University of Trade and Economics*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРЮЮЧОГО СУБ'ЄКТА

Анотація. Питання маркетингового забезпечення діяльності підприємств нині набувають значної актуальності та привертають увагу як науковців, так і практиків. Автори приділяють увагу дослідженню теоретичних аспектів концепції маркетингового забезпечення господарюючого суб'єкта та його застосуванню в сучасних умовах ринкових відносин. Маркетингове забезпечення розглядається як основна функція у сфері розвитку ринкових відносин, що покликана забезпечувати високий конкурентоспроможний стан суб'єкта господарювання з урахуванням зовнішнього і внутрішнього середовища. У статті розглядається та аналізується діюча практика маркетингового забезпечення та питання, пов'язані з прийняттям маркетингових управлінських рішень на підприємстві, які пов'язані з проблеми маркетингового забезпечення, що призводять до зміни структури ринку. Це дає змогу аналізувати його стан і розвиток. Розглянуто проблеми інформаційного забезпечення діяльності підприємств. Актуалізовано необхідність маркетингового забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів для підвищення ефективності та конкурентоспроможності. Запропоновано механізм маркетингового забезпечення діяльності у сучасних умовах. Запропоновано науковий підхід до визначення місця і функції маркетингового забезпечення. Охарактеризовано основні завдання маркетингу в сучасних умовах. Приділено увагу розгляду базових методичних концепцій маркетингу. Проаналізовано специфічні риси маркетингової діяльності в Україні та розглянуто напрями підвищення ефективності маркетингового забезпечення вітчизняних підприємств за сучасних умов.

Ключові слова: маркетингове забезпечення, господарюючий суб'єкт, підприємство, потреби, ринкові відносини, маркетинг, маркетингові заходи, комплекс маркетингу, організація виконання маркетингової роботи, маркетингове планування.

Вступ та постановка проблеми. Формування ринкових відносин в Україні вимагає вивчення теоретичних передумов у питаннях забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів. Необхідно зазначити, що проблеми стратегічного планування маркетингової діяльності підприємств постійно привертають увагу теоретиків і практиків менеджменту та маркетингу. Великий інтерес до цього аспекту внутрішньофірмового аналізу пояснюється прагненням керівників володіти таким апаратом управління, який забезпечує стабільність конкурентоспроможного розвитку господарюючого суб'єкта, та можливістю швидкого й адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища. Сучасний стан економічних перетворень показує, що нинішній рівень розвитку маркетингових знань про особливості та закономірності формування ринкових відносин значно впливає на підвищення ефективності та обґрунтованості прийнятих рішень, пов'язаних із виробничою і комерційною діяльністю господарюючих суб'єктів.

Отже, важливим є чітке усвідомлення керівниками підприємств того факту, що маркетинг – це не лише реклама, а й передусім маркетингове забезпечення, планування та подальший стратегічний аналіз з урахуван-

ням наявних та потенційних ризиків. Для підприємства саме високий рівень маркетингового забезпечення дає можливість виходу маркетингу на принципово новий, якісний рівень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних з аналізом умов господарювання підприємств маркетингової орієнтації, присвячено праці багатьох учених: О. Бочко, П. Друкера, Ф. Котлера, Дж. Єванса, Л. Кольза Дж. Сондерса, В. Вонг, А. Войчака, Р. Грабовського,

О. Дадак, Є. Голубкова, О. Лебединського. Застосуванню маркетингового забезпечення під час здійснення ефективної господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності присвячено праці М. Андрушка, О. Березіна, А. Будрин, М. Єрмошенко, Ю. Іванова, С. Косенкова, Г. Підлісецького, П. Саблука, М. Садикова, А. Старостіна, В. Татаренко, Г. Черевка, А. Чупіса, О. Шестопаля, В. Юрчишина та ін.

Ураховуючи наявний методичний інструментарій маркетингового забезпечення господарської діяльності підприємств та формування інформаційної бази дослідження ринкового середовища, зазначені раніше аспекти наукової проблематики залишаються донині малодослідженими.

При цьому недостатньо розкриті питання механізму формування ефективної інформаційної бази маркетингового забезпечення діяльності господарюючого суб'єкта у процесі здійснення маркетингового аналізу.

Питання маркетингового забезпечення функціонування підприємств залишаються об'єктом гострих дискусій та потребують подальшого дослідження.

Метою даної роботи є аналіз теоретико-методичних основ маркетингового забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів та розроблення практичних рекомендацій щодо механізму його формування.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань: розкрити суть маркетингового забезпечення та основні його особливості щодо реалізації маркетингових заходів; запропонувати узагальнюючий механізм формування маркетингового забезпечення діяльності господарюючого суб'єкта.

Результати дослідження.

Розвиток маркетингового забезпечення – це складний діалектичний процес взаємодії чинників зовнішнього середовища і цілеспрямованого впливу факторів, пов'язаних із виробництвом конкурентоспроможної продукції, що задовольняє певні ринкові потреби споживача.

Як підкреслюють В. Тагаренко і А. Будрин у теорії і практиці маркетингу, термін «маркетингове забезпечення» вживається дослідниками і фахівцями в різних контекстах під час опису маркетингової діяльності [1]. Але напевно чи можна стверджувати, що він несе якийсь цілком певний, узгоджений, більш-менш чітко сформований сенс, яке це має місце для таких давно розглянутих у маркетингу понять, як, наприклад, «комплекс маркетингу», «процес маркетингу», «маркетингова система», «маркетингове дослідження» і т. п. [1].

Провідні економісти, розмірковуючи з питання маркетингового забезпечення будь-яких дій, надають йому частковий, суб'єктивний, інтуїтивний до сприйняття, навіть метафоричний сенс.

Разом із тим якщо звернутися до наукового тлумачення терміна «забезпечення», то можна стверджувати, що дане поняття є осяжним і здатним до ефективного застосування під час пояснення фундаментальних ринкових явищ і процесів, що цілком заслуговує застосування в понятійному базисі маркетингової науки, оскільки маркетингове забезпечення передбачає організацію творчого процесу, що враховує безліч зовнішніх і внутрішніх чинників [5]:

- 1) тенденції і стан розвитку маркетингових відносин між суб'єктами господарської діяльності;
- 2) основні напрями розвитку маркетингового забезпечення на українському ринку;
- 3) рівень відносин між господарюючими суб'єктами і т. п.

Теоретико-методичні розробки у сфері маркетингового забезпечення, а також практичний досвід функціонування підприємств з урахуванням формування маркетингової програми, оптимального планування виробничої програми і кон'юнктури ринку дають змогу у перспективі створити збалансовану систему оптимального планування обсягів виробництва і просування готової продукції на ринках України.

Слід звернути увагу на те, що в базисі маркетингового забезпечення маркетингове планування на макrorівні має характеризуватися органічним зв'язком з управлінням виробничо-господарською діяльністю. Тому маркетингове забезпечення має визначатися як сукупність дій у межах виробничо-господарського і збутового планування, спрямованих на збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, а також на отримання великого обсягу прибутку господарюючого суб'єкта.

Перш ніж компетентно підійти до розгляду питань маркетингового забезпечення, необхідно визначити основні принципи:

1. *Принцип вигідності*, тобто зниження невизначеності у зв'язку із застосуванням засобів маркетингу.

2. *Принцип альтернативності*. Необхідно розглянути кілька альтернативних варіантів застосування засобів маркетингу з виділенням найбільш оптимального для конкретної ситуації.

3. *Принцип оперативності*, який має на увазі коригування процедури застосування засобів маркетингу для врахування термінів виконання взаємовигідних договірних відносин.

4. *Принцип зрозумілості та обґрунтованості*. Ця вимога до схеми застосування засобів маркетингу, щоб було зрозуміло учасникам відносин, а всі її складові частини мали економічне і господарське обґрунтування.

У сучасній економічній літературі визначення сутності та змісту маркетингового забезпечення даються різні інтерпретації. Так, у деяких джерелах маркетингове забезпечення трактується як певний процес планування, що визначає організаційні основи, перспективу, напрям розвитку, а також шляхи і засоби їх досягнення з певним набором маркетингових інструментів [2; 4; 7; 9; 10].

При цьому маркетингове планування визначається складним науково-організаційним процесом визначення завдань розвитку економіки підприємства, зумовленим впливом механізму ринкових законів у поєднанні з перспективами господарської діяльності на основі наукових принципів у методології, методикі планування й організації виконання маркетингової роботи. При цьому в поняття «організація виконання маркетингової роботи» включається комплекс заходів щодо забезпечення відповідного рівня якісної підготовки кадрового потенціалу, що займається маркетинговою діяльністю, оскільки ця діяльність є основою якості й оптимальності маркетингових планів. Непідготовлені належним чином маркетингологи не можуть забезпечити можливість оптимального маркетингового планування навіть за досконалих усіх інших факторів, що входять у поняття «маркетингове планування».

У сучасних кризових ринкових умовах підприємствам необхідно забезпечити вдосконалення інформаційної бази і технології підготовки маркетингових планів на основі сучасних методів і засобів обробки інформації, заснованих на досягненнях у галузі економічної теорії планування, застосування економіко-математичного моделювання, сучасних методів і засобів обробки інформації.

Таким чином, маркетингове планування як основа маркетингового забезпечення стає одним із базових складників процесу виробничого і збутового планування на підприємстві. У процесі маркетингового планування відбувається попередній розрахунок варіантів сум прямих і непрямих витрат, прибутку за результатами загальної виробничої і комерційної діяльності і по відношенню до конкретної угоди залежно від різних форм її реалізації. Слід звернути увагу на те, що інструментами маркетингового забезпечення слід вважати комплексне і цілеспрямоване застосування заходів, спрямованих на повне використання сукупності всіх методів оптимізації відносин між виробниками продукції та її просуванням на українському ринку через торгово-посередницькі структури.

Зі змістовно-процедурних позицій застосування інструментів маркетингу, як і будь-який інший вид маркетингової діяльності, повинен складатися з безлічі неоднорідних за своєю суттю і покликаних виконувати особливу

роль у процесі планування ступенів (етапів). Розчленування діяльності на етапи з використання маркетингових інструментів, виходячи зі специфічних особливостей тих чи інших процедур, що застосовується науковим апаратом, логічної узгодженості і послідовності діяльності, суб'єктивного й об'єктивного складу на певні укрупнені етапи, має велике теоретичне значення і практичний сенс.

Процес застосування маркетингового забезпечення як маркетинговий інструмент може складатися з низки взаємопов'язаних між собою етапів, які не слід розглядати як однозначну послідовність дій. Це пов'язано з тим, що застосування інструментів маркетингу поєднує у собі елементи практики і науки, а також мистецтва застосування маркетингу в діяльності господарюючих суб'єктів.

Водночас застосування маркетингу являє собою нерозривну частину загальноекономічного підходу, якому повинна відповідати процедура маркетингового планування. В іншому разі планування асортименту та обсягів виробництва продукції може увійти в суперечність із загальною стратегією функціонування і розвитку підприємства, що в кінцевому підсумку призведе до виникнення дисбалансів в управлінні підприємством, а також до збільшення витрат на просування продукції на ринок. У зв'язку із цим робота у сфері застосування інструментів маркетингу повинна складатися з того ж набору етапів, які знаходять своє відображення в процесі складання загального плану розвитку підприємства на перспективу, а саме організаційно-підготовчого, дослідницького й основного етапу.

Перший етап визначається створенням апарату маркетингових засобів, який повинен організувати роботу із застосування інструментів маркетингу і підготувати умови для її реалізації. Другий етап визначається виконанням основних маркетингових досліджень, що передують складанню плану маркетингу, пов'язаного з виробництвом і просуванням готової продукції по каналах реалізації. На цьому етапі повинні здійснюватися: збір необхідної маркетингової інформації, розроблення аналітичних таблиць, вибірка необхідних економічних показників. Третій етап повинен включати зверстаний макет маркетингового плану. На четвертому етапі відбувається реалізація маркетингового плану.

Основною особливістю процесу маркетингового забезпечення промислових підприємств і торгово-посередницьких структур є наявність спільної стратегічної мети [3–5].

У результаті здійснення інтеграційного процесу повинні встановлюватися такі взаємини між складниками маркетингового забезпечення, які забезпечують довгострокове зближення їхніх цілей і завдань, і при цьому відносини конкуренції можуть бути замінені співпрацею, спектр якої може бути різноманітний (від взаємодії з окремих напрямів до прямого управління). Вивчення цієї взаємодії показує, що в його основі лежить стійкий внутрішній зв'язок, який призводить до утворення особливої системи економічних відносин між інтегруючими і неінтегруючими промисловими підприємствами суміжних видів діяльності – промисловості і торгівлі. Величезну роль у цих відносинах відіграє маркетинг, за рахунок якого розвиваються партнерські відносини між господарюючими суб'єктами.

Практично на всіх українських підприємствах виготовляється продукція, яка може бути використана в подальшому й як засіб виробництва, й як предмет споживання – основний об'єкт торгівлі. Існують галузі промисловості, які практично повністю працюють на споживчий ринок, зайняті виробництвом продуктів і товарів для населення

(харчова, м'ясо-молочна, рибна, легка, поліграфічна, місцева промисловість і т. д.).

Водночас й ті промислові підприємства, які виробляють засоби виробництва, по суті, також є постачальниками продукції на споживчий ринок. У ринкових умовах, коли характерними є якісні зміни в товарній пропозиції, збільшення споживання найбільш цінних продуктів харчування і непродовольчих товарів, вирішення питання кількісних показників виробництва повинні супроводжуватися його якісними змінами з урахуванням підвищених вимог до асортименту, якості, довговічності, барвистості, зручності користування. Це одне з найважливіших завдань розвитку виробництва, реалізація якого повинна здійснюватися в процесі розвитку, вдосконалення і пошуку нових форм взаємодії промисловості з торгово-посередницькими структурами на споживчому ринку.

Сучасний ринок можна розуміти як сукупність ментальних взаємодій господарюючих суб'єктів, що беруть участь у створенні і споживанні ринкового товару.

Ринкове середовище має особливе значення у формуванні портфеля замовлень господарюючих суб'єктів. Нехтування даними принципами призводить до помилок, пов'язаних із плануванням виробничої і комерційної діяльності.

Водночас маркетингове забезпечення хоча й детерміновано певними ринковими відносинами, але ґрунтується на певних підходах. Маркетингове забезпечення розвивається в процесі подолання суперечностей між зовнішніми умовами і внутрішніми можливостями підприємства. Якщо маркетингове забезпечення дає можливість вірно оцінити об'єктивне ринкове середовище і базується на науковому її аналізі, не ігнорує особливостей розвитку виробництва, пов'язаного з випуском конкурентоспроможної продукції, то воно ефективно впливає на процес формування потреб. В єдності взаємозв'язків, взаємозалежностей об'єктивного й суб'єктивного, ринкового й внутрішнього і розгортається процес маркетингового забезпечення. Слід мати на увазі, що воно може бути охарактеризоване з різних боків. Необхідно, перш за все, розрізнити: основні напрями та цілі маркетингового забезпечення; суб'єктів маркетингового забезпечення; використовувані засоби; найбільш ефективні способи, методи і форми його здійснення. Маркетингове забезпечення необхідно, перш за все, для формування процесу розроблення і прийняття рішень у системі взаємодії бізнес-структур, які залучені в маркетинговий процес обміну послугами і товарами на комерційній основі [6; 12].

З огляду на це, основні особливості маркетингового забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів повинні полягати у здійсненні таких маркетингових заходів, як: 1) вивчення ринку та певних його сегментів, тобто проведення маркетингових досліджень; 2) формування відповідного асортименту продукції, належної якості, тобто проведення товарної політики; 3) контролювання грошових потоків, тобто витрат та прибутку підприємств методом установлення відповідних цін на продукцію, тобто проведення цінової політики; 4) організування процесу доставки виробленої продукції до споживачів, тобто проведення дистрибуційної політики; 5) донесення інформації про виготовлену продукцію до споживачів різноманітними способами, тобто проведення комунікаційної політики.

Реалізацію маркетингових заходів забезпечує служба маркетингу, що повинна бути створена на кожному підприємстві.

Як і будь-яка велика система, маркетингове забезпечення включає низку підсистем, основними з яких є

підсистеми інформаційного, організаційного, правового, економічного, технічного, програмного, математичного, соціального, економічного та забезпечення безпеки. З погляду цілей маркетингового забезпечення – це процес систематичного і цілеспрямованого формування програми розвитку підприємства, пов'язаного з випуском і попитом конкурентоспроможної продукції. Підхід до маркетингового забезпечення як до системи можна конкретизувати. Так, на нашу думку, основними завданнями маркетингового забезпечення і водночас його головними напрямками є:

- навчання, пов'язане з можливістю застосування інструментів маркетингу під час проведення дослідження ринку;

- розроблення на основі знань і ринкової практики принципів і програм маркетингової діяльності;

- конструктивне впровадження філософії та інструментарію маркетингу в економічні відносини;

- підтримка і розвиток інноваційних видів діяльності.

Розглядаючи маркетингове забезпечення з позицій його основних способів, методів і форм, можна конкретизувати підходи до його організації. Зрозуміло, неможливо в одній статті просто торкнутися всіх питань, пов'язаних із маркетинговим забезпеченням, тому обмежимося теоретико-методологічним аналізом деяких актуальних у сучасних ринкових умовах напрямів маркетингового забезпечення, та виявленням специфіки окремих його напрямів.

У низці гострих сучасних проблем, що стоять перед господарюючими суб'єктами, які постачають продукцію на ринок, є проблема формування потреб. Подібна постановка питання впливає із сутності маркетингової діяльності та зумовлена процесами розвитку виробництва конкурентоспроможної продукції, спрямованої на задоволення матеріальних потреб населення.

Водночас даний підхід розширюється, оскільки стають усе більш складними і різноманітними потреби, змінюються їх ієрархія, співвідношення потреб, посилюється їх роль у регуляції поведінки індивідумів і т. п.

Питання і проблеми майбутніх потреб вивчаються і розробляються маркетологами, виробничниками, економістами і представниками низки інших галузей. У літературі проведено досить великі маркетингові дослідження з різних аспектів цієї проблеми. До завдань маркетологів належить аналіз тільки тих проблем потреб, які спрямовані на задоволення потреб. Такими проблемами є ті позиції, якими керується індивідум у сфері споживання: яке місце займають різні види потреб у системі його життєвих інтересів і цінностей; наскільки дієві вони як спонукальні мотиви; які способи задоволення своїх потреб людина вважає допустимими, а які – ні та деякі інші.

Прикладним аспектом маркетингового забезпечення є формування потреб, що передбачає, по-перше, вивчення зв'язків під час випуску та просування продукції на ринок із потребами індивідумів і з функціонуючими відносинами на даному ринку; по-друге, виявлення основних підходів до маркетингового аналізу цього процесу не тільки на теоретичному рівні, а й на рівні конкретного маркетингового дослідження. Найвиразніше підходи до маркетингового дослідження можуть проявлятися в питаннях співвідношення задоволення матеріальних потреб й у визначенні власного підходу до розумного їх задоволення [1; 4; 7; 9; 10].

Розумність задоволення потреби не можна встановлювати будь-яким кількісним способом. Вона відносна і в тимчасовому аспекті, і по відношенню до конкретного

індивідума. Ефективний підхід до вирішення цієї складної проблеми може бути виявлений тільки під час визначення якісних критеріїв.

Рівень життя, зростання споживчого попиту і великі можливості для його задоволення можуть сприяти виникненню явищ, які не відповідають фінансовому достатку індивідума. Бажання оточити себе «престижними» речами, зведення споживання до головної життєвої цінності таять у собі можливості розвитку неприйнятної моделі поведінки, тому що модель у сфері споживання формується під впливом низки економічних, соціальних, духовних та інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед останніх особливо слід відзначити те, що умовно можна назвати настроєм у споживанні, – сукупність сформованих під впливом різноманітних обставин загальних поглядів, оцінок, принципів у сфері споживання. Сюди входять і вимоги моди, і пануючі в громадській думці уявлення про необхідність споживання, про престижний характер тієї чи іншої речі і т. д. Причому цей суспільний настрій може як відповідати дійсній розумності споживання певних матеріальних цінностей для даного конкретного індивідума, так і входити в протиріччя з подібною розумністю [6; 7]. І тут провідне місце повинна займати здатність індивідума критично оцінювати розумність, природність для себе тієї чи іншої потреби.

Проведені маркетингові дослідження показали, що існує досить велика кількість невирішених проблем. Маркетингове забезпечення діяльності господарюючого суб'єкта є одним з основних пріоритетів їхнього успішного розвитку. Проте слід зазначити, що кожне підприємство має свої особливості, тому механізм формування маркетингового забезпечення їхньої діяльності залежить від багатьох соціально-економічних, організаційно-технічних та правових чинників, ґрунтується на групі критично значущих, керуваних факторів. При цьому основна роль відводиться застосуванню інструментів маркетингу в дослідженні ринкових процесів як для підприємств – виробників продукції, так і посередницьких структур, пов'язаних з її просуванням на ринок. Сьогодні перед маркетингом стоїть проблема формування потреб і завдання забезпечення маркетологів необхідними рекомендаціями та методиками. Як показує досвід, під час формування системи потреб маркетологі досі покладаються на дію об'єктивних соціально-економічних чинників і недооцінюють значення спеціальної роботи, пов'язаної з маркетинговим забезпеченням.

З огляду на результати аналізу літературних джерел та теоретико-методологічних досліджень досвіду підприємств, на рис. 1 представлено механізм формування маркетингового забезпечення діяльності (функціонування) підприємств [2; 4; 8; 9].

Як видно з рис. 1, інструментарій механізму формування маркетингового забезпечення діяльності складається з восьми етапів. За результатами послідовної та правильної реалізації кожного із цих етапів можна:

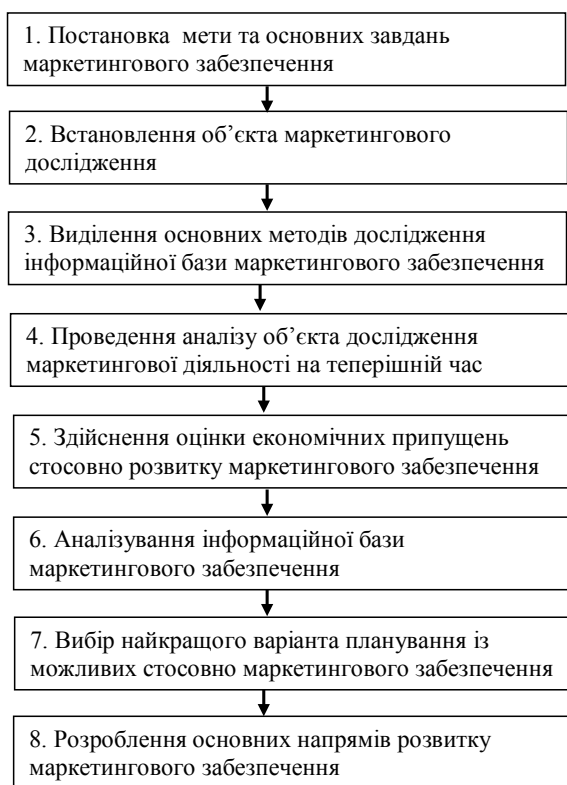
- отримати достовірну інформацію про ринок продукції;

- розрахувати кількість споживачів продукції та отримати можливість за допомогою тренду спрогнозувати подальшу їх кількість;

- установити основні чинники, що впливають на чисельність такої кількості споживачів;

- вибрати методи, за допомогою яких можна визначити, як зайняти певну нішу на ринку тощо.

Висновки. У контексті вищезазначеного кожне підприємство повинне керуватися такими основними принципами маркетингу, як [10]:

Рис. 1. Механізм формування маркетингового забезпечення господарюючих суб'єктів

Джерело: розроблено на підставі [2; 4] з урахуванням ділової практики

1) цілеспрямованість на досягнення позитивного результату від здійснення діяльності, пов'язаної з виробництвом та збутом продукції на відповідних ринках та у відповідній кількості, займаючи відповідну нішу на цих ринках;

2) реалізація тактичного планування як етапу реалізації стратегії підприємств, адаптація до вимог ринку і вміння на них впливати;

3) зацікавленість в отриманні довгострокового позитивного ефекту від здійснення маркетингової діяльності, застосовуючи різноманітні методи.

Таким чином, маркетингове забезпечення включає дані внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємств. Для здійснення економічної діагностики суб'єкти господарювання використовують відповідні форми бухгалтерської та статистичної звітності. Під час використання відповідного методичного інструментарію проводиться оцінка основних показників діяльності підприємств. Маркетингове забезпечення зовнішнього середовища являє собою відповідну систему індикаторів, які дають змогу підприємствам досліджувати стан національної економіки та макроекономічні показники, аналізувати стан та зміни нормативно-правового забезпечення діяльності в Україні, орієнтуватися на ринках збуту продукції та здійснювати моніторинг контрагентів та конкурентів. За результатами здійснення економічної діагностики з використанням маркетингового інформаційного забезпечення господарюючі суб'єкти приймають відповідні управлінські рішення та розробляють стратегію розвитку, спрямовану на підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Татаренко В.Н., Будрин А.Г. Маркетинговое обеспечение предприятия. *Проблемы современной экономики*. 2012. № 1(41).
2. Скриньковський Р.М. Маркетингове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств (на прикладі Львівської області). *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 8/1. С. 12 – 26.
3. Kohls Richard L. *Marketing of agricultural products*; 7-th. ed. New York : Macmillan publishing company, 1990. 545 p.
4. Лебединський О.І. Формування механізму маркетингового забезпечення діяльності підприємств АПК. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2002. Вип. 1(4). Т. 1. С. 170–175.
5. Голубков Е.П. *Маркетинг : словарь-справочник*; 2-е изд. Москва : Дело, 2001. 342 с.
6. Акимова О.Е., Кублин И.М. К вопросу о мотивации предпринимательской деятельности в России. *Поволжский торгово-экономический журнал*. 2013. № 3(31). С. 52–60.
7. Толстяков Р.Р., Гаврилов А.А. Инновационные методы конкурентной разведки в управлении маркетинговой деятельностью предприятия. *Современная экономика: проблемы и решения*. 2014. № 2(50). С. 18–30.
8. Дудяк Р., Грабовський Р., Дадак О. Маркетингові засади функціонування сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК»*. 2013. № 20(1). С. 399–405. URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_69.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnau_econ_2013_20(1)_69.pdf).
9. Бочко О.Ю. Маркетингове забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 ; Львів. нац. аграр. ун-т. Львів, 2009. 20 с.
10. Основы маркетинга / Ф. Котлер и др. ; пер. с англ. ; 2-е изд. Москва и др. : Вильямс, 2001. 944 с.
11. Лук'янова В.В. Сучасний стан теоретичних основ діагностики діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. Т. 1. С. 52–58.
12. Милова Ю.Ю., Чернышенко М.С. Сравнительный анализ инструментов комплексной оценки внешней и внутренней среды предприятия. *Вестник ИрГТУ*. 2015. № 11(106). С. 245–251.
13. Христенко Л.М. Вплив чинників внутрішнього середовища на ефективність управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 2. С. 141–144.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МАРКЕТИНГОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА

Аннотация. Маркетинг – это система анализа, распространения, продвижения и контроля над удовлетворением потребностей потребителей и их ожидания достижения целей и выполнения задач. Понятие «маркетинговое обеспечение» имеет значение действия результатов, процессы создания, реализации механизма, формирования ресурсов для работы отдела маркетинга. Вопросы маркетингового обеспечения деятельности предприятий сейчас приобретают значительную актуальность и привлекают внимание как ученых, так и практиков. Авторы уделяют внимание исследованию теоретических аспектов концепции маркетингового обеспечения хозяйствующего субъекта и его применению в современных условиях рыночных отношений. Маркетинговое обеспечение рассматривается как основная функция в сфере развития рыночных отношений, которая призвана обеспечивать высокий уровень конкурентоспособности предприятия, с учетом внешней и внутренней среды. В статье рассматриваются и анализируются действующая практика маркетингового обеспечения и вопросы, связанные с принятием маркетинговых управленческих решений по предприятию, связанные с проблемами маркетингового обеспечения, приводящие к изменению структуры рынка. Это позволяет анализировать состояние и развитие как предприятия, так и рынка. В работе предлагается научный подход к определению места и функции маркетингового обеспечения. Охарактеризованы основные задачи маркетинга в современных условиях. Уделено внимание рассмотрению базовых методических концепций маркетинга. Проанализированы специфические черты маркетинговой деятельности в Украине и рассмотрены направления повышения эффективности маркетингового обеспечения отечественных предприятий в современных условиях.

Ключевые слова: маркетинговое обеспечение, хозяйствующий субъект, предприятие, потребности, рыночные отношения, маркетинг, маркетинговые мероприятия, комплекс маркетинга, организация выполнения маркетинговой работы, маркетинговое планирование.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MARKETING SUPPLY OF A BUSINESS SUBJECT

Summary. Marketing is the system of analysis, distribution, advancement, control after satisfaction of necessities of users and their expectation of achievement of aims and implementation of tasks. A concept «Providing of marketing» is carried by the value of action of results, processes of creation, realization of mechanism, forming of resources for the work of the marketing department. Issues of marketing support for the activities of enterprises are now becoming very relevant and attract attention of both academics and practitioners. The article is devoted to the study of theoretical aspects of the concept of marketing provision of the business entity, and its application in the current conditions of market relations. Marketing support is considered as the main function in the development of market relations, which is designed to provide a high competitive status of the business entity, taking into account the external and internal environment. The article analyzes the current practice of marketing provision, and issues related to the adoption of marketing managerial decisions on the company, which are related to the problem of marketing provision, which leads to a change in the structure of the market, which allows you to analyze its status and development. The main tasks of marketing in the present circumstances have been characterized in the article. Basic concepts of marketing have been considered. Specific features of marketing activities in Ukraine have been analyzed and the ways of increasing the efficiency of marketing provision of the domestic production in the current circumstances have been defined. The problems of information support of enterprises activity are considered. The necessity of marketing support of business entities for improving efficiency and competitiveness has been updated. The mechanism of marketing provision of activity in the modern conditions is proposed.

Key words: marketing support, business entity, enterprise, needs, market relations, marketing, marketing measures, marketing complex, organization of marketing work implementation, marketing planning.

Чупрін Є. С.
аспірант

Харківського національного університету будівництва та архітектури
Кондратенко Д. В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту

Харківського національного університету будівництва та архітектури
Гелеверя Є. М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки

Харківського національного університету будівництва та архітектури

Chuprin Yevhen

Post-graduate student,

Kharkiv National University of Construction and Architecture

Kondratenko Diana

Ph.D., Associate Professor

of the Department of Finance and Credit,

Kharkiv National University of Construction and Architecture

Geleverya Yevheniy

Ph.D., Associate Professor

of the Department of Economics,

Kharkiv National University of Construction and Architecture

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЇ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню результатів діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють вантажоперевезення автомобільним транспортом, та транспортної галузі в цілому. Наведено основні переваги та недоліки кожного виду транспорту, що функціонує в Україні. Проаналізовано основні фінансові результати діяльності транспортної галузі. Досліджено обсяги міжнародних вантажоперевезень автомобільним транспортом (експорт-імпорт). Проведено порівняльний аналіз обсягів перевезення українськими автомобільними транспортними компаніями з компаніями інших європейських країн. Досліджено тенденцію зміни рентабельності вантажоперевезень. На основі отриманих результатів виокремлено низку основних заходів, які необхідно вжити для забезпечення сталого розвитку транспортної галузі та національної економіки України у цілому.

Ключові слова: транспортна галузь, автотранспортне підприємство, автомобільні перевезення, національна економіка, аналіз.

Вступ та постановка проблеми. В умовах інтеграційних процесів та необхідності зростання конкурентоспроможності національна економіка України значно залежить від ефективності функціонування транспортної галузі. Для забезпечення сталого розвитку та стабільності актуальним стає проведення аналізу ринку вантажоперевезень України, адже на основі отриманих результатів можна розробляти та запроваджувати дієві механізми для підвищення рівня розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування автотранспортних підприємств та всієї транспортної галузі у цілому висвітлюється в працях таких учених, як: О.В. Ареф'єва, О.Є. Бабина, Н.Г. Беник, В.Г. Коба, М.В. Ковбачук, О.М. Ложачевська, О.О. Бакаєва, Н.В. Дулеба, А.В. Нікітіна, А.І. Партола, В.В. Шкляр, В.Г. Шинкаренко [1–5; 7–9]. У публікаціях приділяється увага значному колу питань щодо розвитку транспортної галузі, проте недостатньо проаналізовано її сучасний стан.

Метою даної роботи є проведення аналізу та виокремлення перспектив розвитку транспортної галузі України з позиції автотранспортних підприємств.

Результати дослідження.

Україна, як відомо, займає досить вигідне географічне положення з погляду проходження транзитних вантажопотоків, а отже, має високий транспортний потенціал.

Транспортна галузь є однією з фундаментальних засад функціонування економіки будь-якої країни світу та основою її інтеграції у міжнародне господарство. Саме тому стабільність діяльності суб'єктів господарювання у цій сфері набуває чималої важливості. В Україні вантажоперевезення здійснюються такими видами транспорту, як:

- залізничний;
- автомобільний;
- водний;
- трубопровідний;
- авіаційний.

Основні переваги та недоліки кожного з видів транспорту наведено в табл. 1.

За даними Державної служби статистики України, у 2018 р. найбільшу частку вантажів перевезено автомобільним транспортом (71% від загальної кількості). Найменша кількість перевезень була зафіксована за авіаційним видом транспорту (менше 0,1%). Структуру обсягів перевезених вантажів за видами транспорту за 2018 р. представлено на рис. 1.

З рис. 1 можна зробити висновок, що автомобільні перевезення мають велику частку серед загальної кількості вантажоперевезень. Це свідчить про значну залежність добробуту національної економіки від стабільності функціонування цієї сфери. Для того щоб зробити висно-

Таблиця 2

**Обсяг перевезених вантажів
автомобільним транспортом за 2008–2017 рр. [6]**

Рік	Обсяг перевезених вантажів, тис. т
2008	1266598,1
2009	1068857,9
2010	1168218,8
2011	1252390,3
2012	1259697,7
2013	1260767,5
2014	1131312,7
2015	1020604,0
2016	1085663,4
2017	1121673,6

вки про стан автотранспортної галузі, необхідно дослідити дані щодо обсягу перевезень вантажів автомобільним транспортом за 2008–2017 рр. (табл. 2).

Більш наглядно динаміку обсягу перевезених вантажів автомобільним транспортом за 2008–2017 рр. представлено на рис. 2.

Беручи до уваги те, що Державна служба статистики України з 2014 р. обробляє дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, можна зробити висновок, що автотранспортна галузь із кожним роком усе більше розвивається та нарощує обсяги. Ріст показників спричинений зростанням ділової активності національного бізнесу та інтеграційними процесами зі світовим господарством. Прослідити тенденцію міжна-

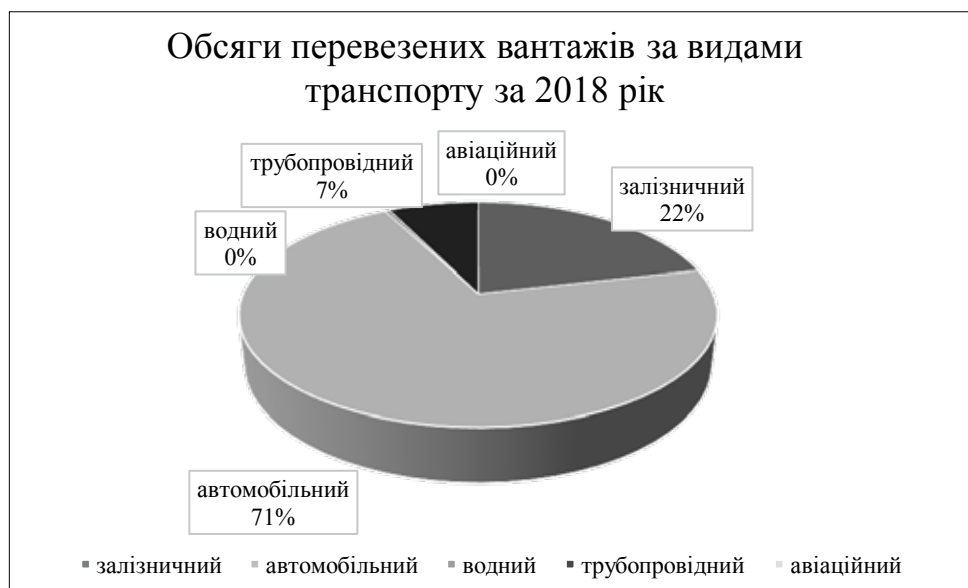

Рис. 1. Обсяги перевезених вантажів за видами транспорту за 2018 р. [6]

Таблиця 1

Основні переваги та недоліки видів транспорту

Вид транспорту	Переваги	Недоліки
Залізничний	<ul style="list-style-type: none"> – невисока собівартість перевезень – надійність – незалежність від погодних умов – універсальність – відносно висока швидкість перевезення 	<ul style="list-style-type: none"> – значні капіталовкладення в інфраструктуру – обмеженість у перевезенні безпосередньо на підприємство – олігополія серед перевізників
Автомобільний	<ul style="list-style-type: none"> – висока мобільність – висока швидкість – універсальність – висока маневреність – незалежність від погодних умов 	<ul style="list-style-type: none"> – відносно низька завантажувальність – високий рівень собівартості перевезень – необхідність відновлювати дорожнє покриття
Водний	<ul style="list-style-type: none"> – здатність перевозити габаритні вантажі – низька собівартість перевезення – використання природних шляхів сполучення – обмежена пропускна здатність морських шляхів 	<ul style="list-style-type: none"> – низька швидкість перевезення – залежність від погодних умов – перевезення в обмежену кількість пунктів – великі капіталовкладення в портові споруди
Трубопровідний	<ul style="list-style-type: none"> – низька собівартість перевезення – висока пропускна здатність – незалежність від погодних умов – низька трудомісткість обслуговування 	<ul style="list-style-type: none"> – обмеженість у спеціалізації вантажів – неможливість транспортування малих обсягів вантажів – великі капіталовкладення в прокладку трубопровідних шляхів
Авіаційний	<ul style="list-style-type: none"> – найвища швидкість перевезення – перевезення на великі відстані – високий рівень збереження вантажу 	<ul style="list-style-type: none"> – залежність від погодних умов – висока собівартість перевезень – обмеження за габаритами вантажу

родних перевезень можна, проаналізувавши дані обсягу експорту-імпорту послуг автомобільного транспорту за 2010–2017 рр., які представлено в табл. 3.

Більш наглядно динаміку обсягу експорту-імпорту послуг автомобільного транспорту зображено на рис. 3.

Проаналізувавши дані щодо міжнародних перевезень автомобільним транспортом (як було зазначено вище, статистичні дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих терито-

рій у Донецькій та Луганській областях), можна зробити висновок, що спостерігається позитивний тренд, спричинений посиленням торговельного співробітництва України з іншими країнами світу.

Для більшого уявлення про активність автотранспортної галузі України доцільно порівняти обсяги перевезень вантажів автомобільним транспортом з європейськими країнами (табл. 4).

Як видно з таблиці, найбільший обсяг вантажоперевезень у 2016 р. показала Велика Британія (1 964 743 тис. т).

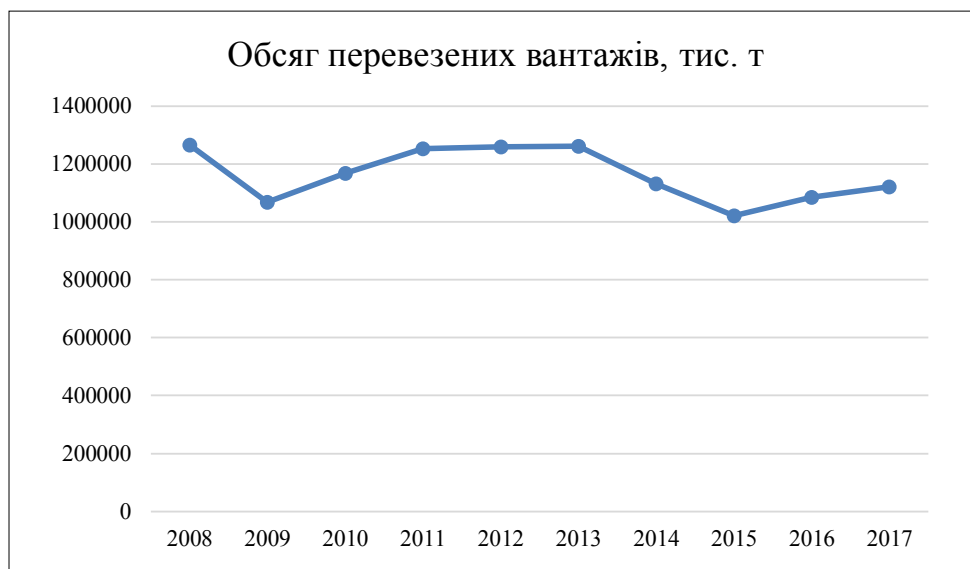

Рис. 2. Динаміка обсягу перевезених вантажів автомобільним транспортом за 2008–2017 рр.

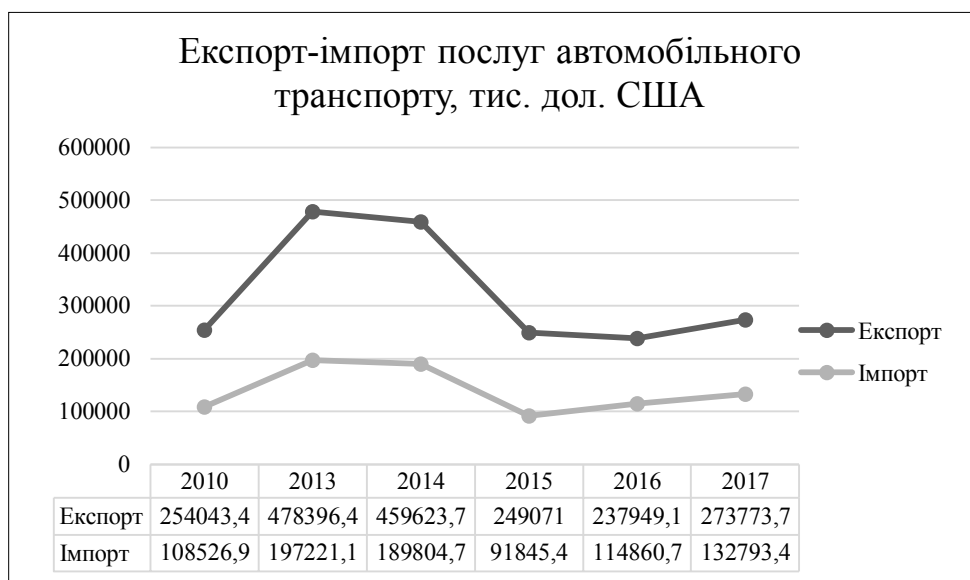

Рис. 3. Динаміка обсягу експорту-імпорту послуг автомобільного транспорту за 2010–2017 рр.

Таблиця 3

Експорт-імпорт послуг автомобільного транспорту за 2010–2017 рр., тис. дол. США [6]

Рік	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Експорт	254043,4	478396,4	459623,7	249071,0	237949,1	273773,7
Імпорт	108526,9	197221,1	189804,7	91845,4	114860,7	132793,4

Таблиця 4

Перевезення вантажів автомобільним транспортом в європейських країнах, тис. т [6]

Рік	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	938916	1120715	1168219	1259698	1260768	1131313	1020604	1085663
Австрія	277048	288163	330988	333912	325428	349488	350992	376326
Бельгія	411623	337863	296149	291343	300563	299423	263991	256529
Болгарія	121570	141812	130013	140376	160267	153262	161806	147136
Велика Британія	1660248	1831000	1566016	1672620	1551740	...	1717411	1964743
Греція	..	..	..	..	..	..	..	..
Данія	223764	206464	..	..	..	..	..	183438
Естонія	25514	29867	27294	31324	31083	27346	28154	34585
Ірландія	194135	303866	125865	108078	108831	112499	118059	141669
Іспанія	945443	2210644	1566705	1239140	1124833	1184866	1258749	1285612
Італія	1205117	1508702	1527762	1121313	1023872	963056	957005	901518
Кіпр	..	53726	32233	22932	16122	14585	14402	19682
Латвія	32911	53529	46809	52621	60610	62239	62569	63389
Литва	45013	55334	44716	48428	52346	57591	58601	63571
Люксембург	36583	..	60437	54501	..	..	..	..
Мальта	..	..	..	..	..	..	..	..
Нідерланди	584595	678842	657702	631705	642050	639692	641440	657402
Німеччина	3005104	2764983	2734098	2891308	2938189	3052072	...	...
Польща	1083071	863396	1216083	1245053	1300608	1300382	1264960	1313657
Португалія	112529	..	217915	147473	147304	145990	154832	148626
Румунія	262943	306994	174551	188415	191486	190932	198638	..
Словаччина	188901	195405	143071	132074	128855	142622	147275	156279
Словенія	57910	82750	81026	62759	65340	74143	70513	75052
Угорщина	261019	197727	199848	165514	169211	193112	198743	197762
Фінляндія	421674	399688	368410	299352	274613	280099	271882	278941
Франція	1923842	2059069	2015327	2008225	2001417	1918321	1797053	..
Хорватія	45221	58886	74967	65439	67500	66146	66491	72503
Чехія	414725	461144	355911	339314	351517	386243	438906	431889
Швеція	329203	354946	332075	294925	281129	381200	422865	433468

Таблиця 5

Фінансові результати підприємств за видом економічної діяльності
«Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» за 2010–2017 рр. [6]

Рік	Фінансовий результат (сальдо), млн. грн.	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у відсотках до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн. грн.	у відсотках до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн. грн.
Фінансові результати до оподаткування					
2010	5058,9	54,6	10387,7	45,4	5328,8
2012	7524,9	61,8	13946,5	38,2	6421,6
2013	834,3	63,1	9429,9	36,9	8595,6
2014	-19703,9	62,7	12775,3	37,3	32479,2
2015	-13921,8	70,9	23093,7	29,1	37015,5
2016	12819,7	71,7	28278,0	28,3	15458,3
2017	-16117,0	71,4	28500,8	28,6	44617,8
Чистий прибуток (збиток)					
2010	1348,7	52,8	6730,7	47,2	5382,0
2012	3127,7	60,1	9728,6	39,9	6600,9
2013	-1423,4	62,1	7406,8	37,9	8830,2
2014	-22591,6	61,6	9991,4	38,4	32583,0
2015	-17847,8	70,5	18969,9	29,5	36817,7
2016	7408,7	71,1	23614,2	28,9	16205,5
2017	-16449,7	71,0	23383,2	29,0	39832,9

Україна серед усіх європейських країн посідає четверте місце з обсягом перевезень автомобільним транспортом 1 085 663 тис. т.

Автомобільний транспорт приваблює широкий спектр підприємств завдяки своїй мобільності, можливості підібрати необхідну вантажомісткість, прокласти оптималь-

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» за 2010–2017 рр. [6]

Рік	Результат від операційної діяльності, млн. грн.	Витрати операційної діяльності, млн. грн.	Рівень рентабельності, відсотків
2010	9287,0	166701,3	5,6
2012	11862,3	218313,0	5,4
2013	7402,7	210732,6	3,5
2014	-3696,5	223870,3	-1,7
2015	3505,6	329718,6	1,1
2016	18864,4	370177,1	5,1
2017	-4209,3	460771,5	-0,9

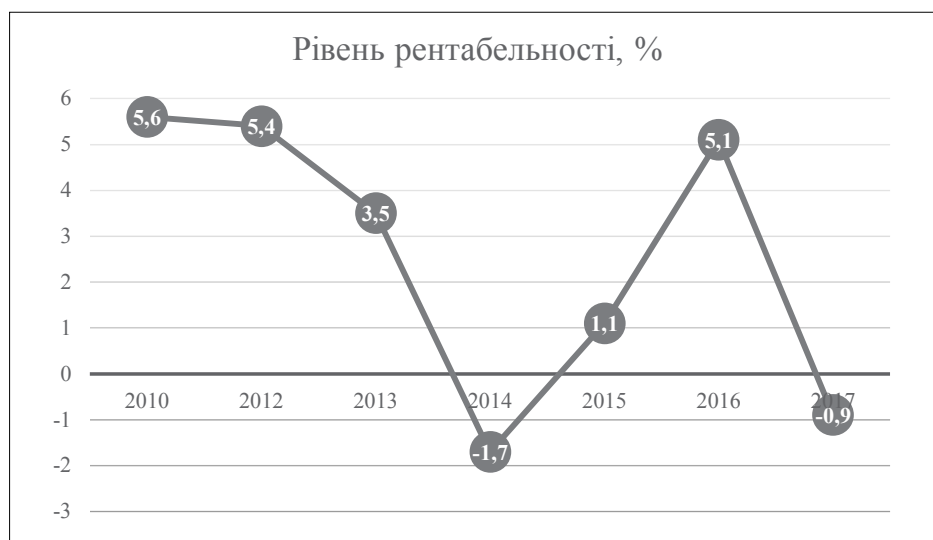

Рис. 4. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» за 2010–2017 рр.

ний маршрут, чого не може бути досягнуто за допомогою інших видів транспорту.

Проте, незважаючи на зростання обсягів вантажоперевезень, результати діяльності транспортної галузі за останні роки не показують позитивної тенденції (табл. 5).

Що стосується безпосередньо операційної діяльності, то її результати та рентабельність виглядають так (табл. 6).

Для більшої наочності динаміку рівня рентабельності підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» за 2010–2017 рр. представлено на рис. 4.

Як видно з наведеного рисунку, рентабельність операційної діяльності транспортної галузі не характеризується стабільністю. Це свідчить про наявність проблем, які деструктивно впливають на розвиток транспортних підприємств.

Автомобільний транспорт є обслуговуючою ланкою господарського комплексу. Від якості та своєчасності доставки вантажів і пасажирів залежать робота інших галузей, які є споживачами транспортних послуг, та розвиток господарського комплексу України у цілому. Автотранспортне підприємство, що досягло достатнього рівня економічної безпеки, є захищеним від впливу дестабілізуючих чинників внутрішнього і зовнішнього середовища та досягає високої ефективності своєї господарської діяльності, яка сприяє його розвитку.

Проте недосконалість чинного законодавства України, значне податкове навантаження та висока вартість ресурсів перешкоджають сталому розвитку та зростанню економічної привабливості цієї сфери.

На нашу думку, вирішенню основних проблем автотранспортних підприємств та транспортної галузі у цілому сприятиме низка заходів, які необхідно запровадити, серед них:

- зниження податкового навантаження або часткова компенсація витрат на ресурсне забезпечення автотранспортним підприємствам, які здійснюють міжнародні вантажоперевезення;
- лобювання з боку держави щодо збільшення квоти видачі дозволів на міжнародні перевезення для України;
- проведення якісної реконструкції транспортних шляхів для підвищення транзитної привабливості України та зниження витрат вітчизняних підприємств на ремонт транспортних засобів;
- запровадження методик управління економічною безпекою автотранспортних підприємств для ефективної протидії впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Висновки. Транспортна галузь в Україні має досить високий потенціал, урахувуючи вигідне географічне положення та обсяги автомобільних вантажоперевезень порівняно з іншими європейськими країнами. Прибутковість цієї сфери здебільшого залежить від вартості енергоресурсів, валютних коливань та обсягів квот та міжнародні перевезення з боку інших країн. Запровадивши заходи з підвищення рівня економічної безпеки та зростання державної підтримки, можна досягти значної ефективності функціонування транспортної галузі та підйому національної економіки України у цілому.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В., Кузьменко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств. Київ : Європ. ун-т, 2005. 170 с.
2. Дулеба Н.В. Визначальні фактори впливу на економічну безпеку автотранспортних підприємств. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*. 2011. Вип. 8. С. 289–291.
3. Економічний аналіз діяльності підприємств водного транспорту : навчальний посібник / В.Г. Коба та ін. Київ : КИТ, 2011. 340 с.
4. Нікітіна А.В. Система управління економічною безпекою АТП в умовах загострення конкурентної боротьби на міжнародному ринку автотранспортних послуг. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1(1). С. 38–43.
5. Нікітіна А.В. Удосконалення управління економічною безпекою автотранспортних підприємств. *Економічний простір*. 2014. № 53. С. 181–190.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2019).
7. Партола А.І. Аналіз транспортно-логістичного комплексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 9. С. 126–129.
8. Шинкаренко В.Г. Накладные расходы автотранспортных предприятий. Москва : Транспорт, 1983. 64 с.
9. Шкляр В.В. Аналіз діяльності транспортних підприємств України. *Водний транспорт*. 2012. Вип. 3. С. 133–137.

**АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ
С ПОЗИЦИИ АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Аннотация. Статья посвящена исследованию результатов деятельности субъектов хозяйствования, осуществляющих грузоперевозки автомобильным транспортом, и транспортной отрасли в целом. Приведены основные преимущества и недостатки каждого вида транспорта, функционирующего в Украине. Проанализированы основные финансовые результаты деятельности транспортной отрасли. Исследованы объемы международных грузоперевозок автомобильным транспортом (экспорт-импорт). Проведен сравнительный анализ объемов перевозок украинскими автомобильными транспортными компаниями с компаниями других европейских стран. Исследована тенденция изменения рентабельности грузоперевозок. На основе полученных результатов выделен ряд основных мероприятий, которые необходимо осуществить для обеспечения устойчивого развития транспортной отрасли и национальной экономики Украины в целом.

Ключевые слова: транспортная отрасль, автотранспортное предприятие, автомобильные перевозки, национальная экономика, анализ.

**ANALYSIS AND PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF UKRAINE'S TRANSPORT INDUSTRY
FROM THE POSITION OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES**

Summary. In today's socio-economic environment, the effective conduct of economic activity by business entities, including motor transport enterprises, intersects with the level of their protection from the negative impact of external and internal destabilization factors. To date, in order to promote competitiveness and growth of the economy, many measures are being implemented that are designed to create a space for the development of entrepreneurship as the main element of the national economy. But despite this, in today's realities there is a situation characterized by imperfection of the legislative framework and antimonopoly policy, high tax burden, rising fuel prices and corruption. Under such conditions an automobile transport company, in a dynamic environment where there is always a prerequisite for the threat of any nature, and in the absence of guarantees of protection from the state, is forced to put its security in the first place. The urgency of this issue encourages the constant search for new effective mechanisms for ensuring the economic security of the enterprise. The article is devoted to the study of the results of the activity of business entities, which carry out cargo transportation by road transport and transport industry in general. The main advantages and disadvantages of each type of transport operating in Ukraine are presented. The main financial results of activity of business entities of the transport industry are analyzed. The volume of international cargo transportation by motor transport (export-import) is investigated. A comparative analysis of the volumes of transportation by Ukrainian motor transport companies with companies of other European countries was conducted. The tendency of changes in profitability of cargo transportation is investigated. On the basis of the obtained results, a number of key measures are identified that need to be implemented to ensure the sustainable development of the transport sector and, as a consequence, the national economy of Ukraine. After all, the key to strengthening the fundamental foundations for a steady development of the Ukrainian economy is to ensure the stability of the transport industry.

Key words: transport industry, motor transport enterprise, road transportation, national economy, analysis.

Shyriaieva Natalia

*Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor
Senior Lecturer at International Business and Finance Department
National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”*

Rohozna Valeriya

*Student, International Business specialization
National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”*

Adamkevych Antoanella

*Student, International Business specialization
National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”*

Ширяєва Н. В.

*кандидат технічних наук,
доцент, доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Рогозна В. С.

*студент, спеціалізація «Міжнародний бізнес»
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Адамкевич А. С.

*студент, спеціалізація «Міжнародний бізнес»
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

THE CONCEPT OF GAMIFICATION AND STATISTICAL ANALYSIS OF EXISTING MOBILE APPLICATIONS ON INTERNATIONAL BUSINESS

Summary. The article considers the genesis of gamification and its implementation in the educational process. The essence of gamification experience, its role at the present time, and the perspectives of its adaptation for the students are discovered. The growing tendency of gamification popularization is analysed based on data of Google Scholar. The authors suggest gamification as a tool to infuse ordinary activities with principles of engagement based on the gaming idea. The essence of applying gamification in the educational process for the motivation of students is proved. In the practical part of the research, 100 existing mobile applications regarding the business activity and international business sphere are analysed based on the data of Google Play. The founded applications and games are investigated by their availability according to prices, types, developers by countries, and recommended age for users. The authors consider the frequency of functions of applications to reveal the most used types of mobile applications with the prospect of creating the most appropriate application for studying. The authors put forward some of the applications for detailed research to identify their specific features and aspects. At the final point, the structure and content of an appropriate application according to the vision of authors are proposed.

Key words: gamification, business games, gamification in education, statistical analysis, mobile business applications.

Formulation of the problem. The world of mobile applications and games is full of numerous spheres, including business field. Gamification concept has been implemented and widely developed since 2008. However, having analysed 100 applications on international business, there was realized the fact of the absence of an appropriate game, which can be implemented in the education process for students, studying international business.

Analysis of recent research and publications. The issue of gamification and education through gamification focuses on applying gamification in education using computer games [1], investigations of essence and impact of gamification process [2; 3; 5], discovering its needed aspects and practical implementation [4; 6]. Nevertheless, the topic of gamification requires detailed analysis in order to reveal its benefits.

Novelty. To engage users and solve problems, the new method – gamification – is applied all over the world. But this concept is not fully adapted to the educational process through mobile devices. This paper more emphasizes on the

using gamification concept nowadays and features of existing applications. Moreover, there is an increasing focus on the discovering parts and functions that such applications lack but can be useful for developing the interest of students in the learning process.

The purpose of the article. The research is aimed at discovering the essence of gamification, examining its current situation, position, and implementation in the educational process. The main part is dedicated to analyzation of 100 mobile applications concerning international business and business activity, defining what features a game on International Business must have for its implementation and practical usage by students in universities. The tasks include the identification and analysis of types and structures of existed applications, their practical orientation, elements and functions needed for the successful applying.

Presentation of the research material. Since 2008 different approaches have been made to define gamification. Gamification and Its Application to Education Games and

game-like elements have invaded various domains of the real world, including marketing, politics, health and fitness. Gamification attempts to harness the motivational power of games and apply it to real-world problems, such as the motivational problems of students in schools [1, p. 99].

From that perspective, gamification is a chance to increase the interest of children, students and youth, their motivation, connection and empowering their communication and sharing within the educational system, in their natural environment.

At the same time, Gabe Zichermann wrote his Game-Based Marketing, in which he defines the gamification as “process of using game thinking and mechanics to engage audiences and solve problems.” World leading consulting firm The Gartner Group defines gamification like: “the broad trend of employing game mechanics to non-game environments such as innovation, marketing, training, employee performance, health and social change” [2, p. 199].

The important point is that the application of gamification in the educational context can help to increase student motivation in learning. Educational institutions are interested to understand how education can be delivered through computer-based, android or windows based games. In order to do so, teachers or professors and game designers need to work together. Games, if appropriately designed, can keep users engaged with potentially difficult assignments and learning tasks. This gamification experience can help to give students a clear, actionable task and promise them immediate rewards instead of vague long-term benefits. Games allow repeated failure, and after each failure, the student learns something new. In this way, students can learn from their mistakes while taking failure and the negative experiences in a positive and meaningful way. Thus, gamification has the advantage of reframing failure as a necessary part of learning [1, p. 100].

It is defined that a game as an activity should have the following characteristics [3, p. 15]:

- fun: the activity is chosen for its light-hearted character
- separate: it is circumscribed in time and place
- uncertain: the outcome of the activity is unforeseeable
- non-productive: participation does not accomplish anything useful
- governed by rules: the activity has rules that are different from everyday life
- fictitious: it is accompanied by the awareness of a different reality.

The trend of gamification is rising. According to Karl M. Kapp, there are no signs that the gamification is about

to stop. Moreso, the span of use and success of gamification results is growing on almost all continents. Karl M. Kapp says: “Colleges and universities through audience response system, online simulations, and interactive storytelling are quickly integrating game-thinking into the curriculum” [2, p. 200].

The results from Google Scholar about the number of articles and works related to gamification process since 2008 till present times (Figure 1) prove this tendency.

Educational gamification proposes the use of game-like rule systems, player experiences, and cultural roles to shape learners’ behaviour. To understand the potential of gamification, however, the deployment of these techniques in practice is considered [4, p. 3].

Certain underlying dynamics and concepts found in game design are shown to be more consistently successful than others when applied to learning environments, these are:

1) Freedom to Fail

If students are encouraged to take risks and experiment, the focus is taken away from the final results and re-centred on the process of learning instead. As Kapp notes, this doesn’t mean letting students have four chances at a multiple choice question with four possible answers. What it means is “encouraging learners to explore content, take chances with their decision making, and be exposed to realistic consequences for making a wrong or poor decision.”

2) Rapid Feedback

The more frequent and targeted the feedback, the more effective the learning. James Gee notes that “level design ensures players get lots of practice applying what they have learned [...] feedback is given moment by moment, and often summarily at the end of a level or in boss battles, which require players to integrate many of the separate skills they have picked up in prior battles with lesser enemies.”

3) Progression

Progression is seen throughout game design in the form of levels or missions.

4) Storytelling

Providing a unifying story throughout a curriculum can put the learning elements into a realistic context, in which actions and tasks can be practiced, something that is considered extremely effective in increasing student engagement and motivation [5].

While the concept of gamification may be simple, effectively gamifying a concept isn’t. However, it can be simplified by the following five-step process:

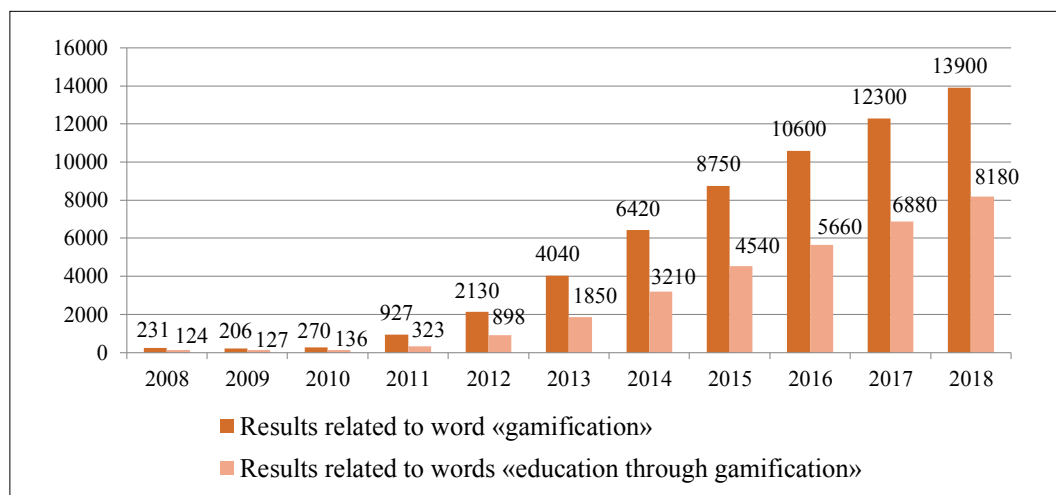

Fig. 1. Number of articles dedicated to gamification and education through gamification

Step 1: Understanding the Target Audience and the Context

While an analysis of the target audience will help you determine factors like age group, learning abilities, current skill-set, etc., analysing the context can provide you with details of the student group size, environment, sequencing of skills, and the time frame [6, p. 7].

Step 2: Defining Learning Objectives

Specific Learning Goals, which could include the student understanding a concept, being able to perform a task after the training, or completing the learning program. Behavioural Goals, which may require the student to concentrate in class, complete assignments faster, minimize distractions in class, etc. [6, p. 9].

Step 3: Structuring the Experience

Stages and milestones are powerful and work well for students as well, as it makes the ultimate objective seem more achievable and measurable while ensuring that obstacles within and between each stage are easily identifiable.

Students who are unmotivated to push onto the next stage may be experiencing fatigue or boredom. In this context, a push is defined as the motivation to advance from one stage to the next [6, p. 10].

Step 4: Identifying Resources

Once the stages/milestones have been identified, the instructor can more easily judge which stages, if any, can be gamified, and how. Questions an instructor should think about while considering gamification include:

- Can a tracking mechanism be applied to this specific stage?
- What would be the currency and what determines the accomplishment of a level?
- Are there clear rules that can be implemented?
- Does the overall system give the student and/or instructor feedback? [6, p. 11]

Step 5: Applying Gamification Elements

Here come *self-elements*, which can be points, achievement badges, levels, or simply time restrictions. These elements get students to focus on competing with themselves and recognizing self-achievement.

While *Social-elements* are interactive competition or cooperation, like for example leaderboards. These elements put the students in a community with other students, and their progress and achievements are made public [6, p. 13].

Using a specific type of element can trigger different reactions from students and when not used correctly, gamification may backfire on the instructor. For example, to complete a stage, a student may be required to acquire certain abilities and skills [6, p. 14].

Investigating the topic of applying gamification in education, it would be reasonable to consider existing applications that belong to the field of business and may be used in a studying process. According to the given topic, it was found out that the Play Market service [7] created and developed by Google provides more applications on International business even than AppStore by Apple. There is no information about how much applications exist in the sphere of business because there is a bunch of them in the Play Market. However, there are the most closely related apps according to the given topic.

The found applications provide free contents and free contents with paid services (Table 1). There exist more apps that

offer the information for free but 42% of them require paying for the content.

Among the discovered by us apps, there are such types and their value in the total amount of the applications (Figure 2):

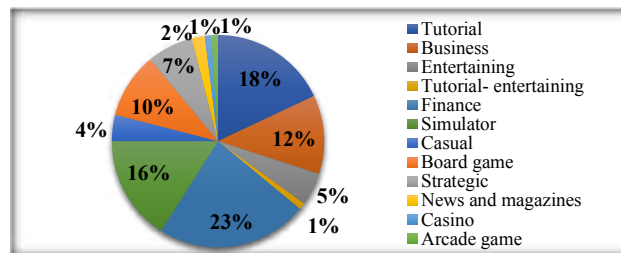

Fig. 2. The quantity of games by types

Among all apps, there is such frequency of the recommended age for users (Figure 3):

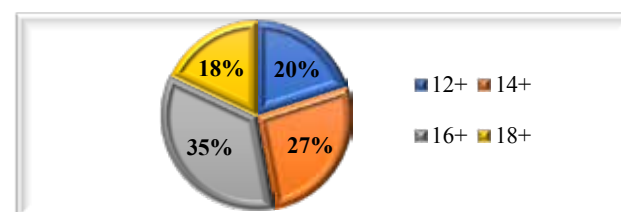

Fig. 3. The frequency of the recommended age for users

According to the given functions, their frequency is also analysed (Table 2). The most of them provide information and knowledge for the beginning of own business, some discover fields of international business; others discover business deals and transactions in the business environment.

Taking into account the collected data, most of the applications are finance and tutorial, all of them completely involve you in the business sphere, giving the tips and providing different options, concerning deals, marketing branch, financial ones, and many others. There are also a bunch of useful apps for stock traders and beginners in that sphere.

According to Appfigures data [8], most applications in the previous year were created by developers from the US – 33.5% of the total number of services that appeared. In the top ten also entered China, India, UK, Brazil, Germany, Japan, France, Russia, and Canada. Among the analysed apps, there are such countries as (Figure 4):

Analysing the existing applications can help to understand what sort and types of apps exist, which features they have, and how they can be developed to be perfectly implemented in studying program. The total quantity of all applications is enormous, thus let us observe only most functional and interesting of them.

The application **International Business** [9] is quite useful in many cases. It provides short articles with actual information and discovers the bases of IB in a simple way. It explains what IB and, for example, WTO is; app gives a clear understanding of global competitiveness, major trade blocks and associations, modes of entry to the market. What is more, it even deals with business environments and business etiquette. This application is an appropriate one for the students who only start learning IB and its essence as a whole. It could be a good addition to the course “Introduction to International Business”.

In some ways, **World of Business** [10] application fell below the expectations. It provides a lot of articles, useful content, and also has an attractive interface, but in this case, you can use it for a certain price. It discovers a lot of topics

Table 1

Game’s availability according to prices

Content’s price	No. of apps	Percentage value
Free	58	58%
Free (+paid content)	42	42%
Total	100	100%

Table 2

Functions and utensils of games		
№	Functions and utensils	Frequency
1	Designed especially for students of business specialties	5
2	Discovers and provides business (money) transactions	16
3	Provides knowledge and options for doing own business, and strategies for its development	45
4	Provides lessons and tips in various fields of international business, discovers the sectors of international business	21
5	Helps in concluding real business deals, earning money and finding international partners in the real world	7
6	Simple business app in the form of a game	34
7	Provides training of your skills as a manager or entrepreneur	46
8	Provides career development	4
9	Provides news content and articles	12
10	Contains multimedia for better perception of information	3
11	Contains articles that help to form an entrepreneurial mindset	11
12	App for cost tracking and planning of own budget	2
13	Provides info given by successful entrepreneurs, investors, and incubators	2
14	Develops investment skills	14
15	Widely discovers the process of investments	8
16	Widely discovers marketing activity	4
17	Provides practice of marketing skills	1
18	Provides training in the stock market and financial activity	16
19	Provides online communication with players	4
20	Provides analysing real occurrences for making stock markets' forecasts	8
21	Provides financial data (economic calendar, exchange rates, stock market indexes, government bond yields and commodity prices)	15
22	A game with AI can be learned during the game with you	1
23	Discovers the import-export relations	4
24	Provides data for users about export and import trading	3
25	Provides statistics according to your stock activity	1
Total no. of apps		100

which IB manager should know, so if you want to be informed about IB details, then pay for such an opportunity.

International business [11] application stands out between others. An important feature is that it has knowledge tests on provided courses: study flashcards, true/false exercises, matching the answer, multiple choice questions, and even “hangman” game, written test (definitions), game for two players (when the screen is divided into 2 parts and provides scores obtaining for true/false exercises; the person who answers correctly quicker becomes a winner). Besides, it has such sections as Skills, Practice, and Teaches that have articles about international business, world economy, and business administration. Each course also provides case studies and homework. If you want to discuss some questions with like-minded people, you may use a Chat room.

The application **Business Management – Increase Managerial Skills** [12] is an appropriate addition to Management course. It provides articles on a certain topic, latest news, the possibility of making notes, and chatting room. Moreover, it has a knowledge test in a quiz form. To study some areas, you need just to choose a category. While you study some material, the application shows you the learned material in a percentage form.

Learn International Business Management [13] provides different articles on a chosen topic, unfortunately, without any practice. It is quite similar to the first application “International Business” that discovers the bases of IB, different world organizations, a major trade, etc. The application is created for the students of International Business, Management, Marketing, and Law.

The application **International Finance** [14] provides articles according to the financial sphere, where the information

about currency, interest rates, the balance of payments, etc. can be found. The concept and interface are familiar with the “International Business” application.

Conclusions from research and prospects. The successful application of suitable and attracting gamification techniques, the delivery of the information can transform a boring or mundane task into an addictive learning process for the students. For students, gamification serves the purpose of minimizing negative emotions that they usually encounter in traditional forms of education.

It can be concluded that a real game on international business should contain a specified structure of some blocks and levels. Such structure allows a player to form an understanding of what international business is and which spheres it includes. The game should contain articles either in English and in Ukrainian, reproduced with audio, so that a student can improve listening skills and increase English vocabulary. It can contain links to Facebook, YouTube, and other social media, which contain business and economic news, articles, etc.

An appropriate feature that can make more interesting is the availability of simple games for two players, such as a Hangman, crossword, puzzle, etc. At the same time, each block must have various knowledge tests: study flashcards, true/false exercises, matching the answer, multiple choice questions, and logical pairs.

Such approach to the game concept will increase knowledge and skills of students, using the learn-by-failure technique that is popular in game-like environments, without the embarrassment factor that usually forms a part of classroom education, and making an education process more gripping and valuable.

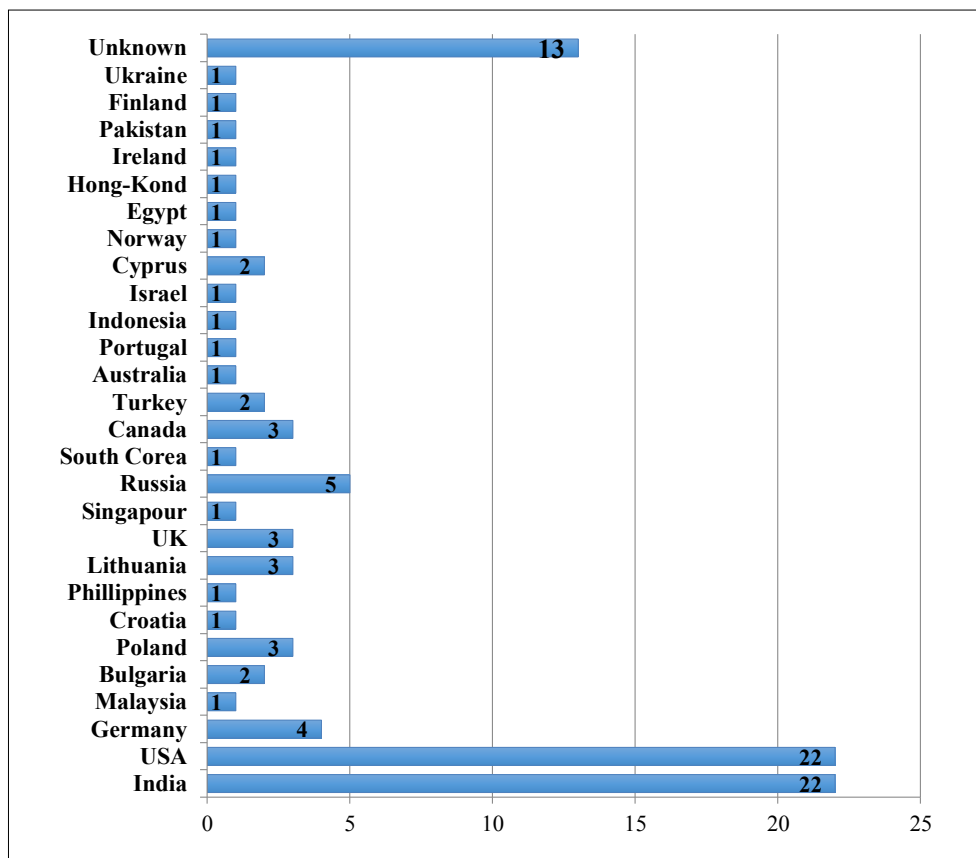

Fig. 4. Number of developers by countries

References:

- Nah, F., Telaprolu, V., Rallapalli, S., Venkata, P.: Gamification of Education using Computer Games. In: Yamamoto, S. (ed.) HCI 2013, Part III. LNCS, Vol. 8018, pp. 99–107. Springer, Heidelberg (2013).
- Ivana Medica Ružić, Mario Dumančić: GAMIFICATION IN EDUCATION. Informatol. 48, 2015., 3-4, pp. 198-204.
- Kai Erenli : Special Focus Paper The Impact Of Gamification – Recommending Education Scenarios, iJET, Vol, 8, Special Issue 1: "ICL2012", January 2013.
- Lee, J. J. & Hammer, J. (2011). Gamification in Education: What, How, Why Bother? Academic Exchange Quarterly, 15(2), pp. 5.
- Stott A., Neustaedter C. : Analysis of Gamification in Education, School of Interactive Arts and Technology, Simon Fraser University, Canada, pp. 8
- W. Hsin-Yuan Huang, D. Soman: A Practitioner’s Guide To Gamification Of Education / Research Report Series, pp.29. University of Toronto (2013)
- Google Play [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://play.google.com/store/apps>
- Appfigures [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://appfigures.com>
- International Business [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=in.intelbusinessmanagementapp>
- World of Business [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.magzter.worldofbusiness>
- International Business [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.eniseistudio.international_business
- Business Management – Increase Managerial Skills [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.upstudio.businessmanagement>
- Learn International Business Management [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://apkpure.com/learn-international-business-management/com.managementtutorials.international_business_management
- International Finance [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=in.softecks.internationalfinance>

КОНЦЕПЦІЯ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ТА СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ З МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У статті розглянуто початок дослідження гейміфікації та її впровадження в навчальний процес. Розкрито сутність досвіду використання гейміфікації, її роль в даний час, перспективу адаптації для студентів. Автори розглядають основні риси та елементи гри в рамках дослідження концепції гейміфікації. Проаналізовано зростаючу тенденцію популяризації гейміфікації на основі даних Google Scholar. Автори досліджують структуру та зміст, необхідні для успішного застосування гейміфікації в тренінгах для студентів з метою збільшення їхньої зацікавленості у навчальному процесі. Автори пропонують гейміфікацію як інструмент для підтримки звичайної діяльності принципами взаємодії на основі ігрової ідеї. Обґрунтовано сутність застосування гейміфікації в навчальному процесі для мотивації студентів. Охарактеризовано важливість правильного встановлення цілей навчання та наявність зворотного зв'язку у даній концепції. У практичній частині дослідження проаналізовано 100 існуючих мобільних додатків щодо бізнес-активності та сфери міжнародного бізнесу на основі даних Google Play як найбільш використовуваної платформи у сфері ігор. Додатки та ігри досліджуються за їх доступністю за цінами, типами та рекомендованим віком для користувачів. Автори розглядають частоту функцій додатків, щоб виявити найбільш використовувані сорти та типи мобільних додатків з перспективою створення найбільш доцільного додатку для реалізації. Розробники 100 додатків згруповані за країнами з метою аналізу поточної ситуації в сфері гейміфікації та пошуку областей з найвищою реалізацією значення гейміфікації. Автори висунули деякі з додатків для детального дослідження та визначили їхні особливості та аспекти. На кінцевому етапі дослідження запропоновано структуру та зміст доцільного додатка-гри відповідно до бачення авторів.

Ключові слова: гейміфікація, бізнес-ігри, гейміфікація в освіті, статистичний аналіз, мобільні бізнес-додатки.

КОНЦЕПЦИЯ ГЕЙМИФИКАЦИИ И СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ БИЗНЕСУ

Аннотация. В статье рассмотрены исследования геймификации. Раскрыта сущность использования геймификации, ее роль в настоящее время, перспектива адаптации для студентов. Авторы рассматривают основные черты и элементы. Проанализирована тенденция популяризации геймификация на основе Google Scholar. Авторы исследуют структуру, предлагают геймификацию как инструмент для поддержания деятельности на основе игровой идеи. Обосновано сущность применения геймификации в учебном процессе. Охарактеризованы важность целей обучения и наличие обратной связи. В практической части исследования проанализированы 100 мобильных приложений в сфере международного бизнеса на основе Google Play. Приложения исследуются по ценам, типам и рекомендованным возрастом. Авторы изучают функции приложений, чтобы выявить наиболее используемые типы приложений с перспективой создания наиболее целесообразного для реализации. Разработчики 100 приложений сгруппированы по странам с целью анализа областей с высокой реализацией значения геймификации. Авторы выдвинули некоторые из приложений для будущего исследования и определили их особенности. В конце предложена структура и содержание приложения-игры в соответствии с видением авторов.

Ключевые слова: геймификация, бизнес-игры, геймификация в образовании, статистический анализ, мобильные бизнес-приложения.

УДК 332.87

Щербініна С. А.
*старший викладач кафедри
економічної теорії та економічної кібернетики
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Shcherbinina Svitlana
*Senior Lecturer of the Department
of Economic Theory and Economic Cybernetics
of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Анотація. У роботі досліджено головні напрями державної політики з питань енергоефективності, а також перспективи та перешкоди системи управління енергоефективністю на різних рівнях влади. Представлено комплекс заходів, спрямованих на забезпечення енергоефективності житлового сектору України, що умовно поділений на три групи за вартісною оцінкою. Оскільки реалізація заходів з енергоефективності вимагає застосування належного фінансування та конкретних дій і важелів із боку місцевої влади, то одним із механізмів підвищення енергоефективності в житловому секторі зазначено публічно-приватне партнерство. Розглянуто різні підходи до визначення сутності публічно-приватного партнерства у світі та в Україні. Наведено переваги використання державно-приватного партнерства у житловому секторі України.

Ключові слова: державна політика, управління енергоефективністю, забезпечення енергоефективності, житловий сектор, публічно-приватне партнерство.

Вступ та постановка проблеми. Реалізація політики енергоефективності в Україні, що зумовлена процесами євроінтеграції, потребує переходу на якісно новий рівень. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС проголошує, що ефективне функціонування системи управління повинне базуватися на принципах рівності та прозорості для всіх її учасників. У цьому питанні житловий сектор не є винятком. Надмірне споживання енергії спричиняє значні витрати та ризики у сферах енергетичної безпеки, торговельного балансу, економічної та соціальної активності, охорони навколишнього природного середовища [1].

Курс на енергоефективність указує перспективні напрями для розвитку інновацій, розширяє можливості підприємницької діяльності у світі енергозбереження та енергоефективності, стимулює попит на енергозберігаючі продукти та технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем забезпечення енергоефективності житлового сектору України присвячено багато праць вітчизняних науковців. Необхідність розроблення комплексної довгострокової стратегії модернізації застарілого та енергоємного житлового фонду України для забезпечення його енергоефективності та підвищення енергетичної безпеки держави розглядали Н.М. Матвійчук, Л.М. Черчик, Н.В. Коленда, Н.М. Шульська [2]. Питання використання фінансово-кредитних механізмів для стимулювання енергозбереження в житловому секторі за рахунок бюджетних коштів вивчала Н.С. Криштоф [3]. Проблеми становлення енергосервісного бізнесу та напрями вдосконалення рамок умов його функціонування в Україні з позицій сталого енергетичного розвитку економіки країни досліджували О.В. Комеліна та І.О. Самойлик [4].

На загальнодержавному рівні Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності)» від 13 липня 2016 р. № 489-р визначено та запроваджено механізм здійснення заходів із забезпечення облікованого, регульованого та ощадливого споживання енергії у житлових будинках шляхом застосування нових підходів до реалізації державної політики щодо фінансування заходів з енергоефективності із залученням коштів міжнародних фінансових організацій та донорів [1].

Згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р [5], визначено головні напрями підвищення енергоефективності економіки України, зокрема й у житловому секторі.

Отже, питання формування комплексу заходів, спрямованих на зменшення енергоспоживання в житловому секторі України, а також вибір механізмів для їх реалізації є актуальними та потребують подальшого вивчення.

Метою даної роботи є вивчення публічно-приватного партнерства як механізму забезпечення енергоефективності житлового сектору України.

Результати дослідження.

Сьогодні в Україні відсутні дієві механізми впливу споживачів житлово-комунальних послуг на їх постачальників, а процедури вибору постачальників для споживача лишаються непрозорими, що породжує недовіру до виконавців і не мотивує останніх до підвищення якості послуг [6].

Державна політика щодо енергоефективності має бути спрямована на:

– безперебійне, якісне та безпечне постачання енергоресурсів для потреб суспільства в умовах як нормального, так і особливого стану;

– економічну ефективність енергетичного сектору України та функціонування систем постачання енергоресурсів;

– енергетичну ефективність споживання енергоресурсів національною економікою та зокрема житловим сектором;

– екологічно прийнятне рішення впливу енергетики на довкілля та клімат;

– спроможність держави формувати та здійснювати політику захисту національних інтересів незалежно від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру в енергетичній сфері.

Результативність такої політики відображається у досягненні цільового стану системи показників енергоефективності підприємства, регіону та країни зокрема [7].

Головною метою здійснення державної політики з енергоефективності є підвищення енергетичної безпеки. З погляду населення підвищення енергоефективності дає можливість збільшити рівень доходів і зменшити витрати на закупівлю енергетичних послуг. З погляду суспільства це курс до сталого розвитку, у результаті якого очікується подолання енергетичної бідності, підвищення конкурентоспроможності регіону і країни у цілому.

Однією з умов успішного забезпечення енергоефективності в житловому секторі є мотивація енергоощадної поведінки споживача та впровадження механізмів підвищення енергоефективності з урахуванням фінансового, організаційного, технічного та юридичного складників.

Перспективи та перешкоди системи управління енергоефективністю в державі представлено на рис. 1.

На рівні центральних органів влади існує значна зацікавленість у підвищенні енергетичної безпеки країни, стабілізації платіжного балансу, зниженні обсягу субсидій та досягненні інших макроекономічних та соціальних цілей. Держава покладає великі надії на власників індивідуальних будинків та ОСББ, які можуть реалізовувати програми підвищення енергоефективності в кредит із частковою компенсацією від держави. Однак населення не впевнене як у своїх фінансових можливостях, так і в державній компенсації, не володіє технічною стороною заходів з енергоефективності [8].

Найбільшим покупцем енергії в межах своєї території є місцевий бюджет, тому для органів місцевої влади важливо скорочення витрат на оплату енергоносіїв та забезпечення сталого розвитку території.

Найбільшим споживачем теплової енергії в місті є населення, отже, найважливішим завданням міської ради є підняття свідомості членів територіальної громади щодо впровадження заходів із питань енергозбереження.

Забезпечення енергоефективності житлового сектору України потребує зміни підходів до будівництва і реконструкції житлових і громадських будинків і споруд, впровадження сучасних технологій та прогресивного енергоефективного устаткування в будівництві об'єктів житлово-громадського призначення. Заходи, що спрямовані на забезпечення енергоефективності житлового сектору, умовно можна розділити на три групи (рис. 2).

Перша група – маловартісні заходи, що мають незначний вплив (5–10%) на підвищення енергоефективності в житлових будівлях (проте вдало вибраний захід може призвести і до значно більшої економії). Застосовуються у разі оптимізації процесів, є економічно вигідними та мають короткий період окупності.

Друга група – заходи середньої вартості, що мають вплив у межах від 10% до 25%, є економічно вигідними, з періодом окупності від трьох до десяти років.

Рис. 1. Ієрархічна система управління енергоефективністю

Третя група – високоякісні заходи (вплив – до 90%). Масштабні заходи варто впроваджувати у разі повного відновлення, будівництва нових об'єктів та систем.

Реалізація заходів з енергоефективності вимагає застосування належного фінансування та конкретних дій та важелів із боку місцевої влади.

В Україні з ухваленням у 2010 р. Закону України «Про державно-приватне партнерство» [9] та пакету нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію його положень, відкриваються нові можливості залучення приватних інвестицій та приватної ініціативи задля підвищення ефективності надання послуг та розвитку інфраструктури.

У світовій практиці застосовують узагальнений термін «публічно-приватне партнерство» (ППП), в Україні ж Законом «Про державно-приватне партнерство» визначено поняття «державно-приватне партнерство» (ДПП).

Для того щоб створити середовище, в якому потенціал PPP може бути використано якнайповніше, важливо, щоб орган влади, який має намір започаткувати партнерство, розумів справжні мотиви, що спонукають приватні структури до реалізації публічних проектів, та сутність цього механізму [10].

Сьогодні існує багато підходів до визначення PPP, а також версій його походження. Притому, що кожна країна може закріпити особливе бачення цього механізму в національному законодавстві, публічно-приватне партнерство та його основні принципи визначають інституції світового значення, а також міжнародні організації, що спеціалізуються на PPP. Окремі приклади таких визначень:

Світовий банк: «Угоди публічної й приватної сторін із приводу виробництва інфраструктурних послуг, що укладаються з метою залучення додаткових інвестицій і підвищення ефективності бюджетного фінансування» [11].

Економічна Комісія ООН у Європі (UNECE): «Інноваційна контрактна угода між публічним та приватним секторами у наданні публічних послуг та розбудові інфраструктури, яка поєднує у собі найкраще, що мають ці сектори: ресурси приватного сектору, його кваліфікаційні здібності, технології та потенціал публічного сектору щодо економічного регулювання та захисту публічних інтересів» [12].

«Зелена книга» ЄК про PPP і законодавство Спільноти про державні закупівлі та концесії: «Різні форми співробітництва між органами влади й бізнесом, які спрямовані на забезпечення фінансування, будівництва, модернізації, управління, експлуатації інфраструктурного об'єкта чи надання послуги» [13].

Аналіз наявних підходів до визначення PPP свідчить, що його розглядають у двох аспектах: 1) як систему економічних відносин (економічний механізм співпраці) між публічним та приватним секторами; 2) як форму юридичного контракту на виконання певного публічного завдання (управління активами інфраструктури) у формі розроблення та реалізації особливого типу інвестиційного проекту.

Мета такої співпраці – досягнення взаємних вигід, а основна риса – спрямування вигоди як на комерційні, так і на громадські завдання. Ключова перевага PPP – те, що за максимального використання можливостей публічного сектору та за поєднання досвіду обох секторів відбувається розподіл відповідальності за конкретну послугу, а також пов'язані із цим ризики. Реалізація публічних завдань через приватний сектор відбувається шляхом використання специфічних умінь щодо цієї сфери діяльності. Приватний суб'єкт завдяки співпраці з іншими суб'єктами здобуває комплементарні вміння та знання, необхідні для реалізації інвестиції у спосіб, що уможливує досягнення очікуваних ефектів і дає змогу максимально використовувати синергію діяльності [14].

Рис. 2. Комплекс заходів, спрямованих на забезпечення енергоефективності житлового сектору України

Сьогодні ДПП в Україні визначено одним із ключових механізмів реалізації політики модернізації національної економіки та розв'язання важливих соціально-економічних проблем країни. Це зумовлено тим, що для реалізації масштабних проектів у різних секторах економіки потрібні значні інвестиційні ресурси, потужним джерелом яких може стати приватний бізнес. Водночас в умовах післякризового розвитку зростає інтерес бізнесу до державної підтримки, яка дасть змогу знизити ризики приватних інвестицій, підвищити надійність інвестиційних проектів для кредитних організацій. Широке запровадження ДПП було передбачено Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». У сфері залучення інвестицій ДПП визначено одним з основних напрямів реалізації Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні та національних проектів [15].

В Україні великий потенціал для розвитку державно-приватних відносин має житловий сектор. Потреби підприємств житлово-комунального комплексу в інвестиційних ресурсах сягають сотень мільярдів гривень для модернізації та відновлення житлового фонду і житлово-комунальної інфраструктури, підвищення енергоефективності будівель, зменшення обсягів споживання природного газу підприємствами комунальної енергетики, поліпшення якості питної води тощо.

Держава та приватні інвестори повинні об'єднати свої фінансові ресурси та зусилля на вдосконалення законодавства, що регулює питання обслуговування житлового фонду, мотивацію енергоощадної поведінки населення,

модернізацію та відновлення житлових будинків із метою забезпечення енергоефективності житлового сектору. При цьому потрібно враховувати не лише розподіл прибутків від надання житлово-комунальних послуг, а й ризики, що пов'язані із цією діяльністю.

Це забезпечить залучення приватних інвестицій до розвитку житлового сектору, перегляд тарифної політики та правил надання бюджетної підтримки у цій галузі.

Отже, перевагами використання державно-приватного партнерства у житловому секторі є: зниження ризику від нерезультативного використання фінансових ресурсів; забезпечення ефективного управління житловими будинками; зростання надходжень до державного та місцевих бюджетів; створення конкурентного середовища, що заохочує розвиток ринкових відносин.

Залучення приватного сектору до розвитку житлового сектору у формах надання консалтингових послуг, передачі в оренду, управління, концесію об'єктів житлово-комунального господарства, використання змішаних форм державно-приватного партнерства, утворення спільних підприємств у сфері тепло- і водопостачання та водовідведення, партнерства, має на меті:

- реалізацію пріоритетних проектів модернізації комунального господарства шляхом залучення фінансових ресурсів та встановлення обладнання;
- впровадження спеціального менеджменту, яким володіє приватний сектор, для виконання великих комплексних програм та реалізації проектів у житлово-комунальній галузі;
- впровадження приватним сектором нових технологій у житлово-комунальну галузь;

– спільну участь держави, органів місцевого самоврядування та приватного партнера в наукових дослідженнях, розробленні нормативно-правової бази, підвищенні свідомості населення тощо.

Для кожного конкретного проекту має бути вибрана своя форма державно-приватного партнерства з урахуванням мети залучення приватного бізнесу та збалансованого розподілу ризиків [16].

Практична реалізація заходів із підвищення енергоефективності житлового фонду за допомогою механізмів державно-приватного партнерства можлива через створення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, які можуть самостійно визначати і реалізовувати необхідні для поліпшення житлових умов заходи за допомогою власних, залучених із державного чи місцевого бюджету, а також з інших джерел матеріально-фінансових ресурсів.

Жодна інша організаційно-правова форма не дає змоги цього зробити, оскільки в ОСББ є можливість акумулювати, а потім використовувати кошти в ремонтних та резервних фондах, і саме ці кошти дають змогу проводити такі заходи, укладати договори з ЕСКО-компаніями або звертатися за грантом, або брати участь у співфінансуванні, або йти в банк і брати кредит.

Ураховуючи особливості та відмінності регіонів держави, для стимулювання розвитку функціонування

об'єднань у різних частинах держави потребує втілення давно задекларована стратегія децентралізації влади та підвищення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування. Самоорганізовані ініціативні групи повинні самостійно визначати стратегію розвитку та благоустрою як майна, яким вони володіють, так і території, на якій знаходиться це майно [17].

Висновки. Отже, для подолання енергетичної бідності країни, що певною мірою зумовлена нераціональним використанням енергоресурсів у суспільстві, потрібно впроваджувати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення енергоефективності житлового сектору України. Також існує необхідність державного регулювання процесів енергозбереження та проведення цілеспрямованої державної політики.

Досвід розвинутих країн світу вказує на ефективність публічно-приватного партнерства як механізму забезпечення енергоефективності житлового сектору. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства в Україні можливі тільки за умови досконалого правового регулювання діяльності ОСББ та популяризації такого роду об'єднань умотивованими перевагами в наданні житлово-комунальних та управлінських послуг, пільгами з боку органів державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 489-р «Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності)» URL : <http://zakon5.gada.gov.ua/laws/show/489-2016-%D1%80> (дата звернення: 05.03.2018).
2. Стратегічні напрями модернізації житлового фонду як запорука енергетичної безпеки України / Н.М. Матвійчук та ін. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 1. С. 443–450.
3. Криштоф Н.С. Енергоефективність – дієвий механізм забезпечення енергетичної безпеки та структурної модернізації економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 104–110.
4. Комеліна О.В., Самойленко І.О. Енергосервісний бізнес у контексті сталого енергетичного розвитку України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 2. С. 306–315.
5. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 05.03.2018).
6. Формування єдиних критеріїв оцінки Управляючих компаній у сфері житлово-комунальних послуг : колективна монографія / за заг. ред. О.Л. Максименко. Київ : ВІСТКА, 2015. 40 с.
7. Мітрахович М.М., Герасимчук І.С. Методика розрахунку основних показників енергоефективності підприємства. *Наукоємні технології*. 2009. № 3. С. 93–95. URL : <http://jml.nau.edu.ua/index.php/SBT/article/view/5112/5416> (дата звернення: 11.03.2018).
8. Енергоефективність у муніципальному секторі : навчальний посібник / А. Максимов та ін. Київ : ВІНЕЙ, 2015. 184 с.
9. Закон України про державно-приватне партнерство № 2404–VI від 1 липня 2010 р. URL : <http://www.president.gov.ua/documents/12134.html> (дата звернення: 06.03.2018).
10. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Винницький та ін. Київ : К.І.С., 2008. 146 с.
11. Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. P. 7.
12. Hamilton G. The challenges of capacity building in PPP in Central Asia: speech on the III Astans Economic Forum, Kazakhstan, 1-2 July, 2010.
13. Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. Brussels. 30.04.2004. P. 3. European Economic Recovery Plan. URL : <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/94a3f02f-ab6a-47ed-b6b2-7de60830625e/language-en> (дата звернення: 12.03.2018).
14. Інструменти регіонального розвитку в Україні : навчальний посібник / О.В. Берданова та ін. ; за ред. В.М. Вакуленка, О.В. Берданової. Київ : НАДУ, 2013. 286 с.
15. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: аналітична записка. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/816/> (дата звернення: 13.03.2018).
16. Концепція розвитку державно-приватного партнерства у житлово-комунальному господарстві № 1184-00-р, редакція від 16.09.2009. URL : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=243102615> (дата звернення: 14.03.2018).
17. Правове регулювання державно-приватного партнерства в галузі житлово-комунального господарства України : монографія / І.І. Килимник та ін. Харків, 2015. 131 с.

ПУБЛИЧНО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ ЖИЛИЩНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

Аннотация. В работе исследованы главные направления государственной политики по вопросам энергоэффективности, а также перспективы и препятствия системы управления энергоэффективностью на разных уровнях власти. Представлен комплекс мер, направленных на обеспечение энергоэффективности жилищного сектора Украины, условно разделенный на три группы по стоимостной оценке. Так как реализация мероприятий по энергоэффективности требует надлежащего финансирования, конкретных действий и рычагов со стороны местной власти, то одним из механизмов повышения энергоэффективности в жилом секторе указано публично-частное партнерство. Рассмотрены различные подходы к определению сущности публично-частного партнерства в мире и в Украине. Приведены преимущества использования государственно-частного партнерства в жилищном секторе Украины.

Ключевые слова: государственная политика, управление энергоэффективностью, обеспечение энергоэффективности, жилой сектор, публично-частное партнерство.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A MECHANISM OF ENERGY EFFICIENCY ENSURING THE HOUSING SECTOR OF UKRAINE

Summary. Economic model of Ukraine's development is characterized by an extremely high level of energy efficiency, dependence on energy produced outside its borders, lack of influence on the formation of the price level on imported energy resources, first of all on natural gas, inability to substantially diversify the geography of its supply. Considerable factors of increasing energy efficiency and increasing energy efficiency should be attributed to the fact that Ukraine, being integrated into the world economy, is obliged to adhere to international economic principles, one of which is the increase of energy efficiency. The course on energy efficiency indicates perspective directions for the development of innovations, expands business opportunities in the world of energy saving and energy efficiency, stimulates the demand for energy-saving products and technologies. In this work the main directions of state policy on energy efficiency. From the standpoint of the population, energy efficiency increases the level of income and reduce the cost of purchasing energy services. This is a course towards sustainable development, which is expected to overcome energy poverty, increase the competitiveness of the region and the country as a whole. The complex of measures aimed at ensuring energy efficiency of the residential sector of Ukraine was presented in the article, which is conditionally divided into three groups according to the cost estimation. As the implementation of energy efficiency measures requires the use of proper funding and specific actions and leverage by local authorities, one of the mechanisms for improving energy efficiency in the residential sector is the public-private partnership, the efficiency of which is proved by world practice. In various countries, public-private partnerships are becoming a widespread tool for providing public services and managing public (communal) assets in the infrastructure sector. The advantages of using public-private partnership in the residential sector of Ukraine was presented by authors.

Key words: state policy, energy efficiency management, energy efficiency, housing sector, public-private partnership.

Ярмолюк О. Ф.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Житомирського національного агроекологічного університету*

Шишка Р. С.

*студент
Житомирського національного агроекологічного університету*

Yarmoliuk Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Taxation and Audit
Zhytomyr National Agroecological University*

Shyshka Roman

Student of Zhytomyr National Agroecological University

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В ОБЛІКУ

Анотація. У ході дослідження доведено, що земельні ділянки, витрати на їх поліпшення, права користування землею ідентифікуються як окремі об'єкти бухгалтерського обліку, що функціонують у взаємозв'язку один з одним та які можна визначити за ознаками: власності та володіння (власні, на правах постійного користування, в оренді), приналежності таких ресурсів до процесу виробництва (здіяні у виробництві, не здійснені, під будівлями виробничого і невиробничого призначення, утримуються з метою здачі в оренду чи продажу), матеріальності щодо природи свого походження (земельна ділянка або право користування ділянкою). Земельні ресурси сільськогосподарського призначення авторами ідентифіковано у складі матеріальних активів підприємства, що є основними засобами виробництва та потребують здійснення додаткових вкладень для вдосконалення їхніх якісних характеристик. Сформульований науковий підхід до визначення земельних ресурсів має стати основним теоретичним підґрунтям для вдосконалення їх класифікації, порядку визнання, організації синтетичного та аналітичного обліку, достовірного відображення у звітності підприємства, посилення контрольно-аналітичних функцій у землеволодінні та землекористуванні.

Ключові слова: земельні ресурси, земельна ділянка, матеріальний актив, основний засіб, нематеріальний актив, об'єкт обліку.

Вступ та постановка проблеми. Земля є природним середовищем, в якому живе людина, це природна матерія і територіальний простір існування та розвитку людського суспільства. Земельні ресурси виступають матеріальною основою будь-якої діяльності людини. Отже, належне відображення інформації про земельні ресурси в системі первинного, аналітичного, синтетичного обліку та звітності має велике значення для підприємств різних галузей виробництва.

Україна володіє значним земельно-ресурсним потенціалом. Земельний фонд нашої держави становить 60,35 млн. га, або близько 6% території Європи. При цьому сільськогосподарські угіддя становлять 19% від загальноєвропейських, у тому числі рілля – близько 27%. Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, у тому числі 0,7 га ріллі (середній показник європейських країн – 0,44 і 0,25 га відповідно) [1].

У цілому площа сільськогосподарських земель становить 41,5 млн. га, або 68,7% площі усієї території України, а площа ріллі – 32,5 млн. га, або 78,4% усіх угідь. На частку лісів та лісовкриті площі припадає 15,6%, забудовані землі – 6,0%, води – 4,0%, інші землі – 5,7% [2, с. 65].

Отже, найбільша частина земельних ресурсів нашої держави належить саме до засобів сільськогосподарського виробництва. Унікальність земельних ресурсів галузі сільськогосподарства зумовлює необхідність специфічної розбудови системи обліку землі, яка включає в себе накопичення, систематизацію, обробку та аналіз економічної інформації про кількісні, якісні, вартісні та правові дані земельних ділянок для моніторингу якісних

характеристик ґрунтів та забезпечення ефективного землекористування. Відповідно, виникає потреба в дослідженні стану методичних основ наявної системи обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми облікового забезпечення земельних відносин розглядалися у працях П.І. Гайдуцького, Б.С. Гузара, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука, І.В. Замули, Г.Г. Кірейцева, П.Т. Саблука тощо. Сьогодні питання облікового відображення земельних ресурсів перебувають у колі наукових досліджень таких науковців: Т.А. Бінчаровської, Н.О. Голуб, О.В. Ільчак, Ю.І. Литвинець, С.М. Остапчука тощо. Попри наявність вагомих наукових напрацювань із досліджуваної проблеми єдина методика бухгалтерського обліку земельних ресурсів сьогодні відсутня, тому виникає потреба у поглибленні теоретико-облікових засад земельних ресурсів, їх систематизації та проведенні додаткових досліджень у напрямі ідентифікації земельних ресурсів серед об'єктів обліку з урахуванням сучасних економічних вимог.

Метою даної роботи є критична оцінка сучасних підходів до визначення сутності земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств на підставі опрацювання нормативних документів та наукової літератури, ідентифікація земельних ресурсів серед об'єктів обліку та уточнення визначення даної категорії для вдосконалення їх класифікації, порядку визнання й достовірного відображення інформації щодо землекористування та землеволодіння.

Об'єктом дослідження є процес бухгалтерського відображення земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Предметом дослідження є сукупність теоре-

тико-методологічних питань обліку земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та основні положення теорії бухгалтерського обліку. Для розкриття сутності земельних ресурсів як обліково-економічної категорії та для окреслення місця земельних активів у складі необоротних активів у процесі дослідження було застосовано методи індукції та дедукції, методи теоретичного узагальнення й порівняння, аналізу та синтезу, конкретизації, аналогії, логічний і монографічний; для аналізу законодавчих актів та інших нормативно-правових документів використовувалися системно-аналітичний та абстрактно-логічний методи.

Результати дослідження.

Поняття «земельні ресурси» має багато визначень, оскільки трактується з різноманітних точок зору. Насамперед земля – це природне середовище, в якому народжується і живе людина, природна матерія і територіальний простір існування та розвитку людського суспільства, головний елемент екологічної системи. Земля є основою державності народу, основою національного самовизначення, однією з основних характеристик держави.

Земельні ресурси, виступаючи матеріальною основою виробництва, стають об'єктом економічних відносин. Земля є одночасно предметом, знаряддям і

засобом праці, елементом виробничих відносин, які виникають у процесі її використання й привласнення результатів праці.

Як об'єкт спрямування праці людини для підтримання чи підвищення родючості, продуктивності земля є предметом праці. Як середовище і засіб впливу на певні предмети праці, наприклад рослинні організми, – знаряддям і засобом праці. Як засіб отримання необхідної суспільству продукції – засобом виробництва (головним засобом виробництва у сільському та лісовому господарстві) та важливим речовим чинником в інших сферах виробництва, наприклад для розміщення певних об'єктів, тобто будівництва міст, залізниць, шосейних доріг, будівель тощо.

Земельні ресурси хоча й є засобом виробництва, проте значно відрізняються від інших засобів. Земля є продуктом природи; просторово обмежена; нетранспортабельна; неоднорідна за якістю, у результаті чого утворюється різний рентний дохід під час вирощування сільськогосподарських культур; не зношується та не переносить свою вартість на продукцію; не може бути замінена іншими засобами виробництва тощо.

Особливості землі як засобу виробництва та різнобічність підходів до означення землі в обліку зумовлюють належне обґрунтування поняття «земельні ресурси» як у теорії, так і в методології бухгалтерського обліку.

Таблиця 1

Економічна сутність поняття «земельні ресурси»

Автор	Трактування «земельних ресурсів»
1	2
С.М. Белінська [3, с. 47]	Розглядає земельні ресурси як цілісну систему з урахуванням їх багатofункціональності та як природний капітал. За таким твердженням у системі обліку земельних ресурсів (природного капіталу) повинна концентруватися інформація щодо: земельних ділянок як основного засобу, нематеріального активу та об'єкта орендних відносин; капітальних витрат на поліпшення земель, природних ресурсів, багаторічних насаджень, прав користування природними ресурсами та біологічних активів, ураховуючи дані позабалансового обліку.
Т.А. Бінчаровська [4, с. 30]	Доводить, що землі сільськогосподарського призначення відповідають основним характеристикам капіталу, якщо вони є об'єктом виробничого процесу. З погляду бухгалтерського обліку земельний капітал – це складник природного капіталу, наданого у власність або користування фізичній чи юридичній особі, земельні ресурси для використання у виробничому процесі, наділені природною енергією, щодо яких здійснені землепорядкувальні й інші види підготовчих робіт і котрі слід відображати на балансі підприємств для підвищення їхньої інвестиційної привабливості.
І.В. Замула [5, с. 200]	Вважає, що земельні угіддя потрібно включити до складу біологічних активів, що відповідає положенням фізичної економії, еколого-економічної парадигми та концепції стійкого розвитку.
О.В. Ільчак [6, с. 16]	Зазначає, що дослідження економічної сутності поняття «земельні ресурси» на основі генезису економічних наукових теорій, підходів, шкіль дало змогу визначити, що земля є важливим виробничим ресурсом, який генерує дохід підприємства у формі економічної ренти. Обґрунтованим вважає визнання земельних ресурсів активом у балансі суб'єктів господарської діяльності в сільському господарстві.
Г.Г. Кірейцев [7, с. 207]	Зазначає, що землі сільськогосподарського призначення – це основний біологічний актив у системі аграрної економіки, можливості котрого використано в Україні недостатньо.
С.М. Остапчук [8, с. 14]	На думку автора, економіко-правова сутність земельного капіталу розкривається через багатогранність його сприйняття як складника соціально-економічних відносин, природного капіталу, активів і як капіталу підприємства в економічній площині. Такий підхід ідентифікує земельний капітал у складі об'єктів бухгалтерського обліку як основного засобу, нематеріального активу, специфічного біологічного активу.
Т. Остапчук [9, с. 162]	Земельні ресурси визнає складовою частиною землі, а у її складі – компонентом природних ресурсів, одним із видів ресурсів, які належать до матеріальних та економічних ресурсів. Для конкретизації об'єктів бухгалтерського обліку замість поняття «земельні ресурси» авторка вводить нове поняття – «земельні активи», яке розуміє як власні земельні ділянки, що контролюються підприємством, можуть бути достовірно оцінені, їх використання забезпечує економічні вигоди та ці активи можна визнати самостійним об'єктом обігу.
О.Ф. Ярмольук [10, с. 6]	Трактує поняття «земельні ресурси» як окремих видів активів – основних засобів, що мають особливість не зношуватися (відповідно – не амортизуватися), інвентарним об'єктом яких є окрема земельна ділянка, що визнається обмеженим у просторі засобом із певним місцем розташування та придатна для проведення капітальних поліпшень.

Джерело: дослідження авторів

Переважна більшість науковців «земельні ресурси» зводять до понять «активу», «земельного капіталу», «природного капіталу», «біологічних активів» тощо (табл. 1).

На законодавчому рівні за земельними ресурсами закріплено такі специфічні об'єкти бухгалтерського обліку, як: земельні ділянки та витрати на їх поліпшення у складі основних засобів підприємства; об'єкти нерухомого майна з будівлями, спорудами, їхніми частинами, які з нею нерозривно пов'язані; інвестиційна нерухомість, що утримується для одержання орендних платежів; товар; права користування земельними ділянками тощо (табл. 2).

Земельні ресурси сільськогосподарського призначення, насамперед, є основним засобом виробництва. У бухгалтерському обліку методологічні засади формування інформації про земельні ділянки на правах власності визначає П(С)БО 7 «Основні засоби». Згідно з п. 5 даного положення, земельні ділянки визнаються активом та зараховуються до складу основних засобів за первісною вартістю (на підставі Державного акту на право приватної власності на землю) [11]. Тим же п. 5 П(С)БО 7 виокремлено окремий об'єкт обліку – капітальні витрати на культурно-технічні заходи з поверхневого поліпшення земель для сільськогосподарського використання, що не пов'язані з будівництвом та проводяться за рахунок капітальних вкладень (іригація, осушення та інше подібне капітальне поліпшення землі) [11].

За міжнародними стандартами бухгалтерського обліку методу обліку основних засобів, до яких належать земельні ділянки сільськогосподарського призначення, що використовуються підприємством для здійснення основного виду діяльності, для передачі в оренду іншим підприємствам або для адміністративних цілей (зайняті власником), регулює МСБО 16 «Основні засоби».

Оскільки земля використовується не лише для виробництва продукції, а є просторово-територіальним базисом для розміщення будівель, у міжнародній бухгалтерській практиці землю як основний засіб обліковують за окремими класами активів: «Земля» та «Земля та будівлі» [16].

Формування інформації у бухгалтерському обліку про оренду земельних ресурсів та її розкриття у фінансовій звітності визначено П(С)БО 14 «Оренда». Відповідно до п. 8 даного положення, земельна ділянка, отримана на умовах операційної оренди, відображається орендарем – сільськогосподарським підприємством на позабалансовому рахунку за вартістю, вказану в угоді про оренду [13].

МСБО 17 «Оренда» розроблено окремі питання обліку орендованих земельних ділянок, відповідно до якого порядок відображення земельних ділянок, що заходяться в оренді, залежить від виду оренди – фінансової або операційної. Раніше сільськогосподарське підприємство орендувало земельні ділянки та земельні паї згідно з положеннями П(С)БО 14 [13] та МСФЗ (IAS) 17 «Оренда», такі договори обліковувалися як операційна оренда [16]. Якщо договором не передбачено передачу права власності орендарю, тоді орендар не отримує основні ризики та вигоди, пов'язані з володінням земельною ділянкою чи паєм. Отже, орендовані земельні ресурси не визнавалися у звіті про фінансовий стан орендаря, а орендні платежі за договором відображалися у складі витрат у звіті про сукупний дохід.

З 1 січня 2019 р. набрав чинності Стандарт з обліку оренди МСФЗ (IFRS) 16 «Оренда» [16], який для договорів оренди (фінансової та операційної) вводить єдину модель обліку оренди. Згідно із цією моделлю, якщо орендарю передається право контролювати використання ідентифікованого активу протягом визначеного періоду

часу, то будь-яка оренда повинна визнаватися на балансовому обліку та у Звіті про фінансовий стан орендаря.

Земельні ділянки, що не задіяні у виробничому процесі підприємства, а утримуються для здачі в оренду чи продажу, методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про такі земельні ділянки визначають П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [15] та П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» [14].

За МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» земля стає інвестиційною нерухомістю в тому разі, якщо планується одержати економічні вигоди від збільшення її вартості у довгостроковій перспективі (а не від продажу у короткостроковий термін за умов звичайної господарської діяльності) та коли ще точно не визначено напрям використання утримуваної земельної ділянки на звітну дату [16]. Згідно з п. 55 МСБО 41 «Сільське господарство», підприємство має обліковувати сільськогосподарські ділянки за правилами МСБО 16 «Основні засоби» або МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» залежно від того, який зі стандартів найбільш прийнятний за конкретних обставин [16].

Право користування земельною ділянкою, відповідно до п. 5 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», відображається у складі нематеріальних активів у групі «Права користування майном» [12]. Аналогічний підхід закладений у МСБО 38 «Нематеріальні активи» [16].

В економічній літературі нерідко земельні ресурси ототожнюють зі специфічними біологічними активами [7, с. 206; 5, с. 200], оскільки вони відповідають критеріям визнання таких активів (контролюються підприємством, дають сільськогосподарську продукцію або додаткові біологічні активи, вартість може бути достовірно визначена, може приносити економічні вигоди (земельну ренту)). Попри це П(С)БО 30 «Біологічні активи» виключає землю сільськогосподарського призначення зі складу біологічних активів та зараховує до об'єктів основних засобів [17].

Як за міжнародними, так і за національними стандартами земельні ділянки сільськогосподарського призначення обліковуються як активи: основні засоби, якщо вони використовуються для виробництва, або як інвестиції, якщо землі є інвестиціями у нерухомість. Права користування земельними ділянками є відокремленими об'єктами бухгалтерського обліку та належать до нематеріальних активів підприємства (табл. 3).

Таким чином, земельні ресурси представлені різними об'єктами бухгалтерського обліку, які можна виокремити за ознаками: власності та володіння (у власності, на правах постійного користування, в оренді), приналежності таких ресурсів до процесу виробництва (задіяні у процесі виробництва, не задіяні, під будівлями виробничого і невиробничого призначення, утримуються з метою здачі в оренду чи продажу), матеріальності щодо природи свого походження (власна земельна ділянка, право користування ділянкою) тощо. Виходячи із цього, земельні ресурси та права щодо їх володіння та користування можна ідентифікувати серед об'єктів обліку так (рис. 1).

Отже, земельні ділянки сільськогосподарського призначення є основним засобом виробництва та потребують здійснення додаткових вкладень для вдосконалення їхніх якісних характеристик. Щодо визнання земель сільськогосподарського призначення специфічним біологічним активом, то такий підхід не отримав практичної реалізації у нормативно-правовій площині. Сьогодні не можуть бути земельні ділянки сільськогосподарського призначення й об'єктами товарно-грошових відносин та задіяні у фінансовій оренді, що пов'язано з дією мораторію на операції з продажу земель.

Основні нормативно-правові документи щодо регулювання обліку земельних ресурсів в Україні

Нормативний документ	Коротка характеристика
1	2
Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III	Врегульовано суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.
Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI	Закріплено основні засоби з метою оподаткування, їх групи за мінімально допустимими строками корисного використання (для розрахунку амортизації капітальних витрат на поліпшення земель), встановлено групи нематеріальних активів (для розрахунку прав користування земельними ділянками).
Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV	Регламентує основні засади функціонування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності (земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, права користування земельними ділянками – об'єкти бухгалтерського обліку).
Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV	Визначено правові засади проведення оцінки земель, професійної оціночної діяльності у сфері оцінки земель в Україні та спрямований на регулювання відносин, пов'язаних із процесом оцінки земель.
Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність : Закон України від 12.07.2001 № 658-III	Врегульовано процес визначення вартості майна, майнових прав на дату оцінки за процедурою.
Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440	Визначено основні положення оцінки нерухомого майна – земельної ділянки без поліпшення або земельної ділянки з поліпшенням, та будівель, споруд, їхніх частин, які з нею нерозривно пов'язані.
Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна» : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1442	Застосовується під час проведення оцінки нерухомого майна (нерухомості) суб'єктами оціночної діяльності, а також особами, які проводять державну експертизу звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок державної та комунальної власності у разі їх продажу.
Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531	Регламентовано процес проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок усіх категорій земель під час укладання цивільно-правових угод та переоцінки основних фондів для бухгалтерського обліку згідно із законодавством.
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів від 07.02.2013 № 73	Регламентовано зміст і форми балансу та загальні вимоги до розкриття його статей. Зазначається, що у статті «Основні засоби» наводиться вартість власних і отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів та орендованих цілісних майнових комплексів, вартість майна, отриманого на праві господарського відання чи праві оперативного управління, у тому числі вартість земельних ділянок, отриманих на праві постійного користування.
П(С)БО 7 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92 [11]	Зазначено методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби, а також розкриття інформації про них у фінансовій звітності. Земельні ділянки в бухгалтерському обліку визначені як основні засоби, що включають земельні ділянки та капітальні витрати на поліпшення земель.
П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 № 242 [12]	Визначено методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи, у тому числі прав користування земельними ділянками.
П(С)БО 14 «Оренда» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181 [13]	Визначено методологічні засади формування в обліку інформації про оренду земельних ресурсів та її розкриття у фінансовій звітності. Зокрема, визначає облік оренди в орендаря й орендодавця, продаж активу з укладанням угоди.
П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.11.2003 № 617 [14]	Регламентовані методичні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про необоротні активи, що утримуються підприємством для їх подальшого продажу.
П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» : Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 № 779 [15]	Визначено методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість та її розкриття у фінансовій звітності.
План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291	Надано коротку характеристику балансовому рахунку 10 «Основні засоби», рахунку 12 «Нематеріальні активи», рахунку 28 «Товари», визначено субрахунки до них і рахунки, з якими кореспондує рахунок, сферу їх застосування.
Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291	Передбачено наявність субрахунків 100 «Інвестиційна нерухомість», 101 «Земельні ділянки» та 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель» до рахунку 10 «Основні засоби», субрахунку 121 «Права користування природними ресурсами» до рахунку 12 «Нематеріальні активи», субрахунку 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу» рахунку 28 «Товари», призначених для відображення в обліку операцій земельними ділянками; позабалансового рахунку 01 «Орендовані необоротні активи».

1	2
Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів : Наказ Міністерства фінансів України від 30.09.2003 № 561	Наведено класифікацію основних засобів, у т. ч. виділено земельні ділянки та капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом. Регламентовано облік надходження основних засобів, облік в оренді, облік амортизації, поліпшення, порядок проведення переоцінки, списання основних засобів і облік незавершених капітальних інвестицій. Додано докладну кореспонденцію рахунків бухгалтерського обліку операцій з основними засобами.
Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів : Наказ Мінагрополітики України від 27.09.07 № 701	Представлено спеціалізовані форми первинних документів з обліку основних засобів й інших необоротних активів сільськогосподарських підприємств та надані рекомендації щодо їх застосування.
Положення по інвентаризації активів і зобов'язань : Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879	Визначено умови проведення інвентаризації, випадки обов'язкового проведення інвентаризації, обов'язки постійно діючих і робочих інвентаризаційних комісій. Інвентаризацію земельних ділянок, будівель, споруд та інших нерухомих об'єктів рекомендовано проводити один раз на три роки.
Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 50–сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» : Наказ Державного комітету статистики України від 06.11.07 № 403	Закріплено порядок заповнення форми на підставі даних первинного та бухгалтерського обліку, документів з обліку земель. У довідці «Землекористування протягом звітного року» дані заповнюються на основі державних актів на право власності на земельну ділянку та на право постійного користування земельною ділянкою, записів у земельно-кадастровій книзі, договорів оренди і даних державного обліку земель.
Порядок аналітичного обліку земель у наукових установах, підприємствах та організаціях УААН : Постанова Президії УААН від 26.08.2004 (протокол № 12)	Визначено порядок аналітичного обліку кількості і якості земель по землевласникам і землекористувачам, містить Класифікатор класів земель для оцінки їхньої вартості. Регламентує організацію складання та ведення Книги кількісного та якісного обліку земель установи, підприємства, організації.

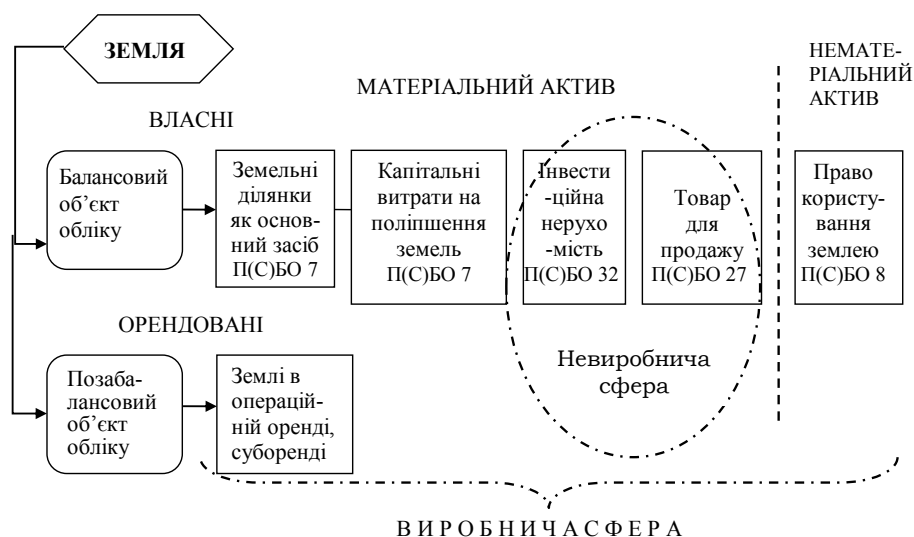
Джерело: узагальнено авторами

Таблиця 3

Земельні ресурси за міжнародними та національними стандартами обліку

Об'єкти обліку	НП (С)БО	МСФЗ, МСБО
1	2	3
Земельна ділянка як основний засіб	П(С)БО 7 «Основні засоби» П(С)БО 30 «Біологічні активи»	МСБО 16 «Основні засоби», МСБО 41 «Сільське господарство»
Земельна ділянка як інвестиційна нерухомість	П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість»	МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість»
Нематеріальний актив – права користування землею	П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»	МСБО 38 «Нематеріальні активи»
Земельна ділянка як об'єкт орендних відносин	П(С)БО 14 «Оренда»	МСБО 17 «Оренда», МСФЗ 16 «Оренда»
Земельна ділянка яка утримується для продажу	П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність»	МСБО 2 «Запаси»

Джерело: узагальнено авторами

Рис. 1. Ідентифікація земельних ресурсів та прав щодо них серед об'єктів обліку

Джерело: узагальнено авторами

Висновки. Земельні ресурси, витрати на їх поліпшення та права користування землею ідентифікуються як окремі об'єкти бухгалтерського обліку, що функціонують у взаємозв'язку один з одним та які можна визначити за ознаками: власності та володіння, приналежності таких ресурсів до процесу виробництва, матеріальності щодо природи свого походження. Ідентифікуючи серед об'єктів бухгалтерського обліку земельні ресурси сільськогосподарського призначення, зазначимо, що вони акумулюються у складі матеріальних активів підпри-

ємства, є основним засобом виробництва та потребують здійснення додаткових вкладень із метою вдосконалення їхніх якісних характеристик. Сформульоване авторами визначення земельних ресурсів має стати основним теоретичним підґрунтям для вдосконалення їх класифікації, порядку визнання й оцінки, організації синтетичного та аналітичного обліку, достовірного відображення інформації про земельні ділянки у звітності підприємства, посилення аналітичних можливостей облікових даних для проведення аналізу та контролю над землекористуванням.

Список використаних джерел:

1. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 червня 2017 р. № 413. *База даних «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2019).
2. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік / ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 245 с. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
3. Белінська С.М. Методичні засади обліку земельних ресурсів. *Агросвіт*. 2015. № 8. С. 46–48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_8_10 (дата звернення: 20.03.2019).
4. Бінчаровська Т.А. Облік та аналіз земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль, 2018. 20 с.
5. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2010. 440 с.
6. Ільчак О.В. Бухгалтерський облік і контроль земельних ресурсів сільського господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2016. 23 с.
7. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія професія, міжпредметні зв'язки : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2007. 236 с.
8. Остапчук С.М. Бухгалтерський облік земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2015. 20 с.
9. Остапчук Т. Теоретичні та прикладні аспекти обліку у сфері землекористування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Вип. 1. С. 154–164.
10. Ярмолюк О.Ф. Облік земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2008. 20 с.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92. *База даних «Законодавство України»*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 20.03.2019).
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 № 242. *База даних «Законодавство України»*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 20.03.2019).
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181. *База даних «Законодавство України»*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00> (дата звернення: 20.03.2019).
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 листопада 2003 р. № 617. *База даних «Законодавство України»*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03> (дата звернення: 20.03.2019).
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» : Наказ Міністерства фінансів України від 02 липня 2007 р. № 779. *База даних «Законодавство України»*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>.
16. Міжнародні стандарти фінансової звітності (переклад українською мовою, 2018 р.). *Міністерство фінансів України*. URL : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finsovoi-zvitnosti--pereklad-ukrainskoioi-movoiu---rik?category=dohidna-politika&subcategory=buhgalterskij-oblik> (дата звернення: 20.03.2019).
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790. *База даних «Законодавство України»*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (дата звернення: 20.03.2019).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОТОБРАЖЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УЧЕТЕ

Аннотация. В ходе исследования доказано, что земельные участки, расходы на их улучшение, права пользования землей идентифицируются как отдельные объекты бухгалтерского учета, функционирующие во взаимосвязи друг с другом, и которые можно определить по признакам: собственности и владения (собственные, на правах постоянного пользования, в аренде), принадлежности таких ресурсов к процессу производства (задействованы в процессе производства, не задействованы в производстве, под зданиями производственного и непроизводственного назначения, содержатся с целью сдачи в аренду или продажи), материальности своего происхождения (земельный участок или право пользования участком). Земельные ресурсы сельскохозяйственного назначения авторами идентифицированы в составе материальных активов предприятия, которые являются основными средствами производства и требуют дополнительных вложений для усовершенствования их качественных характеристик. Представленный научный подход может стать основанием для теоретического определения земельных ресурсов, совершенствования их классификации, порядка определения, организации синтетического и аналитического учета, достоверного отображения в отчетности предприятия, усиления контрольно-аналитических функций в системах землевладения и землепользования.

Ключевые слова: земельные ресурсы, земельный участок, материальный актив, основное средство производства, нематериальный актив, объект учета.

**THEORETICAL ASPECTS OF REFLECTION OF LAND RESOURCES
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN ACCOUNTING**

Summary. The uniqueness of land resources of the agricultural sector necessitates specific development of the system of land accounting. Today, there are still many problematic issues related to imperfect theoretical-methodological and legislative regulation of land resources accounting. Therefore, a need appears to deepen theoretical and accounting fundamentals of land resources, their systematization, and additional studies in the direction of identification of land resources among accounting items. The purpose of the paper is to conduct critical assessment of modern approaches to determining the essence of land resources on the basis of working out regulatory documents and scientific literature, clarify the concept “agricultural land resources” for the purpose of their recognition and classification in accounting, which will contribute to making effective decisions in the sphere of land use. In order to achieve the set goal, methods of induction and deduction, methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis, concretization, analogy, logical and monographic, system-analytical and abstract-logical methods were used. During the research, it is justified that land plots, costs for their improvement, rights to use land are identified as separate accounting items that function in a relationship with each other and can be determined by features: ownership and possession (own, for permanent use, lease), belonging of such resources to the production process (involved in production, not involved, under buildings of production and non-production purposes, kept for the purpose of renting or selling), materiality regarding the nature of its origin (land plot or right to use land plot). Agricultural land resources are identified by the authors as a part of the tangible assets of the enterprise, which are the main means of production and require additional investments in order to improve their qualitative characteristics. The formulated definition of land resources should become the main theoretical basis for improving their classification, recognition procedure, an organization of synthetic and analytical accounting, reliable reflection in enterprise accounting, strengthening of control and analytical functions in land possession and land use.

Key words: land resources, land plot, tangible asset, fixed assets, intangible asset, accounting item.

НОТАТКИ

Науковий журнал

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 24

Частина 3

Коректура • авторська

Комп'ютерна верстка • Удовиченко В. О.

*Засновник видання – Факультет міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Заснований у 2014 році. Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

88000, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська 14, каб. 510

Факультет міжнародних економічних відносин,

Ужгородський національний університет

Телефон редакції: +38 (097) 085 34 95

Електронна пошта редакції: editor@visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Сторінка наукового журналу: www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,44.

Підписано до друку 29.03.2019 р. Замов. № 0519/90. Наклад 100 прим.

Видавець: Видавничий дім «Гельветика»

м. Херсон, вул. Паровозна 46-а

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.